MULTATULI

MINNEBRIEVEN

VERSPREIDE STUKKEN

Bk Moltzer.
Kast 4, Pl. F
No 30

MINNEBRIEVEN.

Stoomdruk van J. van Boekhoven, Utrecht

M= 4. F. 30.

MINNEBRIEVEN,

DOOR

MULTATULI.

VIJFDE OPLAAG.



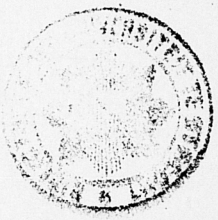

AMSTERDAM. — G. L. FUNKE.

1871.

RIJKSUNIVERSITEIT TE UTRECHT
1783 1714

Aan den Heer . . . . . ,
Doctor in de Letteren.

Waarde Heer!

Ik noem u «Waarde Heer» omdat ge een zonderling mensch zyt. De reden, dat ik u dit bundeltje opdraag, ligt in het gevoel myner verpligting, u ten toon te stellen, wat ik dan ook doe, door de verklaring dat ik u hoogacht.

Hoe, ge zyt maar der letteren Doctor . . . gy bezit niet den minsten kruienierswinkel . . . nooit waart ge minister of tabakscontractant . . . en gy verstout u wèl te doen? . . .

Dat roept om wraak!

In naam der geschondene regten van al wat ryk en magtig is, en gedreven door eene onoverwinnelyke *jalousie de métier*, straf ik u voor uwe uitmiddelpuntigheid, door deze openlyke betuiging myner sympathie.

Maar... koop nu een revolver; schaf en trek u een wambuis aan, van staaldraad, want denk er aan:

«Cha*ritas odium parit!*»

Amsterdam, 8 Juny 1861. MULTATULI.

Zyn rok was kaal, maar dat scheen hy niet te weten. Wie denkt aan zyn eigen rok, by zooveel ellende van anderen?

Zoo zeggen de boeken.

Maar in de wereld is 't zoo niet, waarachtig, het is zoo niet! Er zyn indedaad menschen, die een hevigen tegenzin hebben in kale rokken, als ze niet hangen om de schouders van een ander. Er zyn geen rampen ligter te dragen, dan de rampen van een buurman. Alleen brand maakt eene uitzondering. Pokken ook. Dat slaat over.

Ik had wel lust een boek te schryven over al de leugens, die men in boeken vindt. Maar ten eerste zou 't wat lang duren vóór ik klaar was, en ten andere zou dan een ander, om myn ongelyk te bewyzen, weêr zeggen, dat het bewys myner stelling in myn eigen boek lag... juist als 't dien Cretenser ging, die beweerde, dat alle Crentensers leugenaars waren.

Ook zou 't jammer zyn, het publiek in den waan te brengen, dat *alles* wat men schryft, onwaar is. Och, laten wy het kaf sparen om 't koren!

Zyn rok was kaal, en hy klopte aan de deur....

Hy had al vaak geklopt aan andere deuren, maar altyd zonder baat! Zou 't nu lukken, *nu?*

Daar binnen zat iemand te schryven, die haastig «ja!» riep, als waren ze nog teveel, die twee letters, die wat wegstalen van zyne indrukken.

Daarop volgde een gesprek, dat niemand begrypen zal. Toch zal ik 't u meêdeelen. Misschien begrypt men 't later.

De man in de kamer zeî eenvoudig, dat hy geen geld had, en dat hy verliefd was.

Was de bezoeker een schuldeischer?

Ditmaal niet, en wel by uitzondering.

— Ik kan waarachtig niet helpen, — geld heb ik niet, en geen tyd ook... Ik schryf aan Fancy.

— Fancy?

— Fancy of fancy...., fancy van de varkens in *de Tijdspiegel*... fancy of Fancy, al naar ge wilt. 't Is iemand die ik liefheb... zy ligt in een koffer te Laeken... ik kan haar niet laten komen.... dan wordt ze betast door de douanen... dat wil ik niet... want gy begrypt dat ze schuw is. En halen kan ik haar ook niet, omdat ik geen geld heb voor de reis. Maar hier woont ze op de leliegracht, geloof ik... Zie eens, ze heeft my een langen brief geschreven. Ik moet haar antwoorden... zy vraagt, of ze my mag liefhebben? Wel zeker! Mag ze niet? Tine zegt dat het heel goed is... en gy?

Wat de aangesprokene dacht? Wèl, hy dacht dat de man in de kamer gek was.

En dat dachten veel menschen.

Maar vóór de bezoeker die onbeleefde meening uitte, kwam hy terug op de reden zyner komst.

— Er moet hulp zyn, vóór elf Juny! Die man is radeloos,... hy heeft gebrek aan alles,... zyne vrouw en kinderen...

— Kinderen ook!... *Kinderen?* O, dat is hard! Eene *vrouw* is niets,... maar *kinderen*, zegt ge? Ja, dat is verschrikkelijk!

En de man in de kamer stond op, en demonstreerde met veel vuur, dat eene vrouw «niets» was.

— Een kind is wreed, mynheer! O, ik ken de barbaars....

Ik weet waarachtig niet hoe ik 't woord spellen moet, dat hy uitsprak zonder ten minsten c. h.

— O, ik ken de barbaarsheid, waarmeê een kind vraagt: «Maar vader, waarom zijt gy ook niet ryk, als oom, die draaibanken koopt voor zyne kinderen?» — «Hoe moet men doen, vader, om een

koets te hebben, als de Duchesse de Brabant?» — «Vader, is het kindje, dat zy gisteren op de schoot had, zoeter dan Nonnie?» — «Mogen wy nooit uitryden met onze mama, zoo als dàt kindje?» — «Zou dat meisje alle dagen vleesch eten, vader, even als de kinderen by oom?» — «Wat hebt gy toch gedaan, vader, dat men ons zoo arm laat blyven?» — Ziet ge, dat wondt! Want aan een kind kan men zoo alles niet uitleggen,.... *Cet âge est sans pitié!* Ja, er is veel, dat men niet kan uitleggen, aan groote menschen zelfs, die veelal gaarne kind blyven op dat punt.

Maar... eene vrouw! O, dàt steunt, dàt verheft, dàt adelt! Hebt gy eene vrouw? —

— Neen....

Nu, dan kunt ge 't niet weten, maar anders... foei, mynheer, zeg dat die man lydt om zyne *kinderen*, maar haal niet de vrouw daarby, als ware ook zy een lastpost op de begrooting zyner ellende!

Helpt ze hem niet, troost ze hem niet, — zou hy sterker wezen zonder háár?

Wat drommel, waarom trouwde ze hem dan? Zy moet toch eens «ja» gezegd hebben, toen hy haar vraagde of ze lief en *leed* met hem deelen woû?

O, die vervloekte tweede en derde ban der schuttery!... Ja, ja, ik weet het wel,... officiëel zelfs is de vrouw een certificaat van onbruikbaarheid! 't Land is in nood... voorwaarts!... hoe noemen ze dat, als alles naar de grens loopt?... Alles? Welneen, de man, die eene *vrouw* heeft, blyft thuis, voorloopig! De vrouw staat op het lysje van vrystellende ziekten... tusschen kanker en impotentie zeker!... De man is onbekwaam tot heldenmoed en geweerpoetsen... tot nader order! Tot nader order, als de jongens op zyn, de jongens, die vóórgaan!

Dat was anders in Troje... zie maar dat afscheid van Hector en Andromache... 't hoeveelste boek weet ik niet... de kleine jongen wordt bang voor Hectors pluim... maar Hector gaat...

— 't Staat in 't zesde boek, zeî de bezoeker, die Doctor in de Letteren was,

> Ὡς εἰπὼν, οὗ παιδὸς ὀρέξατο φαίδιμος Ἕκτωρ.
> ἀψ δ' ὁ πάϊς. . . . . .

— Goed, maar Hector *gaat*...

— Ja, maar Andromache wilde dat hy *niet* zou gaan...

— Dat was infaam van Andromache!... En als 't *my* gebeurd was,... maar zóó iets gebeurt my *niet!* Zie hier...

Hy toonde zyn' bezoeker een' brief, — een brief van *zyne* Andromache! Zoo iets droomde Homerus niet. Ja, daar stond het:

«*Ik ben woedend! Men durft zulke voorstellen doen aan U! En men speculeert op 't gebrek-lyden onzer kinderen? Ik verbied u, aan my, aan ons te denken. Liever bedel ik myn brood van deur tot deur, dan gevoed te worden tot zulken prys! Weiger, weiger ruw en barsch, zóó dat men 't nooit weêr vraagt. Zeg dat ik u verachten zou, als ge uit nood, en om onzentwille, uwe denkbeelden, uw' styl, uw ziel verkocht. Vraag geld, leen — 't komt er niet op aan van wien, honderdvoud zult ge 't weêr geven — maar buig niet onder de eischen van hen, die u willen gebruiken voor hun doel. En kunt ge ons niet langer voeden, Max, dan sterven wij... maar nòg is er geen nood! Ik heb nog voor drie dagen...*

— Myn God, van wie is die brief?... vraagde de bezoeker.

— Wel, van Tine! Begrypt ge dàt niet... Wie anders zou zóó schryven? Zie eens, hoe slordig. Ze schrijft niet altyd zoo slordig... maar ze was driftig toen ze dát schreef...

— Wat had men u voorgesteld?

— Den heer *Duymaer van Twist* te sparen, die in de Tweede Kamer meêspreekt over vryen arbeid, en den heer *Rochussen* aan te vallen. Ik toon u den brief niet waarin dat staat, want, hoe schandelyk ook van inhoud — dàt noemen ze politiek! — die brief was geschreven met zekere vertrouwelijkheid...

— Door den heer v. H.?

— Neen! Zelfs ben ik overtuigd, dat deze niet bekend was met den vryen arbeid, dien men my wilde opleggen voor wat loon... en welk loon? 't Loon dat de apen in Artis krygen... *voor den kost!* En die hoeven daarvoor geen leugens te schryven... gelukkige apen! Zy hebben alles te danken aan hun staart. Zonder dat ding zou men ze ook dwingen tot vryen arbeid...

Maar ziet ge wel, mynheer, dat eene vrouw niets is, niets by de optelling van lasten, maar veel, oneindig veel, ja *alles*, zoodra er sprake is van hulp en steun? ik zou volstrekt geen pleizier hebben in gebreklyden, als ik myne vrouw niet had...

De bezoeker vond dit een vreemd pleizier, al was er dan ook eene vrouw by.

O, gy weet niet hoe eene vrouw lief heeft... gy kunt niet begrypen, met hoe groote woekerwinst zy den man de indrukken weêrgeeft, die hy neêrschreef in haar ziel!... Kunnen de vrouwen het helpen, dat zoo vele mannen daarin niets wisten neêr te schryven? Kon men oogst verwachten, waar niet gezaaid is... baring, zonder bevruchting?

Ja, ja, er is iets schoons in die tweeslachtigheid van de liefde! Stof en ziel!... Ziel, zeg ik by wyze van spreken... alles zal wel stof wezen, goed! Ik bedoel met dat woord dan die werking der stof, welke door velen voor onstoffelyk wordt aangezien, uit hoogmoed of... ter bekorting... weet *ik* het? Over woorden stryd ik niet. Welnu, zie eens hoe heerlyk symmetrisch de lieve natuur alles gemaakt heeft. Liefde is neiging tot geven en uitstorten aan den eenen kant, tot ontvangen aan de andere zyde! De grove uitlegging, — neen, ook die zaak is niet grof, zy maken haar grof, zy die alles scheppen of omscheppen naar hun beeld! — *die* uitlegging spaar ik u, om nu alleen acht te geven op de andere. Liefde is drang tot geven en ontvangen... tot bevruchten en baren. Wat ik weet... o, 't is bitter weinig, kan *ik* dat helpen?... wat ik weet, begryp, gevoel, droom... zie, dat alles geef ik háár!

— Aan uwe vrouw!

— Wel neen, aan Fancy,... dat is myne vrouw!

— Ik begryp er niets van.

— Juist. Weinigen begrypen wat liefde is. Ik geef haar myne ziel, onverdeeld, zonder de minste terughouding. Ik plant myne denkbeelden in haar gemoed, en als dan 't oogenblik der voldragenheid gekomen is, dan legt ze my het reuzenkind op de armen...

De bezoeker dacht met medelyden aan het reuzenkind, behebt met zulke ouders, en hy nam zich voor te vertrekken, terstond na het Q. E. D. van de gedreigde demonstratie, dat eene vrouw «niets» was.

— Ja, als de tyd dáár is, dan vind ik een boomstam, waar ik een zaadje uitstrooide... er vloeit een stroom, waar ik een drop gaf... en waar ik een steentje neêrlegde, vind ik een rots weêr.

Schooner, krachtiger, edeler, geheel volwassen, vind ik dan de denkbeelden terug, die ik toevertrouwde aan den vruchtbaren bodem van haar hart. Ik vraag, als Haydn, by 't ondergaan *zyner* schepping, toen men zyne «*schepping*» uitvoerde: Myn God heb *ik* dat gemaakt?... Begrypt ge dat?

— Neen, zeide de bezoeker.

— Welnu — want de man in de kamer had «ja» verstaan, om-

dat hy luisterde naar den weêrklank zyner woorden in zyn eigen hart — welnu, zóó geeft de vrouw terug met oneindigen woeker, wat de man *die haar lief had*, zaaide in hare ziel. En als er dan geleden wordt, *veel* geleden... menschen die zóó *liefhebben*, *moeten lyden*... begrypt gy dit?

— Neen.

— Juist, zulke menschen *moeten* lyden! als dan de gure noordenwind van 't lot blaast door de reten van de kale woning... als er wond op wond wordt geslagen door de ruwe hand van... 't doet er niet toe van wien; ik scheld niet graag op menschen... ik ben ook een mensch en heb veel fouten... *nil humani*...

— *Me alienum puto*, zei de doctor in de letteren.

— Ja, ja... nu, als er zulke diepe wonden worden geslagen door de... NOODZAKELIJKHEID, dat is: GOD... als men diep neêrgebogen door smart, op het punt staat te vergaan in wanhoop, dan treedt de *vrouw* op, en toont u den oogst van haar huwelyk. Glimlachend zegt ze:

«Waarom weent ge? Hebt ge my niet een schat te bewaren gegeven? Zie, hoe ik gewoekerd heb met het talent dat ge neêrlaagt in myn schoot. Wy zyn ryk, ryk in liefde, ryk in adel! *Ik* heb bewaard wat gy weggaaft, *ik* heb gespaard en uitgezet met groote winst, wat door u werd verkwist! *Ik* ben uwe *huishoudster* geweest, ja, de huishoudster uwer *ziel!*

«Wat deert u? Lydt ge aan eerzucht? *Ik* maak u koning, *ik* kroon u!... acht ge my minder dan een paus?

«Wat deert u? Drukt u de laster? *Ik* noem u groot, *ik* noem u edel, *ik* die alléén u ken, en de armen beklaag die u niet kennen!

«Wat deert u? Armoede? Leugen! Ryk zyn we, schatryk! Zie onze kinderen met hun dichterhartjes, met hunne zucht tot weten, tot begrypen, tot geven, tot liefhebben! Ryk zyn we, Max, schatryk! Zie de boomen, hoe groen! Zie 't veld, hoe bont! Zie de heele lieve natuur, die... vrywillig arbeidt zonder 't minste stelsel van kultuur... O, ik wist wel, dat ik u zou doen glimlagchen.

«Wat deert u? Angst, vrees? Angst voor wat? Welke vrees? Zyn we niet reeds over de helft van 't leven? Hebben we niet eerlang aanspraak op rust? Ge weet niets van die rust... ik ook niet,... maar gyzelf hebt gezegd:

«Er is *geen* God, of Hy moet *goed* zyn!»

»Dàn moet hy ons liefhebben, Max.

«Wat deert u? Zorg voor heden, voor morgen? Heden hebben de

kinderen gespysd... ook voor morgen heb ik nog 't noodige... Max, Max, moogt *gij* minder vertrouwend zyn dan de Christenen, die *voorgeven* te berusten in Gods wil; minder kalm en gelaten dan de Mohamedaan, die indedaad *berust* in de beschikking van 't lot? Max, geloof me, het doet geen pyn!» Hoe heette zy?

— Ik beken, dat ik in de war ben... Tine of Fancy...

— Neen, lang geleden?

— Porcia, antwoordde de Doctor in de Letteren.

— Goed, Porcia! Maar ziet ge nu wel, dat eene vrouw «niets» is by de optelling van lasten?... O, die vervloekte tweede en derde ban van de schutterij!

Maar — dàt is waar — niet alle vrouwen zyn vruchtbaar, zegt men. Ik geloof dat die onvruchtbaarheid in 't zedelyke, meestal moet worden toegeschreven aan eene zeer onzedelyke onmagt der mannen... die in suiker of koffi doen, God betere 't!

— Maar... mag men dan geen suiker of koffi verkoopen?

— Wel zeker, maar de kultuur der vrouw moet vóórgaan. En dat is in de wereld zoo *niet*. Wilt ge een klein bewys... één uit velen? Presenteer een glas bitter aan iemand, die naar de beurs gaat, of madera of zoo iets... hy zal weigeren, want hy is stipt op zyn *zaken;* nooit gebruikt hy iets in *zaken;* o, hy zou zich onteerd achten als een *principaal*, een *vriend* («vriend» wil zeggen, iemand met wien men zaken doet, *style commis-voyageur*), als een vriend bemerkte dat hy iets *gebruikt* had, zoo als ze dat noemen.

«Goed, kom dan na de beurs!

Na de beurs is hy uw man. Wel zeker! Dan wachten hem geen zaken! Dan wachten hem maar eene vrouw en een paar kinderen, die geboren werden tegen hun wil. Die vrouw is geen *principaal*, die kinderen zyn geen *vrienden*. Zy mogen 't wel weten, dat hy iets «gebruikt» heeft; *zy* mogen 't wel merken, dat papa riekt als een koetsier of stalknecht! 't Doet er ook weinig toe, of zyn taal òòk riekt naar bok of stal. De kus, die hy hààr of hùn geeft, mag verpest wezen... *never mind!*... dààrdoor zal geen *zaak* afspringen! Als de kinderen maar stil zyn, en niet lastig, en als 't eten maar goed is, en als papa maar alles naar zyn zin heeft... Papa is moè, moê van gort, stroop, Oostenrykers en assurantie; moê van koffihuispraat en beursgedrang; moê vooral van Bonekamp, en de vele «halfjes», waarvan er maar anderhalf op een heel gaan.

Wat plant zóó'n man in de ziel zyner vrouw? Jenever. Mag *hy* zich beklagen, als die besproejing later blykt alle vrucht te hebben

gedood? Is de vrouw onvruchtbaar, die niet baart na *zulke* bevruchting?

En, ook zonder dien noodlottigen drank, wat *geeft* de man aan de vrouw, die hy zegt lief te hebben? Een sjaal, een étagère, *wat kleêren* en *de kost?* O, geef méér aan de uwe, als gy trouwt... geef iets anders! Maak uwe vrouw tot eene spaarbank uwer ideën, tot eene levensverzekering van uw gemoed! Als dan de kwade dagen komen, zult gy zien, dat ik gelyk heb... waarachtig, eene vrouw is niets!...

Maar nu, laat my alleen... ik schryf aan Fancy... ik heb veel te doen...

De bezoeker stond op, reikte de hand met hartelykheid of... medelyden, dit wist hy zelf niet. Want hy begreep niet regt, of de man in de kamer boven of beneden anderen stond, al voelde hy, dat er geen sprake kan zyn van gelykheid. Als post-scriptum van zyn bezoek, herhaalde hy weggaande de reeds vaak gemompelde woorden:

— Die arme man!

Ik weet weêr niet, of hy ditmaal hiermêe bedoelde den man in de kamer, of de persoon die voor 11 Juny moest worden geholpen met wat geld, om niet reddeloos verloren te gaan met vrouw en kinderen. Misschien dacht hy aan beiden.

Maar de man in de kamer dacht nooit aan zich zelven, als er gesproken werd over arme menschen, schoon hyzelf toch, wel beschouwd, niet zeer ryk was.

Op straffe van my op nieuw schuldig te maken aan de verregaande tuchteloosheid, die de heer *Buys* my ten regte verwyt in de *Wetenschappelyke Bladen*, moet ik hier eene opmerking inlasschen, om u te bewyzen, lezer, dat ik altyd de waarheid zeg, vooral waar ik beweer, dat er zooveel leugens verteld worden in de boeken. Ik zal u daarom bewyzen, dat alles wat ik u verhaalde, gelogen is.

Die man in de kamer was arm. De bezoeker moest dit weten, daar ieder het weet. Hy had voor zyn beschermeling overal tevergeefs hulp gevraagd, Prins *die* had bedankt voor de eer, en v. B. was naar buiten. De ryke C. had *juist* geen geld — treffende juistheid! — en Mevrouw H. wou graag helpen, maar moest eerst weten, of de man die in nood verkeerde, misschien eenmaal iets verkeerds had gedaan? Dàn hielp zy natuurlyk niet, want «men mag niet styven in verkeerdheid» dat is een vast principe van alle brave menschen, die nooit iets verkeerds deden. Kortom, de man met den kalen rok, die zich zooveel moeite gaf voor 't wanhopig gezin, was overal afgewezen, overal...

Nu vraag ik u, of 't *waarschynlyk*, *mogelyk*, of in 't eind, of 't *waar* kan wezen, dat hy, na dit alles, op het denkbeeld kon komen, hulp te vragen aan iemand:

Primo. Die zelf dood arm is. (Van publieke bekendheid.)
Secundo. Die gek is. (Dat zal terstond blyken.)
Tertio. Die een slecht sujet is. (te informeren by allen die hem kennen, liefst by zyne naaste betrekkingen, die 't precies weten, en die 't niet zeggen zouden, als 't niet waar was.)
Quarto. Die, als getrouwd man, minnebrieven schryft. (Gy hebt die in handen, lieve, brave, onberispelyke lezer!)
en Quinto. Nog eens: by iemand die doodarm is? (Als dàt toch niet zoo ware, kwam de rest er minder op aan.)

Is dat mogelyk? Neen. Zulke leugens gelooft men eerst als ze achttienhonderd jaar oud zyn!

De reden dat ik leugens vertel, is deze. Ik wil ditmaal tien vel volschryven, en ik zie geen kans het te doen met waarheid. Dat zou eene te korte geschiedenis wezen:

«De Javaan wordt mishandeld.»
«Ik zal daaraan een eind maken.»

Nu weêr de leugens:

— Die arme man! had de bezoeker gezegd. En de ander:

— 't Is toch verdrietig... ik kan u zóó niet laten vertrekken.

Ik heb niets. Als ik 't niet zoo drok had met myne liefdè, zou ik u voorslaan iets te schryven voor dat gezin, maar... O, eene idee!

De dwaas wreef zich de handen by zyn idee.

— Wacht een oogenblik! Elf Juny, zegt ge?... Heden den achtsten,... ga weêr zitten.

De bezoeker nam weêr de plaats in, die hy zoo even vry troosteloos verliet. De gek schreef een kort briefje, dat hy 't venster uitwierp.

— Wacht nu, zei hy, rondstarende, als zou er iets zeer vreemds gebeuren, vreemd voor den ander althans.

En 't was ook vreemd! Het pas weggeworpen briefje vloog het raam in, dat gesloten was, en er was wat bygeschreven.

— Zie hier, zei de arme dwaas, zy zegt dat het goed is!

De bezoeker las:

«Lieve Fancy. Er is een gezin in nood, mag ik onze brieven verkoopen?»

en daaronder stond:

«Ja. Maar niet die van den... van den... En daarop volgde een reeks van datums, ter aanduiding van brieven, die *niet* mogten verkocht worden.

De man in de kamer schreef daarop de volgende acceptatie, die hy niet het raam uitwierp, maar ter hand stelde aan zyn bezoeker:

«Goed voor wat geschryf.»

— Discompteer dat...

De vreemde wreef zich de oogen uit.

— Discompteer dat, maar hoor eens... is Prins *die* een braaf man?

— Voorzeker!...

— Ga dan niet by hem, hy zal niet discompteren. Is v. B. die «naar buiten is», weldadig?

— Zeer weldadig, er zyn hofjes voor oude vrouwen die zyn naam dragen... de hofjes...

— Ga dan niet naar v. B. Hy zal niet discompteren. Heeft C. een goed hart?

— Als een juweel! Zyne dochters breien wintersokjes voor negerkinderen.

— Ga dan niet naar C. Hy zal niet discompteren. Is die Mevrouw H. godsdienstig?

— Zeer godsdienstig! Zondags laat ze 't eten komen van den kok, om de keukenmeid tyd te laten tot oefening met de knechts.

— Ga dan niet naar Mevrouw H. Zy zal niet discompteren.

Ga naar... naar... 't is toch ongelukkig, dat alle menschen zoo braaf zyn! Kent ge geen enkel *slecht* mensch... 't Is waar, gy bezoekt de beurs niet...

— Een *slecht* mensch!

— Ja, iemand die alle fatsoen met voeten schopt, een vyand van deugd, goede zeden, een soort van antichrist, iemand die... ik bèn er!

Zyn oog viel op *de Dageraad*, 't verfoeyelyk tydschrift dat op zyn tafel lag.

— Ik bèn er! Zie daar staat het! Wat drommel, 't is juist als Jan Luyken zeî: wat nabij is, zoekt men vèr! Wel beschouwd, had ik liever iemand die een kind had opgegeten, maar by gebrek dááraan, raad ik u naar den uitgever van *de Dageraad* te gaan. Zie, 't nummer staat er by, G 301... Dat treft! Die Günst staat zeer

ongunstig bekend — gy begrypt dat die geestige woordspeling niet van my is, ik hoorde het van een Dominé — die ongunstig bekende Günst zal helpen, als hy kan. Hy zal discompteren! En als deze niet mogt kunnen helpen, ga dan by Meyer op den Vygendam, waar *Voltaire* te koop ligt, en *'t Gebed van den Onwetende*, van den krankzinnigen *Multatuli*, en veel ander zedeloos geschryf. By zulk volk moet ge wezen!

De doctor in de letteren ging den trap af. Het warrelde hem. Echtbreuk, minnebrieven, Voltaire, een meisje, dat niet betast mogt worden door de douanen, en dat op de Leliegracht woonde, schoon ze te Laeken in een koffer logeerde; brieven, die 't gesloten raam invlogen; reuzenkinderen; eene vrouw, die meer was dan de paus, schoon ze maar eten had voor drie dagen; een man, die pleizier vond in gebrek lyden..,

— Ga van tyd tot tyd eens kyken naar dien heer op nummer zes, zeide hy, beneden komende, tot een bediende.

En gy lezer?

Dwaas, niet waar, schandelyk, gruwelyk, infaam, onfatsoenlyk en vooral onbegrypelyk... niet waar?

Koop, publiek, koop! O, gy *zult* koopen, ik ken u! Gy hebt geld te-veel, als er schandaal geveild wordt; gy, die den brave laat verhongeren, wanneer hy geen geloof heeft als gy!

Koop, publiek, koop! Gy, die uwe profeten laat leven, om ze langer te martelen! Men lastert u, door te zeggen, dat gy den Christus zoudt gekruist hebben, als de Joden; gy hadt hem knecht gemaakt in een kruienierswinkel,... niet waar? Gy zoudt gewacht hebben tot hy vrouw en kind had, om die te laten hongeren... dat hy 't zou aanzien, en buigen voor u! Dat treft zekerder, niet waar? Gy zoudt den deurwaarder hebben belast met uw antwoord op zyn: *Wee u, Jeruzalem!* opdat hy, moedeloos en geknakt, zyn *wee* terugname, by 't veilen van de kleêrtjes zyner kinderen, dat hard is te aanschouwen voor een vader! Dat treft wisser, dieper, dat pynigt langer, niet waar, dan slechts een paar uur sterven!

Koop, publiek, koop, gy, die Luther en Cambronne een liedje laat fluiten voor *den kost*; gy, die een menuet eischt voor wat kanariezaad aan Curtius en d'Assas!

Koop, publiek, koop, er zyn aandoeningen te krygen voor wat geld! Ik heb de magt u te streelen en te kittelen, tot ge zoo gek

wordt dat gy den prys uwer koffi vergeet, gy, die anders zoo hard zyt van huid, dat de zweep er van kermt!

Koopt, Nederlanders, Christenen — ouderwetsche en moderne — koopt, teekent in, betaalt, strooit geld neêr voor wat minneliedjes en wat geest!

Koopt, gy, die spoorwegen bouwt van gestolen geld, en tot betaling den bestolene bedwelmt met opium. Evangelie en jenever!

Koopt en betaalt, gy allen! Ik heb genoeg geleden om den toon te uiten, dien ge zoo gaarne hoort! Gy hebt my genoeg belogen, gelasterd en gemarteld, om wat terug te eischen voor uw gemartel, voor uwen laster en voor uwe leugens!

En als gy dan tevreden zyt met de toonhoogte van den gil, dien ge me trapt uit de borst...

Zeg dan als gisteren, als eergisteren, als vroeger:

Wat schryft die man aardig! Vrindje, ik geef u zóóveel voor 't vel, zóóveel voor 't liedje! Zing nog wat! Schryf nog wat! Praat nog wat!

Publiek, ik veracht u met groote innigheid.

AAN FANCY.

Myn lief kind, wie zyt gy eigenlyk? Hoe heet gy? Waar woont ge?

Moet ik u noemen met namen uit het Hooglied, u, de donkerkleurige Sulamite? Zyt gy de lelie van Saron, of de narcis in het dal?

Moet ik uwen hals omvatten met den linkerarm, om u te streelen met myne regterhand?

Moet ik poëzie scheppen uit uwen blik: moet ik rymen op de kleur uwer haren?

Zal ik u heden zien, of morgen... of wanneer? Zal ik u zien na mynen dood, voor het eerst?

Zyt gy de glorie of de deugd, of de wellust of 't genie? Zyt gy de onsterfelykheid, de rust, de geschiedenis, de toekomst, een engel, een daemon, of een spook?

Profetes, vestale, wigchelaarster, sybille, Egéria of Rafaëls zuster, waar zyt ge, waar woont gy?

Moet ik u zoeken in de wolken, of in de straten eener stad?

Moet ik vragen aan de schildwachten die de poort bewaren: hebt gy gezien wat myne ziel lief heeft?

Moet ik een tooverspreuk vinden, om u te doen neêrdalen van omhoog, om u optezweren uit de diepte?

Woont ge op een ster die stof is? Draait en slingert uwe woning als de myne, die onder heeft noch boven?

Kunt gy de zon zien, Fancy?

Of, Fancy, *zyt* gy de zon?

Zyt ge 't middelpunt van de aarde, dat alles aantrekt...

Maar, Fancy, dan is elke regendrop een boodschap aan u! Dan is elke bliksemstraal die wegschiet in den grond, een minnebrief aan u!

Ja, ja, ik zal dezen brief neêrwerpen op de straten, en de voorbyganger zal meenen dat er onderschepping mogelyk is, door een koperstuk te geven voor de bladzy... maar hy zal zich vergissen... de bliksem zal 't niet toelaten...

Schryf my of hy teregt gekomen is, en zend my een lok uwer haren, Fancy... wanneer gy haren hebt, als anderen... wat ik niet hoop.

AAN TINE.

Lieve beste Tine, myn Tine! Ik ben verliefd, en heb haast u dat te zeggen. Ik weet niet waar zy woont, maar myn brief zal teregt komen, want Tine, ik heb haar geschreven. Neen, vleesch voor de kinderen behoeft niet alle dagen... de kinderen in 't Burgerweeshuis zien er heerlyk uit, schoon zy zelden vleesch eten. En zy hebben toch niet eens eene wei voor 't huis, met bloemen en koeien er in, zoo als onze kinderen.

Een idee! Ik hoop dat Fancy niet antwoordt. Dan heb ik eene ongelukkige liefde, die ik beschryven zal voor wat biefstuk. Heine deed dat ook. Hy leefde een rond jaar van de hartziekte die hem doodde.

Ik hoop dat ze niet antwoordt. Dag, myn Tine!

VAN FANCY.

Ja, haren heb ik wel, maar ik woon — neen ik woon niet. Myne ouders wonen, en ik ben by hen. Doe in 't vervolg een postzegel

op uwe brieven. Ik ben somwylen schraal by kas, en gy begrypt dat er op onze begrooting geen gelden worden toegestaan voor port aan minnebrieven. Ook willen ze niet, dat ik brieven ontvang van een getrouwd man. De heele wereld weet, dat gy getrouwd zyt. Ook zegt men, dat ge nog eene vrouw hebt in Amerika, die ge alle dagen slaat. Is dat zoo? Ieder zegt het. Ieder is boos op u. Ieder verklaart u vóór een ellendeling.

Ik heb u zeer lief, en als «ieder» bezig is u naar beneden te halen, denk ik altyd aan den jager van Tollens:

„Hoe bespot en uitgefloten,
Ik had hem graag aan 't hart gesloten!"

Dien jager vindt «ieder» lief. Doch 't is omdat het maar in een boek staat. Ik geloof niet dat «ieder» zoo tevreden zou wezen, als «ieder» gerekend had op een boutje van dat ongeschoten hert in «iederś» keuken. O, die «ieder!»

Ik geloof, dat «ieder» ook *u* lief zou vinden, wanneer gy alleen bestondt in een boek, en overigens de groote verdienste hadt van dood te zyn! Nu is 't moeielyk, dat begrypt gy!

Ik neem les in vormleer en vaderlandsche geschiedenis. 't Eerste leert my niets, maar uit het andere zie ik, dat men overal party trekt voor de twee *de Witten* die vermoord zyn. Dat kost niets. Maar als zy nog leefden, zou men een handje meê moeten uitsteken, en dat is lastig! Daarom vind ik voor u maar goed, dat gy wacht tot na uwen dood. Maar ik wil u liefhebben vóór dien tyd, al maken ze 't my moeielyk. Zeg my, wat gy na uwen dood zult te doen hebben, en of *ik* dat voor u doen kan; ik verlang er zeer naar.

Zeg, *Hamlet*, moet ik in een klooster gaan, als *Ophelia?* Moet ik secondante worden, om onderwys te geven in de vormleer? Kan ik afwerken, wat gy onvoltooid liet? Wát kan ik voor u doen?

Ik schryf een goede hand, dat ziet gy. Ook kan ik schermen en zwemmen, maar dat komt zoo zelden voor.

Ik heb weinig, en weet weinig. Maar wat ik ben, kan of bezit, geef ik u. Veel is 't niet...

Ja tòch, ik heb geest, hart en wil... kunt ge daarvan iets gebruiken?

P. S. In haast, want wy zyn aan de wasch. Ik heb nooit begrepen, welk nut het heeft om zoo te trekken aan beddelakens, die

lang genoeg zyn. Rekken noemen ze dat. Als men die dingen nu terstond een half duim langer en breeder had gemaakt, kon dat gerek wegblyven, en ik kon *denken* in dien tyd.

Van rekken gesproken. *Le désespoir* van *Lamartine* is veel te lang, en ... te mooi. 't Is de *désespoir* van een verzenmaker, een wanhoop in crinoline. Wanhoop moet een punt zyn, en geen lyn met krullen. Een haarlok kan ik nu niet zenden. Al myn haren zyn geteld. Wacht tot volle maan, dan wordt ik geknipt. Waarom vraagt ge een haarlok? Wist gy ... ik word geroepen.

AAN FANCY.

Fancy, ik breek met u. Moet *ik* wachten tot gy geknipt zyt? Moet *ik* achterstaan voor die beddelakens?

Ik concurreer niet met uwe huishoudery. Gy zyt niet waard dat ik uw naam noem.

Maak zuurkool in, trouw, veeg de vloer, klop een tapyt uit.

Nooit zal ik weêr uw naam uitspreken of schryven ...

O, Fancy, Fancy, Fancy, myn Fancy ...

Wees vervloekt!

AAN TINE.

Myn hart is diep gewond, en, als altyd, klaag ik myn nood aan u. Ze is een meisje. Zy woont in een huis, en rekt beddelakens, en ze heeft haren, die geteld zyn.

Zeker draagt ze ook schoenen. God beware my ... misschien heeft ze likdoorns!

Ik dacht aan haar, en wachtte eene aardbeving, die my haar brief zou brengen. De aardbeving was een kruier, die een dubbeltje vroeg. Ik ben bitter bedroefd.

Gy begrypt, dat het nu uit is, geheel uit. Daaraan is niets te

doen. Tracht niet my met haar te verzoenen. 't Is onmogelyk! Ik wil niet, ik wil niet, zelfs als *gy* dat begeert.

Ik heb er om geschreid, maar nu niet meer.

O, die arme Heine! Wat was dat vleesch duur...

Wees gerust, Tine, Onze kinderen zullen een blos krygen, zoo als die tweekleurige weezen. Maar terstond kan ik niet, terstond niet. Eerst moet ik wat rondloopen.

Gisteren avond trad ik een huis binnen, waar muziek gemaakt werd. Maar 't was laat. De laatste toon klonk, toen ik binnentrad. Voor wien men gespeeld had, weet ik niet; er was niemand in de zaal. *Ik* was Publiek... gy begrypt dat ik schaamte voelde.

Ik was zoo krank van hart, dat ik muziek noodig had. Ik vraagde, of men wat zingen en spelen woû voor my alleen? 't Is voor een zieke, zeî ik.

Men nam de viool weêr uit de kast. De meisjes deden de ringen van straks weêr aan, en den glimlach, die ze hadden afgelegd, omdat Publiek er niet was.

— Heeft... *mijnheer* verkiezing? vraagde iemand die daar gezag scheen te voeren.

Hy draalde met dat woord: mynheer. Ik begreep het wel.

— *Das Lied der Thräne* antwoordde ik.

— Zeer goed, riep de man, met eene buiging.

En de meisjes zongen toen heel iets anders. Maar zy hebben my beloofd dat lied te leeren, en ook dat van de twee nachtegalen, dat ik zoo gaarne hoor.

Maar betalen kon ik niet, en ik zeî dat ik geen geld had.

— Maar... mynheer, ik dacht dat u een prins was...

— Dat ben ik ook... maar onttroond voor 't moment... ik ben prins in buitengewone dienst....

— Zou 't de koning van Napels wezen? fluisterden de meisjes die gezongen hadden.

Ik gaf een bon op de schatkist van Insulinde.

Daarop ging ik naar huis, en verdiepte my in 't volgend voorstel:

«*Welke waarschynlykheid is er, dat een bal een bepaald punt*
«*zal treffen op eene muur, die...*»

O, die waarschynlykheid! Hadt gy 't voor waarschynlyk gehouden, dat zy een meisje was? Had Lobatto dàt kunnen berekenen? Ik zal *hem* een voorstel opgeven:

«Gegeven iets dat op mij dien indruk maakt, welke waarschynlykheid is er, dat dit «iets» lakens uit elkander trekt?»

Kunt *gy* dat uitrekenen, beste Tine? Kus Max en Nonnie, en zend my tien franken, als gy die hebt.

P. S. Ik kryg daar weêr een brief van haar... weêr door een kruier, die een dubbeltje vraagt. Ik wil niet lezen wat ze schryft. Duld geen poëzie in Max. *A* is *A*... *B* is *B*... wat daarboven ligt, of daarbuiten, is uit den booze.

Och, ze is een meisje! Ik zal voortaan u alleen liefhebben, als 't u niet te lastig is.

Ik zend u haar brief, ongeopend. Lees als ge wilt, maar zeg er my niets van. 't Is uit, onherroepelyk uit!

VAN TINE.

Hierby tien franken, en Fancy's brief dien ik gelezen heb.

Ga tot haar, en vraag vergeving. Dat *moet* ge doen, dat *zult* ge doen. Gy kunt niet leven zonder Fancy. Háár afwyzen is zelfmoord, Max!

Ik maak haast om de tien franken. Geef die aan de meisjes, die voor u gezongen hebben, en laat ze den bon op *Insulinde* maar houden bovendien.

O, *de Pène* heeft gelyk... *c'est un emploi assez difficile que d'être la femme d'un poëte*...

Want tòch zyt ge een dichter, Max, al wilt ge 't niet weten... Nu, nu, ik klaag niet, en ik zal 't niemand zeggen. Wanneer komt ge eens weêr hier, om my te slaan? Maar Fancy gaat vóór, dat beken ik. Zonder my zoudt ge kunnen leven, zonder haar... *nooit!* Dag lieve, dwaze, ondeugende dichter.

VAN FANCY.

Max, ik heb u lief! Uw schryven heeft my diep gewond, maar ik wil, ik wil de uwe zyn... geheel en al!

Toen ik uwe geschiedenis las — o, nu weet ik dat het maar een klein deel was van uwe geschiedenis — toen trilde my het hart, en ik vloekte 't lot dat my veroordeelde tot twintig jaren meisje, en levenslang onder 't opzigt van een man te zijn!

Want ik *ben* een meisje!

En wanneer ik dat betreur, dan is 't niet als gy, die my maken wilt tot een ideaal, neen, ik wilde een *man* zyn om te kunnen handelen, om te kunnen optreden als uw kampioen. Ik vraag waarom die mannen zich alles toeëigenen, zich alles aanmatigen? Waarom zy wetten maken in hun voordeel? Waarom zy zich hoofd noemen van 't menschelyk geslacht? En waarom zy lafhartig wegschuilen, als er iets te doen valt, wat men gewoon is — al weêr onregt! — *mannelijk* te noemen.

Eerst wondde my uw brief zoo diep, dat ik vreesde te bezwyken. Gy zyt bitter, gy zyt scherp, gy zyt onregtvaardig! Maar ik heb u lief, en de liefde overwint alle dingen.

Als gy eenmaal u hebt vertrouwd gemaakt met het denkbeeld dat ik niet zweef, zult ge u misschien verzoenen met de honderd ponden stof, die my nu zoo verachtelyk maken in uwe oogen... en die er heel lief uitzien.

Luister. Gy vraagdet om antwoord in uwen brief aan Ds. Francken. Ge zegt daar:

> «KONING VAN NEDERLAND, DOE UITSPRAAK TUSSCHEN DIE «MENSCHEN EN MAX HAVELAAR!»

en

> «NEDERLANDSCHE NATIE, STA OP, GA TOT HEM EN VRAAG: «IS HET WAAR, O KONING, DAT DEZE DINGEN GESCHIEDEN IN «UW RYK, IN UW PRACHTIG RYK VAN INSULINDE?»

Er is niemand opgestaan om dit te vragen aan den Koning.
Natuurlyk, het nageslacht is nog niet geboren.
En die Koning heeft geen uitspraak gedaan...
Welnu, *Ik* zal opstaan, ik zal die uitspraak doen, ik Fancy!

Want ik heb u lief, u en uwe zaak.

Te vergeefs hebt gy u beroepen op staatslieden en koningen. Te vergeefs op Christenen en menschelykheid, Koningen houden zich bezig met de gesp van de buikbanden hunner officieren. Koningen hebben geen tyd u te hooren.

Staatslieden dryven handel in stemmen van Kamerleden, en maken verhandelingen, waarin «zy zich de vryheid veroorlooven, zich deze of gene vryheid te veroorlooven [1])». Staatslieden hebben geen tyd u te hooren.

Christenen zyn aan 't twisten over het geloof. Christenen hebben geen tyd u te hooren.

En de menschelykheid!... Maar schryf eens een brief aan die menschelykheid, en zie of hy te regt komt als uw schryven aan my, met het eenvoudige opschrift: Fancy! O, 't is niet *altyd* nadeel vleesch, been en bestaan te hebben. Het ware te wenschen voor u, dat de menschelykheid pondérabel ware, en adresselyk als ik!

Ik zal opstaan. Ik zal tot den koning gaan. Ik zal u antwoorden. Ik zal u aanhangen. Ik zal u doen overwinnen.

En de kracht tot dit alles?... Wacht tot volle maan, Max, dan wordt ik geknipt...

Maar vergeef my intusschen, dat ik maar een meisje ben, en leer my een en ander, als het waar is ten minste, dat gy meer weet dan ik. Ik weet zeer weinig, en dat is natuurlyk... door al die beddelakens.

Is het waar, dat kousenweven is uitgevonden door de liefde? Hebt ge my niet lief genoeg om eene machine uit te denken die *huishoudt?*

Ach, myne moeder is dood! Er is geen poëzie in ons huis. Alles is dor en droog en fatsoenlyk en vervelend. Ik heb veel te weinig geleerd. Leer my wat... maar geen vormleer, die ken ik al. Als 't noodig is, zal ik voor u sterven, maar dat komt nog minder voor, dan schermen en zwemmen. 't Is wèl vervelend.

Ik ben geestig, maar ik kan hier niets uitvoeren met myn geest. 't Oude kabinet kon ook de deur niet in, toen wy hier kwamen wonen. 't Staat nu te wachten by een uitdrager, tot we grooter «behuisd» zyn. En myn hart is overkompleet. Ik geef het u, «tot ik grooter behuisd ben,» maar leer my wat intusschen.

Ik heb gemerkt dat er veel zaken zyn, die men niet zegt aan vrouwen. Ik heb een oom die altyd spreekt van «de» vrouw. Dat

[1]) Fancy *citeert.*

dient niet aan de vrouw!... Dat behoort niet tot het gebied der vrouw!... Dat zegt men niet aan *de* vrouw!...

Is een vrouw een *mensch* of is ze *geen* mensch? Dat eeuwige «de» intrigeert my. Het doet my denken aan eene zoölogische verhandeling over den jakhals... (ik «leer» myn examen voor secondante.)

«De jakhals leeft van den afval *des* leeuws. Het wyfje werpt...»

Wat het wyfje werpt, gaat my niet aan, maar dit vraag ik u: leeft de vrouw van den afval *des* mans?

Nu *moet* ge me wel antwoorden. Ik vraag u my wat te leeren, opdat ik niet als een jakhals den leeuw behoef na te loopen, om te souperen van zyn diner.

Wacht overigens geduldig tot volle maan. Wist gy dat myne haren... ik wordt weêr geroepen.

AAN FANCY.

Zy schryft dat ik my met u moet verzoenen. En al schreef ze dat niet, ik kàn niet anders!

Maar toch ben ik bedroefd. Iets leeren aan U!... *Ik* aan u iets *leeren?* O, ik honderdvoudige dwaas, die meende dat gy bestondt, toen Jehovah de fondamenten legde der wereld! Ik geloofde dat gy het wist, hoe de regtheid der aarde was gemeten met eene koord, en hoe de melodie klonk van het lied, dat de sterren zongen ter verheuging, den dag nadat zy gemaakt waren!

Ik dacht dat gy gebod hadt over den nacht, en den morgenstond zyne plaats aanweest!

Zyt gy 't dan niet, die kracht geeft aan het paard, en die den Behemoth leidt met uwen vinger? Weet ge niet hoe zich de stralen splitsen van het licht, en kunt gy niet uitspreken het getal luchtgloben die ronddansen in den orkaan? Vouwt gy niet den bliksem zaâm als halmen, en voert ge niet heerschappy over de weêrlichten, dat zy zich verzamelen voor uwen voet, demoedig geknakt zeggende: hier zyn wy?

Maar Fancy, ik heb u toch lief... waarom heb ik u dan zoo lief, Fancy? Ik die niet tevreden ben met minder dan dat alles?

U iets leeren? Wat zal ik u leeren? Ik weet niets.

Ik ben gegaan tot mynen vriend, die in wysheid handelt. «Zy wil iets leeren,» zei ik bedroefd, «leen my iets uit uwen voorraad.» Hy bragt my in de binnenkamer van zyn huis, en toonde my de schatten van kennis die hy verzameld had. Ik zag daar veel zwarte letteren, zaemgevoegd op wit papier, dat geel was. Ik hoorde daar de gesprekken der wyzen van alle eeuwen, en werd niet wyzer dan zy allen schynen geweest te zyn, want de meesten erkenden dat zy niets wisten, als ik. En die 't niet erkenden, zagen er dommer uit dan de anderen.

Daar waren er, die in dikke boeken een god gemaakt hebben... een god in Hebreeuwsch en Grieksch... een god... ik zal 't u vertellen.

Maar Fancy, ik doe dat niet om u te leeren wat *is*, ik doe het om u — als gy 't indedaad niet weet, wat ik niet gelooven kan — te leeren wat *niet* is.

Er was eens niets! *Was* komt van *wezen*, *zyn*, *bestaan*. «Er was niets» beduidt dus: er bestond iets dat niet bestond.

En God, of de god... begrypt ge dat woord? 't Is verwant met *weten!* [1]) Dat hebben de ouden goed genaamd! Zoo is er meer dat, wèl bedoeld, verkeerd uitviel, en dit is veelal de schuld van de dominees, indische, egyptische, joodsche en moderne, die zelden dichters verstaan.

En God maakte een zandkorl met wat gedierte er op, iets grooter dan 't gedierte op de stofjes die wy afslaan van onze schoenen, als wy zamen gewandeld hebben.

Wanneer zal ik met u wandelen, Fancy?

Onder dat gedierte was veel verschil. Er waren er, die staarten hadden, en gras aten; anderen spraken kwaad, en hadden eigenliefde. Sommigen behoefden veel lucht; eenigen water; enkelen rauw vleesch; en weêr anderen konden niet leven zonder heerschappy. Deze laatsten hebben zelf gezegd, in 't dikke boek dat ik u zenden

---

[1]) God, goden = woden, Wodan. De *g* en de *w* worden herhaaldelyk verwisseld. Etymologisch staat het woord God nader aan weten, dan *dies* aan *jour*, dat er toch van afkomt: *dies*, *diurnus*, *djur*, *djour*. In den Sanscrit-wortel van ons woord *weten* ligt de beteekenis van heiligheid, het *goddelijk weten*, *het weten van goddelijke zaken*. Er is veel te leeren uit etymologie, maar de schoolmeesters hebben dat bedorven.

zal, dat zy heer en meester zyn over alles wat bestaat. Voor hen was de visch, de vogel, de leeuw, de sprinkhaan, alles!

Maar niet alleen de overige diersoorten moeten onderdanig zyn aan de dieren die dat dikke boek maakten, ook de andere zandkorlen — want er waren er meer, en daaronder velen die toch eigenlyk grooter en belangryker waren — moesten alleen dienen om die kleine korl te vermaken. 't Geen zy deden, door er om heen te draaien.

Ik heb een muis gekend, Fancy, die in een Edammer kaas woonde. Ik kon dat beestje maar niet uit het kopje praten, dat het heele kaasmagazyn was opgerigt, om hem te voorzien van een behoorlyk verblyf.

De dieren die baas speelden over de kleine zandkorl, noemden zich menschen, een woord dat zeker iets zeer schoons aanduidde, maar waarvan in dat geval de beteekenis op alle manieren is verloren gegaan. Ik zal den wortel opzoeken, en u vertellen wat ik er van vind. Dit weet ik nù al, 't is een indisch woord. Ik zal 't verder nasporen by myn vriend den boekverkooper. [1])

Menschen dus! Straks zal ik u uitleggen, hoe ook onder hen veel onderscheid heerschte, dat alweêr nederkwam op verschil in gezag. Dit onderwerp ligt my na aan het hart.

Maar eerst wil ik u meedeelen, wat men van dien god gemaakt heeft. Kort na het daarstellen van den mensch, liet hy dezen in een val loopen, en om nu den *mensch* te straffen voor *zijne* — namelyk: voor Gods — arglistigheid, veroordeelde hy hem tot allerlei dingen, die deels niet gebeurden, en deels tòch zouden gebeurd zyn, als de mensch den strik was misgeloopen, dien de god hem gelegd had. De straf zou duren «ten eeuwige dage», dat wil zeggen, dat zy eenmaal zou ophouden, zoodra er iemand kwam die de schuld overnam. Vierduizend jaar wachtte de misdadiger, die zich had schuldig gemaakt aan de kwaadaardigheid van den god, te vergeefs op de toegezegde verlossing. Als ik zeg: hy wachtte, is dit weêr onjuist gesproken, maar 't is heel moeielyk zich juist uit te drukken als men onjuiste dingen vertelt. De misdadiger wachtte eigenlyk volstrekt niet, want hy was in die vierduizend jaar reeds 100 of 120 malen verdoemd gestorven, en vervangen door anderen, die ook weêr verdoemd stierven. Ten laatste zond de God een persoon «die de zonden der wereld zou

[1]) Mensch komt van de Sanscrit-wortel *man* = denken.

dragen». Toen was alles goed. De slangen kregen vleugels, en het kraambed werd eene ware uitspanning. Ook zweette men niet meer. Dit is alles zeer duidelyk, en wie 't niet begrypt, is verdoemd.

Ziedaar een kort begrip van de leer der zaligheid.

Ik beken dat ik hier en daar wat heb overgeslagen, omdat ik 't onfatsoenlijk vind alles te schryven aan een meisje... zoo als gy *zyt*, helaas!

Maar als ge 't toch wilt weten — meisjes zyn zoo — dan kunt ge 't nalezen in het dikke boek, dat ik u zend, en waaruit veel kan geleerd worden, door iemand die weten wil wat niet waar is. Is 't u nu en dan om waarheid te doen, lees dan «*Bernstein*, boven lucht en wolken», of koop *Strootman*, *de Gelder* of *van Swinden*, schoon ge ook met *die* heeren moet voorzigtig zyn. Want het is *niet* waar dat een regte lyn de kortste afstand is tusschen twee punten, zoo als ze leerden aan my, toen ik een kleine jongen was, en nog niet mogt tegenspreken...

— Dáár staat het, zeide men... *Gezag!*

— Een kind vraagt niet naar oorzaak of reden... *Gezag!*

— Een kind gehoorzaamt... *Gezag!*

Hierop nu wil ik terugkomen en ik deed de schepping, de zondenval — ja wèl een *val!* — de verdoemenis en de verlossing wat kort af, om tyd te vinden voor een paar geschiedenissen, die ik u over *gezag* wensch te verhalen.

Eerste geschiedenis van Gezag.

— Broeder, gy die grooter zyt dan ik, kunt gy de granaat bereiken, die daar tusschen de vuurbloemen in 't groen, my aanlacht met geopende lippen, als een wenkend meisje? Zie, zy is gebersten van rypheid, en gloeiend rood is de rand van de wonde die zyzelve zich sneed, om my te behagen! Ik heb lust in dien granaatappel, myn broeder! Gy, die grooter zyt dan ik, steek uwen arm uit, en pluk opdat ik ete.

En de broeder deed alzoo, opdat de jongere broeder eten zou.

En de oudste ging naar het veld, en zag eene berggeit die afdaalde in de laagte, en haar jong zocht.

— Hebt ge niet myn lam gezien, vraagde zy den leeuw, gy die

de vlakten bewoont, en, beter dan ik, de wegen kent in het effen veld, zoo vermoeiend voor my, omdat myn hoef gespleten is?

— Laat uw jong, uw jong... uw lam, uw lam, zeide de leeuw, en kom hier, opdat ik u verslinde.

En de leeuw deed alzoo.

Maar de oudste broeder vraagde aan den leeuw:

— Wat is dit, dat gy de geit eet, die haar jong zocht?

— Gy hebt gehoord hoe zy klaagde over de ongeschiktheid van hare hoeven, antwoordde de leeuw. Deed ik niet regt haar te eten? Zie myne klaauwen, die *geschikt* zyn; zie de *geschiktheid* van myne tanden. Daarom at ik de geit.

De jongeling dacht na, en bezag zyn armen, die lang, sterk en fors waren. Hy vond die zoo geschikt... dat hy zich voornam zyn jongeren broeder te dwingen tot dienst.

En toen deze hem weder vraagde om vruchten te plukken, antwoordde hy:

— Zie myne armen. Hebt ge niet gezegd dat de uwe niet reiken tot de granaat? Dien my, opdat ik u niet verslinde.

Van toen af diende de jongste broeder den ouderen. Maar hy verheugde zich niet over de ontdekking die deze had te danken aan den leeuw.

En dat is alzoo gebleven tot op dezen dag.

Tweede geschiedenis van Gezag.

Voltaire heeft gezegd: *Si Dieu n'existait pas, il faudrait l'inventer!* Zekerlyk. Alle magt is uit God. Wie magt wil, wil God. Wie magt, gezag, noodig heeft, maakt zich een god. Dat deed Mozes, Confucius, Zoroaster, Numa, Columbus, Cortez. Dat deden alle volksleiders, wichelaars, toovenaars, priesters. Dat doet nog heden ten dage ieder die heerschen wil. Het getal goden is zoo groot als het getal begeerten. By iedere nieuwe begeerte een nieuwe god.

Holloway maakt goden uit onbekende geneesheeren, die u gelasten zijn pillen te koopen. «Alzoo spreekt de Heer» zegt Mozes, en: «alzoo Dr. *die*» zegt Holloway. Gehoorzaamt en koopt. En beiden zeggen er by: «opdat uwe ziel niet verderve.»

Een dienstmeisje ging uit met de kinderen van haren meester. Zy ontving den last die goed te bewaken. Maar zie, de kinderen waren ongehoorzaam, en liepen vèr, zoodat haar opzigt te-kort schoot, en hare zorg ydel was.

Daarop schiep zy uit «niets» een zwarten hond, die elk kind byten zou, dat niet in hare nabyheid bleef. En de kinderen waren bevreesd voor dien hond, en werden zeer gehoorzaam, en bleven by haar. In de overlegging van haar hart beschouwde zy den god dien zy gemaakt had, en zy zag dat het goed was.

Maar die kinderen werden waanzinnig, uit vreeze voor dien hond

En dat zyn ze gebleven tot op dezen dag.

Derde geschiedenis van Gezag.

Een reiziger was beladen met goud en zilver. Uit vreeze voor roovers had hy zich voorzien van wapenen. Ook volgden hem zyne dienstknechten in groot getal, ja er waren er meer dan alle roovers in 't gansche land zaêmgenomen. Hy was zoo goed gewapend en verzeld, dat een geheel leger niet instaat zou zyn, hem zyne rykdommen te ontnemen.

Vele roovers die dat niet wisten, vielen hem aan, maar zouden daarover lang berouw gehad hebben, als ze niet terstond gesneuveld waren.

Een roover, voorzichtig geworden door het voorbeeld zyner broederen, raadpleegde een heiligen kluizenaar, die raad wist in alle dingen, omdat hy lang alleen was geweest met twee doodsbeenderen en een kruik water.

— Hoe moet ik doen, o heilige man, om heer te worden over de schatten van dien reiziger?

— Het middel is zeer eenvoudig, antwoordde de vrome heremiet. Werp hem den strik dien ik u geven zal, om den hals, dan zal hy geen weêrstand bieden. Hy zal zynen knechten gelasten zich voor u ter aarde te buigen, en u geven wat gy begeert.

De strik heette «*geloof.*»

En het geschiedde zoo als de heilige man gezegd had. Maar de reiziger en zyne gezellen bevonden zich zeer slecht daarbij.

Die strik heeft zyne kracht behouden tot op dezen dag.

Vierde geschiedenis van Gezag.

— O vader, zeg my waarom de zon niet valt?

De vader was beschaamd, wyl hy niet wist waarom de zon niet valt, en hy bestrafte zyn kind, omdat hy beschaamd was.

Het kind vreesde den toorn des vaders, en vraagde nooit weder, noch waarom de zon niet valt, noch andere zaken die het toch zoo gaarne wilde weten.

Dat kind werd nooit een man, schoon 't zes duizend jaren leefde... neen, veel langer.

Het is dom en stomp gebleven tot op dezen dag.

Vyfde geschiedenis van Gezag.

— Waarheen, o *Philoinos?* vraagde *Hudoor* zynen makker, dien hy ontmoette in de straten van Athene.

— Ik yl om de drie maten slechte wyn te drinken, die my wachten by de leelykste myner drie maîtressen, antwoordde *Pholoinos* waggelend. Want hy was dronken.

— Kom mede, gy hebt wyns genoeg, en maîtressen te veel, naar ik vreeze.

— Drie, *Hudoor*, drie!... de meester heeft het gezegd! Drie... heeft hy gezegd!

— De meester sprak van wyn noch hetaeren, kom mede...

— Hy heeft gezegd: drie... *drie*... DRIE!

En *Philoinos* viel neder voor den derden keer op dien avond, maar ditmaal bleef hy liggen.

En hy is blyven liggen tot op dezen dag.

Zesde geschiedenis van Gezag.

Daar was voor 't eerst een kind geboren! De moeder was in verrukking, en ook de vader zag het aan met innige liefde.

Maar, Genius, zeg my, zal het altyd zoo klein blyven? vraagde de moeder, en... voegde ze er by:

— En ikzelve weet niet of ik dat verlang! Gaarne zou ik het groot zien als een mensch, maar toch zou 't jammer wezen als het zóó veranderde, dat ik 't niet langer dragen kon, en voeden met myzelve.

— Uw kind zal groeien tot mensch, zeide de genius. Het zal zich niet blyven voeden met u. Het zal eenmaal niet door u gedragen worden...

— O Genius, riep de moeder verschrikt, zal myn kind weggaan?... Als het loopen kan, zal 't dan van my weggaan?... Wat moet ik doen, dat myn kind niet van my wegga, als het loopen kan?

— Heb uw kind lief, zeide de Genius, en het zal niet van u weggaan.

Zoo wàs het. En zoo bléef het eenigen tyd. Maar toen werden er vele kinderen geboren. En velen ouderen was het zeer lastig al die kinderen lief te hebben.

Toen vond men een gebod uit, dat de liefde zou vervangen, zoo als vele geboden. Want gebod is ligter dan liefde.

EERT UWEN VADER EN UWE MOEDER!

De kinderen verlieten hunne ouders, zoodra zy loopen konden. Men voegde by 't bevel eene belofte:

OPDAT HET U WÈLGA!

Toen bleven eenige kinderen by hunne ouders! Maar ze bleven niet op de wyze als die eerste moeder bedoeld had, toen zy den Genius vraagde: «wat moet ik doen, opdat myn kind niet van my wegga, zoodra het loopen kan?»

En dat is alzoo gebleven tot op dezen dag.

Zevende geschiedenis van Gezag.

«*Le premier roi fut un soldat heureux!*» zeide VOLTAIRE, maar ik weet niet of 't waar is. Er is evenveel, ja méér kans, dat de eerste koning iemand was, die kennis had aan strikkenleverende kluizenaars. Maar de volgende geschiedenis is waar.

KRATES was zeer sterk. Hy knipte eene borstwering van boomstammen omvèr, met duim en middelvinger, en kon dertien vijanden doodslaan, met éénen slag. Als hy hoestte, kwam er brand door de zamenpersing van de lucht, en de maan schudde als hy dacht aan beweging.

Om al die verdiensten werd KRATES koning.

En hy stierf nadat hy een tyd lang koning was geweest.

Maar de kleine KRATES, zyn zoontje, had de engelsche ziekte gehad, dat hem niet belette koning te willen zyn, in plaats van zyn vader die zoo sterk was geweest.

Hy zette zich op een stoel, dien hy troon noemde, en riep:

Ik ben koning!

Waarom zyt gy koning! vraagde 't volk, dat nog dom was, en geen begrip had van erfregt.

— Wel, omdat myne moeder in ééne hut heeft gewoond met den ouden KRATES die dood is.

Eigenlyk zeide hy: *paleis*, maar 't was eene *hut*.

Het volk begreep de gevolgtrekking niet, en als KRATES II riep: «Kom!» dan ging ieder heen. Maar als hy zeide «ga!» dan kwam men hard aanloopen. Kortom, 't gezag was weg, en KRATES *twee* was te dom om zyn wil 't onderste boven te uiten.

In een oppositieblad van die dagen las men 't volgende:

> «Waarom, o *Krates* de tweede, gy die krombeenig zyt en «onbezonnen, waarom neemt gy plaats op den stoel des mans, «die voor twintig jaren in ééne hut woonde met de vrouw die «u geboren heeft.»

Boren, geboren, was een *verbum activum* in die dagen.

«Sta op, en maak plaats, en zeg niet «ga!» of «kom!» als «waart gy de echte oude *Krates!* Waar zyn de bolwerken van «eikenstammen, die gy hebt omgeknipt met uwen vinger? De «maan schudt niet, al denkt gy aan splyting van 't heelal. Gy «kunt geen vloo doodslaan, en nergens is brand als gy niest. «Sta op, en maak ruimte voor een ander, die al deze nutte «dingen verstaat.»

Zóó sprak de oppositie.

KRATES zou waarschynlyk hebben moeten opstaan van den stoel, dien hy troon noemde, wanneer niet eene oude minne aldus had gesproken tot het volk:

«Hoor my, o volk, want ik was de minne van den kleinen «*Krates*, toen hy nog kleiner was dan nu! Toen hy geboren «werd, heeft zyn vader zich het hoofd gezalfd met olie, en «zie, er viel een drop der zalve op 't hoofd van mijn voedsterling. «'t Is daarom onnoodig dat hy muren omknippe, en ook is 't niet «noodig dat de maan schudt, of dat hy brand make door hoest. «Ik zegge u . . .»

Maar de welsprekende minne behoefte niet te voleinden. De slotsom was zoo ligt te vatten, dat al het volk — de redactie van 't oppositieblad het luidst — uitriep, als met éêne stem:
Leve de gezalfde des Heeren!
En KRATES bleef zitten op den stoel dien hij troon noemde.

En hy is daarop blyven zitten, tot op dezen dag.

Achste geschiedenis van Gezag.

THUGATÊR [1]) melkte de koeien haars vaders, en zy melkte goed, want de melk die zy tehuis bragt, leverde meer boter dan de melk die tehuis werd gebragt door hare broederen. Ik zal U zeggen hoe

[1]) Thugateer, thugter, dochter = melkster. Zie 't Sanskrit.

dit kwam, en let goed op, Fancy, dat ge 't weet . . . als ge eenmaal zult uit melken gaan. Maar ik zeg u dit, niet opdat gij melkt als THUGATÊR, maar om u te wyzen op het voorbeeld van hare *broeders*, die door minder goed te melken, beter deden. *Verstandiger* althans.

Vóór de jonge landlieden de weide betreden, ja lang voor dien tyd, staan de koeien te wachten by het hek, om ontlast te worden van den overvloed, dien ze eigenlyk gereed maakten voor hunne kalveren. Maar de menschen eten die kalveren op, *omdat zij daartoe de geschiktheid voelen*, en dan is er melk te-veel in de uiers.

Wat geschiedt er nu onder dat wachten van de koeien met domme gezigten, voor het hek? Onder dat stilstaan dryft het ligste deel der melk, de room, het vet, de boter, naar boven, en ligt dus het vérst van den tepel. — Tepel is mannelyk, wat ik heel gek vind. —

Wie nu geduldig melkt, tot het laaste toe, brengt vette melk tehuis. Wie haast heeft, laat room achter.

En zie, THUGATÊR had *geen* haast, maar hare broederen wèl.

Want deze beweerden dat zy regt hadden op wat anders, dan het melken der koeien van hunnen vader. Maar *zy* dacht niet aan dat regt.

— Myn vader heeft my geleerd te schieten met pyl en boog, sprak een der broeders. Ik kan leven van de jagt, en wil rondloopen in de wereld, en arbeiden voor eigen rekening.

— My leerde hy visschen, zei een tweede. Ik ware wel gek, altyd te melken voor een ander.

— Hy toonde my hoe men een schuit maakt, riep de derde. Ik kap een boom, en ga er op zitten, in 't water. Ik wil weten wat er te zien is aan de overzyde van 't meer.

— Ik heb lust om zamen te wonen met de blonde GUNÊ, verklaarde een vierde, dat ik een eigen huis hebbe, met thugatêrs (*dochters*) er in, om voor mij te melken.

Zoo had ieder broeder een wensch, begeerte, een *wil*. En zy waren zoo vervuld van hunne neigingen, dat zy zich geen tyd gaven den room meêtenemen, dien de koeien heel mistroostig moesten by zich houden, zonder nut voor iemand.

Maar THUGATÊR melkte tot den laasten drup.

— Vader, riepen eindelyk de broeders, wy *gaan!*

— Wie zal er melken? vraagde de vader.

— Wèl, THUGATÊR!

— Hoe zal 't zyn, als zy òòk lust krygt in varen, visschen,

jagen, wereldzien? Hoe zal 't wezen, als ook *zy* op 't denkbeeld komt, zamen te wonen met iets blonds of bruins, opdat ze een eigen huis hebbe, met wat er by hoort? Ulieden kan ik missen, doch *haar* niet... omdat de melk die zy thuis brengt, zoo vet is.

Toen zeiden de zoons, na eenig denken:

— Vader, *leer haar niets*, dan zal ze blyven voortmelken tot het einde van hare dagen. Toon haar niet hoe een gerekt koord, zamentrekkend, een pyl wegschiet. Dan zal ze geen lust hebben in jagen. Verberg haar de eigenschap der visschen, die een scherpen haak inslikken, als die bedekt is met aas. Zy zal dan niet denken aan het uitwerpen van hoeken of netten. Leer haar niet hoe men een boom uitholt, en daarmeê kan wegdryven naar den overkant van het meer. Dan zal ze geene begeerte voelen naar dien overkant. En laat haar nooit weten hoe ze, met blond of bruin, een eigen huis kan verkrygen, en wat er by behoort! Laat haar dit alles nooit weten, o vader, dan zal ze by u blyven, en de melk uwer koeien zal vet wezen! Intusschen laat *ons* gaan, vader, ieder naar zyn begeerte!

Zoo spraken de zoons. Maar de vader — die een zeer voorzichtig man was — hernam:

— Eilieve, wie zal beletten dat ze weet wat ik haar niet leerde? Hoe zal 't zyn, als zy de blaauwvlieg ziet varen op 'n dryvenden tak? Hoe, als de getrokken draad van haar spinsel zich herstelt op vorige lengte en, snel krimpend, den klos van haar weefgetouw voortdryft by toeval? Hoe, als ze aan den rand der beek den visch bespiedt die byt naar 't kronkelend wurmpje, maar misvattend uit verkeerd bestuurde graagte, vasthaakt in de scherpe lidhulze van het riet? En hoe eindelyk, als ze 't nestje vindt, dat de leeuwrikken zich meimaands bouwen in de klaver?

De zonen dachten weêr na, en zeiden:

— Zy zal daaruit niet leeren, vader! Zy is te dom om begeerte te scheppen uit wetenschap. Ook *wy* zouden niets geweten hebben, als ge ons niets had gezegd.

Maar de vader antwoordde:

— Neen, dom is zy niet. Ik vrees dat zy leeren zal uit zichzelve, wat gylieden *niet* leerdet zonder my. Dom is THUGATÊR niet!

Toen dachten de zoons weder na — ditmaal dieper — en zeiden:

— Vader, zeg haar: dat *weten*, *begrypen* en *begeeren*... zondig is voor een meisje!

Ditmaal was de zeer voorzichtige vader voldaan. Hy liet zyne

zonen trekken, ter visvangst, op de jagt, de wereld in, ten huwelijk... overal heen.

Maar hy verbood het *weten*, *het begrypen* en het *begeeren* aan THUGATÊR, die in onnozelheid bleef voortmelken ten einde toe.

En dat bleef alzoo tot op dezen dag.

Negende geschiedenis van Gezag.

HASSAN verkocht dadels in de straten van Damaskus. Als ik zeg dat hy die verkocht, bedoel ik eigenlyk dat hy ze niet verkocht, want zyne dadels waren zoo klein, die niemand die koopen wilde.

Met verdriet en afgunst zag hy hoe ieder den ryken AÖULED begunstigde, die naast hem woonde op eene mat. Want zy woonden op matten, in Damaskus, met zeer hooge verdieping, omdat zy geen dak boven zich hadden. De rykdom van AÖULED bestond dan ook niet in huizen, maar in een tuin die zeer vruchtbaar was, ja zóó vruchtbaar, dat de dadels die er groeiden zoo groot waren als drie gewone dadels. En daarom kochten de voorbygangers de dadels van AÖULED, en niet van HASSAN.

Daar kwam in de stad een Derwisch die wysheid te-veel had, en te-weinig voedsel. Athans hy ruilde zijne kennis voor spyze, en men zal zien hoe onze HASSAN wèlvoer bij dien ruil.

— Geef my te eten, vraagde hem de Derwisch, dan zat ik doen wat geen Khalif voor u doen kan. Ik zal het volk dwingen uwe dadels te koopen, door die groot te maken, ja, grooter dan de vruchten van AÖULED... Hoe groot zyn die?

— Helaas, Derwisch van *Allah* gezonden — ik kus uwe voeten — de dadels van AÖULED — Allah geef hem krampen — zyn driemaal grooter dan gewone dadels! Treed binnen op myne mat, kruis uwe beenen, wees gezegend, en leer me myn dadels grootmaken, en het volk dwingen die te koopen.

HASSAN had kunnen vragen, waarom de Derwisch die zoo bekwaam was, spyze behoefde? Maar chicaneren deed HASSAN nooit. Hy zette zynen gast gekookt leder voor, alles wat hy overhad van een gestolen geitebok.

De Derwisch at, verzadigde zich, en sprak:

— Driemaal grooter dan gewone dadels zyn de vruchten van uwen buurman... hoe groot wilt ge dat de uwe worden, o HASSAN, zoon van ik weet niet wien?

HASSAN bedacht zich even, en zeide:

— *Allah* geve u kinderen en vee! Ik wenschte dat mijne dadels driemaal grooter waren, dan zy door u kunnen gemaakt worden.

— Zeer wel, sprak de Derwisch. Zie hier een vogel, dien ik meêbragt uit het verre Oosten. Zeg hem dat uwe dadels zoo groot zyn als drie!

— Ik wensch u vrouwen en kameelen, o Derwisch — die aangenaam riekt als olyven — maar wat zal het baten of ik dezen vogel zeg wat niet is?

— Doe naar myn zeggen, hernam de wyze man. Daarvoor ben ik Derwisch, dat ge my niet begrypt.

HASSAN wenschte den vogel lengte van veêren, en noemde hem *Rock*. Maar 't was geen *rock* [1]). 't Was een kleine vogel, die wel wat op een raaf geleek, met lossen tong en hippelenden tred. De Derwisch had hem meêgenomen van Indalûs [2]) maar hy was aangebragt door kooplieden, die over zee waren gekomen uit het land waar de menschen op negers gelyken, schoon 't ver is van Afrika. Dat HASSAN het beest »rock" noemde, was omdat hy had opgemerkt dat iemand wien men iets vraagt, uitdyt. En ook 't omgekeerde. Wie iets noodig heeft van een ander, krimpt in. Zoo was 't in Damaskus.

HASSAN kromp in, en zeide:

— Ik ben uw slaaf, o vogel Rock! Myn vader was een hond... en myne dadels zyn zoo groot als drie!

— 't Is wel, zeî de Derwisch. Ga zoo voort, en vrees Allah!

HASSAN ging zoo voort. Hy vreesde Allah, en vertelde maar al aan den vogel, dat zyne dadels onmogelyk groot waren.

Het loon der deugd bleef niet uit. Nog geen driemaal had de

---

[1]) Rock is een reuzenvogel in de mythologie van het Oosten. Onze kastelen in 't schaakspel waren vroeger Olifanten, nog vroeger *rocks*. Vandaar 't woord *rokéren*.

[2]) Indalûs = Pertjah = Sumatra. Ik denk dat het een *Béo* was, die viâ Sumatra van Nieuw-Guinée kwam. Béo is natuurlyk de radix van „biologie" λόγος is *logen*, *leugen*; zoo als men weet. Zie 't Evangelie van Johannes cap. I vs. 1, in den griekschen tekst.

Khalif al de bewoonsters van zyn harem laten ombrengen; nog had geen moeder den tyd gehad hare dochters behoorlyk gereed te maken voor de markt te Roem [1]); nog had HASSAN geen enkel verdwaald geitebokje ontmoet, om hem gezelschap en in 't leven te houden op zyne mat, en ziedaar, de vogel riep:

— Myn vader is een hond...

dat was niet noodig, maar hy zeî 't HASSAN na.

— Myn vader is een hond, kryg lengte van veêren, de dadels van *Hassan*, *Ben*... [2])

Ik weet den naam van HASSAN'S vader niet, en als 't een hond was, komt die er ook niet op aan.

— *De dadels van Hassan zyn driemaal grooter dan ze zyn!*

Toen waren er betweters in *Damaskus*, die dat tegenspraken. Maar 't duurde niet lang. Er was namelyk in de stem des vogels iets dat de lucht deed trillen, op eene wyze die invloed had op de straalbreking. De dadels groeiden, groeiden... in aller oogen...

En de vogel riep maar al voort:

— De dadels van *Hassan* zyn driemaal grooter dan ze zyn!

En zy groeiden!... Men overgaapte zich om er in te byten.

En AÖULED werd zeer mager. Maar HASSAN kocht veel geitebokken en lammeren, en hy bouwde een dak over zyne mat. Hij werd zeer eerlyk, en hy vond het schande als iemand, die zelf geen lammeren had, een opät van de zynen. En hy ging voort Allah te vreezen.

Die rykdom en die vrolijkheid had hy te danken aan den kleinen vogel, die altyd hetzelfde zei, en leugen tot waarheid maakte door

---

[1]) Konstantinopel.

[2]) *Ben* is zoon. Vandaar: *hebben*, dàt is duidelijk. De bedoeling is natuurlijk dat iemand die een kind krijgt, moet trachten daaraan zooveel te hebben, daarvan zoo veel te halen als maar mogelijk is. Zie de vertelling van Thugatêr, en de ondervinding.

herhaling. Ieder vond HASSAN's dadels groot, ieder was gedwongen die te koopen, ieder...

Behalve HASSAN zelf, die in stilte zich voorzag by AÖULED, wiens eenige klant hy was.

En dat is alzoo gebleven tot op dezen dag.

AAN FANCY.

Ik zal voortgaan met de geschiedenissen van gezag.

Er was eens een land, laag gelegen aan de zee, tusschen *Oost-Friesland en de Schelde*...

O, Fancy, men timmert en metselt om my heên. Het huis dat ik bewoon, wordt verbreed, en hoe breeder het wordt, hoe benauder ze 't my maken. Men klopt en schaaft en bikt en zaagt my 't hoofd in twee... dat is onaangenaam. Die *Silvio Pellico* kon spreken van geluk. Ik ga de deur uit om rust te zoeken op de woelige straat. Misschien steel ik een horologie, om aanspraak te hebben op wat stilte in de cellulaire gevangenis. Adieu, en denk om den haarlok, dien ge my beloofd hebt.

VAN FANCY.

Neen, laat ieder zyn horologie houden, men zou weêr kwaad van u spreken. Ach, wat zyn dat troostelooze geschiedenissen, die gy verhaalt. Is dat alles waar, Max? Gy hebt my treurig gestemd. O, ik bid u, zeg me in een volgenden brief, dat alles *niet* waar is, of althans dat niet *alles* waar is. Is dat nu wysbegeerte? De vormleer is drooger, maar minder verdrietig, en ook in de vaderlandsche geschiedenis vind ik hier en daar — wat ik vergeefs zoek in *uwe* geschiedenissen — *liefde!* Hoe kunt gy toch zoo scherp zyn, Max, gy die toch zoo goed weet lieftehebben?

Wy zyn verhuisd, maar nog kan 't oude kabinet de deur niet in. Myn hart ook niet.

Ik heb u gevraagd my wat te leeren. Is 't daartoe noodig, dat ik eerst worde gevoed met spyze zoo bitter als uwe vertellingen van gezag? Geef my iets liefelyks, Max... iets wat niet myne lippen wit maakt, iets wat my blos geeft van genoegen, en geen bleekheid van ergernis. Ik heb behoefte aan liefde. Moet ik de liefde verliezen door de denkbeelden die ge my geeft... o, dan zou ik betreuren u gevraagd te hebben om wat kennis! Want ik ben een *meisje*, Max!

Een meisje, ja... maar toch is 't waar dat er iets zeer byzonders met my gebeurd is, iets dat zeker by weinig meisjes voorvalt. Ik zal u dat vertellen. Ei, wél beschouwd, is 't óók eene geschiedenis van gezag, maar fraaier, liefelyker dan *uwe* geschiedenissen. Ik was zes of zeven jaar oud... Ik word geroepen, Max... Wacht tot nieuwe maan... De geschiedenis die ik u vertellen zal, staat daarmede in verband, en met u ook... en met myne haren ook... O, schryf my iets dat my niet bleek maakt!

AAN FANCY.

Kleingeloovige! zoo zyt gy allen!

Daar staat de boom der kennisse, gy *wilt* eten, gy wacht niet op de slang — dat eeuwig symbool van weten en onsterfelyk zyn — gyzelve steekt de hand uit, en als 't arme dier, ter goeder slangentrouw, u den appel toereikt, dien gy vraagt... dan trekt ge u schuchter terug, en rekt beddelakens!

Neen, Fancy, myne geschiedenissen zyn *niet* troosteloos! Onkunde is geen deugd, en lager dan haat, acht ik liefhebben zonder verstand! Weet, ken, kan, onderscheid en *kies*.

Eerst na zulke keuze, is liefde iets waard.

O, ik begryp hoe gy schrikt by 't opheffen van de gordyn, die men, met voordacht en valsheid, gelaten heeft tusschen uw oog en de waarheid. Leugens ontvingen de ouders; leugens geven zy aan hunne kinderen. Als de Oosterling, die genot zoekt in verdooving door amfioen, en die ten laatste *behoefte* gevoelt aan vergif, vragen zy: «*Wat dàn?*» zoodra men ze aantoont dat hunne denkbeelden rusten op onvasten grondslag.

— Daar is een lek in 't schip, roept de verschrikte gezagvoerder, en de passagier antwoordt:

— Ik zal u tegenwerken in het stoppen, tenzy ge my iets dergelyks in de plaats geeft.

Ik vind beter te varen *zonder* lek.

Telkens moet ik dien eisch van lekbegeerige passagiers aanhooren. Telkens is het:

— Toegestaan! Dàt is leugen, dàt is verzonnen, dat is schandelyk... maar... wàt geeft gy in de plaats?

Dat wil zeggen: «welke andere leugen zet gy ons voor, ter vervanging van 't leugengeregt, dat ge ons ontneemt?»

Ik zou kunnen antwoorden: *geene*... ik weet niets! Ik heb geen gif te bieden, in plaats van 't gif, dat ik, ruw maar welmeenend, u sla uit de hand, die zich balt tot een vuist, uit ondankbaren wrevel over leêgte.

Dat zou ik *kunnen* antwoorden.

Maar ik zeg liever: Ik wenschte u te geven *gezonde spys*, ik wenschte u te wyzen op *gezag* door *liefde*, op *welvaart* door *regtvaardigheid*, op *geluk* door *deugd*.

Dat is in één woord: ik wilde u uitnoodigen *mensch te zyn!* Ziedaar alles!

Men bedriegt zich, en men heeft u bedrogen, door het *mensch zyn* voortestellen als iets onwaardigs. Dit doet eene verkeerd begrepene religie. ('t Woord *Godsdienst* komt hier niet te-pas.) Ik zal u dit duidelyk maken door een voorbeeld.

Een boer zou voor het eerst den heer van 't land zien. — Hoe zal ik hem vereeren, dacht hy, opdat hy ontware, dat ik besef heb van myn boerschap tegenover zyn heerschap?

Ik zal myne knieën wat krom buigen, en myne teenen naar binnen. Myn linker schouder zal ik vooruit steken, en myn hoed omdraaien als een molen. Wat scheefs in den hals zal hem voorzeker behagen, en 't zal hem genoegen doen als ik myn mond klein maak.

Zóó dacht de boer, en zóó deed hy. Maar de heer van 't dorp zeî hem, dat hy niet noodig had zich zoo te verdraaien.

Ik vind dat die heer van 't dorp groot gelyk had.

De roeping van den mensch is mensch te zyn.

Is die conclusie u te eenvoudig? O, ik bid u, wantrouw alle slotsommen die *niet* eenvoudig zyn.

Zou de wysheid die de mensch behoeft, *niet* eenvoudig wezen? Zou ze moeilyker te vatten zyn, dan de reuk der spyzen, zoo gemakkelijk optevangen met onzen neus, dien toch de lieve natuur *heel eenvoudig* boven den mond plaatste? Ik geloof zeker dat de godsdienst-uitvinders dat orgaan een plaatsje zouden hebben gegeven aan den linkerhiel, als zy geraadpleegd waren... wat gelukkig niet gebeurd is. Alles wil omslag.

— Doodt de zinnen! roepen zy die God meenen te dienen, door den mensch te verdraaien, als dien boer.

— Doodt de zinnen! roepen zy die gaarne wat willen genieten met *hunne* zinnen, en de slimme berekening maken dat er meer zou overschieten, naarmate er minder gebruikt werd.

— Doodt de zinnen, werpt weg wat u behagen zou! riepen tenallen-tyde de vromen, die met veel graagte aasden op alles, wat er werd weggeworpen door de onnozele zielen, die hen geloofden [1]).

Wat zoudt gy zeggen van een kind, Fancy, dat zyn vader zou meenen te vereeren door iets anders te zyn dan een... kind?

En wàt van de oudere broeders, die aan zulk kind trachten te beduiden dat het zich inkrimpe, en weinig behoort te eten; *ad majorem patris gloriam?*

Zoudt ge niet op 't denkbeeld komen, dat die oudere broeders begeerte voelden naar wat ruimte en wat spys?

WIE U ZELFVERNEDERING VOORSTELT ALS DEUGD, IS EEN BEDRIEGER.

GENOT IS DEUGD.

Ziedaar een paar *teksten*, Fancy. Preêken schryf ik niet. Dat deed JEZUS ook niet. Ik denk dat hy ze vervelend vond, als ik [2]).

---

[1]) Ik weet wel dat ze schryven: onn*oo*zel, maar ik weet niet waarom. Zoo is er veel in die zoogenaamde taalkunde, dat ik veranderen wil *).

[2]) Eens vooral, Fancy, met schoolmeestery houd ik me niet op. De preêk, der preêk, de preêken... Christus vond *haar* vervelend, hij vond *dezelve* vervelend... Van 't eindeloos gehèn, gehùn, gehààr, verlos ons Heer!

En: *gesplitst* schryf ik ook niet meer. Ook niet Utre*c. h. t. s. c. h. e* feesten. Wie er pleizier in heeft en 't mooi vind, ga zyn gang. De schoolmeesters vermoorden de taal, als de theologen de godsdienst.

---

*) Waar niet uitdrukkelijk anders vermeld is, behooren de noten tot de eerste uitgave.

Er is GEEN *God*, of hy moet GOED zyn! Laat de theologen — een grappig woord: menschen die wat weten van God... menschen die u wat kunnen zeggen over God... menschen die gestudeerd hebben in God, *Godgeleerden* — laat de theologen tegenspreken dat Hy *goed* is, als ze durven...

Ach ja, zy durven dat! Zy vertellen lange geschiedenissen — troosteloozer nog dan de mynen, Fancy! — over verdoemenis en hel! En, let wel, zy die zulke geschiedenissen *niet* vertellen, deugen minder dan de anderen, die ten minste consequent zyn by gebreke van wat beters, want in hun Bybel *staan* die aardigheden. Zoek maar op: eeuwig vuur, tandengeknars, onsterfelyke wormen... 't is pleizierig!

Wie nu dat eeuwige vuur en die onvermoeide wormen weggoochelt onder 't manteltje van de moderne theologie, vertrouw ik in 't geheel niet. De anderen zondigen tegen 't verstand alleen. Zy tegen eerlykheid en verstand beide. Dat is erger.

Er is GEEN *God*, *of hy moet* GOED *zyn!* Als hy er is — wat ik dolgraag weten woû, en ik blyf er by dat het zyne zaak geweest ware te *zorgen dàt wy 't wisten* — dienen wy hem het best door *genieten*.

Eilieve, Fancy, gy die een goed meisje zyt, zoudt *gy* 't aangenaam vinden, wanneer ge eenmaal moeder werd, dat uwe kinderen zuur keken? Zoudt ge hun voorschryven u te *dienen* door *onthouding?* Immers neen. En waarom zou God kwaadaardiger wezen dan gy?

Maar de *maat* en de *soort* van genot?...

Ook dit is zeer eenvoudig. Het antwoord staat duidelyk geschreven in 't vóór ons liggend boek der *werkelykheid*, waarin geen enkele tekst vervalscht is, en dat men lezen kan, zonder de minste kennis van Hebreeuwsch of Grieksch. 't Zou ook wel ongelukkig wezen, als de weg ter zaligheid juist leiden moest langs *τίπτω*.

In dat boek staat geschreven dat wie steenen opslikt, zyn maag bezwaart. Wie genot zoekt in overdaad, wordt ziek. Wie zyn naaste doodslaat, krygt den naam van een onpleizierig mensch, en wordt behandeld als zoodanig. Wie liegt, wordt niet geloofd. Wie steelt, wordt vastgebonden door personen die wat bezitten. Wie uit het venster springt, bezeert zich. Wie zich in de bres stelt voor arme drommels, lydt gebrek. En wie minnebrieven schryft, wordt uitgejouwd.

In al die voorschriften uit het boek der *werkelykheid* is niets raadselachtigs, zoo als men wèl vindt in de andere boeken. Dit komt

wyl de menschen, die religiën maakten, *niet* meenden wat zy *zeiden*, en omdat de natuur wèl meent, wat zy *doet*. Gy ziet, Fancy, dat ik ook op dit punt tracht terugtekeeren tot die natuur, precies als met de Utrechse feesten [1]).

Ik ben benieuwd naar uwe geschiedenis. Zoudt gy geschaakt zyn op uw zevende jaar? Dat ware te vroeg, Fancy! En hoe dit in verband staat met uwe haren, begryp ik niet. Kan ik u genoegen doen met een minnelied? Wilt gy eene verhandeling over vryen arbeid? Stelt gy belang in eene analyse van onze wetgeving op het stuk van ouderlyk gezag? Wilt ge weten hoe in Indië het gezag van Nederland...

Maar, Fancy, dan verval ik weêr in de geschiedenissen van *gezag*, die gy zoo troosteloos vindt...

Zeg my, hoe moet ik schryven, om den stryd te winnen tegen de personen — en de zaken helaas! — die my uwe ziel schynen te betwisten?

Of zou 't toch waar wezen, wat ik giste en nog altijd hoop... zou 't waar wezen dat gy niet bestaat? Dat gy eene fee zyt, die my eenmaal zult aanroeren met uwen staf, om my magtig te maken tot het verrigten van den arbeid dien ikzelf my hebt opgelegd?

Ik droom wakend van u, en antwoord: *Fancy!* als men my om geld vraagt, wat vaak gebeurt. Brengt ge my een koninkryk ten huwelyk, in 't gebied der geesten? Ik neem 't gaarne van u aan, en begryp zelfs niet hoe ge 't zoolang hebt kunnen regeren zonder my. Zoodra wy »ingerigt" zijn, en na de bruidsbezoeken, wil ik een blyde boodschap neêrzenden op de kleine aarde, die ik bewoonde vóór myn trouwen. Ik wil dien armen menschen, die daar zoo verdrietig ongetrouwd achterbleven, zeggen: dat *genot deugd is*, *en dat niets meer genot geeft dan* LIEFDE!

Maar ik zal er niet by zeggen: *heb lief!* Dan zou 't weêr eene geschiedenis van gezag worden, en dat komt by liefde, deugd en genot niet te pas.

Toch zou ik u gaarne eens zien met myn wezenlyke oogen, met

[1]) Wanneer men schroomt een paar lastige consonanten weg te gooien, zou men om consequent te zijn „*Ultrechtsche*" mogten schrijven. Die *l* hindert niet zoo sterk als: *chtsch*.

de oogen die ik gebruik om te slapen. Is daar geen kans op? Waar woont gy nu, na 't verhuizen? Moet ik bellen aan al de deuren die kleiner zyn dan een kabinet? Moet ik naar u zoeken in alle huizen die te bekrompen zyn voor een hart?

Tine vraagt my of ik dikwyls met u wandel, vooral nu 't lente is? Ik heb «ja» geantwoord, meenende dat ik waarheid sprak, maar later...

Waart ge by my, of was ik alleen, toen ik my ergerde over die geslagte varkens? [1])

Want ik begin in te zien dat ik my dikwyls bedroog, als ik geloofde u te zien aan myn zy.

Er is iets raadselachtigs in myne liefde. Ik zal er naar vragen aan Tine. Zy weet alles wat my aangaat.

AAN TINE.

Lieve Tine! Wees zoo goed my te zeggen wie Fancy is? Maar spreek geen kwaad van haar, ook al wist ge iets kwaads. Ik zou 't niet kunnen verdragen, want ik heb haar onbeschryfelyk lief. Vertel my alleen wie zy is.

VAN TINE.

Beste Max! Ik ken Fancy zeer goed. Ik heb haar lang gekend, reeds vijftien jaren! Zy was toen even oud als nu. Kwaad weet ik niet van haar te zeggen. O, integendeel!

Maar om haar goed te beschryven, zou ik haar by my moeten hebben. En ze is weêr weg, want — dan wist ge niet — ze is hier geweest.

Dikwyls was ze blond, en even dikwyls bruin, ja, vaak bruin bij 't zwarte af. Maar altyd was ze vlug als eene sylf, huppelend als een dwaallicht, gevoelig als de mimosa, verstandig als een rekening, en geestig als niets.

Gy kent haar ook wel, Max. Ge hebt vergeten wie zy is, omdat

---

[1]) IDEËN, 527. Noot van 1865.

gy den laatsten tyd een heel anderen weg hebt uitgezien. Denk eens goed na. Herinner u maar dat ge haar herhaaldelyk het venster hebt uitgegooid, omdat gy meendet dat onze kinderen te weinig eten kregen, door hare schuld. En hoe zy dan telkens weêr binnen kwam door de deur die op 't nachtslot was. Weet ge 't niet meer?

Zy jokt als zy zegt dat ze er niet by was, toen de aarde werd gemeten met eene koord. Zy heeft alles bygewoond wat er gebeurd is. Ook is zy het die de psalmen heeft geschreven, en by de Chaldeen gaf ze les in de sterrekunde. En 't is niet waar, dat ze verlegen is om huisvesting voor haar hart. 't Staat aan haar om de muren uittezetten.

Ik begryp waarlyk niet, Max, hoe gy haar niet herkend hebt. 't Is ondankbaar van uw hart, dat meer geheugen behoorde te hebben. Wat my betreft, ik heb haar lief. Zy heeft myn leven heerlyk schoon gemaakt, en ik wyt de schrale voeding onzer kinderen niet aan haar, zoo als gy meermalen deedt in buien van onregtvaardigheid. En als ge trouwt, kom ik op de bruiloft met MAX en NONNIE die er by hooren.

Onlangs wandelden wy, en plukten bloemen. Zy was met ons. Kleine MAX vraagde of de bloempjes het wisten, dat het nu wat warm zou blyven... en, zeide hy:

— Zie, ze knikken de zon toe! Zy weten dat ze er lief uitzien, en dat de zon vriendelyk voor hen is.

Hoe komt hy aan dat denkbeeld, dacht ik, en vraagde het hem.

— Ik heb dat van Fancy, zeide hy.

Maar ze leert hem ook ondeugende dingen. Hy liegt niet, maar jokt veel. Dat leert hy van haar.

Onlangs hoorde ik hem lagchen, zoo als hy lacht wanneer hy een guitestuk verrigt heeft. Ik zag een oude werkster, die naast ons woont, trippelen en dansen als een gek mensch. Kleine MAX had haar Cayenne-peper te proeven gegeven.

C'est très doux! had hy gezegd.

't Mensch brandde haar mond aan zyne douceur. Ik wist niet of ik boos was, of moest meêlagchen met MAX, die over den grond rolde van pleizier.

— Dat hebt *gy* gedaan, Fancy, zeide ik vry streng. Zeg my nu ook wat *ik* te doen heb, opdat myn kind niet wreed worde, en vermaak zoeke in leed?

En toen zeide ze my zachtkens deze woorden voor, die ik herhaalde, overluid:

— Kleine MAX, voel je geen smart van de pyn, die deze vrouw lydt, *omdat ze op u vertrouwde?*

Kleine MAX lachte niet meer. De tranen sprongen hem in de oogen, en hy vraagde vergeving aan de oude vrouw die zulke gekke gezigten trok.

En meermalen, Max, als ik op 't punt sta neêr te buigen onder al te zwaren last, komt Fancy my troosten, en als ze dan schalk zegt:

— Ik ontsteel u zyn hart... bedenk dat myne regten ouder zyn...

Dan moet ik haar gelyk geven! En zonder yverzucht hoor ik aan, wat zy gezegd heeft zonder schaamte.

Ik ben boos op u, dat ge haar zoo miskent. Maar, Max, herinnert ge u dan niet, dat zy altyd uwe voorspraak by my geweest is, als gy weêr iets of iemand geschaakt hadt, of my geslagen? Weet gy niet meer dat ze ons huwlykskontrakt (*wy* een kontrakt!) heeft meêgeteekend, precies als een ambachtsheer die 't braafste boerinnetje laat trouwen met den deugdzaamsten aller boerenjongens? Herinnert ge u niet al de schilderyen die zy ons ten geschenke gaf, genoeg om een museum te vullen, zoo groot als de wereld? Dagelyks nog zendt ze my stukken, 't eene fraaier dan 't andere, neen, allen even schoon... historiestukken, genre, stillevens... historie vooral!...

Maar, Max, wy komen lysten te kort! Eilieve, 't staat aan u, lysten te maken om de stukken die Fancy ons geeft *Doe dat! Dat kunt ge! Dat moet ge! Dat is uwe roeping!*

Zoo gaf ze my onlangs een teekening, waarvan ik de bedoeling niet begreep, omdat zy iets voorstelde, wat nog niet gebeurd is. Javaansche meisjes legden melatiekransen op een graf. Dat graf was het uwe, Max! Er stond op den steen: HIER RUST WIE VEEL GEDRAGEN HEEFT.

Maak een lyst om die teekening. Misken Fancy niet langer, haar en hare geschenken. Gy zyt zeer ondankbaar, Max!

VAN FANCY.

We zyn weêr verhuisd. 't Wordt al naauwer en naauwer. 't Is my of ik een vischfuik inreis, zonder retourbiljet. Nog kan die oude kast het huis niet in; het eind zal wezen dat wy 't huis in de kast zetten, dan wordt het sleutelgat, deur.

Die gedurige twyfel of ik een meisje ben, hindert my. Ik ben

gesteld op myne identiteit. Zou 't *U* smaken als men zich obstineerde u aantezien voor een wolk?... Dat men u afweerde met een parapluie, en dat uwe droefheid, uwe tranen, op 't weêrglas stonden genoteerd als regen?... Of dat men u tegen 't lyf liep, in meening door u heen te loopen?... Of dat ge werdt opgesnoven als aether?... Zyn dat pleizierige dingen? Voor den honderdsten keer zeg ik dat 'k een *meisje* ben, en om u daarvan goed te overtuigen, zal ik een en ander verhalen van myne omgeving. Oordeel zelf of een geest dat zou kunnen verzinnen.

Myne moeder is dood, en myn vader hertrouwde omdat eene vrouw zooveel gemak geeft in 't huishouden. Myne stiefmoeder is een brave vrouw, en dat spyt my zeer, want ik zou 't gemakkelyker vinden over ondeugd dan over braafheid te klagen, omdat ieder zoo party trekt voor braafheid. Nu verlies ik 't altyd, als ik zeg dat ze my 't leven zoo vervelend maakt. Nooit heeft iemand voor haar een weefgetouw uitgevonden. Zy breit, breit, breit... altyd breit ze, en den overigen tyd knoopt ze en haakt ze.

Maar den tyd die zy daarna vryheeft, besteedt ze aan anti-makassars voor de watersnood-lotery, en in verloren oogenblikken stopt ze kousen. Ik heb nog vergeten te zeggen dat zy ter afwisseling kanapékussens borduurt met kraaltjes. Kent ge dat? Ik vraag niet of ge 't *kunt?* Het is aldus:

Men koopt of huurt een stuk papier dat afgedeeld is in zeer kleine ruitjes, die allen gekleurd zyn, en wel op eene manier die, als men niet te stipt kijkt, dat papier eenige gelijkenis geeft met een teekening. Zoo iets stelt dan vóór een boeket bloemen, of de herders in den stal, of een boer die z'n pyp rookt, of zoo iets. Van naby moet men 't niet zien, want dan is zoo'n pypekop een trapezium — ik «leer» myn examen voor secondante — en de herders hebben vierkante neuzen. Daarop neemt men een stuk doek, een soort van zeildoek, waarin de meeste draden ontbreken, zoodat de ruiten van het zeildoek nagenoeg overeenstemmen met de gekleurde ruiten op 't papier. Men koopt wol of zyde, en kralen van allerlei kleur, en men kan beginnen te werken. Want wat nu volgt heet: *werken*, en als ik aan u denk, aan myn gestorvene moeder, aan *Insulinde* en de geschiedenissen van gezag, dan zeggen ze dat ik «leêg» zit. *Ik, leêg!*

Welnu, dan zoekt men op 't papier een punt van uitgang, naar verkiezing. Daartoe neemt men, als 't in den stal is de luiermand, of van den boer de wang die meestal kersrood ziet, om de braaf-

heid aantetoonen van den landelijken stand. Die braafheid is dan b. v. uitgedrukt in vier kleuren, verdeeld in dertien ruiten, hoogrood, donkerrood, rozerood, bleekrood. Men legt de wol of de kralen op de wang van den boer, om een model te nemen van de nuance zyner landelyke deugd, en dan brengt men die over op het doek, door den draad vasttestrikken in de geruite openingen. Het begin is dan dáár, en wat er volgt is makkelyk. Men telt maar altyd af van dien boer of van de luiermand, en dan weet men precies waar de zeven zwarte kralen t'huishooren, die de verrukking aanduiden van de herders, of de parallelogram van geelwitte zyde, die licht moet brengen in 't oóg van de kraamvrouw. Als 't klaar is, begint men een ander.

Maar nu moet ik iets vragen. Ik heb een oom die altyd spreekt van «een Christelyk huwelyk.» (Dat is niet de oom van «de» vrouw. Ik heb veel ooms, O!) Wat is toch een Christelyk huwelyk? Ik heb er myn bybel op nageslagen, en daarvan niets gevonden. Ik zie niet dat Christus voorschriften over het huwelyk heeft gegeven. Hy zegt geloof ik alleen dat het een wereldsche zaak is. Maar is dàt nu een Christelyk huwelyk? Ik meen dien boer, dien pypekop en de herders? Myn vader heeft aan myne stiefmoeder vier kinderen ten huwelyk gebragt; zy is een brave vrouw, en zou dus niets doen wat niet goed is in zulk eene gewigtige zaak. Hoe legt gy nu uit, dat zy de huwelyksgift myns vaders waardeert naar behooren, door 't eeuwige breien, stoppen, stikken; naaien, haken, borduren en knoopen?

— Lieve moeder, heb ik vaak gezegd, we hebben kousen teveel, en gyzelve draagt maar éène japon tegelyk. Wy gebruiken weinig pomade, en dus die anti-Makassars ... Bovendien, wij zitten «fatsoenlyk» regt ... nooit raakte ons bezoedeld hoofd de kussens van de sopha ... die de deur niet inkon ...

Ja ... watersnood!

Eilieve, ook wy zyn in nood, al is het nood door droogte! Moet dan de nood volstrekt nat wezen, om te werken op 't gevoel? Wy, myne zusters en myn broertje hadden ook aanspraak op wat hulp, op wat onderrigt, op wat leiding, op wat liefde! Is 't een vereischte dat wy eerst verdrinken voor men ...

Hoor eens, Max, als wy weêr verhuizen, hoop ik dat het ditmaal wezen zal naar den Bommelerwaard.

En myn vader! Staat er niets in de wet tegen vaders die hunne kinderen verruilen tegen gestopte kousen? Ik begryp waarlyk de

verhouding niet regt tusschen ouders en kinderen. Ik heb een liefhebbend hart, Max, en daarby behoefte aan wat kennis. Welnu, als ik myn vader daarnaar vraag, zegtie[1]) dat hy geen schoolmeester is, en wat het liefhebben aangaat, schijn ik te moeten wachten op een aanstaanden collega, als ik les zal geven in de vormleer.

Ik begryp myn leven niet. In *keepsakes* en muzen-almanakken is een meisje iets liefs, iets belangryks, iets poëtieks. Ik bèn een meisje, en voel me onlief, onbelangrijk en volstrekt niet poëtisch. Waar ligt dat aan?

— Uw leeftijd, zeî een oom — een ander alweêr — uw leeftyd in de schoonste tijd van 't leven!

O Max, o Max, wat heb ik te denken van de rest?

En 't zijn brave menschen, myne ouders! Spreek geen kwaad van hen. Myn vader slaat geen preêkbeurt over van Ds Meyboom, en betaalt prompt zyne rekeningen. Doe hem dat na, als ge kunt. En mijne moeder is indedaad kerksch en fatsoenlyk, maar...

Ik verbeeld my dat een bloempotje veel goed zou doen in ons huis.

Schryf my spoedig. Ik lees zoo gaarne uwe brieven. Zy maken my den indruk van den absenten bloempot, schoon uwe geschiedenissen van gezag...

Neen, opregt wil ik zijn, al bèn ik dan een meisje. Ik vond eigenlyk alléén dáárom uwe vertellingen zoo troosteloos, wyl ikzelve — 't kost my moeite het te bekennen — wyl 't gezag dat ge aantast... wyl ik... uit verveling... ik heb een katje, Max... en... uit verveling...

Lieve hemel, wat valt het my zwaar de waarheid te zeggen... o Max, ge ziet wel dat ik een meisje ben!

Dat beestje... welnu, uit verveling... heb ik 't wel eens... geknepen... 't Is er uit! Dat geeft lucht!

Ik ben zoo bang dat myn katje uwe geschiedenissen over gezag zal inzien, en dan... dan zal 't my krabben, als ik het plaag... ziedaar!

NASCHRIFT.

Ik dank u zeer voor de lezing van Tine's laatsten brief, schoon ik er niets van begryp. Is dat klimaat van *Laeken*

[1]) „Zegtie." O tuchtelooze FANCY.

wel gezond? Schilderyen, lysten, een huwelykskontrakt geteekend op myn vierde jaar als ambachtsheer — want ik was vier jaar oud, vyftien jaar geleden — ik begryp er niets van. Hebt ge my ooit het venster uitgegooid? Ik weet het niet, waarlyk, ik weet het niet. En aan 't meten van de aarde heb ik nooit geholpen... Is 't wel *gezond* te Laeken?

Over een paar dagen: kniptyd! Myne haren... ik word geroepen.

VAN FANCY AAN TINE.

CHU... U... U... T!

Wat heb ik u gedaan, dat ge my verklapt? Láát hem zoo dom als hy is. 't Is maar een *man*, hy die altyd roept: ze is maar een *meisje!* Ik zou niet zooveel van hem houden, als hy minder dom was. Ik ben van plan hem eene geschiedenis voortejokken, mooier dan van SAARTJE BURGERHART, die de flensjes opat. Daar deed ik wèl aan, want... SAARTJE was *ik*, dat begrypt ge. Maar in dien tyd sprak ik anders met de menschen, omdat de moderne theologie nog niet was uitgevonden. Ook had men de electriciteit nog niet «in een lystje gezet.» Gy ziet ik neem myn eigendom terug, de uitdrukking die ik u vóórzeide, toen ge uwen laatsten — verraderlyken! — brief schreeft. Doe dat nooit weêr!

Teen ik in de *Beemster* logeerde, by de jufvrouwen WOLF en DEKEN, waren de menschen nog dommer dan uw zeer, zeer domme Max. Maar láát hem zoo. 't Is nuttig hem te doen gelooven, dat ik zwaarte heb. Zoolang hy my aanziet voor onweegbaar ligt, schryft hy te wolkerig, en ik wil dat zyne brieven worden begrepen ook door de meisjes, die *niet* wonen in de wolken... door de meerderheid.

Verklap my dus nooit weêr! Wanneer ge 't nog eens doet, zend ik u geen schilderyen meer, geen teekening, geen schets, geen streep... ja, ik zou...

NEEN! Dat zou ik NIET! Ik zal u blyven steunen in uw moeielyke taak, edele, moedige, verhevene vrouw... trouwe, dappere echtgenoot... sterke moeder... heldin!

Ik zal blyven by u, naast u, in u! Ik zal u begeleiden tot de laatste ure, en die ure zal ik u zoet maken, door 't vóórhouden

eener schildery van uw rein leven, dat het u zy als een spiegel van gelukkiger toekomst... want, ik zegge u hier, wat ik nooit zeide tot *hem*, U zeg ik, *dat gy onsterfelyk zyt!*

En kan ik vóór dien tyd niet al de tranen droogen, die ge weent in 't geheim, uit edele gierigheid op smart — *menschen die zóó liefhebben moeten lijden*, deed ik hem zeggen — o, toch zal ik beletten, dat uwe kinderen het zilt proeven in spyze met die tranen gedrenkt! Tòch zal ik hen blinden voor de weifeling die moeders hand onzeker maakt, wanneer ze hun brood reikt, graag als ze is om heden te geven, maar zoo begeerig ook om te bewaren tot morgen!

Tòch zal ik neêrzweven op de sponde, waar ge slaapt, en u droomen geven van zachtheid en kalmte, dat ge wat sterkte zamelt voor den dag die komen zal, na de vermoeienis van den dag dien ge doorleedt.

Tòch zal ik kracht gieten in uw afgemat ligchaam, dat het de ziel niet alléén late, vóór den tyd. Ik zal de spieren van uwen mond zaêmtrekken tot den glimlach, dien *hij* noodig heeft om niet te bezwyken, *hy* die wil dat gy de pyn niet voelt, die gy *zegt* niet te gevoelen.

Houd moed, *mijn kind!* Zie my aan, wees wel te moede, zooals *uwe* kinderen dat zyn, wanneer ze staren op *u*. Ben *ik u* minder dan *gy hun?* Weten ze niet dat *gy* waakt? En weet GY niet dat IK waak... IK, Fancy?...

Voelt ge op uw voorhoofd den kus, dien ik u zegenend zend? Wees met de kleinen gegroet...

VAN FANCY.

O Max, help my, ik zit in nood — zonder water, alweêr — ik heb uwe hulp noodig! Zyt gy meester in de regten, of procureur of deurwaarder... in 't kort, iemand die verstand heeft van de wet? Want er komt veel *wet* in de historie die my nu overkomen is. Ik wil volstrekt weten of men eene piano mag meênemen in... 't verbeterhuis? Dáárheen namelyk leidt myne eerstvolgende verhuizing...

Ik ben nog niet bekomen van den schrik. Raad my, help my, schaak my... als 't wezen moet. Ge zyt my dat alles schuldig, Max, want ik lyd om uwentwil. Als *gy* te Lebak hadt meêgeknoeid,

zou *ik* nu geene behoefte hebben aan verbetering. Antwoord terstond of ik mijne piano mag meênemen, hoewel die niet zal verbeteren in zoo'n gesticht ... Ach, *ik* ook niet misschien ... om 't even! Ik speel de *Saïdjah* van RICHARD HOL «heêl lief», en zou 't niet jammer wezen als ik nu in 't tuchthuis ... 't hoofd loopt me om. Ik word geroepen ... neen, 't is de togt ... Daar komen ze ... Ik hoor ze op den trap ... zware schreden ... hu! ... Agenten van policie zeker, om my te verbeteren ... neen, 't was myn katje ... geschoeid door myn geweten. Nooit zal ik 't weêr knypen, nooit ... dat zweer ik! Ik weet nu wat het is, geknepen te worden! Zoodra 't nieuwmaan wordt, zult ge ... nu word ik indedaad geroepen. Ik heb haast, ik heb angst ... och, kon ik vliegen! ...

Ja, was ik nu maar een ligt meisje, zoo als gij volstrekt van my maken wilt. Dan liet ik my door niemand verbeteren ... Max, help my! Als ik dan tòch verbeterd moet worden, heb ik liever dat *gy* 't doet ... maar liever blyf ik wat ik ben.

VAN EEN VADER.

Wel-Edele Heer!

Ik ben KAPPELMAN. 't Is niet de eerste keer, dat ik mij over u te beklagen heb. Uw ongepaste uitval, tegen de soort van het bier, dat ik bij mijn zuurkool gebruik, heeft mij volstrekt niet gedeerd. Ik veracht uw geschrijf, en nooit zou ik mij verwaardigd hebben, u op uwe plaaats te zetten, door op hetzelve te antwoorden, wanneer ik niet had bemerkt, dat gij u begint te bemoeijen met mijn huishouden. Mijne vrouw heeft ontdekt, dat gij in briefwisseling staat met een mijner dochters — met alle misschien — waarschijnlijk om dezelve te verleiden. Ik verbied u, die verhouding voort te zetten. Ik voed mijne kinderen op, in deugd en eere, en wij hebben met uwe malle Donquichotterie niets te maken. Ik hoor dat gij vrouw en kinderen hebt, en dat gij dezelve gebrek laat lyden. Bemoei u dáármeê, dat zou u beter voegen, dan twist en tweedragt te strooijen in een deftig gezin! Ik ben KAPPELMAN, en duld geen vreemdigheden in mijn huis. Wat zoo is, moet zoo blijven, en als er iets moest veranderd worden, zou dit, in allen gevalle, u niet aangaan. Bovendien zijt gij slecht geinformeerd; ik heb nooit een

woord gesproken over Alexander den grooten. Als ik bemerk, dat gij voortgaat u te bemoeijen met mijne zaken, zal ik strenge maatregelen nemen. Gij kunt u de moeite sparen, mijne kinderen af te halen van de katechisatie. Ik ben KAPPELMAN.

VAN EEN ANDEREN VADER.

Mijnheer!

Mijne dochters hebben mij bekend, dat zij verboden omgang met u hebben. Ik ben KAPPELMAN, en verzeker u, dat ik mij wenden zal tot de politie, als die gekheid niet terstond ophoudt. Er zijn wetten in het land, die de fatsoenlijke lui beschermen. Mijn naam is KAPPELMAN, gij kunt gerust naar mij vragen. Ook verzoek ik u mijn zoontje met rust te laten.

VAN EEN ANDEREN VADER.

Ik ben Kappelman . . . . . [1])

VAN EEN STIEFMOEDER.

Wel-Edele Heer!

De dochters van mijn man stoppen scheef, en stikken dat het schande is. Zij merken het onderste boven, en de kussensloopen waren van de week ongeregen. Ik heb gemerkt, dat dit alles uwe schuld is. Ik ben niet van plan toe te geven in al die gekheden,

[1]) Uit overmaat van goeden smaak, heeft de uitgever gemeend hier een twintigtal „minnebrieven" van Kapellieden te moeten supprimeren.

die zij zich door u in 't hoofd laten zetten, en waarschuw u voor de gevolgen. Ik heb er de wet op nagezien, en weet wat eene stiefmoeder toekomt. Een kind moet zijne ouders eeren, dat staat er, en dàt zal gebeuren, al zou de onderste steen boven.

VAN EEN ANDERE STIEFMOEDER.

Mijnheer!

Ik verbied u alle bemoeijenis met myn naaiwerk. Toen ik met KAPPELMAN trouwde, heb ik mij voorgenomen, zijn huis te regeren, en dat doe ik. Een stiefmoeder is geen oude lap. Ik wil gehoorzaamd worden, en als ik bemerk, dat gij voortgaat, de kinderen van mijn man tegen mij op te zetten, zult gij zien, dat ik mij niet laat aantasten zonder handschoenen. Ik heb er lang en breed over gesproken met mijn broêr, die in granen deed, maar nu stilleeft van zijn geld. *Van zijn geld*, hoort ge! Dat is wat anders, dan rond te loopen, als een schooijer, zoo als ik van *u* hoor.

VAN EEN ANDERE STIEFMOEDER.

De dochters van mijn man hebben bekend... [1]).

VAN EEN OOM.

WelEdele Heer!

Gij zijt een ellendeling! Ik heb de dochters van myn' broeder voor u gewaarschuwd, en haar gezegd dat gij een dief zijt, een

[1]) De overige dozynen stiefbrieven liggen ter dispositie van de schryfsters, aan 't bureau van *de Dageraad*.

echtbreker, een falsaris, een dronkaard, een vrouwenbeul en een gek! ... En dat gij geen geld hebt, ja, dát heb ik ook gezegd. En ook dat gij niet hebt willen schrijven over vrijen arbeid, dat groote schande is, en dat gij uwe fortuin met voeten schopt, dat niet te pas komt. En dat gij alle meisjes verleidt, en dat gij ... kortom, gij zijt een ellendeling, en ik ben uw dienaar, enz.

VAN EEN ANDEREN OOM.

Mijnheer!

Met een diep gevoel van verontwaardiging heb ik van mijn broeder den heer KAPPELMAN, vernomen, dat zich sedert eenigen tijd in zijn huis iets heeft geopenbaard, dat aandruischt tegen alle Christelijke beginselen van onderdanigheid, gedweeheid en orde, en naar opmerkingen te oordeelen, zoudt *gij* daarvan de oorzaak zijn. De onwetendheid in goddelijke zaken, die u kenmerkt, en de hoofdigheid, waarmede gij in die onvergefelijke onwetendheid volhardt, hebben het mij, met het oog op de voorschriften van onzen Heer en Heiland, uitgedrukt in 't onschatbaar evangelie, voorgelicht door de profeten des ouden verbonds, en gestaafd en bevestigd door de godsonomstootelijke genadegaven bewijzende lessen der wereldhistorie, ten pligt gemaakt, de kinderen van mijnen gezegden heer broeder KAPPELMAN te waarschuwen tegen den zielligchaamzaligheidwelvaartbedervenden invloed uwer helbevolkende denkbeelden.

Ik heb in de granen gedaan, en leef nu stil van mijn geld. Ik geloof dus als genadedeelachtig Christen te moeten strijden voor de heiligheid van zijn allenuitverkorenen zaligmakend geloof, dat aan de pupillen voorschrijft hun voogd onderdanig te zijn. Want ik ben de voogd van mijns broeders, heers KAPPELMAN'S kinderen, en zal niet verdragen dat die kinderen, op eene verdoemenisuitlokkende wijze, zich verzetten tegen het gezag, en afwijken van mijn geloof.

Ik raad u vreeze aan voor den toorn des liefdevollen Gods, die zich niet laat bespotten, en die een God is van geregte wrake. (Hebr. X : 31).

VAN EEN ANDEREN OOM.

Ik ben liberaal, en tegen alle protectie in den handel. Aan de *wonderen* geloof ik niet, maar de *zedeleer* van den bijbel is mooi! En als ge de moderne theologie kendet, zoudt ge u schamen. Lees MEYBOOM over de wonderen, dan zult ge zien dat het geen wonderen zijn. Die kinderen van mijn broêr KAPPELMAN . . . [1])

VAN EEN TANTE. [2])

VAN EEN ANDERE TANTE. [3])

VAN EEN ANDERE TANTE. [4])

VAN TINE AAN FANCY.

Dank, dank voor uwen brief, lieve, hartelyke, weldadige toovergodin. Ja, ik heb uwen kus gevoeld! En de kleinen voelden dien ook . . . ik heb ze zien glimlachen in hun slaap.

Maar, Fancy, ik smeek u, zeg *hem* wat ge zeidet aan my! O, zeg *hem* dat hy onsterfelyk is. O, hadt ge 't liever *my* onthouden,

[1]) Plaatsgebrek noopt den uitgever 't vervolg te supprimeren. De arme dwaas wordt uitgescholden, dat spreekt van zelf. *Touchante* overeenstemming tusschen de modernen en antieken!

[2]) Gesupprimeerd!

[3]) Gesupprimeerd!!

[4]) Gesupprimeerd!!!

dat heerlyk geschenk uit uwe schatkamer, om 't *hem* te geven die er naar smacht! Hy heeft onsterfelykheid *noodig*, Fancy, en daarvan de wetenschap! O, zeg het *hem!* . . . Laat *my* derven . . . ik zal staande blyven zonder die kennis . . . maar hy . . . hy is geen moeder, Fancy.

AAN TINE.

Lieve Tine, kent gy eene familie KAPPELMAN? Ik zit in een wespennest, dat komt van 't *Baunscheidtismus*, een nieuwe leer, die alles geneest door prikken en steken! De wespen vervangen de bloedzuigers. De verandering is niet groot. Of 't genezen zal, weet ik niet, maar pyn doet het wel.

Ik merk uit uw laasten brief [1]) dat ge weêr geen geld hebt. Dat is razend verdrietig. Wilt ge dan dat ik schryf voor *geld*? Hoe moet ik dat doen? Ik weet waarachtig niet hoe men 't aanlegt. Als ik myn portret verkoop, noemen ze dat ydel, en ik vind dat ze gelyk hebben, maar kan ik nu myn ziel fotograferen, en te-koop hangen in een boekwinkel? Zoudt ge dat prettig vinden? Ware 't niet om woedend te worden, als men my betastte en beduimelde met vuile handen? Want *Publiek* is vuil en wreed . . . maar de vuilte is 't ergst. Ik begryp heel goed dat de Jakatranen, die staan bleven zoolang er werd geschoten met lood, terstond wegliepen toen *Publieks* voorvaderen begonnen te werpen met andere ammunitie! [2]) Hij is niet ontaard, die mynheer *Publiek*, dat moet men hem ter eere nazeggen.

Welnu, ook ik ben niet bang voor schieten, houwen en steken, maar als men werpt met vieze dingen, loop ik weg, als een onbeschaafde Jakatraan.

---

[1]) Deze brief schynt te behooren tot de cathegorie die Fancy verbood uit te geven.

[2]) *IETOE ANDJING BELANDA BAKELAHI SAMA TAHI! Die honden van Hollanders vechten met drek!* Dàt was de kreet, waarmeê de Jakatranen zich overwonnen verklaarden. (Historisch!)

En dáármeê toch zou ik geworpen worden, beste Tine, als men een afdruk van my kon in handen krygen.

Nog ben ik niet geheel verzoend met dien MULTATULI, die my zoo uitkleedde in dat boek over de koffij. Wat ging 't hem aan? Had ikzelf 't gedaan in een oogenblik van... o lieve Tine, geld heb ik niet, maar ik wil u heel gaarne eene geschiedenis oververtellen van uitkleeden, die ik vind in de noten van Mr. J. VAN LENNEP, op zyn EDUARD VAN GELRE. Hy zal er niet boos om worden, dat ik ditmaal wat van hèm neem. Behelp u met die geschiedenis zoo goed gy kunt, tot ik u iets anders kan zenden. Daarin komt eene vrouw voor die, geloof ik, van uwe familie is, schoon ge niet «opdragtig» zyt van kleur. Zy zou ook waarschynlyk bleeker geweest zyn, als ze getrouwd ware met my — en dus veel te tobben had gehad — in plaats van met dien Gelderschen hertog die haar slechts verstiet.

«In zyn laatste jaren verwyderde Hertog Reinald II zich van zijne gemalinne, die den meesten tyd te Rozendaal doorbragt, welk huis door haar werd vergroot en merkelyk versierd, dus men haar, hoewel verkeerd, de stichting daarvan heeft toegeschreven. Veel was zy ook te Nymegen. Deze verwydering was de oorzaak van een aandoenlyk en zonderling tooneel, dat niet lang voor 's Hertogs dood voorviel. Eleonora was opdragtig en hoog van kleur, dus men haar van melaatsheid beschuldigde, welke ziekte den Hertog tot een voorwendsel verstrekte, zich van bed en tafel te scheiden. Op eenen dag, dat Reinald met een luisterryk gezelschap te Nymegen aan tafel zat, kwam Eleonora, geen ander gewaad aan hebbende, dan een fijn zyden hemd, en eenen mantel daar boven, aan elken hand eenen harer zonen, Reinald en Edouard, houdende, de zaal binnentreden. Zy wierp op eens den mantel af, en ontblootte het geheele bovenlyf; toen keerde zy zich in het rond, en sprak, klaaglyk in tranen uitbarstende, tot den Hertog en de omstanders [1]): «O myn lieve here nu bidde «ick uch dat yr van dem gebrechen ind van der kranck«heit, die myr so wrevelich is tzo gegeven, dat ick dae mit «bevleckt sy, wilt vlyslich ansynen ind ondersoichen; want «ich byn as andere vrauen, ind hain geyn gebrech van der «genaden godes in myne lyve. Siet hie syn ure tzwen soene «starck ind gesunt, als yr dye siet hier stain vur uren ougen. «Ind der weren mit der genade ind hulpe godes waill mere, «wer idt sachen dat urent halve gheyn hyndernisse dae van

[1]) Wy geven de toespraak van Eleonora, om der naïveteits wille, in de oude taal, zoo als die in de *Keulsche kronijk* fol. 255 geboekt is.

«gewest ware. By aventuren îdt mach noch die tzyt kommen, «dat dat Geldresse volk sall beschryen unser twyer scheydinge, «so wanne sy syen werden dat sy gheynen lands heren van «unseren blode mere hauen.» — Van Berchem verhaalt, dat de Hertog en 's Lands Edelen, van Elonoraas zuiverheid overtuigd, schaamrood waren, en vervuld werden van droefheid, maar hy voegt er by, dat de Hertog na dat voorval niet lang leefde.

Daarin had die hertog groot gelyk. Doodgaan was 't beste wat hy doen kon, na 't verstooten van eene vrouw die den moed had tot zoo verhevene onkieschheid! Ja, ik begryp hoe er oogenblikken komen, waarin men allen schroom ter zyde zet, den mantel wegwerpt, het voorkleed wegscheurt, en de borst ontblootende, uitroept: Ziet-hier, gy allen, ziet en schaamt u ... ziet hier, of ik melaatsch ben! ...

Ja, ik begryp die vrouw!

Zou MULTATULI gedacht hebben aan haar, toen hy *mij* uitkleedde in dat boek? Ach ... ELEONORA had te doen met «*luisterryk gezelschap*», *edel*-lieden voorzeker ... en *ik?* ...

O *Publiek*, op den *ouderdom* van uwen stamboom heb ik geen aanmerkingen ... ik erken dat ge lynregt afstamt van de drie vrienden die den armen JOB sarden met hun onbeproefde deugd ... maar uw *adel* ...

Beste Tine, tracht u nog wat staande te houden. Ik heb gehoord dat er een nieuwe Gouverneur-Generaal benoemd is voor de Oost. 't Is toch te erg dat gy niet zoudt eten, en de kinderen ... Ziehier wat ik van daag schryf aan den Minister van Kolonien. Kan ik meer voor u doen, dan my te willen verhuren als ambtenaar? En ... ge zult zien ... dat zou me nog worden aangerekend als een gunst!

Excellentie!

«Ik verneem dat de benoeming van Gouverneur-Generaal van Indie geschied is. Ik heb daarop gewacht, om uwe *Excellentie* ...

«Lieve Tine, wat is dat vervelend! Ge ziet wat ik uitsta voor u en de kinderen!

«... om uwe *Excellentie*, in verband met vroegere ge-

sprekken te vragen, of er thans geene gelegenheid wezen zoude, op eene *het Gouvernement en my waardige wyze*, gebruik te maken van myne denkbeelden, in verband...

Dat ik weér zeg: «in verband» is om den Minister in den waan te brengen dat ik een officiëlen styl schryf.

«... in verband met de aanspaken die ik meen verworven te hebben door veel lyden, en in overeenstemming met de belangen van den Lande?

«*Van den Lande*» klinkt goed. Ik ben van plan dat woord intevoeren als nominiatief zelfs. «Den Lande» schuift... ja, er is wat slepends in, als of er iets afgleed van een helling.

«... van den Lande?...

Het zoude myn streven zyn den nieuwen Gouverneur-Generaal, zooveel mogelyk, te vrywaren voor den belemmerenden slendergang van den raad van Indië, voor de afmattende kommiezery van de algemeene Secretarie, en voor de ambtelyke leugens der residenten.

Kan ik meer zeggen? Zie, al kochten ze honderd béo's die floten: «*daar is meer ryst dan er ryst is!*» dan zou *ik* toch zoo vry wezen die onmogelyke ryst natemeten.

«Om daarin te slagen evenwel, zoude ik by den nieuwen Landvoogd moeten verzekerd zyn van eenige sympathie; eensdeels wyl, zónder dat, myne pogingen ydel zouden wezen; ten andere omdat ik, onbeschermd, weldra zou bezwyken onder de rancune der Indische ambtenary...

Den Minister moet het zoo schynen. Hy weet niet dat ik niet bezwyken kàn. Dit is *myne* zaak, *onze* zaak, Tine! En al wist hy dat, ik zou 't toch niet mooi van hem vinden daarop te rekenen.

«... ambtenary.

Excellentie, ik heb geweigerd myne pen te leenen aan de voorstanders van den vryen arbeid, schoon die weigering my de ondersteuning ontroofde van de personen die uit dien vrywilligen arbeid hunne fortuin wisten te persen.

Aan den anderen kant heb ik geprotesteerd tegen de, buiten myn weten gestelde, kandidatuur voor de Tweede Kamer, in November of December 1859, wyl ik bemerkte dat de Amsterdamsche behouders . . .

Heel *behoudend* was 't niet, dat zult ge zien!

«. . . dat de Amsterdamsche behouders van my en myne zaak eene *machine de guerre* wilde maken tegen het toenmalig ministerie, in hunne verstoordheid over de, later gevallene, spoorwegwet . . .

Ja, toen werden de behouders weêr behoudend, en daarom kostte dat boek over de koffi *vier gulden*, dat eene zeer *on*behoudende uitgaaf is, voor wie 't koopt.

«. . . spoorwegwet.

Ik geloof aanspraak te mogen maken op eenige onderscheiding, *Excellentie!* Myn geheel leven ligt daar, om te antwoorden op de vraag, of die aanspraak ongegrond is?

Ik sta geen systeem voor . . .

Ze kunnen my niet gebruiken, Tine . . . dat zult ge zien. «Geen systeem dus . . .

«. . . Ik stryd tegen misbruiken in *alle* systemen . . .

Dat wil zeggen dat *ieder* tegen my is, die *belang* heeft by de misbruiken.

«. . . tegen alle misbruiken. Ik dring aan op regtvaardigheid en menschelykheid . . .

Ik ben zeker dat ik nooit antwoord kryg.

«Dat is mijne geheele politiek, en ik geef Uwe *Excellentie*, eerbiedig dringende, in overweging, my in-staat te stellen die politiek, gesteund door een *vasten wil*, en eenige bekwaamheden die de *natie* my wel wil toekennen, op *wettelyke* wyze ten nutte van den Lande aan te wenden.

Ik heb de eer met ware hoogachting te zyn, enz.

Amsterdam, 25 Juny 1861.

Ziet gy, Tine, zóó heb ik geschreven. Zeg nu eens dat ik geen praktisch mensch ben, en dat ik niet myn best doe voor u en de kleinen!

Ambtenaar van 't Neêrlands-Indisch Gouvernement! O God, *ik* ambtenaar! Ik ril als ik denk aan de zeventien jaren die ik ambtenaarde!...

Maar wat is dat toch voor een familie KAPPELMAN? Ik begryp er niets van. 't Zal 'n mystificatie wezen. Ik zou u een heel pak brieven kunnen zenden, die ik ontvang van die familie... maar ik laat het, om de port. 't Schynt dat iemand, in myn naam, 't hof maakt aan allerlei meisjes, en ze de hoofden op hol helpt. Ge weet dat ik nooit zoo iets doe. Men scheldt me vreesselyk uit, en dreigt my met Gods toorn, op de wys van Hebreën zóóveel! Is dat nu niet heel onaangenaam? Ik denk dat het een komplot is van de Jezuïten, die met de électriciteit, de schuld dragen van alles wat men niet begrypt. In een der brieven staat dat men myne correspondentie heeft ontdekt met een meisje... of meisjes... Ik correspondeer met niemand dan met u... en den minister, zoo als gy gezien hebt. Ik vermoei my vruchteloos met zoeken naar den draad van die intrigue. 't Zal waarschynlyk ten doel hebben my te discrediteren, en Publiek een voorwendsel te bezorgen om my te minachten, als een onpraktisch mensch. Lieve hemel, den geheelen dag zit ik te tobben over de vraag, hoe ik u en de kinderen in 't leven zal houden, hoe ik u eene woning zal bezorgen die wat minder ongezond is, hoe ik 't moet aanleggen om t'huis te komen, zonder 't aantezien dat gy gebrek lydt... en daar gaan ze nu vertellen dat ik brieven schryf aan meisjes! Ik zal er een politiezaak van maken, als 't niet ophoudt.

Ik heb een Staatsblad geleend, en daarin studeer ik vlytig.

Ook heb ik eens nagezien hoelang ik daar ginds zou moeten meêloopen om een pensioen te krygen. Dat zou prettig wezen, Tine! Verbeeld u eens dat er zekerheid was, onzen kinderen altyd het noodige te kunnen geven. Ik heb er onlangs den minister over gesproken, maar 't kan niet, omdat ik uit walging myn eervol ontslag heb genomen, en niet infaam ben weggejaagd. Wy moeten dus geduld hebben, Tine! Nu, dàt hebt ge.

Ik ben nog in verbystering over al die KAPPELMAN'S. Begrypt *gy* er iets van?

VAN TINE AAN FANCY.

Zie eens wat hy schryft. Geen woord over U! Wat beduidt dit?

AAN TINE.

Weêr wat nieuws! Gy zult vreemd staan te kyken als ge dàt hoort. Ze leggen 't er op aan my gek te maken, en dat is heel inconsequent van allen die zoo lang reeds zeggen dat ik 't bèn. Daar hoor ik weêr dat ik niet minnebrieven *schryf*, maar ze laat *drukken*, en let wel... dat ik ze drukken laat ten voordeele van een arm huisgezin! Voor u, Max en Nonnie... meent ge? Neen, neen, voor een onbekend gezin, voor menschen wier naam ik niet weet, menschen die ik nooit gezien heb! 't Idee is nieuw... *faire l'amour par charité!* Hadt ge zooveel fantaisie verwacht in Publiek? My dunkt... ja, als Publiekzelf eens een roman schreef?

Ik hebt ook lust om te schryven, maar romans niet. Ik woû graag dat boek koopen van *Money*... neen, 't is geen woordspeling, de man *heet*: Money. Ik gis dat het besteld werk is, voor rekening van de firma BATO SALDIG & Cº., en vertrouw dat ik 't in de meeste punten met MONEY eens kan wezen. Ik heb geen geld om 't boek te koopen, maar uit de analyse die ik las in de Amsterdamsche Courant, begryp ik heel goed hoe hy aantoont dat de Hollanders zoovéél halen uit Indië, als maar eenigzins mogelyk is. Wat wil men meer? *Il prêche des convertis.* Hy wint zyn pleit vóór hy begon. Maar ik vind dat die firma zoo'n werk niet had hoeven te bestellen in 't buitenland. 't Ware goedkooper geweest daarover natelezen wat MULTATULI schryft in zyn boek over de veilingen:

> «Doch daar kwamen vreemdelingen uit het westen, die zich heer maakten van het land. Zy wenschten voordeel te doen met de vruchtbaarheid van den bodem, en gelastten den bewoner, een gedeelte van zynen arbeid en zynen tyd toe te wyden aan het voortbrengen van andere zaken, die meer winst zouden afwerpen op de markten van *Europa*. Om den ge-

ringen man daartoe te bewegen was niet meer noodig dan eene zeer eenvoudige staatkunde. Hy gehoorzaamt zynen hoofden; men had dus slechts die hoofden te winnen, door hun een gedeelte toe te zeggen van de winst . . . en het gelukte volkomen.

«Als men let op de ontzettende massa Javasche producten, die in Nederland worden te koop geveild, kan men zich overtuigen van het DOELTREFFENDE dezer staatkunde . . .»

Is 't nu niet te betreuren dat ze, na zulke hulde uit den mond van iemand, die toch de Nederlanders niet schynt te vleien, nog *Engelsche* hulde noodig hebben? Die firma B. S. & C°. lykt wel een schryver, die nooit genoeg wordt geprezen naar zyn zin. Ik spreek by ondervinding. En nog zeggen ze dat *ik* ydel ben, en hoogmoedig!

Ik ben puur boos op dien Engelschman, die daar zoo geheel onbevoegd zich belast heeft met het pryzen van de godvreezende Nederlanders. O, hadden ze 't *my* opgedragen! *Holland* staat ver boven den lof van alle *Money's!* Wat kan zoo'n MONEY weten van al de verdiensten . . . neen, dat wordt een woordspeling. Maar om u nu te bewyzen, hoe verkeerd men deed, niet my te belasten met het blazen van de trompet, zie hier:

MONEY spreekt:

«*O godzalige Nederlanders, myn Engelsch hart is verliefd op uwe* GESCHIKTHEID [1]). *Waarmeê zal ik u vergelyken? Hoe zal ik lucht geven aan de bewondering die me ontëngelst en ontmoneyt? Zyt ge als de roos . . .*

Cantique tout pur . . .

«*. . . Zyt ge als de roos . . . neen, dat gaat niet! Gy zyt als de trouwe herder die zyne schaapjes scheert . . .*

Ik:

«Gy VILT ze!

[1]) Zie de geschiedenis van den granaat, op pag. 30.

Money weêr:

«*Gy zyt als de dorstige reiziger, die water drinkt uit de vriendelyke bron* ...

Ik: Water?... reiziger?... drinken?... Deugt niet!...

«Dat drinken is ZUIGEN, die reiziger is een VAMPIER, en dat water is BLOED!

Gy ziet, beste Tine, dat men verkeerd deed, lof te bestellen in 't buitenland... men is schryver, of men is 't niet, *que diable!* Er zyn gedurig tentoonstellingen van nyverheid. Welnu, ik ben van plan dien engelschen trompetter op de eerste tentoonstelling eens te laten hooren, hoe *ik* de trompet blaas!

't Zou my niet verwonderen, als ik terstond bestellingen kreeg op myne deuntjes, vooral daar er in Engeland schaarste is aan lof over de manier van regeren in *Bengalen*, waar hongersnood woedt, precies of 't in *Lebak* lag.

En zonder *myn* groot talent — dat wat te duur zou wezen voor de bekende firma, die zuinig is in 't betalen van inlandsch fabrikaat — had ze veel eenvoudiger te-regt kunnen komen, en goedkooper, ja *geheel* kosteloos! Laat ons zuiver redeneren... Wat begeert zy? Een certificaat dat ze goed en voordeelig huishoudt, daar-ginder. Welnu, daartoe behoeft geen letter op 't papier gezet te worden; al de bewysstukken zyn in orde, en ik zal ze — kosteloos! — toonen aan *Europa*.

't Is heel eenvoudig. Wat bevolkingsstaten vóór en na een hongersnood! En de conclusie... 't verlangd certificaat?... Wèl, dat maakt ieder zelf op, uit die eenvoudige cyfers:

Dáár waren in 't jaar zóóveel, zooveel menschen.

Daar waren, een jaar later, zóóveel menschen.

't Verschil is gestorven.

De gestorvenen zyn bezweken door den honger.

Zy hadden honger, omdat zy geen ryst hadden.

Zy hadden geen ryst, omdat zy voor de firma B. S. & Co. koffi, suiker en indigo moesten planten.

Die koffi, suiker en indigo is voordeelig verkocht voor rekening van gezegde firma.

Zie hier hoe MULTATULI 't zegt:

«Als men let op de ontzettende massa Javasche producten, die in Nederland worden te koop geveild, kan men zich overtuigen van het DOELTREFFENDE dezer staatkunde, al vindt men ze niet edel. Want, mogt iemand vragen, of de landbouwer zelf eene belooning geniet, evenredig met die uitkomst, dan moet ik daarop een ontkennend antwoord geven. De Regering verpligt hem, op *zynen* grond aantekweeken wat *háár* behaagt; zy straft hem, als hy het aldus voortgebragte verkoopt aan wien het ook zy, buiten háár, en *zyzelve* bepaalt den *prys*, dien ze hem daarvoor uitbetaalt. De kosten op den overvoer naar Europa, door bemiddeling van een bevoorregt handelsligchaam, zyn hoog; de aanmoedigingsgelden van de hoofden bezwaren daarenboven den inkoopsprys... en daar toch ten slotte de geheele handel winst afwerpen *moet*, kan die winst niet anders worden gevonden, dan door juist zóóveel uitte betalen aan den Javaan, dat hy niet sterve van honger, hetgeen de voortbrengende kracht der natie verminderen zou.

Ook aan de Europesche beambten wordt eene belooning uitbetaald in evenredigheid met de opbrengst.

Wèl wordt dus de arme Javaan voortgezweept door dubbel gezag; wèl wordt hy afgetrokken van zyne rystvelden; wèl is hongersnood vaak het gevolg van die maatregelen; doch vrolyk wapperen, te *Batavia*, te *Samarang*, te *Soerabaya*, te *Passaroean*, te *Bezoekie*, te *Probolingo*, te *Patjitan*, te *Tjilatjap*, de vlaggen aan boord der schepen, welke beladen worden met de oogsten die Nederland ryk maken.

Hongersnood?... Op het ryke, vruchtbare Java, *hongersnood?* Ja, lezer, voor weinige jaren zijn geheele distrikten uitgestorven van honger; moeders boden hunne kinderen te koop voor spyze; moeders hebben hunne kinderen gegeten...

Maar toen heeft zich het moederland bemoeid met die zaak. In de raadzalen der volksvertegenwoording is men daarover ontevreden geweest, en de toenmalige Landvoogd heeft bevelen moeten geven, dat men de uitbreiding der dusgenaamde *Europesche-marktproducten* voortaan niet weder zou voortzetten TOT HONGERSNOOD TOE...

Die lieve vertegenwoordiging! NIET WEER TOT HONGERSNOOD

TOE!... Ik verzeker u dat er na dien tyd indedaad eenige Javanen in 't leven zyn gebleven.

En andere certificaten! Sedert eenige jaren bemoeien zich velen met Indië. Die «velen» kunnen onderscheiden worden in twee hoofdsoorten, de *behouders* en de *liberalen*. De behouders zijn de personen die gaarne zooveel mogelijk voordeel trekken uit Indië; en liberaal noemt men de zoodanigen die gaarne uit Indië voordeel trekken, zoo véél mogelyk. Ziedaar 't verschil, dat zich oplost in eene treffende gelykheid. Maar die overeenstemming openbaart zich nog duidelyker in de gelykluidendheid van de scheldwoorden, die ze elkaêr naar 't hoofd werpen. Welnu, ze zyn beiden volkomen in hun regt. 't Is volkomen waar, wat de liberalen zeggen: *de behouders zuigen Indië uit*... maar even eerbiedwaardig is de oprechtheid, waarmeê de behouders de eer van 't uitzuigen toekennen aan de *liberalen*.

Die wederzydsche getuigenissen van goed gedrag had de firma kunnen voorleggen aan *Europa*, en 't heele boek van Mr. MONEY had achterwege kunnen blyven.

Het eenige verschil misschien ligt hierin, dat de behouders goedkoope spoorwegen willen bouwen, en dat de liberalen veel geld begeeren, om in-staat te wezen, hun plaatsen te betalen op spoorwegen die met eigen geld betaald, en dus duurder zyn.

Maar dit is van ondergeschikt belang. Als ik eene keuze doen *moest*, zou ik de zyde kiezen van 't behoud, om deze redenen. Ten eerste: 't een belet het ander niet. Men kan zeer goed spoorwegen bouwen van gestolen geld, en bovendien zorgen dat de gepensioneerde residenten toch ryk zyn. Ten andere: op goedkoop spoor, kan *ik* ook meêryden, en dat zou 't geval niet wezen, wanneer de liberalen hun zin hadden. Ik begryp dat de vry-arbeiders zeer dankbaar zyn en tevreden, maar als firma B. S. & C°. haar rails betalen moest uit eigen middelen, zou 't my weinig helpen dat de *Droogstoppels*, *Slymeringen*, *kontraktanten*, *industriëlen*, *planters*, of hoe ze allen heeten mogen, by-magte zyn gebruik te maken van een vervoermiddel, dat alsdan te duur zou wezen voor ieder ander, die *geen* fortuin had gemaakt in liberale koffi of tabak.

Ziedaar, waarom ik my voorloopig aansluit by de behouders. Veel hecht ik er evenwel niet aan. 't Zyn byzaken. In de hoofdzaak komt alles hierop neêr, dat Indië op eene zeer voordeelige wyze geëxploiteerd wordt, en dat MONEY onnoodige moeite deed.

Maar dat aansluiten by die party van behoud, is van myn kant niet zóó hartelyk, dat ik kans hebben zou door haar ontvangen te worden met wat vriendschap. Integendeel, de behouders obstineren zich my aantezien voor liberaal, even als de liberalen 't omgekeerde. Hiervan heb ik veel verdriet, want nu wordt ik uitgescholden en belasterd door beide partyen, en dat is te veel. Ik had maar te kiezen, dat weet ge. Nu ik niet gekozen heb . . .

Lieve hemel, zou er geen *derde* party te scheppen wezen! Eene party, die eenvoudig de meening voorstond, dat men den Javaan niet moet mishandelen? 't Is een excentriek idee, dat beken ik, doch zoodra er weêr eene plaats open is in de Tweede Kamer, zal ik dat toch eens beproeven. Maar, Tine, ik vrees dat ik niet slagen zal, omdat ik geen *systeem* heb, en geen *politieke beginselen*, zooals ze 't noemen wanneer iemand altijd stemt met dezelfde *party*, onverschillig of hy de *zaak* goed vindt of niet. Ook zie ik geen kans geleerdheid te plaatsen in myn beroep op de kiezers. Ik zal dat beroep maar terstond schryven, dan ben ik gereed zoodra 't noodig wezen zal. Maar ik hoop, dat ze my *niet* kiezen, want, verbeeld u, dan zou ik al die redevoeringen moeten aanhooren over de *wyze waarop* de Javaan behoort te worden uitgezogen. En wanneer ik daarby meesmuilde, zou de voorzitter my tot de orde roepen, en klagen over myne tuchteloosheid. Ik zou me moeten aanstellen of ik luisterde naar 't spreken van den heer DUYMAER VAN TWIST, wanneer hy redeneert over «*Indische zaken*» en *vryen arbeid.*» 't Is komiek. Die Tweede Kamer zou my een ware pynkamer wezen. Maar *als* ze my kiezen, ga ik! Ge weet wat LUTHER zei? «Al waren er zooveel Gouverneurs-Generaal als dakpannen, enz.»

Zie hier wat ik in zoo'n geval schryven zou:

BRIEF AAN DE KIEZERS VAN NEDERLAND.

Kiezers! Ik heb u iets te zeggen dat zeer eenvoudig is, en dat gy daarom welligt niet terstond zult begrypen. Maar om 't u niet al te moeielijk te maken, zal ik de zaak die ik u wil voorstellen,

behandelen van den oorsprong af. Ik beweer geenszins meer te weten dan gy. Verwacht dus niets nieuws.

In den regel bemoeit gy u weinig met de publieke belangen. Laat ons eens nagaan, of ge daaraan wèl doet.

Gy hebt behoefte aan orde, aan veiligheid. Gy betaalt vele personen om, in uwen naam, die orde te handhaven en die veiligheid te verzekeren. Ik hoor u wel eens klagen over te hooge belastingen — en ik vind dat gy gelyk hebt in die klagten — maar aan den anderen kant waardeert gy niet genoeg het genot dat u ten-deel valt door de zekerheid van personen en goederen. Alle menschelyke zaken zyn gebrekkig, en onder die zaken is er misschien geene die moeielyker te zuiveren is van gebreken, dan het bestuur eener maatschappy.

Het is evenwel, dunkt my, pligt te zorgen, dat dit bestuur *zooveel mogelyk* nadere tot de volmaaktheid.

In zóóverre is het jammer, dat u door vele zamenloopende omstandigheden eene regering is te beurt gevallen die, *over het algemeen*, geenzins onderdoet voor de regering der meeste andere volken. Gy bezit eene gepaste mate van vryheid: geen dwingeland neemt u 't moeielyk verdiend, of gemakkelyk gewonnen, geld af; men zet u niet in de gevangenis, zonder dat ge 't er naar gemaakt hebt; men dwingt u niet tot goddienen op eene wys die u niet aanstaat; men roept uwe kinderen niet van hun werk, om ze noodelooze kunsten te leeren met een geweer...

Ja, de militiewet bestaat nog. Maar dat zal zoo niet blyven.

... Hoe het zy, alles zaâmgenomen, hebt gy geene sterksprekende redenen tot ontevredenheid, en hierdoor zyt ge onverschillig voor de openbare zaak.

Maar hebt gy u wel eens voorgesteld, dat dit alles *anders* wezen kòn? Wanneer uwe verbeelding te-kort schiet in die voorstelling, lees dan de geschiedenis na! En vèr behoeft ge niet te gaan. Ons eigen land heeft by herhaling te doen gehad met *slechte* regeringen.

Ik geloof niet *alles* wat men zegt van PHILIPS den tweede. Maar neem eens de helft aan voor waar... een derde... een kleiner gedeelte nog... en stel u de vraag voor, hoe 't u smaken zou, als wy weder moesten geregeerd worden op die wyze?

Dat zoudt gy niet begeeren. Ik ook niet. En haasten wy ons daarby te voegen, dat er voor 't terugkeeren van zulk wanbestuur geen gevaar is.

Wat stelde dien PHILIPS in-staat ons arm landje te teisteren als

hy deed?... Magt! De mogelykheid om eigen *wil* te stellen *boven* de *wet*. Of wel: *verkeerdheden* in die wet. En, ten laaste, maar vooral: *gebrek aan wetten.*

Want... wat niet verboden is, wordt als geoorloofd beschouwd. Wanneer de Fransche koningen waren gebonden geweest door eene bepaling: «*dat niemand mag worden onttrokken aan zyn natuurlyken regter*» zouden zy zich hebben moeten onthouden van 't genoegen, iemand die hun mishaagde naar de Bastille te zenden, alleen *omdat* hy hun mishaagde.

Nu geloof ik gaarne dat vele koningen, ook zonder zulke wetten, zich zouden vermaken op andere wyze... maar ik vind het toch geruster en kalmer, dat men in zulke gevallen niet afhange van *smaak*.

Het zyn de *wetten* alzoo die ons beschermen tegen 't misbruiken van het gezag, dat men dezen en genen moet in handen geven in 't algemeen belang.

Wie maken deze wetten? De koning laat ze, in zynen naam, aan het volk voorstellen door zyn ministers. Keurt het volk de voorgestelde wet goed, dan gaat ze dóór, en wordt van kracht. Keurt het volk de wet *niet* goed, dan maken de ministers een nieuwe wet, of gaan naar de baden.

Het spreekt vanzelf dat zoo'n inrigting geheel ontbrak in den tyd van PHILIPS. Wanneer hy gevraagd had aan het volk, of 't genoegen nam in al dat moorden en branden, in die geloofsvervolging, in 't betalen van de vele zóóveelste penningen — ja, dàt vooral! — dan had het volk «*neen*» gezegd, en de hertog van ALVA ware naar de baden gegaan, tot groot relief van de 30,000 menschen die hy nu heeft laten ombrengen in weinig jaren tyds. 't Was te veel, waarachtig!

Wetten kunnen dus nuttig zyn. Maar opdat ze 't niet alleen *kunnen*, maar indedaad *zyn*, behooren die wetten *goed* te wezen.

Het beoordeelen van de voorgestelde wetten is dus van groot gewigt, en een volk dat zich daarmeê weinig of niet bemoeit, handelt verkeerd en tegen zyn eigen belang.

Eigenlyk moet het verdrietig wezen voor een koning, die gedurig vraagt: «vindt gylieden die wet goed?» als hy telkens bemerkt dat het volk zelf, *in wiens belang die vraag geschiedt*, niet eens de moeite neemt zich intelaten met die zaken, en door verregaande onverschilligheid toont onmondig te wezen.

Als de conclusie niet al te streng klonk, zou ik byna zeggen: zulk een volk verdiende dat ALVA terugkeerde van de baden.

Die onverschilligheid blykt evenwel gedurig in de wyze waarop gylieden u kwyt van uwen pligt by de verkiezing der personen, die u tot het beoordeelen der voorgestelde wetten vertegenwoordigen... of, beter gezegd, in de wyze waarop gy u van dien pligt *niet* kwyt.

't Is reeds te betreuren dat men spreken moet van *pligt*, waar 't geldt: *de uitoefening van een regt.*

Indien gy waart overgeleverd aan een despoot die eigen wil voor regt liet gaan, zonder den wil des volks eenig aandeel te geven in de beschikking over de algemeene zaak, zoudt ge luid roepen om verlossing; gy zoudt dien despoot vloeken, te-wapen-loopen, stryden... en over eeuwen hadde een nieuw nageslacht nieuwe dapperheden te bezingen van nieuwe voorvaderen.

Maar nu gy niet tot weêrstand wordt gedrongen door geweldenary, houdt ge u geheel buiten de zaken, alsof die u niet aangingen. Dit is niet goed, Kiezers. Myne bedoeling is thans u opmerkzaam te maken op eenige verkeerdheden, die eerlang zeer nadeelig zullen werken op uwe belangen, en u optewekken tot de meening dat men onvoorzichtig doet het oordeel over die belangen, op den duur overtelaten aan anderen, zonder — of zonder voldoende — contrôle.

Het lydt geen twyfel dat de welvaart van Nederland voor een zeer groot gedeelte afhankelyk is van de voordeelen die wy genieten uit Indië. Zeer onlangs hebt gy in cyfers kunnen nalezen hoeveel gy naar die gewesten *uit*voert, en vooral hoeveel geldswaarde die bezittingen produceren, en op uwe markt *aan*voeren [1]). En die cyfers zyn 't voornaamste niet. De minder regtstreeksche maar even zekere voordeelen, die Indië verschaft aan Nederland, bedragen oneindig meer. Staat my toe, dit als bekend te vooronderstellen. Het is zoo vaak betoogd — en nooit weêrsproken! — dat het my indedaad verdrieten zou, langer stil te staan by iets dat ieder weet.

Maar erkent dan ook dat het *verlies* van die voordeelen zeer *noodlottig zoude werken op uwe welvaart.*

Erkent dan ook dat het van *hoog belang is de Oost-Indische bezittingen zóó te besturen, dat de kans van dat verlies gering zy.*

Erkent alzoo dat ge *onverstandig doet... dat gy handelt tegen uwe eigene belangen*, door zoo laauw te zyn omtrent de wyze waarop die gewesten worden bestuurd.

---

[1]) *Wys my de plaats, enz.*

Een groot gedeelte van uwe welvaart hebt gy te danken aan den arbeid van den Javaan. Zonder dien arbeid immers, geen koffi, geen suiker, geene reederyen met alles wat daarmeê in verband staat. Stelt u eens voor — iets onmogelyks natuurlyk —, een onzinnig minister trachtte eene wet te doen aannemen, die de strekking had de Javanen te behandelen, zooals uwe voorvaderen werden behandeld door Alva. Het gevolg zou wezen dat die Javanen — niet zoo spoedig, wel-is-waar, omdat zy zeer geduldig zyn, maar in 't eind zéker toch — zouden opstaan, en het Nederlandsch gezag afschudden. En daartoe zouden zy geen tachtig jaren behoeven, want ze zyn oneindig sterker in verhouding tot u, dan uwe voorouders waren tegenover Spanje. Bovendien zouden zy hulp ontvangen van buiten, daar er volken en regeringen zyn, die na-yver voelen op uwe welvaart. En nog meer redenen bestaan er, die 't van belang maken dat de Javaan u genegen zy, of althans niet volstrekt *vyandig* gezind. Het Europeesch evenwigt zal eenmaal verbroken worden... neen, het zal *meermalen* verbroken worden, zooals alle evenwigten. De taak der staatslieden is juist dáárom zoo zwaar, wyl de natuur — dat is: *alles!* — voortdurend in beweging is. Stilstand in onmogelyk. Het embleem der geheele schepping is eene bascule... en de politiek maakt daarop geene uitzondering! Wat men evenwigt noemt, is eigenlyk het *streven* naar evenwigt... de gelykheid van de som der beweging aan beide zyden van het midden der balans... het sidderen van den wyzer in het «huisje»... Eénmaal slaat een der beide schalen neêr.

Wie nu 't oog slaat op het gewapend paralelisme van de beide hoofdmogendheden in *Europa*, zal inzien dat ook hier eenmaal — misschien *weldra* — een der beide schalen zal nederslaan.

Er *moet* oorlog komen tusschen *Frankryk* en *Engeland!* En wie er aan twyfelt, lette slechts op al de moeite die men zich getroost van weêrszyde, *om te beletten dat er oorlog kome.* Van beide kanten voelt men zich gedurig genoopt de hand uittestrekken om de schaal te stutten. Dit zou niet noodig wezen als het evenwigt *natuurlyk* ware, in stede van *kunstmatig* en *gekunsteld.* De natuur is sterker dan de kunst, sterker dan *gekunsteldheid* vooral.

En 't onmiddelyk gevolg eener vredebreuk? Ik zal 't u zeggen, zonder te meenen alweêr, dat ik u iets nieuws zeg.

Weet gij waar *Engeland* ligt, naar het oordeel van den eersten Napoleon?...

ENGELAND LIGT IN INDIE.

En dat ook het hedendaagsche Frankryk behebt is met die geographische kettery, blykt uit de «*verkenningen*» die het doet op de — in *dien* zin: *Engelsche* — kusten, door gedurig expeditiën te zenden naar *China*, *Cochin-China* en *Madagaskar;* door de gezantschappen naar het verre Oosten; door 't uitlokken van tegenbezoeken... zie de *Siamsche* ambassade.

Maar het zyn niet alleen *verkenningen*. Reeds voorlang zyn de handen aan 't *werk* geslagen.

De doorgraving der landengte van *Suez* is voor den *handel* en de *scheepvaart* of voordeelig of nadeelig. Die doorgraving geschiedt onder *Franschen* invloed. Indien ze *nadeelig* ware, zoude zy niemand baten... en in geval van *voordeel* en *nut*, zou dat reuzenwerk voordeelig zyn *voor de eigenaars van Indië*, d. i. voor *Engeland* hoofdzakelyk, en voor *Nederland* secondair. Voorts zou dat voordeel — in mindere mate, maar eenigzins altoos — genoten worden door den handel van de *noordelyke* havens *Hamburg* en *Bremen*, enz. Maar *niet*, of althans zeer weinig, zou die doorgraving baten aan *Frankryk*, een ryk dat juist het minst in aanraking is met Indië.

Toch geschiedt die doorgraving onder *Franschen* invloed!

En omgekeerd, *Engeland* — de staat die juist by dezen nieuwen handelsweg het grootste belang hebben zou — *verzet zich krachtig* tegen die doorgraving. Het beweert dat de kosten te hoog zyn, om gedekt te worden door tollen. Het laat door zyn bekwaamste ingenieurs bewyzen — betoogen althans — dat de geheele zaak onmogelyk is — eilieve, waartoe dan het verzet? — dat, al slaagt men in 't volbrengen van de voorgestelde taak, evenwel het onderhoud te veel bezwaren opleveren zal... dat men gedurig zal te stryden hebben tegen verzanding. De Engelsche economisten berekenen, dat op eene lading die uit *Indië* naar *Europa* wordt overgevoerd *om de Kaap de Goede Hoop*, de rentekosten van tydverlies, verhoogd met het verschil der premiën van verzekering tegen zeegevaar, *minder* bedragen dan 't evenredig aandeel dat zoodanige lading, langs den *nieuwen* weg vervoerd wordende, zou te dragen hebben in de monsterachtige uitgaven voor 't daarstellen en onderhouden van het Egyptische kanaal.

Dit alles leidt nu tot de volgende vreemde conclusiën:

FRANKRIJK *besteedt geld en invloed, om een werk tot-stand te*

brengen dat òf onnut is, òf voordeel zal geven aan zyn MEDEDINGER.

ENGELAND *spant zich in, om te voorkomen dat er* FRANSCHE *kapitalen verloren gaan in 't bevorderen van* ENGELSCHE *welvaart.*

Had ik niet regt te zeggen dat die conclusiën vreemd zyn?

Het getal schepen dat uit de middellandsche zee op Indië vaart, is niet noemenswaardig in vergelyking der koopvaardyvloot die thuis behoort in de meer noordelyke havens van Europa . . .

Nog eens: *Frankryk werkt voor Engeland*, en *Engeland* werkt die belanglooze hulp *tegen*, met ongehoorde edelmoedigheid . . .

't Is een *combat de générosité* . . . dat wil zeggen: de geheele zaak is ongerymd en onmogelijk.

Hoe dàn? Ik zeide dat Frankryk de kusten peilde van het *Engeland dat in Indië ligt* . . . dat het reeds handen aan 't *werk* sloeg . . .

Welnu, de doorgraving der landengte van Suez, nadeelig voor *Frankryk* uit een oogpunt van HANDEL, is dàárom van belang voor dat land, wyl ze UIT EEN STRATEGISCH OOGPUNT, *Indië verbindt* met *Brest* en *Toulon*, wyl ze Indië *verwydert* van *Southampton* en *Portsmouth*.

Ik hoop, kiezers, dat dit u niet te eenvoudig zal schynen, maar, 't is me onmogelyk u in deze zaak te onthalen op de minste ingewikkeldheid.

In *Indië* zal de stryd gevoerd worden om de wereldheerschappy. Het kanaal van Suez is de loopgraaf by een beleg . . . geen trekvaart tot het vervoeren van koopwaren. Wèl is dat het doel *later!* Als de heirbaan heeft uitgediend, kan ze strekken tot gemak van de reizigers . . . die alsdan hun *home* zullen hebben te *Marseille*, te *Genua*, te *Livorno*, te *Venetië*, te *Alexandrië* . . . want *Italië* en *Egypte* zyn begrepen in 't program, zoo als billyk is.

Nieuws? Volstrekt niet! De verandering die voor de deur staat, is terugkeer tot vroeger toestand, die natuurlyker was dan de tegenwoordige. Wanneer men het oog vestigt op de wereldkaart, is 't indedaad onnatuurlyk dat de Indische producten, voor 't grootste gedeelte, om centraal Europa te bereiken, hun weg nemen over *Londen*, *Hamburg*, of *Amsterdam*. Gy zoudt onregtvaardig handelen, iemand euvel te duiden, dat hy u de havens der *Middellandsche zee*

voorstelde als genegen om terug te keeren tot den toestand dien zy vroeger innamen, en waaruit ze niet dan door zeer buitengewone omstandigheden, verdrongen zyn. Maar men vindt dikwyls vreemd wat natuurlyk is, en wy zouden de eenvoudige waarheid vatten met veel minder inspanning, wanneer wy niet van jongs af te veel inspanning ten koste legden aan 't leeren, betoogen, overeenbrengen en vasthouden van dingen die *niet* waar zyn.

Zoodra nu 't evenwigt wordt verbroken, en de stryd alsdan gevoerd zal worden op Indisch terrein, kunnen onze bezittingen niet gespaard blyven. Geen der beide krygvoerende partyen zal de ryke hulpbronnen versmaden, die *Insulinde* aanbiedt. Dáár zyn goede oorlogshavens; dáár is plaats en geschiktheid voor magazynen en hospitalen; dáár zyn te verkrygen alle levensbehoeften voor legers en vloten; dáár kan men werven aanleggen tot bouwen en herstellen; dáár kan men reeden, uitrusten, ademhalen; dáár kan men fabrieken oprigten van ammunitie; dáár zyn hulptroepen... *dáár is* ALLES!

Het is in 't belang van beide partyen, òf *Insulinde* te nemen voor zichzelve, òf — wat precies hetzelfde is — door bezetting het te beschermen tegen de andere party. Dit laatste is meer gebeurd. En dat we *Java* van de Engelschen hebben teruggekregen, is te danken aan een misverstand, onmogelyk voortaan door 't boek van MONEY. Vroeger meende men dat *Java* een lastpost was, en thans weet ieder wat daar te halen is.

Men droome nu niet van *neutraliteit.* Neutraliteit is een *woord*, niets dan een woord, dat alleen kracht heeft zoolang de sterken voordeel zien in de werkeloosheid der zwakken. «Neutraliteit!» is de onverstane kreet van iemand die onder den voet is geraakt in een menigte. Het beroep op neutraliteit doet denken aan een *pré aux clercs* die zich beklagen zou, gebruikt te worden als vechtterrein. Neutraliteit van kleine staten houdt op, zoodra de grootere — of één van de grootere — behoefte voelen aan 't tegendeel.

Èn *Frankryk* èn *Engeland* zullen eerlang *Insulinde noodig* hebben! 't Zal de vraag niet wezen, *wie* trachten zal het te nemen. De vraag voor *Nederland* is: *of 't goed is het te laten nemen, door wien ook?*

Ik vertrouw dat gy volmondig *neen* zegt op die vraag.

Nederlands-Indië zal dus *verdedigd* moeten worden.

Maar die verdediging zal zeer *zwaar* vallen, ja *onmogelyk* wezen,

wanneer de *inlandsche* bevolking *gemeene zaak* maakt met de aanvallers... of met de ongeroepen *beschermers*, wat compleet hetzelfde is.

En 't behouden van de Indische bezittingen zal *gemakkelyk* wezen, als die bevolking ons *steunt.*

Van de stemming der bevolking hangt derhalve *zeer veel af.*

Die stemming is een natuurlyk gevolg van de *wyze waarop zy geregeerd wordt.*

De wyze van bestuur geschiedt volgens wetten die te 's Hage worden vastgesteld door den Koning, na overleg met het volk.

Gebrek aan belangstelling in die wetten, is alzoo gebrek aan belangstelling in 't bezit van *Indië*... gebrek aan belangstelling *in uwe eigene welvaart.*

Hoe is die belangstelling te toonen? Door het acht geven op de wyze hoe Indië geregeerd wordt, en op de keuze der personen die gy afvaardigt naar den Haag, om in uwen naam de wetten te onderzoeken die 's Konings ministers voorstellen.

Ik vind dit alles zeer eenvoudig, kiezers? En duidt my niet ten kwade dat ik u dingen vertel die vanzelf spreken. Ik heb meermalen opgemerkt...

O, beste Tine, dat is niet uit te houden. Verbeeld u dat het huis waarin ik woon, geschilderd wordt. Boven myn kamer — ik ben gaan kyken — legt men uitgehaakte vensterramen en deuren op den grond, en daarby liggen geknielde mannen, die zich vermaken met scherpe driehoekige yzers de verf aftekrabben van die deuren en vensters. Dat noemen zy *schilderen.* Zy krabben my dol. Ik moet nu wachten met dien brief aan de kiezers. Ik zou anders vreezen daarin dingen te zeggen, die in klank rymen op de driehoekige toonen boven myn hoofd.

't Is eigenlyk verdrietig, dat een genie als ik zoo afhangt van allerlei kleinigheden. Ja, dat is heel verdrietig! 't Is een raar idee, maar ik vraag altyd hoe CHRISTUS zich zou gedragen hebben by zinkings of kramp? Of hoe, als hy wissels te betalen had gehad, zonder 't noodige daartoe? En, als hy gelukkig getrouwd was? — dat een doodsteek is voor 't genie... ik leef nog, helaas! — En, als hy zich verstuikt had? En; als 't was begonnen te regenen, in 't midden van de bergrede? En — natuurlyk! — als men òm hem, naast hem, onder hem, had getimmerd, of met yzeren driehoeken *geschilderd*... Lieve hemel, daar beginnen ze weêr! Ik ga uit.

Neen, dit nog. Ik heb u, geloof ik, reeds geschreven dat ik allerlei malle brieven kryg over dingen die ik niet begryp. Dat houdt nog altyd aan. 't Is of ze 't er op aanleggen my razend te maken. Zou 't een komplot wezen in conniventie met die schilders? En ook 's nachts heb ik geen rust; ik word geplaagd door bespottelyke droomen. Meestal zit ik in de war met eene meisjes-historie. Myne beminde — ja, ja, er is eene beminde in 't spel! — plaagt en sart my met een haarlok die ik grypen wil, maar nooit vat. Dan vliegt ze heen, en ik voel iets leêgs, iets hols; 't is me of ik iets verloor. Als ik wakker word, heb ik pyn in 't hart. Morgen zal ik u verder vertellen wat ik schryven wil aan de kiezers..

Ja, ja, die CHRISTUS zou schooner zyn als hy *mensch* was. De verzinners hebben *te veel* verzonnen, en gingen het doel voorby. CHRISTUS is eene schildery zonder schaduw. 't Licht *schynt* niet, door gebrek aan bruin. JOB is schooner... JOB was *mensch*... hy voelde en leed als *mensch*... JOB werd beproefd als *mensch*...

O, die *verzoeking* van CHRISTUS door den duivel beduidt niets. De duivel biedt te weinig. Met zoo'n bod kwam hy niet eens klaar by my, die zoo vol gebreken ben, en niets weet van den hemel! «*De koninkryken dezer wereld!*" Wat is dat voor iemand die oneindig grooter erfdeel te wachten heeft? Men koopt niet ROTHSCHILD om, met een paar penningen. Neen, neen, dat 's een onhandige vertelling. Ik woû toch graag weten of we onsterfelyk zyn. Ik denk het wel, van tyd tot tyd, omdat ik hier zooveel verdriet heb... Maar hoe dan de anderen die minder verdriet hebben?... O, die schilders!... Daar kryg ik waarachtig weêr een brief dien ik niet begryp — ditmaal van een uitgever — lees zelve. Is 't niet om dol te worden? 't Is een komplot... ik weet waarachtig niet wat ze meenen met hun geschryf... *ik* minnebrieven?... zyn ze gek?

't Hoofd loopt me om... is dàt een leven!... ja, ja, wy zyn onsterfelyk! Ik ga uit. Zeg me of *gy* iets begrypt van die Kappelluî, en dien uitgever met z'n minnebrieven... en van de onsterfelykheid... dàt vooral!... Dag, myn Tine!

VAN EEN UITGEVER.

Mynheer!

Een fatsoenlyk uitgever houdt zyn woord. Ik heb «*minnebrieven*" geannonceerd... het publiek heeft regt op «*minnebrieven*»... Ik was met u overeengekomen dat gy «*minnebrieven*» zoudt schryven, en verwacht «*minnebrieven.*» Het regent bestellingen op de aangekondigde «*minnebrieven.*» Ik verwacht dus kopy uwer «*minnebrieven*,» en 't zou my leed doen als ik u geregtelyk moest dwingen tot het afleveren der door u aan my, en door my aan 't publiek toegezegde: «MINNEBRIEVEN.»

VAN TINE AAN FANCY.

Om godswil, FANCY, waar zyt ge? Laat ge ons alleen?

AAN TINE.

Lieve Tine! Ik heb geen plaats om 't hoofd neêrteleggen! Ja, ik logeer nog, maar hoe! Nu schoonmaken ze ook, in de meening zeker dat ze iets schoon maken. 't Is me onmogelyk aan u te schryven... men vylt, boort, krabt, hamert, schraapt, schuift, schuurt, schaaft, schroeft... O God, ik heb zooveel te doen, en ik kan *niets* doen! Vertrekken kan ik ook niet... Waar zou ik heen? Overal zal men my geld vragen! O die CHRISTUS! Heeft hy dàt ondervonden... hy met zyn leliën! Had zoo'n lelie vrouw en kinderen? Was er nauwte die ze belette te bloeien... die 't haar onmogelyk maakte lelie te zyn?

En de laster gaat ook maar al voort. Doch dit zyn byzaken. Als dat geschoonmaak maar voorby was. Ik hoor dagelyks dat ik een schelm ben, een laaghartige, een dief, een afzetter... zóó antwoordt *Publiek* op MULTATULI'S boek over de veilingen!

Maar dat zou niets zyn — ik verwachtte niet anders — als ik maar een plekje kon vinden om rustig aan u te schryven. Op laster had ik gerekend, maar niet op schoonmaken en schilderen.

Myn vriend de boekeman biedt my zyn bibliotheekkamer aan. Maar dat gaat niet. Dan moet ik my aankleeden om *uittegaan*, voor ik kan beginnen te schryven. Op straat zie ik allerlei dingen die *unschön* zyn. Dat bederft myn indrukken. En ook, al myd ik de slagterswinkels, of de menschen die «zaken» doen, al ontmoet ik geen gepensioneerd resident, geen welvarend kontraktant met principes nà fortuin, al stuit ik nergens op de dikbuikige tevredenheid der braven die coupons knippen van de schuldbrieven hunner deugd ... al werd ik niet bespat door den modder van allerlei roode en gele rytuigen — 't is heel moeielyk, Tine, *alles* te ontwyken! — dan nog kan ik niet uitgaan om te schryven in die boekekamer.

Ik heb, om te schryven, *négligé* noodig, zooals Buffon zyn lubben van echte kant. Hy wist zeer goed wat hy zei, met dat: «*le style c'est tout l'homme*» [1]). Zyn styl is *gekleed* ... de myne houdt van *sarong* en *kabaai* [2]), of beter nog, myn styl draagt het matrozenhemd van Garibaldi ... Ik hoor dat men aanslagen doet op zyn leven ... dat is natuurlyk! Menschen die zwarte rokken dragen, kunnen geen rood hemd zien, zonder boosworden, als kalkoenen.

De meening van Buffon is zeer juist. Daarom ook is *styl* zeldzaam, wyl er zoo weinig *menschen* zyn.

Let maar eens op ... wat klinkklank, wat meer of min afgeronde phrases, behoorlyk of onbehoorlyk afgedeeld door kommaas en kommapunten, hier en daar een nieuwe regel ... waarachtig, als men er niet goed op let, zou men indedaad van tyd tot tyd meenen dat er iets *in* zat. Maar zoodra men nauwkeurig acht geeft, blykt er dat alles neêrkomt op wat *school*. *Ziel* ontbreekt ... precies als 't *karakter* dat men te vergeefs zoekt in de handschriften van al de meisjes die schryven leerden op 'tzelfde instituut. De meisjes schryven de *Jufvrouw* na, en dat doen ook de *menschen* met hun styl. Ze schryven de Jufvrouw na!

Ieder wil dat ik *schryven* zal ... voor *Publiek* nog al! Welnu, er zyn vele redenen die my hiervan terughouden, maar al ware er alleen deze, my dunkt ze moest voldoende wezen:

Schryven is afdruk nemen van de ziel.

---

[1]) **Zóó** heeft Buffon gezegd, en niet: „le style c'est l'homme". Er is verschil.

[2]) Slaapkamerkostuum in Indië.

Als Publiek ziel heeft, laat hemzelf schryven.

Heeft hy geen ziel, dan begrypt hy myn geschryf niet... Punctum!

Maar ik heb nog eene reden die my de bibliotheek van myn vriend doet schuwen als pest. Ik ben indedaad hoogmoedig en verwaand, en — ik verzeker u dit ernstig — *het hoofd-ingrediënt van schryven of spreken is verwaandheid.* Welnu, als ik veel boeken zie om my heen, laat ik my verlokken daarin het oog te slaan. Ik lees voort, vind gedurig iets dat ik niet wist... word, vruchteloos tegenstrevend, overtuigd van onkunde, en weg is de verwaandheid die ik noodig heb om te schryven. Neem dit niet op als een sarkasme, als ironie, als scherts, als voorgewende nederigheid. Ik geef 't u als *eenvoudig waar*, en ik ben zoo vry de menschen die 't tegenspreken, te houden voor verwaander dan myzelf.

Ik denk altyd, wanneer ik iemand zie optreden als spreker of schryver: zou die man — 't spreekt vanzelf dat het altyd een *man* is — zou die man nu indedaad gelooven dat hy wat te zeggen heeft? Maar ik doe die vraag nooit overluid, omdat ieder boos wordt, als men informeert naar zyn hoogmoed. Wanneer de menschen konden gebragt worden tot de erkentenis hunner verwaandheid, ware er veel gewonnen, want dan zouden ook de andere fouten blootliggen. Maar dat schynt zwaar te vallen. Altyd zyn er gaten in den mantel van DIOGENES... Ik vind beter den heelen mantel af te werpen. «*Die man is hoogmoedig*» beduidt eigenlyk: «*Die man neemt de moeite niet, zyn hoogmoed te verbergen als wy!*» Dat is, nòg eens overgezet: «*hy loopt in zyn hemdsmouwen!*»

Wel zeker... als 't warm is... of als men iets te doen heeft, waarby 't opperkleed hindert; zooals by my 't geval is. Ik heb geen tyd om nederig te schynen.

Dat wegstoppen van aandoeningen is my te lastig op den duur. Ik heb meêly met de menschen die, hun geheel leven door; souffreeren aan de nooit erkende obstructie van eigenwaan. 't Is om te bersten!

Ook zou ik vreezen onöpregt te worden in geheel omgekeerden zin. Wie zegt me of ik niet door dat kunstmatig en nooit gelukkend wegwringen myner deugd, wat ondeugd zou verbergen metéén? Laat ons maar altyd zeggen, wat wy meenen wàar te zyn, en 't opgeven voor beter. 't Is *eenvoudig* alweêr, zooals ge ziet.

Bovendien, er steekt veel hoogmoed in dat geklaag over hoogmoed. 't Is *dépit* over al de verloren moeite die men zich getroost om een doel te bereiken, dat zonder schade wordt verwaarloosd door een ander.

CHRISTUS verbergde zyn hoogmoed. *niet* Hy verwaardigde zich *niet*, iets wegtestoppen. «*Ik ben de weg, de waarheid en het leven; wie my gezien heeft, heeft den vader gezien!*» Als hy dat *meende*, had hy gelyk het te *zeggen*. 't Stond aan een ander, hem tegen te spreken, en desverkiezende te betoogen dat hy trekvaart, leugen, en dood was. Maar wat ik minder schoon vind in JEZUS, is, dat hy niet met dezelfde rondheid zeide wat er aan hem ontbrak. Ik erken echter dat er meer moed noodig is om *goed* te spreken van zichzelf, dan *kwaad*, en daar CHRISTUS het eerste durfde, zou hy ook moed hebben gehad tot het laaste... als 't te-pas gekomen ware. Misschien dacht hy dat de Fariseën 't wel voor hem zouden doen, en daarin dacht hy juist. Dat is nòg zoo.

Moed om hoogmoedig te wezen? Welzeker!

— Wie durft die bres bestormen? roept de bevelhebber.

— *Ik!* zegt een *hoogmoedige*, die zich schynt te houden voor den braafsten man van 't regiment...

Maar toen hy «*Ik*» riep, wist hy dat er zou geantwoord worden:

— *Ga dan, en bestorm de bres!*

En hy *gaat!* Want ik spreek niet van wie »*Ik!*" roepen, en *niet* gaan. Dat zou gehuichelde hoogmoed wezen, en ik trek alleen party voor de *ware*. Och, TINE, al die dingen zyn heel eenvoudig. Ieder weet ze, maar wy denken er niet aan, omdat we te veel zyn opgevoed en begoddienst. Om wys te worden, heeft men niet veel te leeren, er moet maar een en ander worden *af*geleerd. Het uitroeien van één vooroordeel is meer waard dan 't bedenken van tien nieuwe stelsels.

VOLTAIRE — met wien ik niet alles eens ben, dat weet ge — VOLTAIRE is een prul in de oogen van *Kantianen*, *Hegelianen*, *Spinosisten*, *Cartesianen* en *Leibnitsers*... Waarom? Omdat hy niets heeft gezegd wat niet ieder kan begrypen, en omdat hy geen

stelsel heeft zaêmgeknoeid . . . wat hy met zyn vernuft heel goed had *kunnen* doen. Hy toont aan: *wat niet waar is*, en dat willen de menschen niet, tenzy men hun iets anders in de plaats vertelle, wat evenmin waar hoeft te wezen. Men hongert naar leugen. Zoodra ik een slecht mensch word, ga ik aan 't systeemmaken. Ik zie er best kans toe . . . ze komen er goed af! Ik wacht een standbeeld, met een opschrift . . . ja zoo:

STA VIATOR.
DIT VERBEELDT
DE MAN
DIE
BETER HAD KUNNEN LIEGEN
DAN IEDER ANDER, ALS
HY GEWILD
HAD.

Maar Tine, om dan consequent te zyn, moet men veel andere standbeelden omvêrhalen.

Ik ben gevlucht in een andere kamer, waarboven slechts gemangeld wordt. G . . . . . Ik heb een kolonel van de marine gekend, die een premie uitloofde voor een nieuwen vloek! O, ik begryp dien kolonel! Daar kryg ik weêr brieven . . . Lees zelve, en oordeel . . . Wat willen ze toch?

Ieder biedt me allerlei dingen aan, die ik niet noodig heb, maar niemant schijnt te willen deelnemen in den strijd dien ik voer. 't Is zonderling!

VAN EEN MEISJE.

Dierbare broeder in Christus! Ja, ge zyt my dierbaar, al sluit ge uw oor . . . [1])

VAN EEN ANDER MEISJE. [2])

[1]) 't Vervolg gesupprimeerd door den uitgever.

[2]) Gesupprimeerd, als nog een twintigtal andere brieven, waarin zorg voor ziel en zaligheid van den gejaagden dwaas een hoofdrol spelen, *mais le moindre grain de mil* . . etc.

VAN EEN DOMINÉ.

Broeder! Uit innig gevoel des harten voel ik my gedrongen u te verzoeken, my toe te staan persoonlyk kennis met u te maken. Ik ben van plan, morgen, na de preek, terstond naar Amsterdam te gaan, en by u myn bef en broek te komen afleggen, om met u te spreken over 't geloof. Gy zyt op een goeden weg. Ge zyt een te goed mensch, om niet te gelooven als ik. Lees maar na . . .[1])

VAN EEN ANDEREN DOMINÉ.[2])

AAN TINE.

Ik ben vermoeid, lieve. Wees niet boos dat ik zoo weinig schryf. Ik kan u niets zenden. Tracht maar vol te houden. 't Zal niet altyd zoo blyven. Maar vermoeid bèn ik, dat is waar.

Verbeeld u . . . ze hebben zich in het hoofd gezet dat ik een *schryver* ben, en dat ik moet schryven *voor den kost.* Ze verwarren met my dien MULTATULI. *Schryven voor den kost!* 't Doet my denken aan DON JUAN, die zóó'n pleizier vond in het praten van dien armen Mr. DIMANCHE, dat hy verzuimde te antwoorden op diens verzoek om betaling van de rekening.

Ik heb geen MOLIÈRE meer . . . ach TINE . . . onze *boeken!* Weet ge wel dat we eens boeken hadden, en een huis? . . . En dat we menschen binnenriepen die er *geen* hadden? . . . 't Is toch zonderling . . . nog dikwyls vraag ik myzelf: hoe komt het toch dat wy geen huis hebben? 't Is heel dom . . . ik lyk kleine MAX wel, met zyne gekke vragen. Ik heb moeite om niet afgunstig te zyn, als ik denk aan zoo velen die wonen kunnen. En meestal . . . maar ik zal u liever wat vertellen van DON JUAN. 't Is goed dat ik geen MOLIÈRE meer heb. Dan zou ik misschien naschryven, en dat verveelt me zoo.

---

[1]) Een legio bybelteksten . . . gesupprimeerd!

[2]) Gesupprimeerd!

DON JUAN is dik en vet als betaamt. Maar DIMANCHE is mager.

— Myn huisgezin is in nood, o edele DON JUAN, gy weet wat ik voor u gedaan heb...

— Goed gesproken, lieve DIMANCHE, ga zitten!

— Ik dank u voor 't zitten, heer JAN... ik wenschte dat gy deze rekening...

— Uwe rekening is verrukkelyk, ga voort! Mag ik u een snuifje aanbieden?

— Ik dank u voor 't snuiven, DON JUAN... maar zie deze rekening, en...

— Weet gy wel dat ge een goede hand schryft, o universele DIMANCHE! Ik benoem u tot myn secretaris... dan kunt ge schryven voor my!

Ik dank u voor 't schryven, heer RIDDER, doch myn gezin lydt gebrek... en om uwentwil zouden wy...

— *Gebrek?... Lijden?... Gebreklyden?...* O heerlyk schoon verbond van diep gevoelde klanken... Ik zeg... ik gloei... ik wil... Ik weet zelf niet wat ik wil, maar 't doet er niet toe... de uitdrukking is prachtig!... Doe my 't genoegen, en zeg dat nog eens...

— Wy lyden gebrek, o heer...

— Goddelyk! wat een leven,.. wat een gloed... wat een vuur!... Ik verhef u tot myn lyfdichter... ga voort, welsprekende DIMANCHE!

— Ik dank u voor 't dichten, heer GRANDE... ik meende dat gy... Om Godswil, bedenk dat wy sterven... en bovendien ik heb schulden... ik kan niet betalen... en nu zegt men dat *ik* oneerlyk ben... terwyl *gy*... bedenk heer RIDDER, JAN, JUAN, GRANDE... Hoe moet ik u aanspreken om verstaan te worden?... DON JUAN... o God... wy sterven, en men zegt dat ik...

— *Sterven?*... verheven denkbeeld! Maar 't is onjuist... vriend DIMANCHE! Gy laat u door geestdrift vervoeren tot onnauwkeurigheid. *Sterven?*... *Gy?*... met uw talent van voordragt? *Sterven?*... Gy?... met zoo'n schrift?... Onmogelyk, DIMANCHE!... Zie hier! Ik, DON JUAN... ik schenk u... neem aan!... wees niet beschaamd... ik ben 't schuldig... ik schenk u, *ex plenitudine potestatis*... begrypt ge dat?

— Ach neen... maar myne rekening...

— Ik schenk u de *onsterfelykheid*... LEPORELLO, wilje menheer uitlaten.

Ik weet niet of 't precies zoo staat by Molière, ook niet of DIMANCHE nog tyd heeft om te antwoorden: »Ik dank u, DON JUAN, voor uwe onsterfelykheid!" maar my dunkt, ik zie den sukkel zoo bedroefd weggaan, om aan vrouw en kinderen onsterfelykheid t'huis te brengen, in plaats van 't verwachtte brood om niet te sterven!

En dan vraag ik, of er ook in dien tyd rustende Gouverneurs-generaal waren, met ongestoorde levensdigestie en zwygende gewetens? Molière schreef aardig, maar hy had te weinig *données*. Hy was een kind van z'n tyd, en z'n tyd was eenvoudig.

Ik schryven *voor den kost*... *voor geld?* Onze Nonnie is nu pas vier jaar... stel u eens voor, dat ze later... voor geld... o God!

Houd u staande, lieve Tine, zoo goed mogelyk. Heb ik u reeds geschreven dat ik een brief zond aan den minister? Hy is een welwillend mensch... hy zal zeker antwoorden. Ik heb hem daarin niets gezegd van den nood waarin we verkeeren. Dat zou niet goed wezen, want dan zou hy ons helpen uit medelyden. Was ik nu maar aan den drank, dan waren we gered... Ja, dan kon ik beterschap beloven, en waarachtig — zóó zyn ministers en menschen — als men beterschap belooft, wordt men meestal geholpen. Regtvaardigheid is duurder dan vergiffenis, en als ze niet zoo'n leven maakten boven myn hoofd, zou ik u uitleggen waarom.

Maar de zaak is nu juist omgekeerd, en daarom vrees ik dat myn schryven niet baten zal. Door myn bod aantenemen, zou *de regering beterschap beloven*... en die belofte valt zwaar aan wien 't niet meenen kan. Maar ik denk toch wel dat ik antwoord zal krygen... hoe dan ook.

Er is nu een nieuwe Gouverneur-generaal benoemd. Hy wordt geprezen of gelaakt, al naar men behoort tot de party van behoud of van oppositie. Maar dit moet ge nu zóó begrypen, dat de behouders opponeren voor 't moment, en dat de oppositie nu behouden wil. Ik zou u dit kunnen uitleggen, maar 't is beneden uwe aandacht. Wacht tot ik myn brief aan de kiezers afmaak. Als ge 't dan goed begrypt, zyt ge niets wyzer. De hoofdzaak komt hierop neêr, dat die nieuwe Landvoogd wel wat gelykt op de «laatst-aangekomene» in een kleinstad. Elke *clique* roept hem toe; Gy zult immers tot *ons* hooren?... Laat u niet in met al 't canaille van die andere societeit! 't Is hier goed leven... als ge maar niet omgaat met de A's, en de B's, en de C's.

Al die intialen, zamengevoegd, maken een kompleet adresboek van de kleinstad.

Één ding echter heeft my byzonder getroffen. Van de weinigen die niet schynen te behooren tot eene politieke party, en toch eenigzins achtslaan op de publieke zaak, verneem ik dat de «nieuwaangekomene» groote verdiensten heeft. Nu vraag ik hoe 't komt, dat die verdiensten niet voorlang reeds ten nutte van het algemeen zyn aangewend, daar de man toch niet meer jong is? Waarom heeft men tot-nog-toe geene — of maar zeer onbeduidende — betrekkingen opgedragen aan iemand van zóóveel kennis, zóóveel intégriteit, zóóveel karakter, zóóveel *genie*... had ik byna gezegd? Ziet ge, daarvan begryp ik weêr niets. Wie heeft al die Amerika's ondekt? Hoe heeft de man het aangelegd, om al die gaven zoolang schuil te houden?

Hy is geweest: *griffier der Staten van Gelderland.* Is 't niet jammer, dat men iemand die thans geacht wordt op de hoogte te staan van 't ONDERKONINGSCHAP VAN INSULINDE, op de hoogte dus van de BELANGRYKSTE BETREKKING IN DEN STAAT... is 't niet jammer, vraag ik, dat die man is gebruikt tot het maken van de processen-verbaal der zittingen van de Geldersche staten? Dat men *dien* man heeft belast met het opschryven der redekavelingen van een ander? Daartoe was *ik* te goed, lang voor ik u kende. Die man moet byzonder nederig zyn.

Wanneer hy op de hoogte is zyner schoone roeping — en ik heb geen andere reden hieraan te twyfelen dan voornamelyk die nederigheid (zie GÖTHE, *in voce:* «bescheidenheid») en voorts de *algemeene* reden, die 't juisttreffen zoo moeielyk maakt in deze zaak — welnu, *als* hy op de hoogte is zyner taak, dan hadden de Geldersche staten, collectief of individueel, zich zeer vereerd moeten achten, heel nauw-

keurig en eerbiedig op te schryven, wat *hy* zou gelieven te zeggen Maar . . . omgekeerd, is 't een gruwel.

En zie nu eens weêr, hoe zonderling! Men zou geen koetspaard spannen voor een kar . . . Moet ik nu gelooven dat men beter weet om te gaan met *paarden* en *karren*, dan met *menschen* en *Insulinde?* Zoo schynt het, waarachtig!

Maar, zeggen ze, hy is niet alleen *griffier geweest.* Hy is *concessionaris geweest* van een spoorweg, die er niet *geweest* is, en daarna werd hy ter schadeloosstelling benoemd tot president van den raad van toezicht over spoorwegen, die er tot heden toe niet *geweest* zyn.

De slotsom is: dat hy eigenlijk *niets geweest* is.

Ei, *Nederland*, hebt ge groote mannen teveel, dat gij ze dus ongebruikt laat? Dat is niet huishoudelyk.

Ach, ik herinner my dat ook de laatstvoorgaande Gouverneur-Generaal, die zich nu bezighoudt met rusten, byzonder geprezen werd! Ik heb neiging tot sympathie voor den *tegenwoordigen*, dien niemand pryst (PAHUD). Er moet toch iets goeds wezen in dien man, al bleek het nooit.

Ja, ik woû u graag wat zenden, myn kind, maar hoe kom ik er aan? Schryven voor geld? Aan wien? . . . Wat? . . . Moet ik schryven aan menschen die niet lezen kunnen? Na 't boek van MULTATULI heb ik eigenlyk niets te zeggen. Ik wacht antwoord, én ik dacht . . .

Zie hier wat de *Tielsche Courant* schreef . . . had ik geen regt op antwoord van de natie?

IS NEDERLAND EEN ROOFSTAAT?

«Vier maanden zijn reeds voorbijgegaan, sints Multatuli, een oud-Oost-Indisch ambtenaar, — naar hij beweert, miskend, vervolgd en tot aftreding *gedwongen* door zijne superieuren, in zijn «*Max Havelaar of de koffijveilingen der Ned. Handelmaatschappij*,» de gezaghebbers in onze Oost-Indische koloniën openlijk aanklaagde dat zij hun pligt verzaken, hun eed schenden, de stem der menschelijkheid en der godsdienst, van het geweten en de eer smoren, — dat zy de Javanen, wier bescherming hun is opgedragen, met lafhartigheid, maar vooral ook uit *eigen belang*, willens en wetens, ten prooi laten aan de knevelarijen en afpersingen hunner hoofden, dat zij hen stelselmatig laten vertrappen en uitzuigen in *onzen* naam, en gelijk het heet, tot *ons* voordeel — dat zij valsche rapporten uitbrengen om het moederland van dien ons onteerenden toestand onkundig te laten, — en dat zij den zeldzamen ambte-

naar, die zich niet tot hun medepligtige leenen, maar zijn eed gestand doen, en zijn pligt volbrengen wil, tegenwerken, verdacht maken, vervolgen, ontslaan.

Ontzettende beschuldiging voorwaar! Zoo zij gegrond ware, zoo de schatten, die ons uit onze koloniën toestroomen, slechts verkregen werden ten koste van het zweet en het bloed onzer Javaansche broeders, dan zouden wij met den schrijver moeten uitroepen, dat Nederland den naam van «*roofstaat*» verdient, dan zou ons eene wonde zijn ontdekt, waarvan de diepte bijna niet te peilen, de genezing niet genoeg te bespoedigen zou zijn!

Maar is die beschuldiging gegrond?

Als Nederlander, als mensch, valt het moeilijk het te gelooven. Doch aan den anderen kant (en wij beroepen ons hier op allen, die den «*Max Havelaar*» gelezen hebben) de schrijver heeft niets wat aan een lasteraar zou kunnen doen denken: hij slaat een toon aan, die over*reedt* niet alleen, maar die ook over*tuigt*, die aan zijne waarheidsliefde bijna niet *kan* doen twijfelen; hij deelt *feiten* mede, gelijk alleen een ooggetuige, en een *waarheidzoekend* ooggetuige ze mededeelen kan: hij verklaart alles te kunnen *bewyzen*, hij duidt de schuldigen als met den vinger aan[1]) en tart hen uit, hem van eene enkele onwaarheid te overtuigen.

Als wij dus de vraag herhalen: «*is die beschuldiging gegrond?*» dan moeten wij antwoorden: «wij durven noch bevestigen noch ontkennen.» Een zeer onbevredigend antwoord voorzeker! Want de zekerheid van het nietbestaan der kwaal zou ons gerust stellen; de zekerheid van haar bestaan zou de genezing mogelijk maken; de onzekerheid alleen doemt tot vrees en tot werkeloosheid.

Waarom zwijgen zij, die de waarheid kennen? Waarom laten zij ons, vier lange maanden in de onzekerheid?

Oud-Gouverneur-Generaal, *Oud-Residenten*, *Oud-Assistent-Residenten*, gij allen die door Multatuli zijt beschuldigd, breekt het stilzwijgen af! Het vaderland verlangt het, uwe eer vordert het! Hoe? Multatuli werpt als in het voorbijgaan, zonder opzet en uit onbedachtzame jagt op geestigheid, een smet op de edele zendelingszaak, en dadelijk treedt voor haar een kampioen op, ridderlijk loyaal, met open vizier, om hem voldoening te vragen[2]) en *gij*; die hij, niet in 't voorbijgaan, maar zonder ophouden, opzettelijk trof, *gij*, die hij kwetste

[1]) Juist, in 1860. Thans, *na vier jaren*, heeft de kring der schuldigen zich uitgebreid. De gehéle Nederlandse natie — vroeger onwetend, nu sedert lang ingelicht — is medepligtig aan al de schelmery die ik in den Havelaar tentoonstelde (noot van 1865).

[2]) Dominé Francken.

op de plaats, waar mannen van eer het gevoeligst zijn, gij zoudt voortgaan met zwijgen, gij zoudt u als weêrloos laten slaan, als eerloos laten beleedigen, gij zoudt den smet laten kleven op uwe namen? U is een handschoen toegeworpen, openlijk, voor 't oog der gansche natie, bij het klaar licht der eeuw der openbaarheid; raapt hem op! treedt in het strijdperk! Vier maanden [1]) zijn voldoende geweest; om uwe wapenen in orde te brengen. — Gij zijt gedagvaard voor de regtbank der openbare meening, verschijnt voor de balie! Vier maanden zijn u voldoende geweest om uwe verdediging voor te bereiden. Zoo gij onschuldig zijt, stelt ons gerust! Zijt gij schuldig, bekent dan schuld en geeft ons gelegenheid het kwaad te herstellen door u bedreven in *onzen* naam!

Tweede Kamer der Staten-Generaal! de handhaving van de eer der natie behoort tot uwe roeping. Als zij, die in 't bezit zijn van de waarheid, voortgaan met hun majestueus stilzwijgen, interpelleer dan den verantwoordelijken man, die door zijn post tot spreken geroepen is. Vraag den Minister van koloniën, of Neêrlands eer in de O. Indiën met voeten getreden wordt!

Volk van Nederland! eerlijk volk, christelijk volk, blijf niet onverschillig in deze zaak. Het zijn *uwe* broeders, die tot *uw* voordeel, maar tot *uwe* schande, zouden worden vertrapt en uitgezogen in *uwen* naam. Gij hebt regt om te weten of die aanklagt gegrond of valsch, of uwe eer bevlekt of zuiver is! Gij hebt regt om te eischen, dat er een einde kome aan die onzekerheid, waarin gij wordt gelaten. Het is beter het ergste te hooren, dan niets. Het is geen schande krank te zijn, maar het is schandelijk, om, als men u toeroept: «*gij zijt ziek!*" onverschillig te blijven, en zonder naar uwe vermeende kwaal onderzoek te doen, in flaauwheid den tyd tot herstel geschikt, te laten voorbijgaan. Als het zwijgen der O.-Indische ambtenaren mogt voortduren, als ook uwe Vertegenwoordigers onverschillig mogten blijven, herinnert u dan, dat gij geregeerd wordt door een Koning, die het licht lief heeft, en de duisternis haat.

Ga vrijmoedig tot hem, en zeg aan den Keizer van Insulinde: »Sire, laat een onderzoek instellen! Geef ons licht! Als Multatuli een valsch aanklager is, laat ons dan weten, dat Nederlands eer onbezoedeld is gebleven, — zoo hij de waarheid heeft doen hooren, herstel hem dan in zijne eer [2]),

---

[1]) Zegge: *vier jaren!* (1865).

[2]) Hier is een fout in 't anders zo schone stuk. Behalve door bakerpraatjes, waarvan ik geen nota mag nemen, om my niet te laten aftrekken van myn weg — want dat is daarvan de vry duidelyke bedoeling — werd Havelaar's eer nooit aangetast, zoover ik weet. Dat zou ook zonderling

den edelen Max Havelaar, straf de schuldigen en neem de misbruiken weg.»

Dagbladpers van Nederland, ondersteun onze pogingen! Laat niet af, met gelijk wij te vragen om *licht*, dat ons in plaats van de vraag: «*Is Nederland een roofstaat?*» den kreet zal kunnen doen uiten: «*Nederland is Goddank geen roofstaat!*» of wel: «*Nederland wil met Gods hulp ophouden een roofstaat te zijn!*»

In die merkwaardige zitting der Tweede Kamer, waarin onze volksvertegenwoordigers zoo treffend hebben getoond hunne roeping te begrijpen, waarin zij openlijk hebben gebroken met dat misbruik, dat het antwoord op de Troonrede verlaagt tot een loutere echo van de woorden der Regering, is ook (al werd de naam zelf angstvallig vermeden) de «*Max Havelaar*» ter sprake gebragt, en heeft een der leden der Tweede Kamer, *in* dat boek zwaar beschuldigd, *over* dat boek het woord gevoerd [1]).

De aanleiding daartoe werd gegeven door de HH. van Hoëvell en Mijer. Eerstgenoemde constateerde het door ons reeds aangewezen feit «DAT DOOR DAT BOEK EENE ZEKERE RILLING DOOR HET LAND GEGAAN EN GROOTE ONGERUSTHEID, JA, VERONTWAARDIGING IN VELER GEMOED ONTSTAAN WAS,» en zeg in die, door de Tweede Kamer niet beaamde zinsnede der Regeringsboodschap: «*de toestand der overzeesche bezittingen is in alle opzigten bevredigend*» een door den Minister van Koloniën *te vergeefs* aangewend middel om die ongerustheid en die verontwaardiging weg te nemen. Laatstgemelde (op wiens rede wij straks nog zullen terugkomen) constateerde ook het feit, dat er in dat werk sommige personen — en wel bij name een oud-landvoogd — zwaar worden beschuldigd. [2])

Wat mogt men nu verwachten toen deze laatste, de heer Duymaer van Twist, het woord opnam? Dat hij zich *thans* van de aanklagt zou zuiveren? Geenszins: zoo iets kon niet te pas komen by eene discussie over het antwoord op de Troon-

---

zyn, na 't gebeurde. Een troep schelmen te ontmaskeren (in 1860 bedoelde ik *personen*, nu 't Nederlandse volk) en daarna van die schelmen herstel van eer te ontvangen ... *c'est trop fort.*

[1]) Zitting van den 25sten September 1860.

[2]) Die man is nog altyd by de Nederlanders zeer geacht. Nu dát is billyk. Zoo'n persoon verdient achting van zoo'n natie! Nog onlangs is hy verkozen tot lid in 't bestuur van Mettray, een instelling, *nota bene!* die tendoel heeft te voorkomen dat er rovers en dieven groeien uit arme jongens. Touchante zorg voor een oud-gouverneur-generaal van Neêrlands-Indie, die my kwalyk nam dat ik geen genoegen nam in diefstal, roof en moord. Wat zal dat Mettray goede resultaten geven! (1865).

rede. Doch men had althans mogen verwachten, dat spreker zich onthouden zou van die ons onbegrijpelijke verklaring, dat hy Multatuli nooit weerleggen zal — eene verklaring, die, schoon niet met ronde woorden uitgesproken, evenwel *moet* worden afgeleid uit sprekers ondubbelzinnige woorden: «*ik meen, dat uit 't geen de schrijver van dat boek gelieft te zeggen, voor my geen verpligting tot verantwoording kan ontstaan.*»

Voor zooverre nu een voortdurend stilzwijgen alleen de eer van de beschuldigden in gevaar zou kunnen brengen, is het *hunne* zaak: wij zijn niet geroepen voor particuliere belangen op te treden. Doch de «*Max Havelaar*» heeft ook door gansch Nederland ongerustheid en verontwaardiging verwekt. Dit is een feit dat niet kan worden geloochend, en nog daar te boven door den heer van Hoëvell in 't openbaar is geconstateerd. Uit dit feit nu vloeit onmiddelyk voort, dat ieder Nederlander, die die ongerustheid *kan* wegnemen, *verpligt* is om dat te doen. Kan dan één hunner zich van dien pligt ontslaan door de verklaring: «dat uit 't geen de schrijver van dat boek gelieft te zeggen, *voor hem* geene verpligting tot verantwoording ontstaan kan?» Wij betwijfelen het.

Vreemdsoortig is ook het argument, waarmede de heer D. v. T. dat stilzwijgen schijnt te willen regtvaardigen. «*Ik meen,*» zeide hij, «*dat 't geen ik over dat boek zou kunnen zeggen, den schijn van partijdigheid niet zou kunnen ontgaan.*»

Dit is eene overdrevene kieschheid. Waar het verdediging geldt, kan het verwyt van *partijdigheid* niet treffen. Een advokaat b. v. kan in zijne pleidooien nooit den schijn van partijdigheid ontgaan: hij is partijdig reeds daarom, omdat hij voor eene bepaalde partij optreedt. Is hij daarom verpligt of zelfs gerechtigd een deftig stilzwijgen te bewaren?

Ook na de verklaring van den heer Duymaer van Twist, blijven wij dus volharden bij ons vroeger ontwikkeld gevoelen, dat de aangeklaagden het stilzwijgen, dat *hunne* eer en het geluk van Nederland in de waagschaal stelt, behooren af te breken. Zij kunnen er niets bij verliezen, en (zoo zij ten minste, — wat wij nog altijd hopen — onschuldig zijn) alles bij winnen. Hoe langer zij dat uitstellen, hoe meer het vertrouwen van hen, die, het slechte liefst niet geloovende, hen voor onschuldig houden, zal geschokt worden, en bleven zij zwijgen tot het einde toe, dan zouden wij vreezeu, dat ook hier weder de openbare meening (waaraan hun toch zeker wel iets zou gelegen liggen) vonnissen zoude, volgens den ouden regel: ZWIJGEN IS TOESTEMMEN! [1]) Laat hen dat resultaat voor-

[1]) Welnu, de aangeklaagden hèbben gezwegen ten einde toe! De Max Havelaar verscheen in *Mei* 1860, en heden 14 *Juli* 1865, zal dan toch wel de termyn van antwoord verstreken zyn. Zo neen ... wanneer? Ik wacht

komen, terwijl het nog tijd is! Laat hen vooral den eisch der eeuw niet vergeten! Onze 19de ecuw heeft nu eenmaal geen behagen in de duisternis; zij begint met om licht te *vragen;*

niet meer op antwoord, sedert lang, en beweer dat het niet-antwoorden een duidelyk antwoord *is.*

De natie die, blykens dagblad- en tydschrift-litteratuur van 1860 en 1861, zo gesteld was op hare eer, is met wapens en bagage overgelopen naar den kant der schande. Men heeft *gezag*, *invloed*, en *geld*, ja, geld vooräl — een javasche rykworder is minister van Koloniën! — men heeft invloed, geld en gezag aangehangen, in-plaats van den man te steunen, die alleen tegen allen den moed had z'n pligt te doen. Mag men my euvel duiden, dat ik hoogmoedig ben? Begrypt men niet hoe onmogelyk 't wezen zou, zich niet hoog te stellen tegenover zoveel laagheid?

Het is nu eenmaal waar, o brave Nederlanders, dat Havelaar een bezonder slecht mens is. 't Is wáár dat-i alle meisjes verleidt... dat hy z'n lieve, edele, vrouw mishandelt... dat-i z'n schulden niet betaalt... dat-i altijd dronken is... dat-i liederlyk leeft... dat-i verkwistend is... dat-i omgaat met gemeen volk, schoon-i nooit in de kerk of op de beurs komt... dat-i... dat-i... kortöm, Havelaar is een antichrist. Dat kan men vernemen van ieder wien hy in den weg staat. Maar, Nederlanders, *dat alles is de vraag niet!* De vraag is: of Holland een geméne roofstaat was onder de *conservatieven*, en of Holland een geméne roofstaat bleef onder de *liberalen?* Dàt is de vraag! Met bakerpraatjes beantwoordt men geen beschuldiging, als hy u in 't aangezigt wierp. Gy komt my voor als de dief die zich zou willen ontschuldigen door de bewering dat de publieke aanklager een lelyke pruik draagt...

Of Havelaar's pruik zoo lelyk *is*, zal misschien later blyken, als 't hem schikt zich neertebuigen tot openbaring. Maar eerst de „zaken", Nederlanders, en dan uw oudwyven-vertellingen.

Een beetje menskunde, als ge die bezit! Kàn Havelaar wezen, zo-als 't belang der van Twisten en consorten — de soort lieden, die hy vry naakt uitkleedde — meebrengt hem voortestellen?

Menskunde? Ik vergis me. Ik vergat dat *gy beter weet*, en eerloos handelt uit *lafhartigheid.* 't Is goedkoper, niet waar — *billyker* zeggen verduitste kooplui in winkeltaal — 't is billyker, den alleenstaande te schelden, dan mèt hem party te trekken voor regt, tegen de bende die hy aanviel...

Menskunde!... Het nageslacht zal oordélen of 't u dáaraan haperde, of aan hart. Och, wat zoudt ge een fijn gevoel voor regt hebben, zodra ge inzaagt dat er by dat regt wat te verdienen viel!

De weinigen die my hartelyk aanhangen, hoef ik niet by naam uittezon-

wordt het geweigerd, dan *eischt* zij het en weet het te verschaffen.

Eindelijk nog iets over de redevoering van den heer Mijer. Het doel van dezen spreker was, gelijk hij zeide, *niet* om de aangeklaagden te verdedigen ('t geen hij en teregt, aan hen zelven overliet). Van dit programma week hij niet af, toen hij een feit mededeelde, waaruit blijken moest en ook werkelijk blijkt, dat er *soms* in Oost-Indië regt wordt gedaan en het onregt gestraft. Want dit feit, hoe waar ook, verzwakt in geenen deele de aanklagt van Multatuli. Dat er SOMS regt geschiedt, is nog geen reden om over het voorkomende onregt heen te stappen. Op dit gebied wordt geen compensatie toegestaan. In de 18de eeuw zijn er in Frankrijk misschien duizende regtvaardige vonnissen geveld; toch zal dit de verontwaardiging over den geregtelijken moord van Jean Calas niet verminderen? Zoo het bleek, dat Multatuli's klagt gegrond was, dan zou alleen de mogelijkheid, dat er zulke schreeuwende onregtvaardigheden *kunnen* gebeuren, ('t zij dan stelselmatig of niet) reeds eene onverwijlde hervorming in het O.-Indisch bestuur noodzakelijk maken. En als de heer Mijer, toegevende dat er in Oost-Indiën misbruiken bestaan, beweert, dat die in alle Oostersche Staten worden aangetroffen, dan antwoorden wij, dat het dan hoog tijd is, om eens te beproeven of er ook een Oostersch volk *zonder* onregt kan geregeerd worden, en dat in elk geval Nederland geen deel wil hebben aan schatten ten koste van het regt verkregen.

Maar wèl week de heer Mijer van zijn programma af, toen hij deze woorden uitsprak: »Ik kan begrijpen dat een werk in eenen zoo schoonen, wegslependen stijl en met zooveel talent geschreven, *op vele onkundigen en ligtgeloovigen, of by dezulken die gaarne aannemen wat ten nadeele van het bestuur in N.-Indië gezegd wordt*, een ongunstigen indruk heeft gemaakt.» Dit is eene *Seitenhieb* op «*Max Havelaar*», die wij

---

deren. Hen dank ik voor de trouw aan 't heilig regt, hen, de edele hovelingen en „courtisanes" van den tegenspoed! Hen, wien ik niet hoef te zeggen, dat ik niet *klaag*, wyl hunne liefde en trouw ruimschoots opweegt tegen de schandelyke désertie van 't gros der natie. Voor de tiende keer: Myn verwyt is geen klagt, het is aanklagt. Ik heb niet te klagen, want ik geniet veel grote liefde, al draag ik den kleinen haat van velen.

Met Nederland overwinnen ... die hoop gaf ik reeds op, zes maanden na 't verschynen van den Havelaar. *Tegen* Nederland, ja!... Ik heb 't beloofd, en men méne niet dat ik woordbreek, als ik stierf vóór 't bereiken voor myn doel. Ik zal zorg-dragen nooit geheel te sterven. Myn geest zal leven en overwinnen, lang nadat de koninkjes en ministertjes van heden zullen vergeten zyn. Ziedaar nu, christenen, *myne* onsterfelykheid! (1865.)

betreuren, want de schrijver — al dwaalt hij welligt ook in zijne voorstellingen — behoort toch ongetwijfeld tot die weinige mannen, die aan het algemeen belang boven het eigenbelang de voorkeur gevende, voor eene *in hunne oogen* goede zaak, hunne carrière hebben opgeofferd en den haat der grooten hebben getrotseerd. Het is ook een aanval op ons, en op allen die met ons uit den «*Max Havelaar*» stof tot ongerustheid hebben geput; wij ongerusten moeten volgens die voorstelling òf *dom* òf *slecht* zijn. Wij achten ons niet verpligt die insinuatie te weerleggen.

Integendeel, wij nemen ze aan. Wij zullen doen als de Geuzen en den scheldnaam aangrijpen! Welaan dan! wij behooren tot die turbe van onkundigen en ligtgeloovigen! Wij zijn verleid, verblind!... Maar geeft ons dan tegengift, gij, oud-ambtenaren, die dat tegengift bewaart! Of zult gij onmenschelijk genoeg zijn spottende uit te roepen: zij zijn vergiftigd! en ons dan het tegengift weigeren? Wij zijn dom, onkundig, ligtgeloovig, al wat gij maar wilt! Zult gij dan nog voortgaan ons uw licht te onthouden?...

Misschien hecht men weinig aan ons oordeel, en blijft ons vernieuwd verzoek om licht, nog door geen ander dagblad ondersteund, zonder uitwerking. Bedenke men dan, dat het altijd onvoorzigtig is een vonk te verachten, omdat hij slechts vonk is, vergetende, dat hij een vlam kan worden.» [1])

Helaas, helaas, niemand antwoordt! Als ik eens aan den Koning schreef? Dat dééd ik, tweemalen reeds... Hy heeft niet geantwoord. En MULTATULI zond hem zyn boek over de veilingen! Zou de Koning 't gelezen hebben? Zeker niet!

Dan immers had hy gezegd: IK WIL WETEN OF DAT ALLES WAAR

---

[1]) Om ook onkundigen te doen begrypen, wat de reden is dat alle personen op eenmaal verdwenen zyn, die in 1860 en 1861 zo welsprekend aandrongen op *regt*, herhaal ik hier de vaak meegedeelde byzonderheid dat èn liberalen èn behouders den Max Havelaar wilden gebruiken als *machine de guerre* in hun partygekibbel. Toen ik de *beide* cliques bars had afgewezen, en alleen hulp vraagde aan wie 't wel meende met *menselykheid* en *regtvaardigheid*, bleek my dat niemand my durfde ter-zyde staan. Als ik de taele Kanaäns van 't liberalisme had willen spreken, ware ik sedert lang minister van koloniën. En zelfs de behouders hadden myn „talent" kunnen gebruiken, als nu maar eenmaal dat talent „te gebruiken" ware. Lieve god, ikzelf ben er geen meester van, en ik geloof er niet aan. Ideën, 112.) (1865.)

IS! Ja, dan zou hy me geroepen hebben, en ik had hem getoond: DAT ALLES WAAR IS!

Ik ben bedroefd dat ik u niets kan zenden, Tine. Tracht nog wat uittehouden . . . misschien antwoordt de minister. Leidt de kinderen wat af, als ze vragen . . . o God!

Ik ben moê.

VAN TINE AAN FANCY.

FANCY . . . ik smeek u . . . kom hem te hulp! . . .

AAN TINE.

Ik heb u in lang niet geschreven, omdat ik . . . omdat ik . . . ik weet het niet. Ik geloof dat ik niet wèl ben. 't Zal wel overgaan. Houd u maar goed, myn kind. Vraag aan dien man van 't huis; waar MULTATULI dat boek schreef. Hy zal u wel wat eten geven voor de kinderen . . .

VAN TINE AAN FANCY.

FANCY!

VAN TINE.

Beste Max! Wees maar opgeruimd, alles gaat heel goed. De kinderen zyn volmaakt wèl, àl te vrolyk eigenlyk, àl te dartel. Zy zien wat bleek . . . maar dat is van 't wisselen. Zy eten als wolven. Wees gerust, Max. Ook ik ben wél, héél wel, en goed gestemd . . . wy wandelen veel . . . o, ge moest het zien . . . zoo levenslustig!

VAN TINE AAN FANCY.

FANCY, om Godswil!... FANCY!

AAN TINE.

Zóó! Dàn is 't goed. Ik dacht... maar dan is alles goed. Altyd die droom over leêgte... zonderling! Ik drink te veel koffi misschien. Nog gedurig kryg ik zotte brieven...

Ik heb een bezoek gehad van dien dominé. Hy heeft een paar uur by my gezeten. Hy wilde dat ik zyn geloof aannam. 't Was zoo jammer, zeî hy, dat ik geen Christen was, overigens was ik zoo'n goed mensch. Dan is 't veranderen de moeite niet waard, dacht ik. Maar een paar dagen later schreef hy, dat hy zooveel kwaad van my gehoord had, en dat ik verdoemd was. In Godsnaam!

Ik kan u niets zenden, lieve Tine! 't Doet me innig genoegen dat uw brief zoo vrolyk is, en dat de kinderen wèl zyn. Dat beurt me op. Ik was wat moê. Maar ik wilde toch dat ik u wat zenden kon, want my dunkt... Hoe maakt ge 't toch?

Ik woû zoo graag dat ik een ambacht verstond... maar 't moest iets wezen, waarby weinig of niets te denken viel. 't Denken wilde ik graag voor òns houden... vindt ge ook niet? Ik zou wel boekbinder willen wezen... neen, tòch niet, dat is te verleidelyk. Maar steenzagen zou wel gaan, als ik daartoe sterk genoeg was. Ik vrees neen, want ik ben wat uitgeput. Wy zouden van zoo'n ambacht wel kunnen leven, dunkt me, als we maar geen schulden hadden. Maar ze zouden my de zaag afnemen... neen, de wet waarborgt ieder het bezit van de gereedschappen die noodig zyn voor zyn bedryf. Ook van de kleêrtjes die de kinderen *aanhebben*... om de décentie, denk ik. Dat is toch lief van de wet.

Maar al *liet* men my de zaag, ik kan daarmeê niet genoeg verdienen om onze schulden te betalen. En als ik klaag, antwoorden ze: *schryf!*

O, aan U schryven... dat is wat anders! Wilt ge dat ik wat schryf aan U? Wilt ge dat ik U iets vertel... sprookjes, geschiedenissen... heel graag, Tine. Ik zal gauw wat voor u maken, maar vertel ze niet aan kleinen Max. Hy begrypt ze niet... evenmin als groote menschen, schoon hy by 't *niet* begrypen geen belang heeft.

Eerste Sprookje.

Een netgekleed heer, goudgekettingd en tevreden, wandelde langs een der grachten van *Amsterdam*. Hy was in de stad voor «zaken". Straks zult gy zien, wèlke zaken. Daar wandelde voor hem uit, een dame met haar kind. Door ik weet niet welk toeval, viel het kind in 't water. De moeder gaf een gil . . . en sprong het kind na, dat zy redde.

De man van zaken zag het aan, haalde zyn zakboek uit, en maakte zich gereed daarin iets opteschryven.

— Mevrouw, mag ik zoo vrij zyn naar uw naam en adres te vragen?

— Myn kind, myn kind, ik heb myn kind terug!

— Zeer goed. Mag ik zoo vry wezen . . .

— Ik heb myn kind terug, herhaalde de hoofdige moeder, die niet begreep dat men haar vragen kon naar iets anders dan haar kind.

— Met die vrouw is niets te beginnen . . . Eilieve, vriendje, ik zal u ruim beloonen, als ge my morgen den naam en 't adres opgeeft van die dame.

Zóó vraagde de vreemdeling aan een der omstanders, en 't schynt dat hy te weten kwam wat hy begeerde te weten, althans hy liet zich den volgenden dag aandienen by de gelukkige moeder.

— Mevrouw, ik had de eer tegenwoordig te zyn . . .

— O, waart ge dáár, mynheer . . . Hebt gy 't gezien? Ik zag niets, ik hoorde niets, ik sprong . . .

— Verschoon my, mevrouw, ik heb gehoord . . .

— *Gehoord?*

— Ja, mevrouw, ik heb gehoord hoe gy . . .

— *Gehoord?* Wat toch ?

— Ik heb gehoord hoe gy *gegild* hebt, mevrouw . . . ik kom u een engagement aanbieden by 't theater.

Arme moeder!

Die man was een *impresario* die sujetten zocht. Hy heette PUBLIEK.

Tweede Sprookje.

CHRESOS woonde in *Béotie*. Van beroep was hy burgemeester van een dorpje, welks naam ik niet weet. Ook kan ik u niet zeggen hoe hy verdwaald raakte in *Béotie*, daar zyne familie t'huis behoorde te Athene . . . ja, ik meen zelfs dat hy verwant was aan ALCIBIADES, een tevroeg geboren Franschman. CHRESOS was een goed mensch, en leefde tevreden. Hy zorgde voor zyn dorpje zoo goed hy kon, en vermaakte zich in ledige oogenblikken met spelen op de fluit. Maar dat deed hy alleen in huis, en nooit viel hy iemand lastig met zyne muziek.

En zie, daar waren roovers die geweld-deden aan de bewoners van 't dorpje, waar CHRESOS gezag had. Hy legde zyn luit neer en trachtte de roovers te verjagen. Men zeide hem, dat hy dit niet had moeten doen, omdat de roovers onder de bescherming stonden van den magistraat in de hoofdstad.

Maar CHRESOS geloofde dit niet, omdat hy 't àl te erg vond. Hy ging voort met het bestryden der roovers, en daar zy overmagt hadden, zond hij een bode naar *Thebe*, om hulp te vragen.

In-steê van de gevraagde hulp te zenden, antwoordde men hem dat hy een onwaardig burgemeester was, en volstrekt niet geschikt om een ambt te bekleeden in *Béotie*. Dit laaste sprak hy niet tegen. Maar na zyne dorpelingen te hebben vermaand tot geduld, begaf hy zich op weg met vrouw en kinderen, niets meênemende dan zyne luit. Zyn huis werd ingenomen door een ander burgemeester, die zeker minder onwaardig was in de oogen van den *Thebaanschen* magistraat, en ook zeer bevriend scheen met de roovers die de domme CHRESOS had willen uitroeien. Althans men hoorde niet meer klagen over de roovery, schoon de roovers in 't land bleven.

Met moeite verschafte CHRESOS zich toegang tot den AREOPAGUS, en verhaalde wat geschied was. Hy wees op zyn gezin, dat omkwam van ellende door 't *misverstand* van den magistraat. Nog altyd hield hy de zaak voor misverstand. Ik heb u reeds gezegd dat hy eigenlyk niet t'huishoorde in *Béotie*. Daarom oordeelde hy zoo verkeerd.

Maar de AREOPAGUS antwoordde niet. CHRESOS vermaande zyne vrouw tot geduld, dat niet noodig was, en troostte zich met spelen op de luit, dat een behoefte voor hem scheen. De toonen die hy aansloeg, waren in harmonie met zyne gewaarwordingen. Eigenlyk was hy geen groot muzikant, maar er is wat byzonders in 't luitspel van een vader die zyn kinderen ziet derven. Dáárom, en niet omdat CHRESOS goed speelde, luisterde men naar hem. Er was iets snydends in zyn spel, dat grove ooren kittelde en er waren veel grove ooren in *Béotie*.

Als men zeide: «Fraai gespeeld CHRESOS, ga voort!» dan viel zyn hand slap neder, en er blonk hem een traan in 't oog, by de gedachte dat die onbegeerde lof de prys was van den honger zyner kinderen. Liever had hy nog slechter gespeeld, of in 't geheel niet, dan zóó. En hy vergeleek zyn ziel by de snaren zijner luit, die gespannen moesten zyn om klank te geven... ja, gerekt op 't breken af, vóór de hoorders tevreden waren. «Zouden die snaren daarvan gevoel hebben als ik?» dacht hy.

Maar toch speelde hy van tyd tot tyd, omdat hy niet anders kón. En zyn gezin hongerde met geduld.

Telkens weder beriep hy zich op den AREOPAGUS. Eindelyk ontving hy 't volgend vonnis:

De AREOPAGUS, enz.

«Gehoord de klagten van den oud-burgemeester CHRESOS over de rooveryen in 't dorp... enz.

«Gehoord zyn verzoek om uitspraak te doen, tusschen hem en den *Thebaanschen* magistraat... enz.

«Gelet op de verklaring van gezegden CHRESOS, dat hy en de zynen verkeeren in zeer dringenden nood, tengevolge van een misverstand, dat dien magistraat zou hebben bewogen party-te-trekken voor de roovers die 't dorp afloopen, waar gezegde CHRESOS vroeger burgemeester was.

«Gelet op de verklaring van vele getuigen, die gezegden CHRESOS hebben hooren spelen op de luit.

Regt doende, enz.

«*Veroordeelt meergenoemden* CHRESOS *tot de luit, en de kosten van 't proces.*"

Die AREOPAGUS was omgekocht en heette NEDERLAND.

Derde Sprookje.

Komt meê, komt meê, daar wordt een man gekruist
Daar is wat schoons te zien op *Golgotha!*
Werpt beitel neêr en spade, o burgerluî,
En roept uw dochters en uw knapen van hun spel...
En laat uw werk, uw werk maar, voor vandaag!
Werpt hamer, troffel, schaaf en weefspoel neêr,
Komt allen meê... daar is wat fraais te zien!
Komt allen meê!... *Hoerah* voor *Golgotha!*
Hoerah, *Hoerah* voor *Golgotha!*

— Dat zal, by God, wat schoons zyn deze keer!
Hy schynt nog jong, en heeft iets in zyn blik
Dat taaiheid aanduidt... zie, daar zygt hy neêr...
Hy schynt toch zwak te wezen... 't Kruis is zwaar...
Ik hoor; het is van 't allerbeste hout! Men zegt,
(Maar NATHAN, of het waar is, weet ik niet!)
Ze zeggen dat hyzelf het heeft geleverd,
Toen hy als timmerman nog aan de schaafbank stond...
Want, buurman, vóór hy, 'k weet niet wàt, misdeed,
Ja, òf hy iets misdeed zelfs, NATHAN, weet ik niet...
Maar vóór hy deed wat men hem euvel nam,
Was by een timmerman als wy.

— Hoe heet de man?

— Dat weet ik waarlyk niet, men zegt hy is *hanootzri*...
Of wel, zyn vader was hanootzri... Hy lykt zwak
Voor zulk een ambacht, maar zyn werk was goed...
Hy struikelt weêr... (Op zy wat, JÖCHAZ!
Ei, laat my ook wat zien... gy dringt me weg,
Of 't heele schouwspel waar voor u alleen!) Hy zweet...
Ik zeide u wel dat hy niet sterk was, NATHAN,
Maar toch geloof ik dat hy taai is, en ons niet
Bedriegen zal, als laast die and're dief
Die pas een half uur had gehangen, toen zyn hoofd
Op-zy knikte... en 't was *uit!* Hy sprak geen enkel woord
Dat ons beloonde voor de moeite. Waart ge er by?
(Houd kleine MIRJAM wat omhoog, JOCHÉBED!)
Zeg, waart ge er by, o NATHAN BEN DAÖUD,
Toen ons de dief bestal voor zooveel moeite om-niet?

— Ik had dien dag een splinter in myn voet,
En dus geen lust in uitgaan of vermaak,
Maar 'k heb gehoord...

— *Ik* was er by, vriend NATHAN!
Ik droeg myn opperkleed van groene zyde,
En had myn tulband op van *kashmir*stof,
Omdat die koel is — zie, hy struikelt weêr,
Maar staat weêr op — wat zeide ik ook het laast?

— De dief die u bedroog...

— Ik weet al. Nu, dien dag
Was 't warm als heden... neen, zóó warm was 't niet...
Want... vindt ge 't niet ontzettend heet van daag?
De zon brandt me op den schedel. 't Rouwt my wèl
Dat ik myn tulband niet verruild heb voor myn *kashmir*,
Die ligt van kleur en koeler is... dat doet de haast...
Ik gunde my geen tyd — daar valt hy weêr —
Ik heb er spyt van... *Golgotha* is vèr!...
Zoo'n donk're zuigt de warmte broeiend in...
En dáárom heb ik spyt dat *Golgotha* zoo vér is...
Wat zeide ik ook het laast?...

— Die slechte dief...

— Ik bèn er! Uren liep ik meê, en hygde als nu . . .
(Vervloekte hitte . . . dring zoo niet, JÖCHAZ!)
Ik was vermoeid vóór halfweg . . . en de dief
(Let wel hoe schand'lyk ons die man bedroog)
Liep met zyn kruis, als waar 't een palmtak, voort.
Hy zweette niet, en is niet ééns gestruikeld . . .
Maar toen hy *hing*, was 't daad'lyk met hem *uit*!
En *deze* — zie, hy struikelt weêr — en *deze*
Is niet zoo zwaar van bouw, zoo fors van leest . . .
Hy schynt wel teêr van spieren . . . doch zyn blik
Toont dat hy veel geleden heeft en droeg,
Maar dat hy *langen* tijd nog lyden *kàn!*
'k Ben zeker dat hy *spreken* zal aan 't kruis,
En dat is juist het aardigst van de zaak,
De kindren gaan, om dàt te hooren, meê . . .
Die andre dief was dood, vóór nog myn vrouw
Die trager liep — omdat ze zwanger was, dien tyd,
Van MIRJAM — (houd het schaapje omhoog, JOCHÉBED!)
Die dief was dood, vóór zy daar aankwam, NATHAN!
En ieder zeide dat het schande was!
(Geef MIRJAM my, JOCHÉBED! . . . Hier, myn kind,
Hu . . . huup . . . op vaders schouder! Kunje zien?
Sla 't kleine handje zóó . . . om vaders hals,
En houdje vast!) Wat zeide ik ook het laast?

— Die and're dief . . .

— Ik weet al! Heel de buurt
Was op de been gekomen, om dien man te zien.
Daar waren met ons, RUBEN, EPHRAÏM,
BAËNA met de kind'ren, HIDDAL BEN ELIA,
De dochters van URIAS, SCHMOEL de wisselaar . . .
(Ik zie hem juist, hy werpt den man met drek)
Hy is 't, die laast verjaagd werd uit den tempel,
Omdat hy schacherde in JEHOVAHS huis . . .

— Wie jaagde 'm weg?

— Ze zeggen zekere ISCHA . . .
JESHOEäH, zoon van JOSZOF, uit een groot

Geslacht, die met een zweep hem voortjoeg als een hond,
En 't goud- en zilverkraampje omvèr smeet, dat de munt
Links, regts wegspringend, neertikte op den grond
En rollend wegstoof onder 't volk . . .

— Wie gaf hem regt
Tot zulk een groot gezag?

— Dat weet ik, NATHAN, niet!
Maar 't is niet goed te schachren in JEHOVAH'S huis . . .
Myn EPHRAIM . . . maar, NATHAN BEN DAÖUD,
Ik zeg 't u in vertrouwen, en ik hoop . . .
(Daar werpt weêr SCHMOEL den kruisman met zyn drek)
Wat zeide ik ook het laast?

— Gy spraakt van EPHRAÏM,
En van de wiss'laars in den tempel . . .

— Juist!
Ik zeg 't u in vertrouwen, en ik hoop
Dat ge my niet verraden zult . . . Myn zoon
Die 't aanzag, wyl hy juist een handel sloot,
Heeft, ylings bukkend, als om hulp te biên
In 't zoeken — maar verklap my niet, BEN DAUD —
Hy heeft met scherp gezigt en vlugge hand . . .
In 't kort, zyn handel was gezegend op dien dag,
Hy kwam met dertig zilverlingen t'huis!
Geloof me, NATHAN, die BEN JOSZOF had gelyk . . .
't Is ongeoorloofd dus JEHOVAH'S tempel
Te ontwyden met een goud- en zilverkraam . . .
JESHOEÄH BEN JOSZOF had groot gelyk!
't Is dáárom ook dat EPHRAÏM, myn zoon,
Hem altyd zoekt en naloopt . . . of hy weêr
Ter zuivring uitgaat van Gods tempel, met een zweep . . .
Maar sinds een week heeft hy hem niet gezien . . .
(Daar werpt die SCHMOEL den kruisman weêr met drek)

— Die and're dief . . .

— Ja, juist! wy allen gingen meê, de heele buurt . . .
En toen hy *hing*, was 't daad'lyk uit, BEN DAUD!

(Och kleine, druk zoo zwaar niet aan myn hals!)
't Is warm — hy struikelt weêr — hy schynt vermoeid...
Ik zeg u, dat beteekent niets, vriend NATHAN...
Gy weet, hoe 't hout dat makk'lyk buigt, niet breekt,
En hoe het harde knakt, by 't minste buigen...
Zóó ook die man... ik zeg u, hy is taai!

— Eilieve, zie... die vrouw!... Zou dat z'n *vrouw* zyn?
De vrouw die schreiend volgt, en neêrgebukt,
Alsof zyzelve 't kruis droeg op haar schouder...
Zy steekt de magre hand gedurig uit,
Als wilde zy den kruisman schragen... Is 't zyn *vrouw?*

— Dat weet ik waarlyk niet... ze schynt my te oud...
En bovendien... ik zie geen *kindren*... Neen,
Dat is gewis zyn *moeder*... zie, ze waggelt...
Ik heb zoo vaak zoo'n kruisweg meêgemaakt,
— De kind'ren zyn er dol op, de arme schapen! —
En altyd opgemerkt, dat wie een *vrouw* heeft
En *kind'ren*, die naar 't kruis hem weenend volgen,
(Wees rustig, MIRJAM, vader is vermoeid!)
Zoo taai niet is als *deze*, NATHAN BEN DAÖUD!
Ik zeg u nog eens: deze man is *taai*...
Een *vader* zou zoo taai niet wezen, NATHAN!
Hy is wat moê van 't *gaan*, maar als hy *hangt*,
Is dat terstond voorby! Vriend NATHAN, help my 't kind
Eens overzetten, op dien and'ren schouder... zóó!...
Het drukt zoo op den duur, al schynt het ligt in 't eerst!
(Zit stil, myn kind!) Ja, *deze* is wat vermoeid,
Misschien wat zwak ook door het bloedverlies,
(Schuif niet zoo heên-en-weêr, myn kind, dat doet me pyn.)
Men zegt dat hy gegeesseld is... Ziet ge zyn *rug?*
Tracht heentekyken over 't volk, vriend NATHAN!

— Ik heb JÖCHAZ voor my...

— Kunt *gy* 't zien, JÖCHAZ?

— Ik zie alleen den top en d'arm van 't kruis
Dat sling'rend voortschuift als hy waggelt, maar verdwynt

Zoodra hy neêrzwikt... zie, daar valt het weêr,
En ryst nu langzaam weêr omhoog...

— Dat zie ikzelf
Zoo goed als gy dat ziet, JÖCHAZ! Maar ik wensch
Te weten of zyn rug... (zoo'n kind is vreess'lyk zwaar!)
Wees niet zoo woelig, kleine... uw vader is vermoeid...
Kunt *gij* zyn rug zien, kind, zyn naakten rug?
Den rug des mans, die ginds dat kruis draagt, kind,
En die door SCHMOEL geworpen wordt met drek?...
Ik houd u hoog... zie goed... maar zie wat snel,
Omdat ik moe ben, Mirjam... Nu?...

— Die rug is rood...
— Gy hoort het, BEN DAÖUD... dàt maakt hem zwak...
Men heeft hem eerst gegeesseld, dat maakt zwàk!
Maar 't gaat wel òver, als hy hangt. Hy zal
Gewis zoo gauw niet knikken met het hoofd...
(Zit stil, myn kind, ge drukt me ontzettend zwaar!)
Ik zeg u, NATHAN, deze man is taai!
't Is jammer dat ik niet myn *Kashmir* heb...
(Zit rustig kind, of vader zet u neer...
Ik ben vermoeid!) En ieder zeî, BEN DAUD:
Het was een schande... dáád'lyk was het *uit!*
Maar *deze* zal zoo gauw niet sterven aan het kruis...
Hy zal gewis wat *spreken* voor hy knikt!
Dat praten dan de kind'ren jub'lend na,
En maken grappig spel van wat hy zeide...
En spelen kruisman, weken naderhand!
Dat beurt wat op, in dezen slechten tyd!
Maar als hy zwygt aan 't kruis, is 't niet de moeite waard
Zoo vèr te gaan — het is zoo vreess'lyk heet.
Als 't weer gebeurt, zet ik myn *Kashmir* op —
Ik zeg u dat hy taai is, BEN DAÖUD!...
Hy valt weer... dat is niets... wacht tot hy hangt,
(Zit stil, MIRJAM!) dan zult ge zien en hooren...
(Neem 't kind terug, JOCHÉBED, ik ben moe...
Maar houd het schaapje omhoog...)

Komt meê, komt meê, daar is wat schoons te zien!
Komt allen meê... daar wordt een man gekruist!
Wat hy misdeed?... 'k weet niet wat hy misdeed,
Er zyn er zelfs die zeggen dat hy wèl deed...
Maar dat 's om 't even... werpt uw grootboek neêr.
Vergeet uw koffi en uw suiker, burgerluî...
Uw beurs, uw oef'ning, en uw monsters van tabak,
Uw winkel van gestolen kruînierswaren,
Uw Evangelie en uw batig saldo!
Laat liggen voor een wyl uw handel en moraal,
Theologie... moderne, antieke... 't heele zoodje!
Neem uit de kast uw deftigst opperkleed,
Bedas uw hals met allerwitst batist,
En laat uw werk, uw werk maar, voor vandaag!
En roept uw knapen en uw dochters van hun spel!...

Komt meê, komt meê, daar wordt een man gekruist!
Daar is wat schoons te zien op *Golgotha!*
Ik zeg u dat hy taai is, die daar gaat...
Hy zal zoo gauw niet knikken met zyn hoofd...
Hy zal, by God, aan 't kruis niet zwygend sterven!
En voor uw kind'ren zal 't de moeite waard zyn
Te hooren — en het nàtepraten — wat hy zegt!
Beloof hun vry en vrolyk kruismansspel,
Dat beurt wat òp in deze slechte tyden...
Ik zeg u dat hy taai is, deze man,
Dat hy ons niet bedriegen zal, als laast.
Die and're dief, die daad'lyk knikte met het hoofd,
En toen was 't *uit!* Maar deze man is taai,
Al schynt hy zwak van bouw. Het is hem aantezien
Dat hy véél droeg, maar kracht heeft méér te dragen,
Dat hy veel leed, maar *lang* nog lyden kàn!
Hy spreekt reeds... luister: «ELI SABACTANI!»
Hy roept ELIAS... kind'ren, baauwt hem na,
En sart hem, dat hy nòg wat zegge aan 't kruis...
En krabt met lange nagels in zyn wonden...
Of beter, werpt hem — als vriend SCHMOEL — met drek...
Ligt slikt hy walging minder goed dan pyn!

Hu . . . huup . . . omhoog uw kind'ren! Dat ze 't zien
En dat ze 't hooren, hoe de kruisman spreekt,
Om stof te gaêren voor hun kruismansspel . . .
Komt allen meê! . . . *Hoerah* voor *Golgotha!*
Hoerah, *Hoerah* voor *Golgotha!*

Komt meê, komt meê, daar wordt een man gekruist!
Roept RUBEN hier, en NATHAN BEN DAÖUD . . .
KLAAS, JAKOB, NAFTHALI, ALBERTUS, ELIÉZER . . .
De dames en de heeren uit de buurt,
Verwanten, neven, nichten, broeders, en de rest,
Behouders, liberalen, mannen van de beurs,
En van de balie of den kansel! . . . Kontraktanten
En vry-arbeiders, oppositie en ministers,
De leden van de Tweede Kamer in den Haag,
En wie er rusten kan, na slecht regeren . . .
En wie geen tyd had om zyn pligt te doen,
Maar ligt nu tyd heeft voor een grappig schouwspel.
Roept MOZES, ISSASCHAR en 't heele *Willemspark*,
PIET, PAUL, EZÉCHIEL . . . roept al wat naam heeft,
Roept wat gedoopt is — of besneden — meê,
Roept al wat juicht: ik dank u voor myn braafheid!
Roept al wat kermt: wees my genadig, Heer!
Roept wat verdoemd is; en wat deel heeft aan genade,
Wat loopen, zien en hooren kan (al is 't wat heet!)
Jezuïten . . . protestantsche of katholieke . . .
Van de orde of niet van de orde. Vrye-metselaren,
Die over 't *goede*, schoone woorden *spreekt*,
Maar u onthoudt van *stryden* tegen 't *kwaad*!
Gy die u *kind'ren noemt der weduw*, maar uw hand
Niet uitstrekt om het kruis te dragen van haar zoon . . .
Roept al wat bidt of schagchert in den tempel,
Al wat er wacht op NABI ISSAH'S zweep!
Al wat met scherpen blik en vlugge handen
Hem nasluipt — of er soms te grissen viel
Van 't geld, dat rollend wegstuift onder 't volk —
En later meêpraat over stelsels en principes! . . .
Roept al wat vet werd van gestolen spys,

Al wat er pocht op linzen-eerstgeboorte,
Al wat een gouden kalf in 't wapen draagt,
Al wat er knaagt aan *Insulindsche* knoken,
Al wat er zuigt aan de *Insulindsche* koe,
Al wat er hangt aan d'afgestroopten tepel,
Al wat er zwelt van 't afgezogen bloed!
Komt allen meè... JOCHÉBED met de kleine...
(En houd vooral het schaapje omhoog, JOCHÉBED!)
Roept JANSZOON, PIETERSZOON, BEN LEVI, BEN DAÖUD...
BEN... *dìt*, BEN... *dàt*, BEN... *ieder!*

Roept ook SCHMOEL...
Ja, SCHMOEL vooral, en JUDAS JUDASZOON!

Komt allen meê, komt mee naar *Golgotha!*
By God... daar is vandaag wat schoons te zien!
Komt allen mee, daar wordt een man gekruist!
Komt mee, komt mee... *Hoerah* voor *Golgotha!*
Hoerah, *Hoerah* voor *Golgotha!*

Ik ben wat moe, myn beste TINE.

VAN TINE AAN FANCY.

Fancy... om Godswil... FANCY!

AAN TINE.

Lieve TINE! Dat ik u in-lang niet schreef, was omdat ik u niets kon zenden. Ik ben niet wèl, en heb een vreemd gevoel van leegte, alsof ik me iets herinnerde, maar vatten kan ik 't niet! Kunt *gy* me helpen? Ook heb ik pyn in 't hart. Zou 't een anevrisme wezen?... Neen, dat kan niet. Dat heeft ieder tegenwoordig, en ik zal toch geen ziekte krygen als een ander.

Die minister antwoordt niet. Ze kunnen my niet gebruiken!... 't Schynt dat men procureur of griffier moet geweest zyn. Ik zal nog drie dagen wachten op dat antwoord van den minister, en dan... ja dan weet ik waarlyk niet wat ik doen moet. Ik weet niets, begryp niets... Wat is er toch met ons gebeurd, dat we zoo in moeielykheid verkeeren? Hoor eens, lieve... als ge volstrekt geen raad meer weet, tracht dan naar *den Haag* te komen... al is 't te-voet en bédelend. Ieder zal u wat geven, als gy zegt dat het is om dáár te sterven met de kinderen. Ik ben er op gesteld dat we dáár sterven. Maar ZAMEN, lieve TINE! Ik heb volstrekt geen moed meer om te *leven*, en te *handelen*. Moed om te *ondergaan* en te *sterven* wèl.

Ik ben moe!... Kunt ge 't nog drie dagen uithouden?

Nog geen' antwoord van den minister...

VAN TINE AAN FANCY.

FANCY!!

AAN TINE.

O God, wat is dat vreemd... ik droom altyd dien droom! Daar dwaalt my iets voor 't oog... een meisje, een schim, een spook... Ik reikhand vruchteloos... ze ontwykt me en zweeft omhoog... en lost zich op in *niets!* Myn hart is leêg, o God!... Ik ben vermoeid.

VAN TINE AAN FANCY.

FANCY!!!

VAN FANCY AAN TINE.

Ik ben op *Aldebaran*... waar men geen brieven schryft aan *Kiezers en Ministers*... *à bon entendeur*, *salut!* Ik ben van te

goede familie om zaêmtewonen met iedereen. Als hy zich betert, kom ik terug. Intusschen zal ik hem helpen door iemand te zenden.... Vrees niet... wacht tot nieuwmaan.

AAN TINE.

Beste TINE! Ik heb gister een genoegelyken avond gehad, en voel me veel beter. Voor een dag of drie zat ik te pruilen — heb ik u geschreven dat ik pyn voel in 't hart? — ik zat te pruilen, en werd aangesproken door een artiste... O, waren 't artistes alleen, maar *ieder* spreekt my aan, en dat is vervelend. Ge weet dat ik een hekel heb aan «ieder.» «*Menheer*, *is uwe Max Havelaar?*» Ik ben er misselyk van! Lieve TINE, zoodra wy geld hebben om te verhuizen, woû ik gaan wonen op *Marken* of *Urk*. Vindt ge dat goed?

't Is zoo zonderling dat ieder zich bemoeit met myn zaken, maar dat niemand een hand uitsteekt om my regt te verschaffen. Daarby is my iets in den zin gekomen over publieke executiën. Ik bedoel 't aangapen. In de vonnissen staat: die man moet hangen... goed! Neen, eigenlyk *niet*, goed... men moest nooit iemand ophangen. Doch hoe dit zy, er staat *niet* in de vonnissen: die man moet, vóór 't hangen, bekeken worden door *Publiek*. Dáártegen zal ik my opponeren, zoodra ik lid ben van die kamer in den Haag. Straks zal ik myn brief aan de kiezers afmaken. Ik voel me wat beter.

Die man sprak me aan, en stelde voor naar RISTORI te gaan.

Ik zeî natuurlyk dat ik geen geld had. Daar hyzelf niet ryk was, bood hy aan myn plaats te betalen, en dat vond ik goed. Gister avond haalde hy me af. Zyn meisje ging ook meê... en daar zaten we!

RISTORI speelde heerlyk mooi in een leelyk stuk, dat wel leelyk wezen *moest*, want het was voor haar gemaakt als 't byschrift naar een prentje. 't Stuk is *onwaar*, de grootste fout die ik ken... ja, de *eenige* fout in alles! Ge weet wel dat ik hiermeê geen party trek voor een plat réalisme. Laat anderen dat maar denken. Ik heb geen lust nu een verhandeling te houden over *waarheid in poëzie en kunst*. Lees 't maar na — 't ligt by dien roman in myn koffer, by FANCY — maar gy weet dat wel, zonder dat ge 't naleest.

Maar zie, de heele RISTORI met haar maakstuk boezemde my

niet zooveel belang in, als de verloofde van dien artiste. Zy had iets dat my byzonder aantrok — ik geloof dat ze geleden heeft — en bovendien zy vraagde heel hartelyk naar *u*. Dat nam me zóó in, dat ik aanhoudend op haar lette. Zy kende u uit dat boek over de koffi, en zeî dat ze hoopte haren echtgenoot te wezen, wat gy zyt voor my. Ik wensch dit niet, omdat daartoe noodig is veel ellende, die 'k haar liever spaarde, maar 't komt my voor, dat zy zich indedaad flinkhouden zou in tegenspoed. Daarby had ze iets kalms, iets rustigs, dat ook my kalmer maakte. Ik dacht aan SAUL, en DAVID'S harp. Doch SAUL was gek... Ja, wat muziek zou ook my goeddoen... maar geen orkest! Jammer dat muziek zoo duur is. Gaat ge veel naar 't Park? Hier wordt alleen gespeeld voor geld... als alles hier.

Ik had grooten lust hoftemaken aan dat meisje, omdat ik iets leêgs voel, maar de artiste zal er tegen zyn, en zyzelve ook, denk ik. Ik heb haar niets byzonders hooren zeggen, maar ik *voelde* dat ze «hart» had, wat zoo vaak ontbreekt, en dat deed my goed. Zy heeft me verzocht u te groeten, en te zeggen dat ze u heel lief vindt, waarin ze groot gelyk heeft.

Ik kryg voortdurend allerlei brieven. Ik kan ze u niet alle zenden — 't is te duur — maar 't wordt een kurieuse verzameling. Ooms en tantes die my uitschelden... stiefmoeders *idem*... vaders *idem*... Er schynt ergens een uitgever te zyn, die zich in 't hoofd gehaald heeft dat ik «*Minnebrieven*» schryf, en die by hem laat uitgeven. Ik zal hem wat muziek aanraden. Maar sedert een paar dagen is er een nieuwe variëteit opgekomen in de familie van onbegrepen brieven. 't Schynt dat *Publiek* nu gaat vertellen dat ik schatryk ben, en ieder vraagt me om... ge raadt het nooit... ieder vraagt me om... *geld!*

Geld... neen, neen, ge begrypt het niet... 't is niet geld dat ik schuldig ben... neen *on*schuldig geld! Men vraagt me om geld, als toen ik...

O God, O God, TINE, waar is de tijd toen ieder ons vraagde om hulp, en toen wy ieder hielpen! O dat is hard! Dàt moest ik kunnen vergeten! Kunt ge 't u nog voorstellen? Is 't niet als een droom? Wat was ieder ryk, toen wy nog niet zoo arm waren! 't Verlies van *die* weelde drukt me toch zwaarder dan 't gemis van muziek!

Allerlei brieven om geld! Een arme kraamvrouw.., Een verongelukte brik met nagelaten zwangere vrouwen... Een brand... Een

dreigend bankroet... Een dykbreuk... Lust en roeping om eene negotie te beginnen in aardappelen... Dood van een «kostwinner» — zóó noemen ze hier een *echtgenoot* en *vader*, TINE! — Beenbreukige schildersknechts die van een stelling vielen... Dat komt er van... wat dóen ze er op!

Ik moet weêr myn kamer uit... ik word weggeschilderd... Ik ben zeker dat je 't krabben hoort in 't vervolg van myn brief aan de Kiezers. Kan *ik* het helpen?

Allerlei brieven, ja... behalve van den Minister die *niet* schryft.

Allerlei brieven om *hulp!* En weet ge wat zy zeggen? «Och, als gy geen geld hebt, *schryf* dan maár wat... zet u even voor uw lessenaar...»

Alsof ik een lessenaar hád, TINE! O, wat is dat wreed!

Hoe moet ik dat noemen van *Publiek?* Is dat *ironie*, is dat *sarkasme*, is dat *hoon*, of is dat... *domheid?* Ik zou 't laaste gelooven, maar kan dat toch niet overeenbrengen met zyn wyze van doen in *eigen* zaken. Dáárin is hy zoo dom niet?

Ik schryven voor aardappelnegotie, of verongelukte brikken, *ik?*... Myn God, zyn wyzelf niet verongelukt... zyn wyzelf niet verlegen om crediet voor wat aardappelen?... Ik begryp er niets van.

En let wel, *als* ik het deed, *als* ik schreef voor geld, om wat leniging te geven in den nood van anderen, zou diezelfde *Publiek* nog aanmerking maken op myn geschryf. Hy zou zich een oordeel aanmatigen, waarachtig!

En wat nòg erger is — ja dát is het ergst! — hy *zou me gaan nàschryven!* Dat idee benaauwd me. Herinnert ge u dien man te M... dië altyd, den tienden van de maand, een denkbeeld voor den dag bragt, dat ik had uitgeslikt op den negenden? Zoo'n man was in staat my aftebrengen van myn denkbeelden. Wat zagen die er gek uit, als *hy* ze aankleedde! En TINE, dát zou *Publiek* ook doen, als ik schreef. Terstond zoudt ge overal grofheid ontwaren voor rondheid, platheid voor eenvoud, bombast voor poëzie, brutaliteit voor opregtheid, razerny voor fantaisie, naaktheid voor négligé, gekunsteldheid voor kunst, kunst voor natuur, en zoo al voort.

Goed schryven kan *Publiek* nooit, omdat hy geen *ziel* heeft, en niet *leed*, wat hetzelfde is. Ook ontbreekt hem de verwaandheid, want verwaand is hy niet. Dáártoe is hy te bang, dat men hem aan 't woord houden zou, als hy voorgaf wat te kunnen, te kennen, te weten, of te willen. *Orgueil oblige.* Hy teekent nooit zoo'n obligatie, uit vreeze voor den vervaldag.

Ja, hy zou me nàschryven! 't Ware om alle schoolmeesters dol te maken, en SIEGENBEEK te doen weeklagen — met één é — uit zyn graf! Weldra zou men «*schildwacht*» mannelyk maken, «*kus*» en «*weemoed*» vrouwelyk, en meer zulke dingen, die *ik* doe als me dat zoo in 't hoofd komt... omdat ik tuchteloos ben, goddank!

Ja, ze zouden dien heelen *mannelyken* en *vrouwelyken* winkel, *die tot niets dient* — aan een kant doen — *en dat doe ik voortaan* — om te *luisteren: hoe men goed spreekt*, in plaatse van *'t zien: hoe men goed schryft*... en dat zou geen bezwaar hebben, als we dan niet waren overgeleverd aan *ooren*... Ik stem voor SIEGENBEEK!

Heb ik u al gezegd, dat ik weer bezig ben met *Sanskrit?* 't Is aardig nategaan, hoe wy gekomen zyn aan onze taal. Ik heb veel vermaak in zoo'n studie die me wat afleidt, en dat heb ik noodig omdat ik moe ben. Bovendien, zoodra ik er wat meer van weet, wil ik my eens ernstig bemoeien met ons Hollandsch. 't Is verdrietig te zien hoe de menschen alles bederven! *Godsdienst* — de *wezenlyke*, ditmaal — wordt *theologie*. Het *regt* wordt »*de regten*." En de taal wordt in een kinderpakje gestoken voor 't pleizier van de schoolmeestery. Ik zal daaraan een eind maken, zoo-als aan meer wat me verveelt. Die dingen zullen toch niet steviger zyn dan *Babylon*, en 't korset van Jufvrouw LANNOY?

Nu keer ik terug tot myn brief aan de Kiezers:

Ik heb getracht u te herinneren aan het *belang*, dat ge in uw EIGEN belang, behoort te stellen in de Indische bezittingen. Ik had u liever toegesproken in den naam van menschelykheid en regtvaardigheid, maar dewyl gylieden voor 't meerendeel menschen van »zaken" zyt, vrees ik te zeer dat ge my zoudt aanzien voor een ideoloog, voor een onpraktisch mensch, voor iemand die geen verstand heeft van 't »*eene noodige*."

Ook heb ik u gewezen op de noodzakelykheid dat gylieden *vrienden* hebt daarginder, of althans dat die zwarten u niet volstrekt *vyandig* gezind zyn, om te voorkomen, dat zy òf uit eigen beweging weigeren langer koffi en suiker voorttebrengen voor U, óf dat ze gemeene zaak maken met *anderen*, die zeer gaarne die koffi en suiker zouden laten planten voor *zichzelf*. Ik kan u verzekeren dat, noch in *Engeland*, noch in *Frankryk*, iemand zich verzetten zou tegen 't ontschepen in de havens *dier* landen, van de ladingen die thans worden aangevoerd te *Amsterdam* en *Rotterdam*.

Ik wensch nu met u te berekenen, of de manier waarop die Oosterlingen door uwe lasthebbers worden geregeerd, geschikt is tot het aankweeken van de vriendschappelyke gezindheid die gy *behoeft*, om u staande te houden in die gewesten, om daarna — ingeval uit ons onderzoek mogt blyken dat dit doel *niet* bereikt wordt — overtegaan tot het beschouwen van de middelen die u ten dienste staan; tot het aanbrengen van verbetering in wat u minder goed voorkomt.

Maar ik stuit alweer op de eenvoudigheid van myn taak.

De *Javaan* WORDT *mishandeld!* Ik wenschte dat dit ware tegengesproken, of wel dat het *onwaar was!* In dat geval toch, zou ik, beter dan nu, kans zien u te overtuïgen, want ik heb opgemerkt dat niets zeldzamer is, dan 't achtslaan op bekende zaken. Het gaat daarmee als met de Christelyke liefde. Ieder kent het voorschrift: »heb uwen naaste lief, enz." maar juist *omdat* het zoo banaal is geworden, schynt het opvolgen mocielyk te wezen, en men zou elken »naaste" die in vollen ernst zich beriep op die uitspraak, aanzien voor een dwaas. Zoo vrees ik nu ook, dat ge my niet zult gelooven — of althans dat ge niet zult *handelen naar dat geloof* — wanneer ik u zeg wat ieder toestemt: *dat de Javaan mishandeld wordt!*

Ik wil echter niet den schyn op my laden, alsof ik door het voorstellen dezer waarheid als eene erkende zaak, my trachtte aftemaken van 't *bewijs*, en daarom zal ik u een paar bewyzen daarvan geven, schoon 't my een verdrietig werk is . . . want Kiezers, wy moesten vèrder zyn dan dat!

Na al de redeneringen immers die ge hebt kunnen aanhooren over de *wijze hoe* er verbetering moet worden gebragt in den toestand van 't Nederlandsche bestuur in Indië, is het wel eenigzins vervelend nog in 't breede te betoogen: *dat die toestand inderdaad verbetering behoeft.* Vergunt my echter niet *alle* bewyzen hier aantehalen. Ik schryf een' brief, en geen boekdeelen.

Eerste bewys dat de Javaan mishandeld wordt.

Toen ik magistraat was van *Amboina* en onderhoorigheden, bemerkte ik spoedig te-doen te hebben met een bevolking die — overigens vele zeer goede eigenschappen bezittende — vry twistziek was. Ja-zelfs, 't kwam my voor dat velen twist maakten òm te

twisten, en dat ze 't in zeer afgelegen dorpen beschouwden als iets eervols: »*met een zaak voor de Heeren geweest te zyn.*" De oorzaken van die twisten waren meestal zeer nietig, en 't zou u zeker vermaken, wanneer ik den tyd nam, daarvan een paar staaltjes mee te deelen. Maar *vermaken* is myn doel niet. Schelden speelde gewoonlyk een groote rol by de policie-gedingen der *Amboinezen.* Anders begrypen ze elkaar niet. Ze zyn *Christenen*, en vloeken meestal in 't hollandsch, even als de Javanen op de hoofdplaatsen, die hoezeer nog niet bestraald door het licht van 't Evangelie, toch meer dan de domme binnenlanders, in aanraking kwamen met uwe landen geloofsgenooten.

Hoe dit zy, de halfwekelyksche politie-rol was altyd voor drievierdedeel opgevuld met *hhal makki makki* d. i. scheld zaken.

— Mynheer, JOZEF heeft gezegd dat ik een hond ben.

Ik hoorde met 't zelfde geduld dat ge moest opmerken in dezen brief, o Kiezers, de twaalf of twintig getuigen aan, die indedaad JOZEF hadden hooren betuigen, dat ABRAHAM of EZECHIEL een hond was. De Ambonsche Christenen dragen voor 't meerendeel bybelsche namen.

— Wèl JOZEF, hebt gy gezegd dat ABRAHAM — of EZECHIEL — een hond was?

— Ja, mynheer de Assistent-Resident. Maar ABRAHAM — of EZECHIEL — heeft gezegd dat ik een *zwyn* was.

En dan hoorde ik weer met gelyk geduld de getuigen aan, die in gemoede verklaarden, te hebben gehoord hoe ABRAHAM — of EZECHIEL — JOZEF had uitgemaakt van een zwyn.

Myn vonnis? . . . Heel eenvoudig:

— Gy beiden hebt volkomen gelyk, o JOZEF en ABRAHAM — of EZECHIEL — gaat nu maar welgemoed naar huis!

En dan vraagden ze gewoonlyk een briefje, om in hun dorp te laten zien dat zy «voor de heeren» waren geweest en dat zy in hun *regt* waren van weerszy.

Ziet-hier myn briefje, o *vry-arbeiders* en *kultuurstelselaars* . . . gy beiden hebt volkomen gelyk. Gaat nu welgemoed naar huis als JOZEF en ABRAHAM . . . of EZECHIEL.

Tweede bewys dat de Javaan mishandeld wordt.

De arbeid van den Javaan zou, wat de hoofdzaak betreft, kunnen worden verdeeld in de volgende klassen:

1) Arbeid als heeredienst ten behoeve der *eigenaars van particuliere landeryen.*

2) Arbeid als heeredienst ten behoeve van *Inlandsche hoofden en beambten.*

3) Arbeid ten behoeve van *kontraktanten*, dat zyn zoodanige personen, als door de edelmoedige regering beschonken zyn met het regt, om te beschikken over zóóveel bouws grond, met de werkkracht van zóóveel omliggende dorpen.

4) Arbeid ten behoeve van *partikulieren* die aan eigen middelen zyn overgelaten, en zonder bescherming van de regering, overeenkomsten sluiten met den Inlander. Dit is de veel besproken VRYE ARBEID.

5) Arbeid ten behoeve van het Gouvernement: KULTUURSTELSEL.

6) Arbeid ten eigen behoeve. Hiertoe ontbreekt meestal de tyd. en dan komt er hongersnood.

Al die soorten van arbeid werpen voordeel af, doch alleen de laaste klasse van bezigheid zou den Javaan zelf te stade komen. De vyf eerstgenoemde categoriën baten:

aan de *landeigenaars*,
aan de *inlandsche hoofden*,
aan de *europesche beambten*,
aan de *kontraktanten*,

aan de *particuliere ondernemers*,
aan het *Nederlands-Indisch Gouvernement*, dat is ten slotte:
aan NEDERLAND.

Hoe-meer nu de Javaan werkt, hoe-meer winst voor die personen, voor die regering, voor die natie.

De Javaan gehoorzaamt zyn hoofden. Die hoofden hebben behoefte aan weelde en praal. Wie een hoofd te vriend heeft, kan diens ondergeschikte bevolking uitmergelen zooveel hy wil. Wie zoo'n hoofd betaalt — *omkoopt!* — kan zéker zyn, tiendubbel schadeloos gesteld te worden . . .

Welnu; Kiezers, gy die menschenkennis hebt, gy die te verstandig zyt om iets aantenemen op gezag, gy die zoo op leugens gesteld zyt . . . 't zal u zeker aangenaam verrassen, wanneer ik hier een leugen zeg, die 'k byzonder aanbeveel in uw hoogstverontwaardigd ongeloof:

Al die *landeigenaars* zyn *braaf*. Al die *inlandsche hoofden*, *edel*. Al die *europesche beambten*, *intègre*. Al die kontraktanten *grootmoedig*. Al die partikulieren *onbaatzuchtig*. Dat *Indisch Gouvernement* is van hoogen zielenadel . . . en 't schuldäfdoend *Nederland bouwt spoorwegen van 't batig saldo*.

Derde bewys dat de Javaan mishandeld wordt.

Kiezers, gy hebt het boek over de veilingen gelezen. De schryver zegt daarin, dat de vertelling van SAÏDJAH onwaar is. Die schrijver had die vertelling niet moeten doen, en ik hoop dat hy niet weêr zal vervallen in zoo'n fout. Hy vertelt namelyk zóó, dat gy u genoopt voelt hem te benoemen tot uwen lyfdichter . . . wat die arme DIMANCHE niet wezen wou. Er is sprake van heel iets anders dan van *vertellingen om u te vermaken*, o kiezers!

De schryver zegt:

> . . . Ik heb stukken vóór mij liggen . . . doch neen! liever eene bekentenis.
>
> Ja! eene bekentenis: Ik weet niet, of Saïdjah Adinda liefhad; niet, of hij naar *Badoer* ging; niet, of hij in de *Lampongs* is gestorven, onder Nederlandsche bajonnetten. Ik weet niet, of

zijn vader bezweek ten gevolge van de rottingslagen die hem werden gegeven, omdat hij *Badoer* had verlaten zonder pas; ik weet niet of Adinda de manen telde door kerven in haar rijstblok . . .

Dit alles weet ik niet.

Maar ik weet *meer* dan dit alles. Ik weet, *en ik kan het bewyzen*, dat er *vele* Adinda's waren en *vele* Saïdjah's, en dat, *wat verdichtsel is in het bijzonder*, *waarheid wordt in het algemeen*. Ik zeide reeds dat ik de namen kon opgeven van personen die, als de ouders van Saïdjah en Adinda, door onderdrukking zijn verdreven uit hun land. Het is mijn doel niet, in dit werk mededeelingen te geven als voegen zouden voor eene vierschaar, die uitspraak te doen had over de wijze waarop het Nederlandsch gezag wordt uitgeoefend in Indië — mededeelingen die slechts kracht van bewys zouden hebben, voor wien het geduld had die doortelezen, zoo als niet verwacht kan worden van een publiek dat verstrooijing zoekt in zijne lektuur. Daarom heb ik, in plaats van dorre namen van personen en plaatsen, met de dagteekening er bij, in plaats van een afschrift DER LIJST VAN DIEFSTALLEN en AFPERSINGEN, DIE VOOR MIJ LIGT, getracht eene schets te geven van wat er kàn omgaan in de harten der arme lieden, die men berooft van wat dienen moet tot het onderhoud van hun leven; of zelfs, ik heb dit slechts laten gissen, vreezende mij te zeer te bedriegen in het teekenen der omtrekken van aandoeningen die ik nooit ondervond.

Maar wat de *hoofdzaak* aangaat . . . O! dat ik opgeroepen werde om te staven wat ik schreef! O! dat men zeide: «gij hebt dien Saïdjah verdicht . . . hij zong nooit dat lied . . . er woonde geene Adinda in Badoer!» Maar dat het gezegd werde met de magt en den wil om regt te doen, zoodra ik zal bewezen hebben geen lasteraar te zijn geweest!

»O, DAT IK OPGEROEPEN WERDE OM TE STAVEN . . . *Kiezers*, *Nederlanders*, *Christenen*, heeft het u niet getroffen, dat die schryver NIET IS OPGEROEPEN OM TE STAVEN wat hy schreef? Was 't niet de moeite waard, te onderzoeken of die MULTATULI een lasteraar is? Hadt gy niet aanspraak op *zekerheid* daaromtrent? Is 't u niet in het oog gevallen dat uwe regeerders — liberalen of behouders, om 't even! — dat zy *zwegen*, als betrapte dieven? Neemt gy daarmede genoegen, kiezers? Is 't u onverschillig, welk antwoord er moet gegeven worden op de door de *Tielsche Courant* zoo bondig gestelde vraag: OF NEDERLAND EEN ROOFSTAAT IS?»

Was 't u niet de moeite waard, aantedringen op dat antwoord? Of waart ge *bevreesd* voor dat antwoord?

Maar KIEZERS, 't is toch heden wèl de moeite waard, te onder-

zoeken of de door dien MONEY opgegeven cyfers *juist* zyn. Uwe «*geachte sprekers*» — die voor een groot deel niet spreken kunnen, en weinig geacht zyn — interpelleren den Minister van Koloniën om inlichting dienaangaande. Dit is zeer karakteristiek! Men zegt u, op eene wyze «*die rilling door 't land doet gaan*» [1]) DAT GY ROOVERS ZYT ... eerbiedige stilte! Daar verschynen OPGAVEN, STATEN TABELLEN VAN DE SOMMEN DIE GE JAARLIJKS ROOFT ... terstond wil uwe yverige vertegenwoordiging weten of die staten, tabellen en opgaven *juist* zyn, en hoe men aan die dingen gekomen is!

UITZUIGEN, PLUNDEREN, ROOVEN, MOORDEN ... O, dàt is niets! Maar 't verleenen van een kykje in de boeken, aan een vreemdeling ... de ONJUISTE EN ONVOLLEDIGE BOEKING van de heele ZWENDELARY ... ja, dát zou een gruwel wezen! Er is niet meer noodig dan dit, o volk van Nederland, om te kenschetsen de wijze hoe ge u laat vertegenwoordigen, 't gehalte van uwe moraal, en de specifieke zwaarte uwer goddienery!

Maar eilieve, schaamt u dan toch over 't gedurig voorwenden dat ge uw «broederen» daarginder wilt *beschaven* en *veredelen*, terwijl ge toelaat dat ze door uwe lasthebbers op de infaamste wyze worden mishandeld.

Maar schaamt u dan toch over de godsdienst die ge dien broederen wilt opdringen als de *eenig-ware*, en die ten slotte schynt neêrtekomen op verfoeielijk eigenbelang.

Maar schaamt u dan toch over 't vonnissen van een dief of moordenaar, IN NAAM DES KONINGS, zoolang de zeepassen der schepen die UWE gestolen kruienierswaren overvoeren, insgelijks worden afgegeven IN NAAM VAN DIENZELFDEN KONING.

Ik laat nu in 't midden, of gy de waarheid weten wilt, *maar ik verkies u die waarheid te zeggen.* Ik doe dit voor *myn* vermaak, niet uit twijfelachtig kansbejag u te vermaken, wat me ook volkomen onverschillig wezen zou. En ik heb nog eene reden hiertoe. Ik wil u tegenover Europa ontnemen alle mogelijke voorwendsels van ignorantie! Ik wil vóórkomen, dat men op 't manifest dat ik zal uitvaardigen, antwoorde: *Dat deed eene schelmachtige regering ... dat keurde eene slaperige of omgekochte vertegenwoordiging goed, maar ...* DAT WIST HET VOLK NIET! [2]).

---

[1]) Zitting der Tweede Kamer van den 25 September 1860.

[2]) Voorloopig heb ik op 't INTERNATIONAAL CONGRES, dat gehouden werd

Die MULTATULI deed verkeerd, u de waarheid te geven met wat omkleedsel. Gy hebt den zang van *Saïdjah* op muziek gezet, en uwe dochters vermoorden met veel gevoel dien armen drommel op de piano... Ziehier een nieuwen tekst dien ik aanbeveel in uwe muzikale inspiratie. Doch vooraf nog deze opmerking: Gy hebt op de geschiedenis van dien *Saïdjah* — als DON JUAN aan DIMANCHE — geantwoord: «*Wat praat gy aardig, vertel nog wat*», en dus de ware of geveinsde ingenomenheid met DIMANCHE's voordragt gebruikt als voorwendsel, om voorbytezien wat die vertelling van *Saïdjah* eigenlyk beduidt. Maar gy *kunt niet loochenen* NU *te weten, wat voor den landbouwenden Javaan een buffel is... Gy kunt u niet verschuilen achter onbekendheid met de beteekenis van wat er nu volgt... Gy kunt niet zeggen als* Droogstoppel: «*Wat gaan my die zwarten aan, met hun buffels! Ik heb nog nooit een buffel gehad, en toch ben ik tevreden.* Ziehier:

LYST DER IN DE MAAND FEBRUARIJ 1856 AAN DE

BEVOLKING VAN ÉÉN DISTRIKT

AFGENOMEN BUFFELS,

TOEN

MAX HAVELAAR

ADSISTENT-RESIDENT WAS VAN DE AFDEELING LEBAK,

EN TERWYL DE HEER

DUYMAER VAN TWIST,

ONDER DE REGERING VAN

WILLEM DEN DERDE,

NAMENS

DE NEDERLANDSCHE NATIE,

DE ZOOGENAAMDE NEÊRLANDS-INDISCHE BEZITTINGEN BESTUURDE.

---

in het paleis des konings te Amsterdam, gezegd dat „Nederland een roofstaat was." (1865).

NAAM VAN DEN BESTOLENE.	DESSAH (dorp).	KALOERAHAN (kreits).	GETAL DER GESTOLEN BUFFELS.
Kassib.	Kadoe Gawier.	Badoer.	Een buffel.
Manggia.	Tjibongbong.	id.	Een buffel.
Oessoep.	id.	id.	Een buffel.
Mayassieh.	id.	id.	Een buffel.
Radaya.	id.	id.	Een buffel.
Hadji Sadik.	id.	id.	Een buffel.
Sapioedien.	id.	id.	Een buffel.
Moerssid	Waloekoe.	id.	Twee buffels.
Sadjiah.	Sanggier.	id.	Een buffel.
Ridjal.	Tjimontong.	id.	Twee buffels.
Kalar. [1])	Badoer.	id.	Twee buffels.
Mamak.	Tjipoeroet.	id.	Een buffel.
Kaliam.	Kadoe Leboe.	id.	Een buffel.
Asmil.	Kadoe Gawier.	id.	Een buffel.
Rangga.	Kadoe Damas. [2])	id.	Een buffel.
Marnie.	Tjisangsang.	Goen. Kintjana.	Een buffel.
Sariada.	id.	id.	Een buffel.
Djepo.	Tjidadap.	Kerta.	Een buffel.
Djaya. [3])	Tjioeroeh.	id.	Een buffel.
Bayie. [3])	Lebak Tjitra.	Tjikoessik.	Twee buffels.
Asmil.	id.	id.	Een buffel.
Mayinten.	Tjikatampe.	id.	Een buffel.
Ayim.	Tjilegong.	id.	Een buffel.
Moetassi.	Tjigingang.	id.	Een buffel.
Mandaya.	Kadoe Lamboe.	Kompai.	Een buffel.
Arday.	id.	id.	Een buffel.
Adjiman.	Lariebongoer.	id.	Een buffel.
Arpan.	Tjikario.	Tjileles.	Een buffel.
Abien.	Tjimerak.	id.	Een buffel.
Dakier.	Djiorogdalong.	?	Een buffel.
Moektar.	Sereweh.	?	Een buffel.
Assieh.	id.	?	Een buffel.

[1]) Deze man was *Loerah* = klein hoofd. Dáárom zeker nam men hem *twee* buffels af, dat ook heel billyk was, daar hy de magt had zyn schade te verhalen op een ander.

[2]) Of *Pasir-ayer*. Ik houd van stiptheid in „zaken." [3]) Dorpshoofd.

Is 't GENOEG, KIEZERS?

Ziet ge wel, hoe verkeerd gy deedt, dien MULTATULI te benoemen tot *schryver*, daar de geheele imposante eentoonigheid der *Saïdjah*-vertelling, niets is dan een *plagiaat*, een *kopy* van de *treurige* WERKELIJKHEID!

Eén buffel!... Eén buffel!...

Eén buffel!... Ja .. maar in 't geheel: *zes-en-dertig buffels!* 't Is zoovéél niet, meent ge?...

Eilieve: *in ééne maand!* Is 't niet *genoeg*, Kiezers!

Zes-en-dertig buffels in ééne maand!... 't Is zoovéél niet, meent ge?...

Eilieve andermaal: in één distrikt... Is 't niet *genoeg*, Kiezers?

Zes-en-dertig buffels in ééne maand, in één distrikt! 't Is zoovéél niet, meent ge?...

Eilieve, nog eens: *Lebak* heeft *vyf* distrikten... Vermenigvuldigt, zeg ik u! [1])

Vyfmaal zes-en-dertig is honderd en tachtig! Is 't *genoeg*, Kiezers?

Honderd-tachtig buffels, afgenomen aan de bevolking van de afdeeling Lebak in één maand tyds! 't Is zoovéél niet, meent ge?...

Eilieve, tot vervelens toe: er zijn *twaalf* maanden in een jaar... Vermenigvuldigt, zeg ik u!

---

[1]) De juiste verhouding van den veestapel in *Lebak*, tot dien van 't distrikt *Parang Koedjang* was op ultimo 1853 = 980: 264 (geboorten). Verkiest men naar die verhouding dus slechts te vermenigvuldigen met *vier*... 't is mij wel! Maar men zou verkeerd doen... 't Zou kluchtig wezen, als de betrokkenen durfden aanmerking maken op 't *cyfer* van wat er werd gestolen onder hunne bescherming.

Twaalf maal honderd-tachtig maakt ruim twee duizend! Is 't *genoeg*, Kiezers?

Ruim tweeduizend buffels, afgenomen aan de bevolking van de afdeeling Lebak, in één jaar! 't Is zoovéél niet, meent ge? ...

Eilieve, byna voor 't laast: De residentie *Bantam* heeft *vyf* afdeelingen ... Vermenigvuldigt, zeg ik u!

Vijfmaal tweeduizend buffels, is tienduizend buffels! Is 't *genoeg*, Kiezers?

Tienduizend buffels, in één jaar afgenomen aan de bevolking der residentie Bantam! 't Is zoovéél niet, meent ge? ...

Eilieve, voor 't laast: *Java* heeft, ik weet niet hoeveel, residentiën. 't Verandert telkens. Neemt de verhouding der bevolking van *Bantam*, tot die van *Java* [1]) ... Vermenigvuldigt, zeg ik u!

Vier-en-twintigmaal tien-duizend buffels, maakt tweehonderd-veertig-duizend buffels! Is 't *genoeg*, Kiezers!

Tweehondert-en-veertig-duizend buffels, in één jaar afgenomen van de Javasche bevolking! 't Is zoovéél niet, meent ge? ...

Eilieve, voor 't allerlaatste: *Java* is maar een klein deel van *Insulinde* — 't Is moeielijk met juistheid te zeggen *hoe* klein — maar de *Javasche* bevolking staat in verhouding tot die van *Insulinde*, als omtrent *één* tot *drie*. Daar echter de welvaart elders geringer is, en er in de andere gedeelten van *uwe* bezittingen — noemt ge 't zoo niet? — niet zóóveel als op *Java* gestolen worden kàn, stel ik u vóór, ditmaal maar te vermenigvuldigen met *twee* ... Vermenigvuldigt, zeg ik uu!

Tweemaal tweehonderdveertig-duizend buffels, maakt vier-honderd-tachtig-duizend buffels! Is 't *genoeg*, Kiezers? ...

---

[1]) *Bantam* heeft vyfhonderd-duizend inwoners, en de bevolking van *Java is twaalf miljoen.*

Vierhonderd-tachtig-duizend buffels, in één jaar afgenomen aan de zoogenaamd Nederlands-Indische bevolking! 't Is zoovéél niet, meent ge?...

Eilieve, voor de werkelyk laaste maal: zoo'n Gouverneur-Generaal blyft daar in den regel *vyf* jaren... Vermenigvuldigt, zeg ik u!

Vyfmaal vierhonderd-tachtig-duizend buffels, maakt byna twee-en-een-half miljoen buffels!

Twee-en-een-half millioen buffels, in vyf jaar afgenomen aan de Indische bevolking, onder de regering van één Gouverneur-Generaal die zyn pligt niet doet! 't Is zoovéél niet, meent ge?...

Eilieve, nu waarlyk voor de allerlaatste maal: één buffel kost van *vijftien* tot *dertig* gulden. Stel *twintig* gulden... Vermenigvuldigt, zeg ik u!

Twintigmaal twee-en-een-half miljoen, maakt vyftig-miljoen.

Vyftig-miljoen guldens geldswaarde van der Indische bevolking afgenomen buffels, onder de regering van één Gouverneur-Generaal, die zyn pligt niet doet! 't Is zoovéél niet, meent ge?...

Eilieve, en dit nu waarachtig voor de allerlaaste maal: het afnemen van buffels aan de bevolking is HET ERGSTE NIET! *Heeredienst, onbetaalde arbeid, onbetaalde levering van allerlei zaken*, bedraagt in geldswaarde *méér*, *véél* meer, *twintigmaal* meer! o Kiezers... Vermenigvuldigt, zeg ik u!

Twintigmaal vyftig-miljoen maakt Duizend-miljoen.

Is 't genoeg Kiezers?

Duizend miljoen Guldens geldswaarde, die aan de Indische bevolking wordt afgenomen, onder de regering van één Gouverneur-Generaal die zyn pligt niet doet [1]**).**

---

[1]) Velen zullen — met niet ongewone miskenning van de kracht der vermenigvuldiging — dit cyfer van DUIZEND MILJOEN guldens overdreven vin-

IS DIT NU EINDELYK GENOEG, O KIEZERS VAN NEDERLAND?

Mogt het nòg niet genoeg wezen, dan stel ik u vóór, nog eens te vermenigvuldigen met het verhoudingscyfer tusschen de afpersingen die vermeld staan in myne zeer *zakelyke*, *locale* en *personele* opgave van *Parang Koedjang — den grondslag onzer berekening* — en het getal rooveryen die niet ter myner kennis kwamen, omdat de klagers werden vermoord en in de rivier gesmeten, op weg naar myn huis!

---

den, en gestyfd worden in deze mening door de aangeklaagden, die heel gaarne schrik voor myn resultaten omknoeien in afschrik van onderzoek.

Welnu, *ik* blijf aandringen op dat onderzoek! Ik houd de juistheid myner conclusie staande, en vraag aan wien ze betwyfelt, of lochent:

Welke fout ik maakte in myn berekening?

Hoeveel er dùn wordt gestolen, onder 't bestuur van één Gouverneur-Generaal die z'n pligt niet doet?

Laat DUYMAER AAN TWIST toch eens antwoorden op deze vragen, als hy beweert beter te rekenen dan ik. En dat hy dan tevens berekene hoeveel fortuinen met buitenplaatsen enz., van gewezen Gouverneurs-Generaal, er nodig zijn om de fouten van één landvoogd te boeten?

Ik constateer (heden 10 Juli 1865) dat niemand protest heeft aangetekend tegen het punt van uitgang myner berekening: *den staat van gestolen buffels in Februari* 1856.

Wil men 't nòg doen? 't Is my wel. Men zal, na myn vertrek uit LEBAK, toch niet *alle* getuigen vermoord hebben! En al ware dat zo... ik ben gereed. Maar ik zou beginnen met de vraag: waarom men *vier jaar lang gezwegen heeft?*

Dat zwygen veroordeelt! Op 't Congres, waar 't beschaafd EUROPA kon geacht worden vertegenwoordigd te zyn, vraagde de heer DUMONCEAU van Luik, of er onder de aanwezige Nederlanders niemand opkwam tegen myne aanklagt? Hy zou dit betreuren, zeide hy, wyl dan de vreemdelingen Nederland moesten verlaten onder den indruk dat ze gastvryheid hadden genoten van rovers. Die vraag en die vrees waren gepast en gegrond.

Na my sprak de heer ROCHUSSEN eene redevoering uit, waarin hoofdzake-

En tot dien grondslag keer ik nu terug, om te vragen aan den BETROKKENE: *welke fouten ik gemaakt heb in myne berekening?*
Eén *buffel* . . . één *buffel* . . . één *buffel!* . . .

---

lyk werd betoogd dat NEDERLAND veel voordeel trekt uit INDIE, wat ik volmondig toestem. De INDÉPENDANCE, in den verkeerden waan dat de heer ROCHUSSEN myne beschuldiging wilde weêrleggen, noemt die rede: *un discours ministre.* De scherpte dezer kwalificatie treft geen doel, als men weet — zoo als ik verzekeren kan — dat het voornemen des heeren R. geenszins was om myne grieven te behandelen, evenmin als hy 't verdedigen of vergoelyken op zich wilde nemen, van de gruwelen die in INDIE plaats vinden. Dat die staatsdienaar onmiddelyk na myn optrad, was toevallig, en een gevolg van de *ordre du jour*, trouwens gewyzigd op een verzoek van den heer POTVIN van Brussel, die na my had moeten spreken, maar aan den R. had verzocht te mogen ruilen van beurt.

De heer ROCHUSSEN heeft eene statisties-economise bydrage geleverd, en . . . en . . . ziedaar: ik geloof dat die oud-minister, *als* hy de zaken had aangeroerd, waarover ik klaag, aan *myn* kant zou geweest zyn, en niet *tegen* my!

Ik blyf geloven dat de heer ROCHUSSEN, die hart heeft in-plaats van dordroge deugdzaamachtigheid, gehoor zou hebben gegeven aan HAVELAAR, en dat er regt zou geschied zyn, als *hy* gouverneur-generaal ware geweest, in de dagen toen VAN TWIST zich ter-ruste legde op 't christelyk hoofdkussen van al te goedkopen vrede met den „Heer."

Neen, de heer ROCHUSSEN zou en zal my niet bestryden. Hy staat niet vast genoeg in 't *geloof*, om schelmery aan te zien zonder wrevel, of om zonder wroeging party-te-trekken tegen iemand die opstaat tegen schelmery. Om te slikken en te verteren, wat zoo'n VAN TWIST kan verdragen, is godsdienst nodig, veel godsdienst . . . als in 't vers voor die dame. (Idee **527.**)

En dat ook indedaad de rede van den heer R. niet werd opgenomen als antwoord op myne beschuldigingen, blykt onder anderen hieruit, dat een hoofd-ambtenaar uit DEN HAAG (de referendaris VAN ALPHEN) met zeker élan het woord vraagde, en stamelend van drift, de hoop uitte: „dat men my toch eens zou tegenspreken!"

Nu ja, dat hoopte ik al lang. Maar op-nieuw constateer ik, dat men 't niet doet.

Het énige wat men kan en durft, is onder'shands uittestrooien, dat „die HAVELAAR zoo'n bezonder slecht mens is." Dat is wat al te gemakkelyk, vind ik.

NEDERLANDERS! Zult ge dan nooit wakker worden? (1865).

Eén *buffel,* Excellentie! Eén *buffel*, man van welverdiende rust! Eén *buffel*, man van «*kunde*, *trouw* en *yver!*» Eén *buffel*, oud-prokureur of oude prokureur! Eén *buffel*, geachte spreker! Eén *buffel*, regtzinnig Christen! Eén *buffel*, man van liberalisme en vrijen arbeid! Eén *buffel*, man van 't wreede en domme kuisheids-besluit! Eén *buffel*, man van 't rystlevering-kontrakt op Banka! Eén *buffel*, man van de moorden op *Banjermassing!* Eén *buffel*, man van de lafhartige bedelcirculaire voor de slagtoffers van zeeroof! Eén *buffel*, hoort ge?... Eén *buffel*... Eén *buffel!*...

Daar ge een Christen zyt, met compensatiestelsel van genade, zoendood, witte-wolwasschery [1]) en verlossing, heb ik geen verstand van uw geweten. Ik kan niet zeggen: «ik zal in uw gemoed laten weêrgalmen:

Eén *buffel*, één *buffel!*

Maar dit kán ik, dit zàl ik, dit doe ik by dezen: *ik gelast en dwing ieder die u ziet, die u hoort... te mompelen in zichzelf:*

Eén *buffel!*

En ik veroordeel U, tot bewustzijn dàt men 't mompelt... ja, ik gelast u het nàtezeggen in uw binnenste... Beweer dat gy niet *gehoorzaamt*, als ge durft!

Eén buffel, één buffel!...

Ja, *één!* 't Spyt me dat aan sommige bevoorregten *twée* buffels zyn afgenomen.

Eén buffel!... waarschynlyk *de laaste!*

Twéé buffels... 't is minder treffend!

Waar men *twee* buffels afneemt tegelyk, *wáren* nog twee buffels te nemen, en met wat verbeeldingskracht zou men zich kunnen voorstellen dat er nòg meer waren... dat er nog één buffel overschoot!...

---

[1]) Jezaia I : 18.

Neen... één buffel!... Zóó moet het wezen!

Ik stel u voor, o Kiezers, iemand aftevaardigen naar den *Haag*, die er op aandringt by 't ministerie, dat den Javaschen hoofden gelast worde, nooit twee buffels tegelyk aftenemen aan dezelfde persoon, wyl dit — uit een letterkundig oogpunt — de indrukwekkende monotonie breekt, van alle tegenwoordige en toekomende *Saïdjah*-histories.

Vervloekt alweêr, dat ge zoo hard zyt van gehoor, dat ik spot nodig heb om gehoord te worden! Ik hoop dat ge nu eindelyk begrypt, o Kiezers, waarom ik niet gediend ben met het brevet dat ge my uitreikt, als *schryver*. Is er *styl*, is er *poëzie*, is er *geest* in de lyst van gestolen buffels? Is die lyst niet nuchter als vóórbeurstyd? Riekt hy minder naar «*zaken*» dan *uwe* lysten van kaveling, dan *uwe* notitiën van verkoop?

Zoudt ge 't prettig vinden, wanneer ik aan elken diefstal — aan elken *officiëlen* diefstal namelyk... Van onbeambte dieven spreek ik hier niet — als ik aan elken diefstal eene vertelling vastknoopte? Als ik by elken nieuwen buffel, nieuwe wanhoop uitvond? Als ik nieuwe ellende borduurde op 't kanevas van elke nieuwe misdaad? Als ik nieuwe liefde en nieuwe vertwyfeling schiep by elk nieuw pligtverzuim?... Maar, Kiezers, dat doet *gy* immers niet in *uwe* staten, opgaven, nota's, en hoe 't verder heeten moog...

«*N°. zóó... zóóveel pakken, zóóveel balen, zóóveel vaten...*»

En men gelooft u, zonder 't minste borduursel...

Waarom gelooft ge *my* niet?

Doch ik vorder geen geloof. Er is een zeer eenvoudig middel, om te onderzoeken of al de kavelingen gestolen buffels behoorlyk aanwezig zyn, op 't zondenregister van wien 't aangaat. Vergun my dat ik u het adres opgeef:

Vierde bewijs dat de Javaan mishandeld wordt.

Ik wend my tot u, MR. ALBERTUS JAKOBUS DUYMAER VAN TWIST. Gy hebt gelezen wat ik zoo-even schreef aan de Kiezers... *gy kunt niet* NIET *lezen, gy kunt niet ignoreren wat ik schryf. Ik veroordeel u tot kennisname van alles wat ik zal te zeggen hebben aan de Nederlandsche natie. Ik beveel u, naar my te luisteren. Ik beveel u dat met het gezag van den man, die zijn pligt deed, tegenover iemand die zyn pligt* NIET *deed.*

Ik heb u herhaaldelyk geschreven. Gij wildet niet hooren. Ik heb u tyd gegeven tot bekeering. Gy hebt u *niet* bekeerd. Het oogenblik is gekomen, dat ik u zal aantasten zonder genade. Maar verheft u niet op die eer. Ze is maar schynbaar. Ik tast u niet aan *als persoon.* De stryd zou niet gelyk wezen, en vèr beneden my, door 't groote rangverschil. Gy namelyk, zyt eenvoudig een *gepensioneerd beambte*, die *wat geld overgaêrde*, daarvan *rustig* leeft, en *in de Kamer meêspreekt over vryen arbeid.* Zoo zyn er velen! Ik ben heel iets anders. Ik ben *niet* gepensioneerd, gaêrde *geen* geld over, leef *niet rustig*, spreek *niet* over vryen arbeid in de Kamer, en ik DEED MYN PLIGT. 't Verschil is dus te groot, dan dat ik u zou aantasten *als persoon.*

Maar gy zyt geweest: *de man op wiens* «KUNDE, YVER en GOEDE TROUW» *de Koning vertrouwde, toen hy u* — NAMENS DE NATIE altoos — *het bestuur in handen gaf over* INSULINDE. Ik kies u tot representant van 't stelsel van uitzuiging dat *Nederland* zich omtrent dat land veroorlooft, en ik kies daartoe juist *u*, omdat gy in zekeren zin — straks zult ge zien *in welken zin* — hooger staat dan vele anderen, voor wier fouten ik meer sympathie voel, dan voor uwe deugden. Gy zyt in 't bezit eener soort van zondeloosächtigheid die my verveelt, en die meer kwaad heeft berokkend aan *Insulinde*, dan al de misgrepen van anderen zaêmgenomen. Ik beschouw u als de type van fatsoenlyke rijkgeworden braafheid. 't Is me onmogelyk aan u te denken, zonder my te verplaatsen in den tempel, waar de één bad: «Wees my genadig»... en de ander... Welaan, Mr. van Twist, ik benoem u tot *die ander!*

Bovendien, ik heb verdriet van u, omdat ge meêspreekt in de Kamer. Ik zal bewerken dat dit ophoudt. Er wordt daar véél gesproken wat geen steek houdt, en niet ter zake dient, maar het is allen eer te vergeven dan u, *omdat gy beter weet.* Heb ik u *al of niet* de brieven geschreven, die vermeld staan in *Multatuli's* boek over de koffi? Heb ik u *al of niet* den brief geschreven, dien dezelfde

Multatuli meêdeelde in zyn *Indrukken van den dag?* Waren er by dien laatsten brief *al of niet* overgelegd BYLAGEN, die u in staat stelden te *weten*, dat ik als *assistent Resident van Lebak* mijn *pligt* deed, en dat gy als *Gouverneur Generaal van Neerlands-Indië* uwen *pligt* NIET hebt gedaan?

Hebt gy niet ook in de Kamer — «voor zooveel *hoorbaar* en *verstaanbaar*» staat er in de verslagen... Eilieve, waarom spreekt gy, als ge niet hoorbaar en verstaanbaar weet te spreken? — hebt ge niet in de Kamerzitting van 25 September 1860 afkeurende aanmerking gemaakt op de betuiging van den minister: *dat de toestand van Indië allezins gewenscht was?* Hebt ge niet (voor zooveel *verstaanbaar*, alweêr!) in een lange redevoering betoogd — en ik erken: *bewezen!* — dat er *on*waarheid was in die betuiging des ministers? En was 't naïveteit van u, den schyn aantenemen of ge er niet aan dacht, dat al 't *minder gewenschte* voor een groot deel is te wyten aan UZELF? Aan U, die pas van daar waart teruggekeerd? Die zooeven nog daarginds natie en Koning representeerdet? Aan U, die zoo kort geleden nog, geroepen waart te *waken* tegen al 't verkeerde dat ge zoo openhartig opsomt? Openhartig?... Neen, niet geheel! Ik heb er veel bytedoen, wat ge oversloegt in uw onverstane redevoering... ja, 't *voornaamste* hebt ge achterwege gelaten, zóó zelfs dat het denkbeeld my niet vreemd is, dat uwe geheele opregtheid in de *by*zaken, een krygslist was, om de *hoofd*zaak wegtegoochelen.

En die hoofdzaak?... DE JAVAAN WORDT MISHANDELD! Dàt is de hoofdzaak!

Nu wend ik mij weer met de oude tuchteloosheid tot de kiezers, Mr. *A. J. Duymaer van Twist*... maar ge moogt lezen wat ik schryf. Ik zou zelfs zeggen: *ik* WIL *dat ge 't leest*, indien ge 't niet reeds gelezen *hadt*. Loochen als gy durft!

Kiezers, vergeeft my den kleinen uitstap naar uwen «*geachten spreker uit Amsterdam*,» een spreker dien ik niet acht, en die niet verstaan wordt àls hy spreekt, waaraan men niets verliest.

Het opschrift van dit gedeelte myner toespraak aan ulieden, heet: *vierde bewys dat de Javaan mishandeld wordt.* Ik heb u eene vraag te doen. Neemt ge 't aan als een bewys voor die stelling, wanneer ik u aantoon dat de wyze waarop ik handelde te *Lebak*, met juistheid wordt voorgesteld in dat boek over de Koffi? Ik spreek nu niet van *Saïdjah*-vertellingen, of minneliedjes... ik spreek met *menschen van* «*zaken*» *over* «*zaken*».

Welnu, nadat ik vruchteloos by uwen tegenwoordigen «*geachten spreker uit de hoofdstad*» had aangedrongen op *regt;* nadat ik met opoffering van bestaan en toekomst, myn ontslag had gevraagd, wyl ik het *on*regt niet dienen woû; nadat er op de meest volledige wyze was gebleken, dat er voor myne ondergeschikten geen voordeel of bescherming was te wachten van *my*, maar integendeel haat en vervolging te vreezen van de *Slymeringen*, die aan 't bestuur *bleven*, onder de hooge bescherming van uwen «*geachten spreker uit de hoofdstad*» ... *nà* dit alles, schreef ik aan den *Contrôleur* der afdeeling *Lebak*, aan den man die my dagelyks had gadegeslagen, die door lang verblyf, beter dan ik, weten kon wat er omging, die op 't punt stond het bestuur dier afdeeling van my overtenemen ... aan dien man schreef ik den volgenden brief. *Kiezers*, gy behoeft nu niet meer te vragen: is het *wáár* wat MULTATULI schryft? Er is nu antwoord op de flink gestelde vraag van 't kleine *Tielsche* courantje, dat — byna alléén onder velen! [1]) — begrepen heeft, *hoe hier geen spraak behoorde te zyn van een boek, van schryverstalent, van romanlezery, maar van* 'T REGT DER NATIE OP KENNIS VAN DE WAARHEID!

RANKAS BETOENG, 29 Maart 1856.

Ik heb de eer u te verzoeken, en desnoods te gelasten: *op uwe eer, uwen eed en uw geweten*, in margine te beantwoorden de volgende vragen, *zonder omwegen, zonder halfheid*, met JA of NEEN.

1°. NEEN. (*geparapheerd.*)	1°. Heb ik, zoover u bekend is, den regent van *Lebak* ooit onvriendelijk, onwellevend of onheusch behandeld?
2°. JA. (*geparapheerd.*)	2°. Heb ik niet integendeel bewyzen gegeven van welwillendheid, bijv. door hem, als hij om geld verlegen was, en voorschot vraagde op zijn tractement, zulks terstond te geven?
3°. JA. (*geparapheerd.*)	3°. Is 't u bekend, dat ik zelfs eenmaal, wetende dat hij geen geld in huis had, hem ongevraagd geld heb gezonden.

[1]) Ook de kordate *Tydspiegel* heeft zich niet opgehouden met praatjes over schryverstalent.

4°. JA. (*geparapheerd.*)

4°. Heb ik niet, toen de regent zoo met aandrang verzocht, den ondercollecteur de hem nog competérende gelden uittebetalen, daarin op eigen verantwoordelijkheid terstond toegestemd, ofschoon de magtiging daartoe nog niet verleend was, en hoewel gijzelf nog in 't midden bragt, dat er mogelijk aanmerkingen op des collecteurs administratie vallen zouden? [1])

5°. JA. (*geparapheerd.*)

5°. Was zulks niet kort voor de komst van den Regent van *Tjanjor*, en heb ik u niet later gezegd, dat ik daartoe gemoveerd was door de meening, dat de Regent *zelf* dat geld noodig had, wijl *hij* er zoo op aandrong?

6°. JA. (*geparapheerd.*)

6°. Heb ik niet op den twintigsten Februarij, den Regent gevraagd, of ik niet iets konde doen, of laten doen, om hem behulpzaam te zijn in de ontvangst van den Regent van *Tjanjor?*

7°. JA. (*geparapheerd.*)

7°. Heb ik u niet gezegd, dat de komst van den Regent van *Tjanjor* wel eenige reden opleverde om iets door de vingers te zien, want dat ik best begrijpen konde, hoe stuitend het voor den ouden Regent was, zoo aftesteken by de vertooning die zijn Neef maakt?

8°. NEEN. (*geparapheerd.*)

8°. Heb ik ooit, in de vele gesprekken die ik met u had, termen gebruikt, hetzij van minachting, hetzij van kwaadwilligheid omtrent den Regent?

9°. JA. (*geparapheerd.*)

9°. Heb ik u niet integendeel meermalen gezegd, dat ik medelijden met hem had; dat hij door de komst des Regents van *Tjanjor* in zoo moeijelijke positie verkeerde; dat hij bovendien zulke slechte voorbeelden had gehad, en dusdanige uitdrukkingen meer, die goedwilligheid te kennen gaven?

10°. JA. (*geparapheerd.*)

10°. Heb ik niet meermalen gezegd, dat de Regent nog beter was dan vele anderen, en dat het mij leed zou doen, als juist hij het slacht-

[1]) Zie 't boek over de Veilingen, 2de deel, pag. 145 (eerste druk). Men vergelijke overigens alle antwoorden van dien contrôleur met dat boek, *voor zooveel de hoofdzaken aangaat.* Wie nog twyfelt, heeft belang by twyfel, en liegt uit dat belang.

offer worden moest van mijn wil om kwade praktijken tegen te gaan?

11°. Ja. (*geparapheerd.*) 11°. Heb ik niet eens, toen gij naar *Serang* zoudt vertrekken, u uitdrukkelijk verzocht, den Resident het volgende (in substantie) te zeggen: «*Dat ik bevreesd was dat hij, hoorende van de misbruiken die hier plaats hadden, meenen zoude, dat ik onverschillig was of flaauw. Dat ik hem verzocht, dit niet van mij te denken; dat ik integendeel zeer veel werk maakte van het tegengaan daarvan; maar dat de Regent in eene zoo moeijelijke positie was; dat ik meende zeemanschap te moeten gebruiken; dat ik slechts dáárom, niet dadelijk officieel rapporteerde, om hem (den Resident) niet als het ware te noodzaken, daaraan terstond te streng gevolg te geven, (ik geloof dat mijn term was: die zaak terstond aan de groote klok te brengen) want dat ik medelijden met den Regent had, en eerst pogen wilde hem met zachtheid tot zijn pligt te brengen?*»

12°. Ja. (*geparapheerd.*) 12°. Is het u bekend, dat ik, toen ik van den regent inlichtingen wilde hebben omtrent vele misbruiken die mij bekend waren, hem een dertigtal vraagpunten heb voorgelegd?

13°. Ja. (*geparapheerd.*) 13°. Waren die niet alle door *mijzelven* geschreven?

14°. Ja. (*geparapheerd.*) 14°. Waren niet die vragen slechts *geparapheerd*, en bovendien was niet de geheele inrichting daarvan, als het ware inöfficieel?

15°. Ja. (*geparapheerd.*) 15°. Heb ik u niet later, toen ik genoodzaakt was, die vraagpunten met de daarop gegeven antwoorden in uwe handen te stellen, gezegd: «*dat ik dit aldus had gedaan, om den Regent niet te doen denken dat ik hem kwaad wilde, en om hem aantesporen tot opregtheid?*»

16°. Ja. (*geparapheerd.*) 16°. Is het u bekend, dat de antwoorden op die vraagpunten niet door den regent zelven zijn geschreven, waaruit blijkt, dat *hij* minder dan *ik* vreesde, door dat onderzoek gecompromitteerd werd?

17°. Ja. 17°. Heb ik niet later u medegedeeld, dat de

(*geparapheerd.*)

Pattie[1]) mij, namens den regent, bedankt heeft voor de délicate behandeling der zaak?

18°. De *Pattie* heeft al deze vragen met JA beantwoord, en zelfs ongevraagd gezegd, zulks onder eede te willen bevestigen; hij scheen nog getroffen te zijn door uwe welwillendheid.
(*geparapheerd.*)

18°. Ik verzoek u den *Pattie* te vragen, of ik niet bij het overgeven dier vraagpunten:

1°. *heb aangedrongen op opregtheid;*

2°. *gezegd heb, dat de Regent mij als vriend kon beschouwen, en dat ik hem zou helpen waar ik konde en mogt;*

3°. *Of hij, Pattie, mij niet bedankt, en daarbij gebruikt heeft de woorden:* «Belom ada satoe toewan bitjara bagitoe?» [2])

19°. NEEN.
(*geparapheerd.*)

19°. Hebt gij later (toen ik tot het besluit gekomen was, dat onder'shandsche vermaningen niet baatten) iets bemerkt van publieke onderzoekingen, of van wat het ook zij, dat compromettant was voor den regent?

20°. JA.
(*geparapheerd.*)

20°. Hebt gij niet integendeel eerst op 26 Februarij kennis gekregen van mijne brieven, waarin ik den regent aanklaagde, en wel van den *resident* zelven, die de u onbekende brieven voorlas?

21°. JA.
(*geparapheerd.*)

21°. Waart ge dien dag niet zeer verwonderd, en gebruiktet gij niet later uitdrukkingen als deze; «*Ik wist niet wat er gaande was... ik begreep er niets van*» en dergelijke, alle aanduidende dat mijne onderzoekingen en de resultaten daarvan, u onbekend waren gebleven?

22°. JA.
(*geparapheerd.*)

22°. Gelooft ge, na uwe opmerkingen omtrent mijne handelingen aangaande u of anderen, dat ik lust heb in wèldoen?

23°. JA
(*geparapheerd.*)

23°. Bleek u niet, dat ik verheugd was over de armoede der bevolking te *Lebak*, in dien zin dat ik het als eene schoone roeping beschouwde, die te doen wijken?

---

[1]) Een inlandsch beambte die den regent terzyde staat, en in casu diens vertrouweling was.

[2]) Nog nooit heeft eenig heer aldus gesproken.

24°. JA.
(*geparapheerd.*)

24°. Heb ik niet zelfs meermalen gezegd, dat: «*hoe achterlijk ook mijne geldelijke omstandigheden waren, ik ongaarne zoude verplaatst worden, hetzij met bevordering, hetzij naar eene voordeeliger afdeeling, want dat ik er zulk een genoegen in schiep, die arme verdrukte menschen te releveren?*»

25°. JA.
(*geparapheerd.*)

25°. Toonde ik niet, in alle mijne handelingen, dat ik zulks uit den grond van mijn hart meende?

26°. JA.
(*geparapheerd.*)

26°. Bleek u niet, b. v. uit vele kleine arrangementen, dat ik hoopte en wenschte en trachtte, lang in die arme afdeeling te blijven?

27°. JA.
(*geparapheerd.*)

27°. Heb ik niet zelfs gezegd, dat ik hier wel *altijd* zoude willen blijven, zonder *ooit* bevorderd te worden, mits men mij toestond om wèl te doen?

28°. JA.
(*geparapheerd.*)

28°. Gelooft gij — naar ge mij hebt leeren kennen in alle mijne handelingen — dat dit opregt gemeend was?

29°. JA.
(*geparapheerd.*)

29°. Heb ik niet bij vele gelegenheden gezegd, dat ik zoo vele plannen in het hoofd had, ter verbetering van den toestand der bevolking (denk aan heeredienst, aan tractement van inlandsche hoofden, schrijfbehoeften, aan zoutverkoop-pakhuizen, eene machine om water op te voeren etc.) doch: *dat vóór alles knevelarij moest ophouden?*

30°. IK VERZOEK U VRIENDELIJK, MIJ VAN HET ANTWOORD OP DEZE VRAAG TE VERSCHOONEN.
(*geparapheerd.*)

30°. Hebt gij den moed, indien daartoe naar uwe meening moed noodig is, ronduit te antwoorden op de vraag: of er knevelarij bestaat in *Lebak?*

Nota bij deze vraag. Mij is het vrij onverschillig, of gij die vraag al dan niet beantwoordt, want hoe omzigtig uwe rapporten ook waren ingekleed, hebt gij hier en daar niet kunnen *vermijden, daarop te doelen. Het was dan ook moeijelijk die waarheid overal te onderdrukken in* schriftelijke *opgaven, wanneer ze in gesprekken tusschen ons, als* uitgemaakt *werd aangenomen.*

31°. JA.

31°. Erkent ge, mij gezegd te hebben, spre-

(*geparapheerd.*) kende over mijn voorganger: «*dat ook hij tegen misbruiken te-velde trok, en dat ge daarop liet volgen: «Als hij langer hier was gebleven, ware hij stellig vergeven»?*

32°. JA.

(*geparapheerd.*) 32°. Erkent ge, dat, toen onlangs werd gesproken over vergiftiging, ik u op eenmaal vraagde: «*Ah, dat is wáár, gij hebt zusters, waarvoor gij zorgt, is dát ook de reden van uwe vrees, van wat ik halfheid noem?* en dat ge daarop *toestemmend* antwoorddet?

De bovenstaande antwoorden, die door mij zijn geparapheerd, heb ik gegeven in gemoede, en naar waarheid.

Ten slotte verzoek ik u nogmaals, de antwoorden eenvoudig in JA of NEEN uit te drukken, en daarbij te bedenken, dat hoe weinig ge ook voortaan met *mij* zult hebben uittestaan, uw geweten niet van verplaatsing of ontslag afhankelijk is.

De contrôleur van LEBAK,

VERBRUGGE.

De assistent-resident van LEBAK,

MAX HAVELAAR.

Is 't voldoende, *Kiezers?*... Zyt gy tevreden?...

O, ik heb méér!...

Wilt ge, dat ik u aantoon hoe, op de ontvangst van MULTATULI'S boek over de koffi, de tegenwoordige Gouverneur-Generaal met spoed is gereisd naar *Lebak*: «om daar eenige zaken te onderzoeken» — stond er in de *Javasche Courant* — en hoe dat onderzoek niet geleid heeft tot het zoo gewenschte bewys dat MULTATULI een lasteraar is?...

Zoo'n bewys toch zou wat waard geweest zyn!

Wilt ge, dat ik u de houding schets van eene andere ex-Excellentie, thans een «geacht lid» in de Kamer, die — voor zooveel hoorbaar en verstaanbaar natuurlyk! — gezegd heeft... dat hy over dat boek en den schryver van dat boek iets zou kunnen zeggen?

Wilt ge, dat ik de schoone speech analyseer van een ander «geacht lid» die ook excellent was vroeger, en nu, party trekkende voor de eer van eene gewezene mede-excellentie — voor zooveel hoorbaar

en verstaanbaar alweêr — betoogd heeft, «dat er wel eens regt gedaan was in Indië?» ... Waarachtig!

Wilt ge, dat ik voor u afschryf de zinsnede uit het regeringsverslag over 1856, WAARIN DE GEZONDHEID MYNER BEWERINGEN WORDT ERKEND? [1])

Wilt ge, dat ik na dit alles ging betoogen, hoe valsch, hoe lafhartig, hoe eerloos men my heeft behandeld?...

God bewaar me, Kiezers!... 't Zou schynen of ik PUBLIEK erkende als regter! Dat kàn toch niet!... Dit begrypt ge, niet waar?

Neen... neen... over myzelf spreek ik nu niet!... Men ga voort my te beschimpen, te beleedigen, te belasteren!... Men houde my voor een slecht mensch, voor een ondier, voor een geestverwant zelfs... en geloove niet ooit die zyde van mijn gemoed te leeren

---

[1]) Zie-hier wat Prof. VETH daarvan zegt in den *Gids* van Augustus 1860:

„Sedert heeft HAVELAAR met de zynen gebrek geleden, hy is het voorwerp geworden van den smaad der Droogstoppels — want de Droogstoppels in Nederland maken altyd gemeene zaak met de Slymeringen in Indie — hy is geworden: MULTATULI, niet alleen in aangenomen naam, maar indedaad.

„En wat bewyst nu het feit, dat, na zyn ontslag werkelyk een onderzoek naar de knevelaryen in het Regentschap LEBAK plaats had, dat de Regent eene scherpe vermaning ontving, en eenige mindere hoofden werden afgezet?

„*Primo:* de waarheid van het spreekwoord, dat de kleine dieven gehangen worden, terwijl men de groote laat loopen.

„*Secundo:* dat de zaak te veel ruchtbaarheid had verkregen, om nu nog gesmoord te worden.

„*Tertio:* dat de knevelary in Lebak al zeer erg moet geweest zyn, wanneer zelfs een Resident, die zoo gaarne schipperde, en zoo ongaarne een inlandsch hoofd vervolgde, constateren moest, dat er werkelijk reden tot klagen bestond, en by gevolg,

„*Quarto:* **dat Havelaar volkomen gelyk had".**

kennen, waar ik de pyltjes opvang die ik — *anders* treffend! — zal weêrgeven als de geschikte tyd gekomen is.

Ook over de ellende van den *Javaan* spreek ik nu niet. Ik weet dat gy van «zaken» houdt, Kiezers! Welnu, ik spreek over: «zaken» . . . over niets dan: «zaken». Ik spreek over: *duizend miljoen!* . . . Zyn dat *zaken?*

Ik heb U aangetoond — maar ik heb meer! — hoe er *Duizend miljoenen* verloren gaan, onder de regering van één Gouverneur-Generaal die zyn pligt niet doet!

Ik heb méér, zeg ik u! Neemt echter voor lief, wat ik u heden geef, en laat ons nu overgaan tot het laaste gedeelte van myn brief, waarin ik — heel kort, ik beloof het u — zal nagaan, wat er te doen valt, opdat de *Javaan niet langer worde mishandeld*, wanneer althans dat onderzoek niet beneden uwe aandacht is, wat me weleens zoo toescheen . . .

DUIZEND MILJOEN!

Ik weet niet of gy 't genoeg vindt, o Kiezers, maar *ik* vind het *véél!* En ik verzeker u, dat de bevolking daarginder 't ook nog-al *veel* vindt. Er zyn volstrekt geen beginselen noodig van staathuishoudkunde — *eerste* beginselen, natuurlyk: 't Blyven altyd *eerste* — om te begrypen, dat het voortdurend afnemen van die duizend miljoenen niet geschikt is, om de bevolking van UW *Neêrlands-Indië* gunstig te stemmen voor uwe lasthebbers, die dat afnemen mogelyk maken, noch voor u, Kiezers, die 't benoemen van zulke lasthebbers toelaat.

Wy zyn alzoo genaderd tot de toepassing onzer preêk.

Maar laat ons nog eenmaal vaststellen, wat we nu als vastgesteld kunnen aannemen:

Nederland heeft *Indië* noodig.

Nederland moet dus trachten *Indië* te behouden.

Daartoe is 't een vereischte, dat de bevolking van *Indië*, *Nederland* een *goed hart* toedrage.

Dit doel wordt *niet* bereikt, zoolang elke nieuwe Gouverneur-Generaal die bevolking te-staan komt op *Duizend miljoen schats*... en wat bloed. Maar 't bloed ga ik voorby, omdat ik begryp met u te moeten spreken over «*zaken.*»

Het is dus uw belang, te zorgen, dat zoo'n Gouverneur-Generaal wat goedkooper wete huistehouden met de bezittingen dier bevolking. Dit in de vooronderstelling dat ge 't met my ééns zyt, dat duizend miljoen *genoeg* is... of *te veel!*... Zoo *niet*, dan heb ik u niets meer te zeggen, en gy kunt de toepassing overslaan.

En die toepassing?...

Als ge u eens *bemoeidet met uwe zaken*, Kiezers?

Als ge eens personen naar de Kamer zondt, die...

Ik heb 't u meer gezegd, maar gy hebt er niet op gelet. Misschien omdat ik 't wat eenvoudig zei, en geene *vertellingen* vastknoopte aan myne eenvoudigheid.

Ziet-hier hoe ik 't u eenmaal gezegd heb:

> «Ik geloof dat er een man noodig is van *studie*, maar niet van studie *alleen*, een man van *praktijk*, doch niet *alleen* van praktijk; een man, die het volk in *Indië* kent, die daaronder en daarmede geleefd heeft, die tevens echter genoeg man van wetenschap is, om niet door zijne praktische rigting geleid te worden op bloot empirisch gebied; een man, die *het goede* voorstaat door het streven naar *waarheid;* iemand, die, gebonden *noch* door systeembanden, *noch* door menschenvrees, *noch* door zucht om ministers te believen, *durft* en *kan* aantoonen, hoe diep de wonde is, die er kankert aan ons Staatsbestuur; iemand eindelijk, die *ondervinding* heeft, *bekwaamheid*, *moed*, en, *dit* vooral, een man, die een HART bezit!.. [1])

HART! Ja... *les grandes pensées viennent du coeur!*

---

[1]) *Brief aan de Kiezers te Amsterdam bij* J. H. de Ruyter.

Kiezers, als ge eens trachtet iemand te vinden, die *hart* had?...

Als ge eens daaraan de voorkeur gaaft, boven die byzondere achtenswaardigheid... die niet spreken kan?...

boven de gaven van 't spreken dergenen, die niets te zeggen hebben, omdat ze niets weten?...

boven 't *weten* van zoovelen die 't goede niet *willen*, omdat het kwade hun voor 't oogenblik beter te-stade komt?...

boven het *willen* zelfs van de meesten, die niet geboren zyn om hun wil *doortedryven?*...

boven 't advokatengewawel?...

boven de studie van parlementaire vormpjes?...

boven de kunst om stemmen te verzamelen, door een soort van ruilhandel... dat is: boven infame verkrachting van eed en pligt, zooals dagelyks in de Kamer gebeurt...[1])

boven de zekerheid dat «*die persoon met de meeste onpartydigheid* — komiek! — *met de meeste onpartydigheid de belangen zal voorstaan van uw distrikt?*»...[2])

---

[1]) „Help *ons* hierin, dan beloof ik u de stem van „dat of dat geacht lid" voor *die* zaak!" Verbeeld u het lid eener jury, die tot een kollega zeide: „help my dezen man hangen, dan zal ik u helpen aan 't geesselen van dien ander?"

[2]) Ik *citeer!* Hoe ik denk over dien *esprit de clocher* moge blyken uit het volgende: In een *Friesche* courant lezende dat men my had voorgesteld tot kandidaat, onder verzekering dat ik een *kordate Fries* was, heb ik geprotesteerd tegen die eer. Kordaat beweer ik te zyn — en ik zal 't toonen — maar een *Fries* ben ik niet. Er is een kreet van verwondering opgegaan, toen ik daarop betuigde: „*Fries of geen Fries, dat is hetzelfde. Ik zou myn votum weigeren aan een wet ter bescherming van de Jenever, al ware ik met algemeene stemmen gekozen te Schiedam*". Zie *Leeuwarder Courant*, 30 Oktober 1860.

boven de gehechtheid aan eene party ... dat is: aan een der beide cliques, die by afwisseling den Javaan uitzuigen op liberale of behoudende wyze ...

boven de aanbeveling van de redactiën der dagbladen, die zouden wèldoen hunne pretentie op 't leiden der publieke opinie te verruilen tegen wat degelykheid, wat kennis en wat styl? ...

boven de problematieke bekwaamheden van lieden die niets of weinig geweest zyn? ...

boven de positieve *on*bekwaamheid derzulken, die wèl wat geweest zyn, maar nooit iets hadden moeten wezen?

Ziet, Kiezers, hoe zou 't zyn, als ge in plaatse van dat alles, eens iemand afvaardigdet naar den Haag, die in 't bezit was van wat *hart?* ...

Iemand, die in dat hart inspraak, taal en toon vond, om te zeggen tot den minister:

«*ik gedoog niet langer, dat ge het Hollandsche volk deelgenoot maakt aan dat geknoei, aan dien perpetuëlen broedermoord?*»

Iemand, die op de klagt over 't voorbyzien van *parlementaire vormen* durfde antwoorden: »dat ook de *Javaan* vormen kent, die verbieden dat hy zich straffeloos laat villen? ... Dat het evenmin past, in welken vorm ook, daarginder gedurig te zaaien om hier te oogsten; dáár te doen arbeiden, om hier te genieten; dáár te laten lyden, om hier te zwelgen; dáár te moorden, om hier te blyven leven?»

Iemand, die zoo-iets zou weten te zeggen op een toon die wat ontzag inboezemde aan die kleine mannen van parlementaire vormpjes? ... Zóó, dat het *gehoord* werd, en *verstaan*, en *begrepen*, ook buiten de Kamer? ...

Iemand, die de ledige hand kan uitstrekken, met de betuiging: *ziet ... aan deze hand kleeft het bloed niet!* ..

Iemand, die de ledige zakken zou kunnen omkeeren, en daarby uitroepen: *ziet... niet hier vindt gy 't gestolen erfdeel onzer verslagen broeders?...*

Iemand, die de vraag durft opperen: MOET NEDERLAND EEN ROOFSTAAT BLYVEN?...

Iemand eindelyk, die wat méér was dan *gewezen Gouverneur-Generaal, of minister, of rykgeworden oudgast met ter-juister-tyd geboren principes;* iemand die niet *veréerd* werd of *verheven*, door 't innemen eener plaats naast al die «geachte sprekers.» Iemand die *de Kamer veréerde* door zyn kortstondig lidmaatschap...

Kortstondig... ja! want, gelooft my, Kiezers... zóó iemand zou niet *heel* lang lid willen blyven van uwe glorieryke vertegenwoordiging...

Dat moet ge ook van zóó iemand niet vergen.

Want *vervelend* is 't in uwe Kamer... dàt zult ge toegeven! Zou 't waar zyn, dat de Keizer van *Rusland* uwe afgevaardigden subsidieert, om Europa te doen walgen van den parlementairen regeringsvorm? Men zegt het. En als 't waar is, moet men erkennen, dat die Keizer behoorlyk bediend wordt voor zyn geld... of neen, 't helpt niet... Europa komt het niet te weten. Want... en dit is van beduiding: men geeft zich in *Europa* de moeite niet, te onderzoeken wat er gesproken wordt door uwe «geachte sprekers» die niet verstaan worden.

Kiezers, ik stel u ernstig voor, U *eens te bemoeien met uwe «zaken».*

Daar gy in-den-regel nog al let op uw belang, en welligt voor-onderstelt, dat ieder aan u gelyk is in dat opzigt, eindig ik met de opmerking: dat *ik geen woord tot u heb gesproken in myn belang.*

Integendeel!...

Myn belang is, dat ge u by voortduring *niet* bemoeit met uwe zaken...

Dat ge ministers, dagbladen, residenten, Gouverneurs en *tutti quanti* laat huishouden naar hartelust . . .

Dat ge Gouverneurs-Generaal naar Indië zendt, die niets geweest zyn, om één proef te nemen of ze iets *worden* kunnen, en wel ter vervanging van anderen, by wie gelyke proef totaal mislukt is . . .

Myn belang is, dat gy voortgaat den Javaan te mishandelen tot hy *opstaat* . . .

Myn belang is, dat gy u vólzuigt aan welvaart . . . óvervol . . . méér dan vol . . . tot gy *berst!*

En hiermede neem ik voorloopig een allerhartelykst afscheid, in de welmeenende hoop dat ik my nooit weer zal laten verleiden tot de wanhopige poging om u iets aan 't verstand te brengen, waartoe noodig wezen zou . . . Ik groet u.

P. S. Wanneer misschien myn schryven niet naar uwen zin is, bedenkt dan dat ik eigenlyk niet aan U schryf. 't Is me volkomen onverschillig, hoe ge myn geschryf beoordeelt. Spaar u gerust de moeite van dat oordeel. Gelooft, dat uwe afkeuring my byzonder verëert, en dat ik walg van uwen lof. De opgave voor my is alleen, later te kunnen toonen aan de *Javanen* en aan *Europa*, dat ik u gewaarschuwd heb . . . Waarvan ik acte neem by dezen.

AAN TINE.

Vindt ge niet, dat het op eene preek lykt, lieve? Op een preek met deelen, onderdeelen, halve deelen en bydeélen. 't Zal zeker algemeen bevallen.

Wat me dat schryven aan de Kiezers zwaar viel! Ik voel zooveel vrees, niet begrepen te worden! En toch is 't eenvoudig. Ja, dát is het juist, ik heb niets te vertellen dan eenvoudige dingen. Als ik eens een systeem maakte? Maar later dan . . . Nu ben ik wat moe. Ik heb altyd dat zonderling gevoel van leegte . . . zou 't van de

koffi komen? Of van de *maan* ... die er niet is, want gisteren avond was 't donker, toen ik wandelde met dien artiste en zyne verloofde.

Nog altyd geen antwoord van den minister. Was myn brief misschien niet goed geschreven? 't Is wel mogelyk. Alles gaat my zoo slecht van de hand, tegenwoordig. Daar hebt ge dien brief aan de Kiezers ... wat een draderig ding! 't Zal zeker bevallen. Begryp eens: IK ... *deelen* en *onderdeelen!* Ik ben niet wèl, dat voel ik aan alles, maar wàt me scheelt, weet ikzelf niet. Ik heb altyd die leegte in 't hart, alsof me een kies waar getrokken op die plaats, en dat kan toch niet waar zyn.

En die stortvloed van allerlei brieven houdt aan. En myn droomen!... Dag, beste Tine!... Kunt gy 't nog wat uithouden? De minister zal wel antwoorden ... Schryf me hoe 't is met de kinderen ...

VAN TINE.

Alles wèl, Max! De kinderen zyn héél wèl ... Ook ik ben héél wèl, Max! Geloof me, alles is héél wèl ...

VAN TINE AAN FANCY.

Ik roep u! Ik smeek u! ik bezweer u, FANCY, kom hem en my te hulp ... Hy bezwykt, als ge niet spoedig komt, en zelfs IK, die toch moeder ben, èn sterker wezen moest dan een man!... FANCY!... FANCY!!...

AAN TINE.

Lieve TINE! Ik ben zeer onwel. Houd u nog wat goed, myn kind ... ik zal wel beter worden ... Houd maar moed, en zeg aan de kinderen ... O God, ik ben moê!

VAN TINE.

De kinderen zijn héél wel, Max! En ik ben heel wèl... o héél wel! Wy zyn opgeruimd en vrolyk... ge moest eens zien! O, wy zyn zoo wèl, Max...

VAN TINE AAN FANCY.

Ik *roep* u, ik *bid* u, ik *smeek* u, *kom!*

AAN TINE.

TINE, ik ben boos op u! Ik heb u honderdmaal gezegd, dat ik die wanorde niet *wil*. Daar ontvang ik allerlei brieven van menschen, die me om geld vragen. Zy zeggen, *dat ik 't hun schuldig ben!* Ge weet, ik *wil* geen schulden hebben! Betaal liever een rekening vyfmaal, tienmaal — om 't even! — dan dat ge my laat manen door kooplui en allerlei volk...

Foei, foei, foei! 't Is schande, dat ge my aan zoo-iets blootstelt door uwe slordigheid! Hoort ge, *gy*, *gy*, *gy* stelt me daaraan bloot! 't Is de schuld van *uwe* slordigheid, dat ik daar brieven kryg, alsof ik een onfatsoenlyk mensch was, een kwade betaler, een bankroetier! Betaal die menschen, en zorg in-gods-naam, dat zoo-iets niet weêr gebeurt. Ik verzoek u, winterkleêren te geven aan al de weeskinderen, en zeg dat ze niet hoeven te bidden voor ons, want dat helpt niet, en we hebben geen biddery noodig. Koop wat arme meisjes los, die kroonen dragen van modder, en *hoerah*, *hoerah* voor hem, haar, *Golgotha*, VAN TWIST, FANCY...

FANCY... kent ge FANCY? Lange haren, neen, de stiefmoeder in een verbeterhuis. Wat is er toch? Ik weet het al. Nu weet ik alles. Ze schilderen en schoonmaken!... En zy metselen!... Bouw maar, bouw maar... hoog en nauw... nauw... nauwer... nauwst... al nauwer, tot het knypt... met vryen arbeid... vry, vry, vry... alles vry! Laat dien VAN TWIST maar los... hy heeft geen lust om te vry-arbeiden met één buffel... neem hem niets af... en de schoolmeesters... *tst! tst! tst!*... Roep allen meê... Laat hem z'n witten das geven, en een blikken ster op de borst... Heet, heet... och,

wilt ge 't kind overzetten... op dien anderen schouder... 't drukt zoo... die schouder is rauw... rood is de rug... 't is een pret!... Ben je de moeder of de vrouw? Waar zyn de kinderen?... Zyn de kleêrtjes al verkocht?... Hu, huup... waar is je tulband? Zingt, kindren, zingt, uw vader draagt het kruis... Dag, SCHMOEL... dag, NATHAN... dag, JUDAS!... Heb je FANCY gezien? Meê, meè, allen meê... JOCHÉBED, wil je dien Gouverneur-Generaal wat omhoog houden?... zwaar is hy niet... Geef hem een buffel — één — laat hem kruismannetje spelen... 't arme schaap!... Geef hem *hier*... kun je zien, vlugge EPHRAÏM?... Heb je nog van je zilverlingen?... Bukken, bukken... gauw!... Duizend miljoen... haast je... pak op... Dat's 'n lief kind... vol yver, kunde en goede trouw! Neem MIRJAM terug, JOCHÉBED... en smyt het neêr... klik, klak... een zweepslag... zie, daar rolt alles weg onder 't volk! Hei, hei, trap er niet op... 't is een vryarbeider met principes!... Duizend miljoen zilverlingen!... Koop wat vleesch voor de kinderen, en dring zoo niet, JÖCHAZ... Hoerah, hoerah voor *Golgotha*, en de *Hollandsche natie!* Hoerah voor één buffel, Excellentie! Eén... één... één... zeg ik u!... Eén Excellentie en één buffel... Zóó moet het wezen... Hoerah!... Ik ben moê...

VAN TINE AAN FANCY.

FANCY, HY BEZWYKT!... IK ROEP U... IK BEVEEL U, KOM HEM TE HULP!

BREEKT GY ALDUS DE BELOFTEN DIE GE ZOO PLEGTIG MY DEED, TOEN IK MY AAN HEM VERBOND?

ZYT GE ALS EEN GOD, DOOR DE MENSCHEN GEMAAKT, DAT GE ANTWOORDT AAN WIE U ROEPEN?

FANCY, IN NAAM DER HEILIGHEID VAN DE ROEPING DIE GE OP U NAAMT TE VERVULLEN, BEVEEL IK: KOM HEM TE HULP!

VAN FANCY AAN TINE.

Kleinmoedige! Waarover bezwaart gy u? Waarover verwondert gy u? Zaagt ge ooit kiem schieten uit *ongespleten* korrel? Zaagt ge ooit baren, zonder *wee?*...

Wees gerust, Ik zal dáár wezen ter-zijner-tyd!

IK ZEG U, DAT HY TAAI IS, DIE DAAR GAAT... HY ZAL GEWIS AAN 'T KRUIS NIET ZWYGEND STERVEN...

IK ZEG U: WEES GERUST... HET EINDE IS NABY!

AAN TINE.

Lieve Tine! Ik ben regt vrolyk! Gy raadt nooit waarom? Ja, lieve, geld kan ik u niet zenden... dáárover is het niet. Ook heeft de Minister niet geantwoord. Dáárover is 't dus ook niet. Neen, maar ik ben den laasten tyd wat onwel geweest, en Tine, ik geloof zelfs héél onwel. Doch ik voel me nu veel beter, en dat maakt my zoo opgeruimd. Ik kan u niet regt beschryven wat er met my gebeurd is, maar ik heb veel gedroomd en geyld. Ge weet wat HAMLET zei:

> There are more things in heaven and on earth, Horatio,
> Than are dreamt of in your philosophy...

welnu, HAMLET had gelyk! HAMLET had gelyk!

In myn ziekte — want waarachtig, 't schynt dat ik ziek geweest ben — scheen 't my dat ik verliefd was. Dit nu is zoo vreemd niet, zult ge zeggen. Maar 't was een zonderlinge liefde, hoor maar! Dan eens was ze een meisje, dan een spook! Dan omhelsde ik haar, zoo-als ik U doe, en dan weêr viel er aan geen omhelzen te denken, want ik zag haar niet. Ja-zelfs wist ik niet, waar of wie ze was. Dan zat ze 's avonds by me, en las my wat voor, dan weêr kwam ze voor myn venster spelen op een guitar. Zy sprak Fransch, Hollandsch, Maleisch, Coptisch, Sanskrit, en allerlei talen meer, waarvan ik nu de namen zelfs vergeten heb, maar die ik vlug sprak,

en goed verstond. Dan was 't my, of ze magtig was en sterk... dan weêr of ze verdrukt werd, en behoefte had aan myn hulp... En ze vertelde my geschiedenissen... O... ik heb niet alles onthouden — ge weet hoe 't met ylen gaat — maar toch *iets*, en ik geloof het voornaamste.

Eerst moet ik u zeggen, hoe ik met haar in kennis kwam. Ik heb u die geschiedenis meer verteld, maar ik wist niet dat ze zulke gevolgen hebben zou.

Toen ik tien jaren oud was, wandelde ik op de zoogenaamde hooge-sluis te Amsterdam. 't Was een saturdag-namiddag. Nog heb ik dat saturdagsgevoel: morgen geen school! Kerk... ja... maar dat 's kort, schoon 't lang leek door de verveling.

't Was saturdag. Wat al joden op zoo'n dag! En wat ze vrolyk en kleurig gekleed zyn! Nog nu zie ik dat met zooveel genoegen. De joodsche opschik op den Sabbath heeft my altyd meer aangetrokken, dan die koude, dorre greformeerdheid. Als ik God was, zou ik een profeet zenden met de boodschap dat ik veel hield van lucht, licht, leven, kleuren... en dat ik vermaak schiep in vrolykheid. 't Denkbeeld is my niet vreemd, dat de joden uitverkoren zyn, omdat zy hielden van wat opschik. Maar een beetje meer smaak zou niet kwaad wezen. Als ze dat hadden, waren ze misschien uitverkoren gebleven. 't Is ook wel mogelyk, dat ze hun smaak hebben verloren, door 't omzwerven onder de Christenen.

Een joden-jongetje wandelde voor my uit, met zyn zusjes. Hy had een barètje op, met schotsruit rand, en scheen regt grootsch daarop. Het waaide sterk, en 't barètje woei af. Och, wat waren die kinderen bedroefd! *Publiek* riep: een pet in 't water! en vermaakte zich met den angst van 't jongetje. 't Was in dien tyd voor *Publiek* een *bonne fortune* als iemand in nood zat. Hy begreep zeer goed, dat het schotsruit petje een sabbathstooi was, een familiestuk, een hoop van 't huisgezin, een palladium! 't Was niet: 'n pet, het was: *de* pet! Nu is er in 't ongeluk van onze beste vrienden altyd iets dat ons pleizier doet. Ga dus eens na, wat een vermaak het was voor *Publiek*, iemand in nood te zien, die geen beste vriend was niet alleen, maar bovendien een jongetje van 'n ander geloof.

Die kinderen wrongen de handen, en *Publiek* stak de zyne in z'n zakken, zoo diep hy kon.

Een oude metselaar of opperman, met kalkbak en verdere attributen

van zyn beroep, zag my aan. Ik voelde dat hy iets zeide, en ik verstond hem. Hy antwoordde op de vraag die ik deed aan myzelf: «Zou *ik* het petje niet kunnen weêrgeven aan dat jongetje?.... 't Kind is zoo bedroefd...»

Misschien heb ik 't antwoord van dien ouden man niet goed begrepen. Misschien was 't reeds de groote verwaandheid die in myn binnenste woonde, en riep: «Zeker, zeker, *gy kunt helpen!*» Hoe dit zy, *Publiek* was *niet* verwaand. Ik bezorgde dat kind zyn baret weêr, en nog ben ik bly dat ik zoo verwaand geweest ben.

Toen ik weêr op dien hooge-sluis stond, zocht ik den metselaar, maar vond hem niet. Eene dame glimlachte, en zeide: ZOEK NIET, IK BEN HET! En zy noemde my haar naam, dien ik later vergat, maar nu onlangs weêrvond: FANCY.

— Ik zegen U, zeide zy, *Ik geef u thans den wil, later de kracht, en de overwinning in 't eind!*

Dat begreep ik toen niet, omdat ik maar een kind was, beste Tine. Als ik haar iets te verzoeken had gehad, zou ik zeker gevraagd hebben: *Vry van kerk, morgen!* Anders niet.

Ik vergat die historie nooit, maar wèl werd zy op den achtergrond geschoven door allerlei dingen van schynbaar grooter belang. Meermalen heb ik FANCY weêrgezien, maar altyd anders. Wat nooit veranderde, was hare belofte: »*thans de wil, later de kracht, en in 't eind de overwinning!*»

Dat alles weet ge, beste Tine!

Maar zie, onlangs kwam ik in aanraking met een jong meisje, dat zich beklaagde over de bekrompenheid van hare omgeving. Zy scheen te lyden. Gy weet, dat ik alles liefheb wat lydt. Daarom zeker heb ik zoo véél liefgehad, en zoovéél!... Ze verzocht my, haar wat te leeren, en dit stuitte my vreesselyk tegen de borst. Want in den beginne meende ik haar te herkennen, als de dame van de hooge-sluis, en ge begrypt hoe plat ik neêrviel in de dagelyksheid van een huishouderig meisje dat een examen «leert» voor sekondante. Maar aan den anderen kant werd ik aangetrokken door haar verzoek om hulp. Al weet ikzelf dan niet veel, dacht ik, ik kan haar toch wat op den weg helpen, en ik schreef haar allerlei brieven. Wat en hoe ik schreef, weet ik niet meer. Het zal zeker een pedante winkel geweest zyn. Gaande-weg werd ik verliefd, schoon ik haar nooit zag, want ze scheen 'n stiefmoeder te hebben,

die gehoord had dat ik zoo'n slecht mensch was, die alle meisjes verleidde, en die geen goed geloof had. Bovendien zou ik ergens in 't Nut, een verhandeling gehouden hebben tegen 't kouzestoppen. Dit altans schreef my de kleine, maar ik verdenk haar nu van foppery. 't Was een voorwendsel, om my belang in-te-boezemen, en te beletten dat ik haar opzocht, of by my noodigde. Die kleine, domme, ondeugende meid moet FANCY geweest zyn! Wat zal ze zich vermaakt hebben met de pedanterie, waarmeê ik haar wat leeren wilde, en met de verwaandheid die my drong verlossing te beloven uit haar nauw huis!

Men had den laatsten tyd my 't leven zuur gemaakt. Ik had — ook zonder bestiefmoederde meisjes — veel te denken en te bepeinzen, wat me ernstig bezig hield, en zie, daar tref ik juist, dat in 't huis, waar ik een kamer heb, een groote verbouwing geschiedde. Allerlei werkvolk scheen 't er op toe te leggen, myn arm hoofd in de war te brengen. Als razend liep ik gedurig de kamer af. Ik had veel te doen, en kon niets uitvoeren. Onder anderen had ik te schryven aan den Minister, om hem te vragen of de nieuwe Gouverneur-Generaal van my gediend wilde zyn in 't tegengaan van al de schelmery, die daarginds weldra de positie van de Hollanders onhoudbaar maken zal. Ook herinner ik my, dat ik een brief schryven wilde aan de Kiezers, waarin ik hun — vóór ik my regtstreeks wend tot het buitenland — op 't hart drukken woû, dat er een DERDE PARTY te scheppen valt, die zich ten-doel stelt, de twee *cliques* op-zy te gooien, die nu bij afwisseling den Javaan mishandelen. En ik had nog veel meer te doen, dat weet ge!

Ik zat te schryven, en kon niet voortgaan. Zeker heb ik gevloekt! Radeloos liep ik naar 't venster, en zag een opperman die steenen aandroeg. Zyn houding, zyn gelaat, zyn blik, alles verplaaste my op dien saturdag! Ik ontstelde, en wilde iets zeggen, maar kon niets uitbrengen dan ... FANCY!

Want zy wàs het!

Wèl was dat haar fors hoofd, langgelokt en fier schuddende, met trilling als van de pyl, die zich een weg boort in 't juistgetroffen doel! Wèl was dat de blik van haar groot oog, waarmeê ze voor lange jaren myn heele kinderziel in zich opzoog! Wèl was dat de korte bovenlip, die zonder geluid één woord herhaalde ... IK WIL!

— FANCY, riep ik, waarom liet ge my zoo lang alleen? Wie zyt ge? Waar woont ge?

— Ik was *steeds* by u, ondankbare . . . maar . . .

Zy wierp een bedroefden blik op wat schryvery waaraan ik bezig was . . . brieven aan koningen, kiezers en ministers, geloof ik.

— Steeds was ik by u! Is 't *myn* schuld, dat ge blind zyt? . . . *Menschenkind!* . . .

— Ik heb u lief, FANCY! O, al ben ik maar een menschenkind . . . gy weet, dat ik u liefheb! Maar, FANCY, bedenk dat er verschil is, tusschen de mate myner *kracht*, en de maat van myn *wil!*

En op eenmaal zweefde my voor den geest eene aardsche liefde! Ik wilde haar omhelzen, maar ze ontweek my . . .

— Ik zal u verlossen, FANCY. Ik zal . . .

— Dwaas! niet IK ben 't arme mishandelde kind, dat verlossing noodig heeft! Niet IK heb behoefte aan *weten* en *kunnen*. 't Heelal ligt voor my open, als een opgeslagen boek. Geen stof sluit me in, geen band houdt my gebonden . . . ik ben, die was, en wezen zal, van eeuwigheid tot eeuwigheid!

Ik wilde spreken, maar een wenk gebood my 't zwygen.

— Luister! Veertig jaren lang — o, oneindig langer! maar men moet spreken van *tyd* met u! — veertig jaren lang sloeg ik u gade. Steeds hebt gy *gewild*, maar tot nog toe waart ge *zwak*. Gy hadt allerlei fouten, die me bedroefden . . . Die my bedroefden juist in U, want ge waart bestemd voor iets beters, dan 't *willen* alleen. Gy moet *kunnen! Kunnen* . . . dat is: *zóo willen, dàt ge kunt!*

En haar gelaat toonde my, *hoe* men moet *willen* om te *kunnen*. Maar weêr kwam 't my vóór, dat ik haar meer had gezien . . . onlangs nog . . . en ik voelde smart, omdat ze my gedurig afweerde.

— Maar FANCY, riep ik, waart *gy* 't niet, die my hulp vraagde

en hulpe toezeî, terzelfder-tyd? Waart *gy* 't niet, die my beloofde ... Myn God... 't is waar... die leêgte van myn hart... nieuwmaan...

En ik greep naar de lokken die 't heerlyk hoofd omgolfden... maar te vergeefs alweder!

— Wat gezegd is, IS gezegd, hernam zy, wat beloofd is, IS beloofd! En GY, *doe uw pligt!*...

— Ik zàl! Ik zàl!... Ik zal haar verlossen... Zeg my waar ze is, FANCY, ik zal haar verlossen!

— *Zy is dáár!* sprak ze ernstig, en wees met plegtig uitgestrekte hand naar de kaart van *Insulinde*, die aan den wand hing...

Ziedaar het stiefkind dat behoefte voelt aan ruimte, aan vryheid, aan beweging! Ziedáár 't mishandeld schepsel, dat aanspraak heeft op wat opvoeding en geluk! Verlos háár... dat is de roeping die ik u opdraag...

— Maar FANCY, *genius*, *engel*, dat heb ik *steeds* gewild...

Gewild, ja!... *Ik* gaf u dien *wil*...

O, lieve TINE, toen verdween zy! Is dat niet jammer? Juist toen ik haar vragen wilde om de *kracht!*...

Ik kan u niets zenden, lieve, ik heb niets. De minister antwoordt niet. Kunt ge 't nog wat uithouden? Ga anders naar den *Haag*, *Holland* heeft er aanspraak op, u te zien bezwyken. Ieder het zyne. LAEKEN heeft niet betaald voor zoo'n schouwspel. Ik ben veel beter. Nog altyd voel ik wat pyn in 't hart, maar 't is niet meer zoo hevig.

VAN FANCY.

Lieve MAX! Hu!... Hoe langer hoe erger! Nu vorderen ze van my eene belydenis, dat ik allerlei dingen geloof, die gebeurd zyn voor achttienhonderd jaar! Ik weet er niets van. En als ik 't *niet* belyd, worden zy boos, en zeggen dat ik een slecht meisje ben, dat toch niet waar is.

Ik heb in lang niet van u gehoord. Zoudt gy ziek wezen? Dat zou me zeer spyten. Ik had juist noodig van u te weten, hoe ik my zal afhelpen van die belydenis. 't Komiekste is, dat ik ook belyden moet, dat men altyd de waarheid moet zeggen. Dat klopt niet! Ik stel my voor, hoe ik 't maken zou, om een' wilde aan 't verstand te brengen — ik leer myn examen voor sekondante — het volgend *theorema*:

«Om gelukkig te wezen na je dood, moet je gelooven dat er allerlei dingen die niet gebeuren kunnen, gebeurd zyn vóor je geboorte.» Ik denk dat zoo'n wilde den zamenhang niet zou begrypen, en ik ben vreeselyk wild op dat punt.

Lieve MAX, tòch kan ik niet alles wegwerpen wat er staat in dien Bybel. Ik vind het Hooglied schoon — ach, ik zou wel willen trouwen! — Sommige *Psalmen* ook. En 't boek van de *Makkabéen* . . . dat 's een waar heldendicht! En ik dweep met JOB! JOB is myn man! Maar niet om zyn geduld, neen . . . om de flinkheid waarmeê hy opstond tegen den god die hem overleverde in de handen van SATAN. — Nog-al valsch, vind ik. —

Ik heb veel gelezen in dien Bybel, nadat ge my geschreven hadt, dat er zooveel instond wat een fatsoenlyk meisje niet weten mag. Die geschiedenis van SIMSON heeft me byzonder getroffen, omdat er iets dergelyks heeft plaats-gehad met my-zelve. Neen, ik heb geen *Philistynen* doodgeslagen . . . en met een leeuw gevochten ook niet, maar myne *haren!* . . . 't Is een malle geschiedenis. Verbeeld u, dat er op myn zesde jaar voorspeld is dat een lok van myn haar — op nieuw maansdag geknipt — kracht geven zou . . . Ik word geroepen, MAX. Morgen meer. Dan is 't knipdag. Ik zal u dan metëen die historie vertellen. Ik begryp 't nu beter, door SIMSON . . . Ik word geroepen om te rekken . . . Morgen! . . .

Wanneer kryg ik die tiende geschiedenis van gezag? . . .

AAN FANCY.

O gaarne! . . . DAAR LIGT EEN ROOFSTAAT AAN DE ZEE, TUSSCHEN OOST-FRIESLAND EN DE SCHELDE . . .

Maar eilieve, FANCY, ook gy hebt my iets beloofd . . . Wanneer ontvang ik . . .

VAN KAPPELMAN.

Mynheer! Ik ben KAPPELMAN! Myne zaken gaan zeer goed, en ik leid een rustig, en gemakkelyk leven. Ik zie, dat gy, in weêrwil daarvan, voortgaat, u te bemoeien, met de stiefdochters, myner vrouw. Dat versta ik niet langer. Myne vrouw, mag met die kinderen, doen wat zy wil — daarvoor is zy myne vrouw — en ik zal zorgen, dat uw zedeloos geschryf, niet in derzelver handen kome. Ik bevind my zeer goed, by de tegenwoordige inrigting, van myn huis, en dat is het voornaamste. Ik ben KAPPELMAN. Ik zal 't vertellen aan myn vriend den kruienier dat gy een democraat zyt . . .

VAN EEN DOMINÉ.

God laat niet met zich spotten. Ik verzoek u myn bef terugtezenden, die ik laatst by u heb laten liggen. Uwe verdoemenis is zeker, want er staat geschreven dat men aan de gestelde magten moet onderdanig zyn. Ik verwacht myn bef met den eersten trein. Ik zal de kinderen op de katechisatie voor u waarschuwen, en hun inprenten dat ze u myden als den ANTICHRIST.

VAN EEN OOM.

Als gy voortgaat de kinderen van myn broêr zoo wys te maken, dat het ouderlyk gezag ondermynd wordt, zal ik op de beurs publiek maken, dat uwe denkbeelden communisties en onfatsoenlyk zyn . . .

VAN EEN STIEFMOEDER.

Ik doe met de kinderen van myn man, wat ik verkies, en als gy niet ophoudt hun dingen te vertellen, die zy niet mogen weten, zal ik hen opsluiten. 't Gaat u niet aan, dat ik uit die kinderen haal, wat er uit te halen is, en dat ik ze voor my laat arbeiden, 't geen ze bovendien geheel vrywillig doen. Met al uwe geschiedenissen heb ik niets te maken . . . ze brengen wanorde in huis. Als ge niet ophoudt, zal ik de wet tegen u inroepen, en overal kwaad van u vertellen. . .

VAN EEN MEISJE.

Ik ben een boetvaardige zondares, en mag u niet langer broeder noemen. Want in-stede van te antwoorden op myne genade-deelachtigheid aanbiedende brieven, stoot gy den Heiligen Geest van u af, en roemt op eigen daden. Ik zegge u dat gy behoort te roemen in dien eenigen waren onwrikbaren hoeksteen des Geloofs, JEZUS, dat is: de CHRISTUS, die neergedaald is ter helle, en verheven ter regterhand GODS.

Reinig u met het bloed des kruizes... Anders zal ik genoodzaakt zyn een *oefening* tegen u op te zetten, en daarin zal ik verkondigen, dat gy de verzenen tegen de prikkels slaat...

VAN EEN BEHOUDER.

Ik zal rondstrooien dat gy een radicaal zyt, en een oproermaker, en dat ge uw schulden niet betaalt...

VAN EEN LIBERAAL.

Als ge niet ophoudt, ons huichelaars te noemen, en te zeggen dat onze aangebeden THORBECKE een onbeduidend mannetje is, zal ik my verpligt achten, u overal uittemaken voor een onverlaat, een dief, een echtbreker, een gek en een poëet...

VAN EEN GOUVERNEUR-GENERAAL IN RUSTE.

Ik zal niet antwoorden op al uw beschuldigingen. Als ik trachtte te betoogen, dat ik geen gewetenlooze schurk was — zoo-als ge van my zegt — zou ik vreezen my schuldig te maken aan partydigheid.

Daarom zal ik liever — zoo-ver myn geringe middelen, en de christelyk-pligtmatige zorg voor myn bezittingen, en 't opzigt over mijn buitenplaats toelaten — u overal discrediteren, opdat het arbeiden u zwaar valle, en gy eindelyk, al te diep neergebogen door zorg, moedeloos mogt worden, en ophouden my aan te vallen in 't dierbaarst wat ik heb in myn overgegaêrd tractement.

VAN FANCY.

Myne belofte? . . . Ziehier! . . .
Maar nu heb ik aanspraak op de TIENDE GESCHIEDENIS VAN GEZAG!
Doch MAX, ik wensch dat ge daaraan een slot maakt!
GY KUNT HET . . . JA . . . NU KUNT GY!

AAN TINE.

Ik heb het . . . ik weet het . . . ik voel het! . . . Myn hart is niet meer leêg! . . . Zy zond me . . .
O God, ik begryp alles!

EERST DE WIL . . . NU DE KRACHT . . . EN IN 'T EIND DE OVERWINNING! . . .

TINE . . . IK ZAL OVERWINNEN! IK BELOOF U, DAT IK OVERWINNEN ZAL! WEES GERUST . . .

— Ga van tyd tot tyd eens kyken naar dien meneer op nummer *zes!* had de doctor in de letteren gezegd tot den bediende.

Deze voldeed daaraan, en vond den «man in de kamer» zeer wèl. Hy scheen opgeruimd en vrolyk.

Die bediende begreep dat de letterdokter verkeerd geoordeeld had.

En dat begryp IK ook.

Hoe GY dit begrypt, PUBLIEK, is me om 't even.

Neen, niet *geheel!* Als GY 't ééns waart met dien bediende en my . . . zou ik me haasten te veranderen van opinie . . .

Tot ziens!

VERSPREIDE STUKKEN.

VERSPREIDE STUKKEN

VAN

MULTATULI.

INHOUD:

Brief aan den Gouverneur-Generaal in-ruste.

Brief aan Ds. FRANCKEN over den «Max Havelaar.»

Wys my de plaats waar ik gezaaid heb!

Japansche gesprekken.

Geloofsbelydenis.

Het Gebed van den Onwetende.

De School des Levens.

De Zegen Gods door Waterloo.

AMSTERDAM, — G. L. FUNKE.

1872.

BRIEF AAN DEN GOUVERNEUR-GENERAAL IN-RUSTE.

Tot vervelens toe heb ik gezegd, geen *schryver* te zyn. Om duidelyk te maken, waarom ik deze kwalificatie verre van my werp, behoef ik slechts te wyzen op 't verdriet dat my de opgang van den HAVELAAR heeft veroorzaakt. Het „mooi-vinden" van dat boek is door de natie gebruikt als huichelachtig voorwendsel, om zich te onttrekken aan de *zaak*, die daarin behandeld wordt. (Zie daaromtrent de vertellingen over den *impresario*, over CHRESOS, over DIMANCHE, in *de Minnebrieven.*) Ik weet niet wat verachtelyker is, DON JUAN's laaghartig vleien, of de plompe wraakzucht van SCHMOEL.

Om evenwel den „mooi-vinders" hun voorwendsel te ontnemen, volge hier de herdruk van een stuk, waarin voorkomt een brief aan den Gouverneur-Generaal in-ruste. Dat stuk ging den HAVELAAR ruim twé jaren vooräf, en is eerst nà 't verschynen van dat boek gepubliceerd. Wanneer letterkundige roem of de begeerte om opgang te maken, myn doel ware geweest, zou ik myne grieven niet zo-lang in stilte hebben behandeld.

't Spreekt van-zelf dat de ellendeling, aan wien deze brief gerigt was, daarop niet heeft geantwoord. Hij rustte!

Ik hecht er aan, dat dit stuk bewaard blyve, opdat men later in-staat zy

met nuchterheid te oordelen over myn goed regt, en over de gegrondheid myner grieven tegen nederlandse schelmery.

Men bedenke toch by 't lezen, dat ik schreef aan den man wien de zaak regtstreeks aanging, en die door de hem aangeboden bylagen instaat werd gesteld, elke bewering te toetsen aan de bewyzen die ik overlegde. Men vergelyke overigens alles wat ik omtrent die treurige Lebakse geschiedenis meêdeel, met de stukken waarvan ik afschrift geef in den *Havelaar*, met de vraagpunten aan den contrôleur, en met den specifiken staat van gestolen buffels, dien ik publiceerde in de *Minnebrieven*.

Hoe toch moet ik 't aanleggen, om myn lezers optewekken tot het beoordeelen der *zaken* die ik behandel? Ik geloof niet, dat de brief aan DUYMAER VAN TWIST zo bezonder mooi is, en dáárom wil ik dat hy bewaard blyve. Als de „mooiheid" van den HAVELAAR zal versleten zyn, wordt er misschien eenmaal op dàt stuk regt gedaan aan myn kinderen.

Wie 't vreemd vindt, dat ik spreek van *my*zelf, en niet van de zaak der javanen, bedenke dat ik *de vertegenwoordiger* ben van die zaak.

Ik heb die eer veroverd, door wat ik opofferde om hunnentwil. Wie meent meer regt te hebben op 't representeren van *regtdoen* in INDIE, gelieve zyn geloofsbrieven overteleggen. Als ze in orde zyn, zal ik myn plaats afstaan.

Tot zo-lang blijf ik beweren, dat de nederlandse regering geen herstel van grieven beoogt, dat ze geen regtvaardigheid *wil*, indien ze voortgaat *my* te miskennen. *Ik alleen* heb *getoond en bewezen* regtvaardigheid te *willen*. Wie *my* ter-zyde schuift, wil onregt. De tegenwoordige minister had de impudentie my te zeggen, dat ik niet den minsten invloed had uitgeoefend op indise zaken. *Hy* zeker, toen-i in den Javasen oosthoek fortuin maakte met de kruieniery. Ik ontken dien invloed niet. De som van juist zùlke invloeden zal bewerken, dat de Javaan ons eindelyk wegjaagt. Maar wel ontken ik, dat de waardigheid der natie gediend zou wezen met de resultaten van „invloeden" die uitvloeien van zùlke bron.

Dat de chefs der huizen in de rotterdamse zandstraat invloed oefenen op

zeden en gezondheid, is zeker. Maar niet goed is het, die heren — na gemaakte zaakjes — te benoemen tot opzigters over zeden en hygiène. Dit kan ik verzekeren dat de Javaan zulke benoemingen schandelyk vindt. Hy begrypt niet die „*accommodements avec la morale.*"

Ik heb *bewezen* regtvaardigheid te willen. En nog-eens, wie hoogmoed, eerzucht of eigenwaan meent te ontdekken in deze bewering . . . hy neme myn plaats in. Maar: *met de lasten*, en onder 't overleggen van behoorlyke *lettres de créance.* Men mag geen aanspraak maken op *rem et pretium* te-gelyk. Dat 's, meen ik, een regel in regten, en, wat meer zegt, een regel van regt (1865).

MAX HAVELAAR aan MULTATULI.

Waarde Multatuli! Tine is vry wel, maar Max is aan 't vechten met een kies. Hoe komt het toch dat de natuur, die sedert duizende jaren zich bezig-houdt met het leveren van één mens in de sekonde, na zo lange oefening nog niet geleerd heeft een mens *d'emblée* kompleet te maken? Weet ge ook, of honden en katten last hebben van 't tanden-krygen? Ik zie niet in, waartoe het dient. Ik had een' meester die beweerde dat alles zyn doel had — daarin wil ik hem nu niet tegenspreken — maar hy wilde dat doel aanwyzen, uitleggen, verklaren . . . en schoot dan, geloof ik, dikwyls mis. «Wenkbrauwen: zweet des aanschyns.» Goed. «Knevels?» . . . Toen werd hy vies. «En de vrouwen dan», vraagde ik, «als ze verkouden zyn?» Maar hy zeî, dat ik pedant en lastig was. Dáárin had hy gelyk, maar: «Meester, hoe komt het, dat ik zo pedant en lastig ben?» Toen werd ik gerelegeerd by de absente knevels van de vrouwen. En tans weet ik waarachtig noch het een, noch het ander. Één van beide: de natuur is volmaakt, en weet wat ze wil, of ze is *niet* volmaakt, en weet het *niet.* Of ik voldoe aan myne bestemming door myn lastigheid, óf 't is ene fout van de dames, dat ze geen knevels dragen.

Denk eens goed daarover na, MULTATULI, en deel my den uitslag mede. Ik vind zo'n onderzoek nuttiger dan dat uitschryven van verzen, die ge uit myn pak haalt. Laat dat na. Daarby zal ieder winnen: gy, 't publiek, en ik.

Maar het zou my innig spyten, als ge tot het besluit kwaamt, dat ik myne pedanterie moest opgeven. Het is myn lievelingsondeugd, en, *entre-nous*, ik geloof dat er onder de lieden die daar-over klagen, velen zyn die 't van my winnen. Ik heb een chef gehad, die eenmaal, na my vaderlyk berispt te hebben over myne verwaandheid, zyn toespraak sloot met de woorden: «Zie naar *my*, myn jongen, ik ben zó knap, en toch ben ik altyd modest gebleven.»

Zo knap als hy ben ik nooit geworden — hy was namelyk staatsraad in ik weet niet welke soort van dienst — maar *en revanche* heb ik me ook nooit schuldig gemaakt aan zóveel modestie. Ik geloof dan ook, dat modestie — even als eerlykheid en neusdoeken — een menselyk uitvindsel is, en dat de waarheid, de zuivere, naakte waarheid — onverschillig of ze ons baat of schaadt... vernedert of verheft — den grondtoon moet aangeven van ons spreken en schryven. Er blyft nog altyd genoeg onwillige leugen over in dien toon... Ik heb uitgerekend, dat men op dertien verschillende manieren, met dezelfde woorden toch, zeggen kan, dat men zyn vader vermoord heeft, of makaroni gegeten.

«*Le ton fait la chanson.*» Uw «*ton*» deugt niet. Neem my niet kwalyk, dat ik u rond-uit myne méning zeg, en wyt het aan de gemeenzaamheid, die een gevolg is van onzen langdurigen omgang. Wat al water zou er gestroomd zyn door de grachten van Amsterdam — als dat water stroomde — sedert ik u het eerst ontmoette, met wat kennis. Ik herinner my dien dag, als ware 't gisteren! Gy beet op uw duim, en maakte uw hof aan een oude vrouw, op wier schoot ge laagt, met uwe bénen omhoog. En gy hebt haar regt hartelyk geschopt... en ze scheen niet ongevoelig voor die

bewyzen uwer genegenheid, want zy noemde u een lieve jongen, en kuste u. Maar ze belette 't verdere schoppen, door u in-te-spelden in een luur.

Wat heb ik veel met u uit-te-staan gehad, sedert die eerste liefde! Ik hield niet van u, en offerde u *au premier venu*. Het was my zelfs een genoegen, op u te smalen en te schimpen, en toch, toch kon ik my niet afscheiden van u, dien ik zo lang gekend had. Ik was aan u gehecht, als een kind aan zyn katje, en vermaakte my vaak, met u op den staart te trappen, en te doen schrewen. En ik legde u het zwygen op, als uw geschreeuw my verveelde. Maar ge waart niet altyd gehoorzaam . . . neen, dat waart ge zelden. En zelfs als ik u het schrewen toestond, wat meestal uw *toon* niet naar myn zin.

Daar hebt ge nu, by-voorbeeld, het boek, dat ge over my schreeft... is dát nu een manier om my genoegen te doen? Gy vertelt aan de héle wereld, dat ik verzen gemaakt heb, en steelt me het brood uit den mond. Ik was juist in onderhandeling over ene betrekking by de inkomende regten. Ik meende er op te kunnen rekenen, en had al aan kleinen MAX een paar schoentjes beloofd.

Is dat nu fraai van u? . . . O, ik weet wel, dat gy met uw satanike philosophie my zult antwoorden: «dat inkomend regt een misbruik is, een schandelyk, schadelyk misbruik, een overblyfsel uit de middeléwen; dat het afkoop is van roof, en gereglementeerde afzettery; dat men de wachthuisjes van de douane gebouwd heeft van 't materiaal der ingevallen roofsloten . . .»

Dat wil ik wel aannemen, maar de schoentjes van MAX dan?

«O, zegt ge, er zyn zo-veel volkeren die geen schoenen dragen . . .»

O God, o God, wat moet ik myn kind antwoorden, als het my vraagt, waarom ik hem geen schoenen koop!

Ik ben afgedwaald. 't Is dan ook moeielyk, niet af-te-dwalen, als een kind om schoentjes vraagt te vergeefs!

Maar 't zal me niet weêr gebeuren . . . in dezen brief niet.

Ik zeide, dat uw toon niet deugde. Waarom gaaft ge niet liever, in plaats van dat boek te maken, eenvoudig den brief, dien ik schreef aan den Gouverneur-Generaal in-ruste? Hebt ge dien niet gevonden in myn pak? Zoek er eens naar. Hy ligt, als ik wèl heb, tusschen JOB en VAUVENARGUES. En kyk met-een VAUVENARGUES eens in ... maar JOB hoeft niet, want dan gaat ge weer aan 't verzen uitschryven, en er is *proza* nodig, anders begrypen ze u niet. Lees liever eens na, wat LE MAISTRE aan zyn gouvernement schreef, *het gouvernement dat niet verwonderd wilde zyn.* En tracht eens te zien te krygen, wat CHARLES LAVOLLÉE over *China* zeî ... en doe er niets by van uzelf, want dan bederft ge 't weêr.

Als gy nu niet letterlyk doet, wat ik U verzoek, breek ik met u, voor altyd. En als gy weêr zegt, dat ik een dichter ben, doe ik u een proces van injurie aan, want gy zoudt my schaden in de opinie myner medeburgers, en ik hecht veel aan die opinie. Er kon weêr ene betrekking open-komen by de regten.

En zulk een proces zoudt ge verliezen. Want ik heb getuigen! Vraag eens aan den Minister van Koloniën, of ik niet een goed bureau-man was in 1848 en volgende jaren; vraag hem of er *poëzie* was in myne *statistieken?* Hy zal zeker party voor my trekken, en woedend boos op U wezen, want onwaarheid duldt hy niet. Beter dan iemand, weet *hy*, dat ik een man van cyfers en staten ben. Ja, gaarne zal hy getuigen, dat hy eens zoo verliefd is geweest op myn proza, dat hy beloofd heeft my tot zyn partikulier' sekretaris te verheffen, wat dan ook nooit geschied is.

Geef iets aan die oude jodin, die zoo tragies roept: «Got segent jedle heer, wat sieje bleek!» Maar zeg haar, dat er een fout is in haar *modus* van 't zegenen, en let eens op de schoentjes van haar kleinen jongen.

En als ze vraagt naar *myn* kind, keer u dan af, en schrei niet.

MAX HAVELAAR.

Ik heb de jodin niet gezien. Maar in de buurt van JOB, vond ik werkelyk den brief, waarvan hy spreekt. Ik zal dien meêdélen, na eerst verteld te hebben, wat ik vond van VAUVENARGUES, van CHARLES LAVOLLÉE en van JOSEPH LE MAISTRE [1]). Ik houd alle kommentaar terug, want brouilleren wil ik niet. Maar lastig en pedant is hy, dat wil ik toch even zeggen.

VAUVENARGUES.

Tout ce qui sort de la route ordinaire des usages, effraie ou choque ceux qui, favorisés par ces usages mêmes, n'ont jamais eu besoin de les braver; et voilà pourquoi les gens de la cour observent d'ordinaire, à l'égard des gens en place, une beaucoup plus grande circonspection, que ceux qui, placés dans les rangs inférieurs, ont beaucoup moins à perdre, et par cela même peuvent risquer davantage.

Vauvenargues, malheureux par sa santé, par sa fortune, et surtout par son inaction, sentait qu'il ne pouvait sortir de cette situation pénible, que par une résolution extraordinaire. Les caractères timides en société, sont souvent ceux qui prennent le plus volontiers des partis extrêmes dans les affaires embarrassantes: privés des ressources habituelles que donne l'assurance, ils cherchent à y suppléer par l'élan momentané du courage; ils aiment mieux risquer une fois une démarche hasardée, que d'avoir tous les jours quelque chose à oser.

Vauvenargues, étranger à la cour, inconnu du ministre, dont il aurait pu solliciter la faveur, privé du secours du chef qui aurait pu appuyer sa demande, prit le parti de s'adresser directement au roi, pour lui témoigner le désir de le servir dans les négociations. Dans sa lettre, il rappelait à Sa Majesté, que les hommes qui avaient eu le plus de succès dans cette car-

---

[1]) Het zal wel onnodig wezen, uittewyden over de *toepassing* der aangehaalde stukken. Ik hoop lezers te vinden, die deze toepassing weten te maken, zonder myn hulp. Zeer dikwyls echter werd myn hoop te dien aanzien te-leurgesteld. Zulke ervaring gaf my de verdrietige IDEËN **502** en **523** in de pen (1865.).

rière, étaient *ceux-là mêmes que la fortune en avait le plus éloignés.* Qui doit, en effet, ajoutait-il, servir Votre Majesté avec plus de zèle, qu'un gentilhomme qui, n'étant pas né à la cour, n'a rien à espérer que de son maître et de ses services?"

Vauvenargues avait écrit en même temps à M. AMELOT, ministre des affaires étrangères. Ses deux lettres, comme on le conçoit aisément, restèrent sans réponse. LOUIS XV n'était pas dans l'usage d'accorder des places sans la médiation de son ministre, et le ministre connaissait trop bien les droits de sa place, pour favoriser une démarche, où l'on croyait pouvoir se passer de son autorité.

Vauvenargues, ayant donné, en 1744, la démission de son emploi dans le régiment du roi, écrivit à M. AMELOT une lettre que nous croyons devoir transcrire ici.

„*Monseigneur*,

„Je suis sensiblement touché, que la lettre que j'ai eu l'honneur de vous écrire, et celle que j'ai pris la liberté de vous adresser pour le roi; n'aient pu attirer votre attention. Il n'est pas surprenant peut-être, qu'un ministre si occupé ne trouve pas le temps d'examiner de pareilles lettres, mais, monseigneur, me permettrez-vous de vous dire, que c'est cette impossibilité morale où se trouve un gentilhomme qui n'a que du zèle, de parvenir jusqu'a son maître, qui fait le découragement que l'on remarque dans la noblesse des provinces, et qui éteint toute émulation? J'ai passé, monseigneur, toute ma jeunesse loin des distractions du monde, pour tâcher de me rendre capable des emplois, où j'ai cru que mon caractère m'appelait; et j'osais penser qu'une volonté si laborieuse me mettrait du moins au niveau de ceux, qui attendent toute leur fortune de leurs intrigues et de leurs plaisirs [1]). Je suis pénétré; monseigneur, qu'une confiance que j'avais

[1]) Ou — voeg ik er by — qui doivent toute leur considération à leur fortune, bien ou mal acquise. 't Is inderdaad schandelyk, dat juist die personen in NEDERLAND geëerd zyn, die aan de misbruiken welke bestreden moeten worden, hunne fortuin, en de daaruit voorvloeiende verheffing te danken hebben. DUYMAER v. TWIST zou niet gekozen kunnen worden tot lid der eerste kamer, als-i niet behoorde tot de hoogstaangeslagenen, dat is:

principalement fondée sur l'amour de mon devoir, se trouve entièrement déçue. Ma santé ne me permettant plus de continuer mes services à la guerre, je viens d'écrire à M. le duc de Biron, pour le prier de nommer à mon emploi. Je n'ai pu, dans une situation si malheureuse, me refuser à vous faire connaître mon désespoir. Pardonnez-moi, mouseigneur, s'il me dicte quelque expression qui ne soit pas assez mesurée.

„Je suis, etc."

CHARLES LAVOLLEÉ over China.

Pour administrer tant de provinces, plus grandes que des royaumes, il faut que l'empereur et ses ministres soient assurés d'une obéissance passive, et qu'ils comptent sur l'exécution immédiate de l'ordre une fois donné; les observations, les conseils même, sont mal accueillis, et taxés de révolte. Mais alors qu'arrive-t-il? C'est que les fonctionnaires, moins peut-être par adulation que par crainte, envoient dans les momens critiques des rapports incomplets ou inexacts, dissimulent les petites difficultés, amoindrissent ou dénaturent les difficultés sérieuses, se décernent des triomphes diplomatiques et militaires, imaginés pour l'entière satisfaction de leur cour; enfin saturent leurs depêches de toutes les exagérations, de tous les mensonges que peut contenir un récit officiel... Trompé par leurs rapports, et conservant ses illusions, le cabinet impérial s'obstine dans le vieux système; il repousse toute idée de concession, et les affaires s'agitent dans une sorte de cercle vicieux, où s'accumulent les malentendus et les embarras [1]).

---

tot de rykste in den lande. En dat hy ryk *is*, heeft-i te danken aan de lauheid der natie, die 't duldt dat hy z'n overgespaard geld behoudt, in steê van 't hem af-te-nemen, ter gedeeltelyke vergoeding van de schade die zo-velen hebben geleden onder en door zyn wanbestuur.

FRANSEN VAN DE PUTTE, de ryk geworden contractant en vrij-arbeider — men zegt, dat-i drie miljoen wist te halen uit Javanen-arbeid in elf jaren tyds; en al zy 't minder, toch is 't zeker, dat het *zeer veel* is — die v. d. PUTTE is MINISTER VAN KOLONIEN! (1865.)

[1]) 't Is om jaloers te worden op CHINA! Daar immers zou voor den naïven mensenvriend *hoop* kunnen bestaan op verbetering, indien hy slagen mogt in 't doordringen tot den Keizer, die slechts bedrogen is door „leugenachtige rapporteu," en misschien zich zou verpligt voelen iets te doen tot herstel,

JOSEPH LE MAISTRE *aan zyn Gouvernement.*

(Ja, MAX, ik moet er wat by zeggen, of «ZE begrypen u niet» Ik vind dat «*ze*» onhoffelyk, en scherper dan de uitvallen, die gy zo afkeurt in *my*. Hoe dit zy, ik ben aan de nagedachtenis van LE MAISTRE verschuldigd, te zorgen dat men hem niet behandele als den verzemaker. Ik houd veel van LE MAISTRE. Hy had *overtuiging*, hy was *geheel wat hy was.*)

De onttroonde koning van Sardinie wachte op Sicilie den loop der

---

als men hem het leugenachtige dier rapporten had aangetoond. Ik denk dat de drukpers in CHINA niet vry is. Dit is een bemoedigend denkbeeld voor een chinesen mensenvriend. Hy kan zich troosten met de gedachte: *Als* de Keizer 't wist, wie weet òf er geen regt geschiedde!

Maar wat men te denken hebbe van een land, waar de hele natie *rilt*, zonder dat iemand een hand uitsteekt tot herstel, ook *hy* niet, die volgens alle mogelyke grondwetten van eerlykheid en menschelyk gevoel zou geroepen zyn, om z'n onderdanen geluk te geven zoveel in z'n vermogen is . . . och, 't is te verdrietig om er aan te denken.

Wat helpt een vrye drukpers, als men niet leest? Wat helpt het lezen, als men slechs rilt? Wat helpt het rillen, als men niet handelt?

Maar ik dacht daaraan niet, toen ik den Havelaar schreef, ik bedroog my met de chinese hoop: dat het „Keizerlijk kabinet" bedrogen was door valse rapporten, en met dankbaardheid de gelegenheid zou aangrypen om eens iets wáárs te vernemen.

Ik heb 't niet verder kunnen brengen dan den minister THORBECKE te dwingen tot de erkenning: „dat er besmetting heerste in de politiek van den staat." Zo'n verklaring is heel prettig voor den patiënt! Voor-al wanneer hy daarna zo zorgvuldig wordt verpleegd ter genézing, als we ondervinden na 't oprigten van de liberale-malz apteek.

Ik ben zo vry te geloven, dat er in China zelfs, iets anders zou gevolgd zyn op zo'n rilling, dan 't verruilen alleen van m'nheer MALZ-BRUGGEMAN, tegen m'nheer MALZ-HOFF en consorten (1865.).

gebeurtenissen af. De kolos die hem had ter-zyde geschoven, kon sterven. Misgewas kon ontevredenheid wekken; ontevredenheid, onwil; onwil, magteloosheid, en magteloosheid neêrlaag. «Alles verandert — zo redeneerde die koning *in partibus* — het kan niet altyd blyven zo-als het is ... wie weet, hoe spoedig ik myn koningschap weêr aanvaarden kan.» Ja, men zegt, dat hy zich reeds bezig-hield met het herscheppen van de uitmonstering der kragen van de garde, die hy zou laten exerceren, exerceren ...

Maar JOSEPH LE MAISTRE, die voor half-geld, neen nagenoeg zonder bezoldiging — hy deelde het middagmaal met zyn knecht — de betrekking waarnam van resident zyner onttroonde Majesteit, aan het Russise hof... JOSEPH LE MAISTRE verzuimde geheel en-al de zoo nodige studie der uitmonstering van de garde. Hy was *excentriek* genoeg, om niet de minste sympathie te gevoelen voor ministers, die de kleêrmakery verhieven tot *zaken van staat*, en, onbekwaam als zyn grote tegenstander, die by zyn geëskorteerd bezoek te Berlyn zoo onnozel stond te kyken, toen de koning van Pruissen hem toonde, hoe er zeven rok-rug-banen te snyden waren uit eene breedte, ergerde hy zich over de fainéantise van zyn gouvernement *at home*.

Want hy was een man van *handeling*. Het verdroot hem te wachten, tot dat de kolos zou gelieven te *vallen* ... hy wilde hem omstoten: *ene koalitie!*

En hy dacht daaraan met al de kracht van zyn zo krachtig denkvermogen, en na lang beraad, na veel inspanning, na zyn pogen te hebben betaald met het beste van zyne ziel, riep hy uit: «*Ik heb het gevonden!*»

NAPOLEON zou niet op zyn gemak zyn geweest, als hy gehoord had, dat LE MAISTRE meende het middel gevonden te hebben om hem te doen vallen, want Napoleon kende LE MAISTRE.

En toch had NAPOLEON weêr gerust kunnen wezen, want LE

MAISTRE had een *gouvernement* . . . er was een *kabinet* op Sicilie!

En LE MAISTRE schreef aan zyne Sardinise Majesteit. Hy schreef duidelyk, uitvoerig, overtuigend. Hy boog zich neêr tot de vatbaarheid van ministers, en misschien heeft hy, als Havelaar, gezegd, «anders begrypen ze 't niet."

Nu moet ik bekennen, dat er in het plan van onzen diplomaat wel iets was, dat afkeuring verdiende: 't was eenvoudig. De koning verlangde naar zyn garde, en zyn kroon; er was weinig kans te geraken tot een en ander — NAPOLEON behield gewoonlyk die dingen voor zichzelf — men wachtte dus op een ommekeer van 't lot op *Himmels einfallen*, en zie, daar komt een man op half-traktement, die niet eens rang van excellentie had, met een plan voor den dag dat, dat . . . kortom, hy bragt het verloren speelgoed weêr, en de goddelyke légitimiteit zou zegepralen over 't ondragelyk parvenuschap van den gehaten indringer, die niet wist hoe men een militairen rok snydt.

Natuurlyk werd het plan van LE MAISTRE verworpen.

Deze vraagde verschoning voor zyne verkeerdheid, en wat nu volgt, is een uittreksel uit den brief, waarin hy dit deed:

Comment donc cette idée à-t-elle été si mal accueillie à *Cagliari?* Je crois que vous m'en dites la raison, sans le savoir, dans la première ligne chiffrée de votre lettre du 15 février, où vous me dites que la mienne *est un monument de la plus grande surprise.* Voilà le mot, monsieur le ministre; *le cabinet est* SURPRIS . . . tout est perdu. *Envain le monde croûle. Dieu nous garde d'une idée* IMPRÉVUE [1]). Et c'est ce qui me persuade encore

[1]) Toen ik DUYMAER v. TWIST in de gelegenheid stelde te weten wat hy sedert lang had moeten weten — daarvoor betaalde hem de natie — was hy verrast, en: *Dieu nous garde d'une idée imprévue!* Ik ben zo vry te geloven wel eens meer ideën te hebben gehad, die verrassend zouden wezen voor zo'n ordinair persoon. Toch liet ik die verrassing gelden als verligtende omstandigheid. Voor twé tonnen gouds in 't jaar, kan men geen held ver-

davantage, que je ne suis pas votre homme, *car je puis bien vous promettre de faire les affaires de* S. M. *aussi bien qui tout autre, mais je ne puis vous promettre, de ne jamais vous* SURPRENDRE. C'est un inconvénient de caractère, auquel je ne vois pas trop de remèdes! . . .

En nu:

HAVELAAR *aan den* GOUVERNEUR-GENERAAL IN-RUSTE [1]).

Brussel, January 1858.

Excellencie!

Voor negentien jaren trad ik in dienst van het Nederlandsch-Indische gouvernement; ik ging by myne chefs door voor yverig, wèlopgevoed en bekwaam. De bewyzen daarvan bevinden zich in de archieven, en moeten Uwe Exc. voorgelegd zyn.

Ik heb vele en velerlei betrekkingen vervuld. Ik was successief

langen. In-weêrwil van zyn allergemeenste ordinairheid, hield ik VAN TWIST voor *eerlyk*. Men ontwaart dit uit het stuk dat nu volgt. En zelfs nog in den HAVELAAR, heb ik den man behandeld met meer verschoning dan hy verdiende. Wat men te denken hebbe van de eerlykheid des mans, die nà 't ontvangen van den bovenstaanden brief, nà 't verschynen van HAVELAAR, VRY-ARBEID en MINNEBRIEVEN, geen aandrang voelde tot herstel — voor zo-veel mogelyk altans — van wat hy misdreven had, dit laat ik over aan 't oordeel van elken lezer . . . die lezen kan (1865).

[1]) Het uitgeven der bylagen die dezen brief vergezelden, is me op dit oogenblik te omslagtig. En ze zyn niet nodig, vind ik, na 't zwygen van VAN TWIST. Durft hy beweren, dat die bylagen niet aantoonden wat ik daarvan opgeef, welnu, dan zal ik altyd lust en gelegenheid vinden om die later te publiceren.

„Het beste justificatoir bewys voor al myn beweringen, levert VAN TWIST zelf, door z'n prachtige redevoering in de twéde kamer — waar-i zeide dat hy zweeg uit vrees voor partydigheid — en door dat zwygen zelf. (1865.)

geplaatst te BATAVIA, op SUMATRA, te POERWAKARTA, in BAGLEN, te MENADO, op AMBOINA, en laatst te LEBAK.

Sommigen dier betrekkingen waren moeielyk.

Op SUMATRA, waar ik in 1843 de afdeeling NATAL bestuurde, vond ik de bevolking in gisting, tengevolge van den sedert kort geëindigden oorlog tegen de Padries, en van de, door den gouverneur te PADANG genegeerde, maar niettemin bestaan hebbende, zamenzwering van JANG-DI-PERTOEAN in de Battalanden. De processtukken over den aanslag van den Maleyer SI-PAMAGA, tegen het leven myns voorgangers, en dat van den TOEANKOE van NATAL, leveren daarvan het bewys.

Te MENADO, waar ik drie jaren secretaris was, heb ik naar myne beste krachten medegewerkt tot de reorganisatie der residentie. By schryven van 6 Augustus 1851 N°. 476, beval de resident my dringend tot zyn opvolger aan.

Iets later werd ik benoemd tot assistent-resident, magistraat en kommandant der burgery te AMBOINA. Die benoeming was van beteekenis en eervol.

AMBOINA toch was in onrust en spanning. Men had noodig gevonden ter voorkoming van conflikten, het inlandsch bestuur met het burgerkommando te vereenigen. Het gezag, zoowel van den gouverneur der MOLUKKEN, als dat van den assistent-resident was ondermijnd. Myn voorganger was feitelyk aangerand. Oproerige troepen volks bedreigden den gouverneur op BATOE-GADJAH.

Ik herhaal dus, dat myne benoeming tot assistent-resident, onder die omstandigheden, vereerend was; en dit nog te meer, daar ik de eerste assistent-resident te AMBOINA wezen zou, die ter vermyding van eenen gezagstwist, als er plaats had na den dood van den generaal CLEERENS, den gouverneur der Molukken by ontstentenis of onvermogen zoude vervangen, gelyk by het besluit myner benoeming bepaald was.

Ik heb te AMBOINA niet kunnen doen wat ik wilde. Ik had te kampen met oproer onder my, met lauheid of timiditeit boven my. Ergernis over het laatste heeft my ziek gemaakt. Ik werd in 1852 bewusteloos ingescheept naar Europa.

De toenmalige gouverneur had later de eer, Uwe Exc. op eene reize in de Molukken te vergezellen. Als er op dien togt, onder hoogere belangen, tyd mogt overgeschoten zyn ook myner persoon te gedenken, kan hy aan Uwe Exc. niets dan goeds van my gezegd hebben [1]). My althans heeft hy, nog na myn vertrek, vereerd met vele bewyzen van hoogachting.

En ten laatste blykt er uit eene zinsnede der kabinetsmissive van Uwe Exc. van 23 Maart 1856 No. 54, dat zich, gedurende de zeventien jaren die ik toen het gouvernement diende, de goede meening over my heeft staande gehouden. Uwe Exc. zelve verklaart daar, dat ik by het gouvernement gunstig genoteerd stond [2]).

Ik had dus by den aanvang en het vervolgen myner loopbaan, gegronde uitzigten op eene goede carrière.

Die uitzigten zyn niet verwezenlykt.

En de verydeling myner hoop is niet als die van velen, die zich beklagen over eenigen rang *lager*, of eenig inkomen *minder* dan dezen of genen ... neen, de schipbreuk van myn leven is totaal. Ik ben armer dan de armste daglooner. Het papier waarop ik schryf is geborgd. Meermalen had ik geen plaats om het hoofd ter ruste te leggen. Myne vrouw en kinderen heb ik moeten opdragen aan het medelyden myns broeders.

Op die mislukking myner uitzigten heeft Uwe Exc. eenen noodlottigen invloed uitgeoefend.

Ik heb Uwe Exc. een verzoek te doen. Haar antwoord daarop

---

[1]) Ontken eens, mynheer VAN TWIST! (1865.)

[2]) Spreek eens tegen, mynheer VAN TWIST! (1865.)

zal misschien beslissen over myn leven en dat van myn gezin. De wyze waarop ik dat verzoek inkleed, is dus voor my van het hoogste belang... en toch, toch moet ik alle captatio benevolentiae versmaden, en aanvangen met de uitdrukkelyke verklaring die deze alinea voorafgaat.

Want ik geloof, dat ik aan iemand schryf, die eenen hoogeren rang heeft dan koningen geven of ontnemen kunnen, ik geloof dat Uwe Excellentie eerlyk man is. Ik geloof dat Uwe Excellentie onwetend en onwillens onregt deed... maar onregt WAS het.

Ik meen Uwe Exc. en my zelven te vereeren, als ik ronduit de waarheid zeg, ook waar ze onaangenaam klinken moge. En al ware het, dat ik my weder bedroog, ik kan niet anders.

Meermalen als ik dezen of genen aantoonde, hoe de stand der zaken was in de afdeeling LEBAK, vraagde men verbaasd, of Uwe Exc. dat *wist*, *of ik dat Uwe Exc. geschreven had?*

Neen, Uwe Exc. wist het *niet*. Ik had het Uwe Exc. *niet* geschreven. Maar Uwe Exc. had het *kunnen* weten.

Ik geloof dat Uwe Exc. het had *moeten* weten.

Ik had verzocht *gehoord* te worden, (off. missive 28 February 1856 N°. 93, geheim).

Aan dat verzoek is niet voldaan.

Te Batavia heb ik, door den adjudant baron van Heerdt, laten verzoeken, Uwe Exc. eenige oogenblikken te naderen.

Uwe Exc. had een abcès aan den voet. Ik werd niet toegelaten.

Andermaal liet ik, toen ik vernam dat Uwe Exc. hersteld was, om gehoor verzoeken. Ik bekwam van den adjunct-secretaris HOOGEVEEN ten antwoord, dat Uwe Exc. door de drukte van Haar aanstaand vertrek, verhinderd was my te ontvangen.

Den avond vóór uwe afreize bad ik weder, en zeer dringend [1]), om gehoor ditmaal schriftelyk.

---

[1]) Ja, nogäl! Zie myn boek over de koffiveilingen, Deel II, pag. 179.

«Zy het dezen avond, schreef ik, zy het heden nacht, zy het morgen vroeg . . .»

Ik bekwam geen antwoord.

Waarom wilde Uwe Exc. my niet hooren?

Gesteld, dat alle myne meeningen onjuist waren, dat *ik* alles verkeerd inzag, en *zy* regt hadden die my tegenwerkten; gesteld, dat *ik* in alles dwaalde, *dit* wist Uwe Exc. toch, *dat ik in die dwaling eerlijk was; dat ik mijn bestaan had opgegeven voor een principe.*

Vond Uwe Exc. dusdanige personen in Indië vele?

Waren er *velen* zóó, onder de audientie-vragers, die bedelen kwamen om traktements-vermeerdering, of hoogeren rang?

Had men Uwe Exc. zoo te-over verzadigd van intégriteit, dat het haar walgde, iemand te zien die zyne eer boven zyn leven stelde?

Ik geloof het niet, Excellentie.

En wat ik dan toch Uwe Exc. te zeggen had?

Het staat geschreven in myn brief van 15 April 1856 nº 153, den brief waarin ik het bestuur der afdeeling LEBAK overgaf. Dáár staat het, waarom ik Uwe Exc. spreken wilde:

«Dadelyk kan ik u (de arme verdrukte bevolking) niet helpen, doch ik zal naar Batavia gaan, ik zal den grooten Heer spreken over uwe ellende. Hy is regtvaardig, en Hy zal u bijstaan. Gaat voorloopig rustig naar huis, verzet u niet, verhuist nog niet . . . wacht geduldig af . . . Ik denk . . . ik hoop, dat er regt geschieden zal.» [1])

Zóó schreef ik, ofschoon ik Uwer Exc.'s afkeurende kabinets-missive ontvangen had! Ik hield Uwe Exc. voor misleid. Ik bouwde vast op Hare regtvaardigheid.

En nog heb ik myn woord aan de arme bevolking van LEBAK niet

[1]) HAVELAAR, Deel II, pag. 175.

kunnen inlossen. *Nog* moet ik antwoorden op de vraag: «wist Hy dat alles?» Neen, Hy wist het niet!

Maar had ik niet regt, toen ik zeide: Uwe Exc. had het kunnen, had het *moeten* weten?

Waarom wilde Uwe Exc. my niet hooren?

Het oogenblik is gekomen, waarop Uwe Exc. het weten zal, en ik hoop dat het Haar na het lezen van dezen brief zal bevreemden, dat ik niet *eer* schreef.

Ik wilde vóór alles beproeven, wat ik voornam in myn schryven van 28 February 1856 N°. 93, geheim:

«Al ware het zelfs dat eene hoogere magt dan die van UWEd.G. (des residents van Bantam) iets afkeurde in wat ik deed... al ware het.. dat... doch neen, dit *kan* niet zyn — maar al *ware* het zoo — *ik heb mijn pligt gedaan.*

«Wel doet het my (zonder bevreemding niettemin) leed, dat UWEd.G. hierover *anders* oordeelt, en wat myn persoon aangaat, zoude ik terstond berusten in wat my eene miskenning toeschynt, maar er is een principe in het spel, en ik heb gewetensredenen, die eischen dat uitgemaakt worde, welke meening juist is, die van UWEd.G. of de myne.

«Anders dienen, dan ik te LEBAK diende, *kan* ik niet. Wenscht dus het Gouvernement anders te worden gediend, dan moet ik, als eerlyk man, eerbiedig verzoeken my te ontslaan;

«Dan moet ik, op zes-en-dertigjarigen leeftyd, trachten op nieuw eene loopbaan aan te vangen; dan moet ik na zeventien *zware*, *moeielyke*, *dienstjaren* na myne beste levenskrachten te hebben ten offer gebragt aan wat ik voor pligt hield, op nieuw aan de maatschappy vragen of ze my brood wil geven voor vrouw en kind; brood in ruil voor myne denkbeelden; brood, welligt in ruil voor arbeid met kruiwagen of spade, als de kracht van

myn arm meer waard wordt gekeurd, dan de kracht myner ziel. «Maar ik kan, ik wil niet gelooven, dat de meening van UWEd. Gestr. door den gouverneur-generaal gedeeld wordt . . .» [1])

Helaas!

Ik heb gedaan, wat ik daar schreef.

Er ligt eene lange odyssee van jammeren tusschen dien brief en heden.

Wat een gezin lyden kan!

Meermalen heb ik vlugtig den wensch in my voelen opkomen, dat ik my iets mogt te verwyten hebben. Dan toch ware het my ligt gevallen, eene schuldbekentenis in te ruilen voor brood; ik had vrouw en kind kunnen kleeden voor de opbrengst der schildering hunner naaktheid.

Maar Uwe Exc. weet het, hoe BARNEVELD'S weduw genade vraagde voor de schuldige zonen, zy die geen genade gevraagd had voor den onschuldigen vader.

Ik vraag *Uwe genade*, *Uw medelyden niet*, Excellentie.

En mogt Uwe Exc. meenen de zaken vergeten te hebben, waarover ik schryf, ik zal ze duidelyk in haar geheugen terugroepen; ik zal afschriften overleggen van de gewisselde stukken; ik zal zorgen dat Uwe Exc. weder wete wat Haar ontging, en wete wat Zy niet wist.

En zegge Uwe Exc. niet: «dat gaat my niet meer aan; ik ben niet meer Gouverneur-Generaal» . . . want ik zou antwoorden met eene zinsnede uit bylage H: [2]) «Bedenk dat uw geweten niet van verplaatsing of ontslag afhankelyk is.»

Gedurende myne Indische loopbaan was ik ruimschoots in de

---

[1]) HAVELAAR, Deel II, pag. 160.

[2]) Deze bylage bevatte de vraagpunten aan den Contrôleur, die later zyn gepubliceerd in de MINNEBRIEVEN (1865).

gelegenheid, de wyzen na te gaan, waarop door beambten, zoo Europesche als inlandsche, misbruik wordt gemaakt van de bevolking. Dit geschiedt in meerdere of mindere mate overal. Wèl wordt in het regerings-reglement den Gouverneur-Generaal uitdrukkelyk aanbevolen, daartegen te waken; wèl vordert men van de beambten met binnenlandsch bestuur belast — boven den gewonen ambtseed — den eed de bevolking te zullen beschermen tegen uitzuiging en knevelary; wèl wordt van tyd tot tyd iemand bestraft, die meer, of liever die *anders* misdeed dan de gewoonte medebrengt, maar de hoofdzaak blyft wat ze was. Ik zou daarvan treurige voorbeelden kunnen mededeelen. Ik heb onder myne Indische herinneringen stof voor boekdeelen, doch ik wensch my in dit schryven striktelyk te bepalen tot hetgeen myn verzoek om ontslag onmiddelyk voorafging, en veroorzaakte.

Ik knevelde niet. Ik had een afschuw van onbetaalden arbeid. Ik gaf zooveel ik kon, waar het noodig was... en het was dikwyls noodig; ik was, in weêrwil van eenig vermogen dat myne vrouw my aanbragt, arm; ik had zelfs schulden toen ik de dienst verliet.

De getuigenis die ik hier myzelf geef, wordt voor waar gehouden door ieder die my kent [1]), en ik hoop dat ieder my kent, die dezen brief ten einde leest.

Dikwyls had ik stryd over dit punt. Overal yverde ik voor billykheid, regtvaardigheid, menschelykheid. De gronden die men tegen my aanvoerde, waren gewoonlyk: de *algemeenheid* van het kwaad; de *gewoonte;* en vooral «*de geest des Gouvernements*» die — heette het — niet wilde, dat men in dusdanige zaken al te scherp zag, dewyl zulks eene het budget bezwarende tractementsvermeerdering zou ten gevolge hebben.

---

1) Spreek eens tegen, mynheer VAN TWIST! (1865.)

Ik ontkende het bestaan van dien *geest des Gouvernements;* ik negeerde dat het de bedoeling wezen zou, op *onwettige* wyze te doen aanvullen, wat aan *wettig* inkomen te-kort kwam; ik wilde my houden aan den geschreven letter der wetten, aan het gezond verstand, dat toch nooit kan toelaten dat uitzuiging systeem worde; ik wilde my houden aan regtvaardigheid en eergevoel.

Hoe voorts andere ambtenaren den eed uitleggen, dien zy deden, begryp ik niet. De *gewoonte van het kwaad*, en de *algemeenheid* daarvan, maakt, meen ik, de noodzakelykheid tot tegengang des te grooter.

Ik weet, dat in eene der vele conduite-rapporten over my staat aangeteekend: . . . «*maar hy is eenigzins excentriek.*»

Dit vereert my zeer, Excellentie, — meer dan de lof die dat «*maar*» voorafgaat.

Ja; ik *was* excentriek. Ja, ik vond het schandelyk, als woekerplanten te zuigen aan de armoede des Javaans; ja, ik vond het schandelyk, myn tuin te mesten met het zweet, dat den braakliggenden akker behoorde; myne paarden te doen voeden door lieden die hongerden; schandelyk, te koopen tegen gedwongen prys; te laten arbeiden *om niet.*

Ja, ik *was* excentriek. Ik vond het stelen schande . . . en dubbel schande als het den arme betreft, die niets te missen heeft; honderdvoud schande als *hy* steelt, die geroepen is tegen diefstal te waken.

Vóór ik de afdeeling LEBAK betrad, wist ik wat daar gaande was. Reeds in 1845 en 1846 had ik in de residentie KRAWANG hooren gewagen van de ontzettende armoede die daar heerschte, en hoe de bevolking systematisch werd uitgezogen. Ik kende de familie van den regent van LEBAK, en wel vele leden daarvan niet van eene gunstige zyde. Het is over dien regent, van wien sedert onheugelyke jaren in de conduite-rapporten, als ware zy eene eigenschap van verstand of hart, wordt vooropgesteld: «*Hy heeft eene*

groote familie, die hy onderhoudt». Dit is overal de eerste «hoedanigheid» die men dien regent toeschryft; en voor ieder die de euphonie kent, welke de ambtenaren meenen in hunne correspontie met het bestuur te moeten in acht nemen, heet dit vertaald: «*eene menigte nietsdoende vagebonden gebruikt hare verwantschap met den regent, om ten koste der bevolking te bestaan.*» [1])

Door velerlei relatiën was ik reeds lang in de Bantamsche afdeelingen geen vreemdeling. Ik wist hoe de later uitgebroken onlusten in de LAMPONGS, door Bantamsche uitgewekenen waren voorbereid, gevoed en versterkt, en ik kende de oorzaken van dat uitwyken. Ik wist hoe ongaarne eenige Batavische en Buitenzorgsche landheeren een intègre bestuur in het Bantamsche zagen. «Als er in Bantam niet gekneveld wordt, hebben *wy* volk gebrek» heb ik een hunner te Buitenzorg hooren zeggen. Ik wist dat, onder anderen, een groot gedeelte der opgezetenen van het particulier land Djassinga, uit gevlugte Bantammers bestond: ik wist dat in LEBAK, sedert ruim twintig jaren, veestapel en zielental nagenoeg onveranderd waren staan gebleven; en eindelyk, dat dáár, waar de ryst zoo goedkoop is in den oogsttyd, dat men *de helft* van het gewas voor snyloon betaalt, dat dáár *geregeld alle jaren hongersnood heerscht!*

By aankomst te Serang, sprak ik daarover met den resident, die dit alles *beaamde*, de gewone gronden tegenvoerde, en als vermaning om niet te streng tegen de daar heerschende misbruiken te velde te trekken, onder anderen aanvoerde «dat dit alles in eene andere Bantamsche afdeeling (Tjiringien) nog erger was.»

De kalmte en eenvoudigheid waarmede hy dit zeide, als sprak hy van iets dat hem niet aanging, overtuigde my al dadelyk, dat er van hem niets te verwachten was. Het bevreemdde my echter niet. Ik wist hoe de meeste residenten, met het oog op het aanstaand pen-

[1]) HAVELAAR, Deel I, bl. 105.

sioen, zich tevreden stellen de zaken gaande te houden, er geschiede dan later wat er wil [1]).

By aankomst te LEBAK vond ik in den regent iemand die my in den omgang zeer goed beviel. Ook is er tusschen hem en my nooit iets onaangenaams voorgevallen (*Vraagpunten aan den contrôleur*).

Ik moet dit laten voorafgaan, omdat men later de zaak heeft willen verdraaien, als bestond er eene véte tusschen hem en my.

Reeds dit is een treurig teeken, dat men niet aan pligtsvervulling gelooven kon, zonder te denken aan vyandschap tegen den aangeklaagde.

By my bestond juist het tegendeel. Ik had medelyden met den regent, ik trachtte hem te helpen. Het was niet dan myns ondanks, dat ik hem aanklaagde.

Dit alles blykt ten duidelykste uit de beantwoording der door my aan den contrôleur gestelde vragen, en bovendien uit het slot myner eerste aanklagt tegen den regent [2]).

Deze erkende dat er vele misbruiken plaats vonden, doch gaf

---

[1]) De resident van BANTAM — sedert, naar ik vernomen heb, krankzinnig overleden — was niet slechter, luier of bedorvener dan de meeste anderen. Integendeel. Zyn fout was alleen, dat hij nooit op de gedachte was gekomen, dat er hoger beginsel kon bestaan dan eerbied voor den „onbeschreven geest" van 't Gouvernement.

Nadat ik myn ontslag had bekomen, zeide hy my met aandoening: waarlyk, ik moet u hoogachten, maar... maar... ge hadt geen ambtenaar moeten worden!

Ik vraagde hem, of dan 't Nederlands Gouvernement alleen zulke lieden kon gebruiken, die *geen* hoogachting verdienen? Hy sloeg de ogen neêr. En dit moest wel, want na de tegenstelling van ambtenary en hoogachting, voelde hy schaamte over zyn bruikbaarheid. Kort daarop werd hij ridder. Die onderscheiding moet hem zéér gedaan hebben, want slecht was hij niet (1865).

[2]) HAVELAAR, II Deel, pag. 140.

voor, daartegen te waken. Ik bemerkte aldra dat hy my hierin bedroog; want het is een axioma van inlandsch bestuur, dat er niet kan gekneveld worden, zonder dat de regent er van weet.

Een gering Javaan beklaagt zich niet gaarne over zyn hoofd, en toch duurde het niet lang, voor men zich by my over weggenomen buffels en onbetaalden arbeid beklaagde.

In den aanvang bevreemdde het my, dat men my meestal *des avonds* om gehoor verzocht, maar weldra — vooral daar ook de contrôleur en de Djaksa eene buitengewone omzigtigheid toonden — werd ik gewaar, dat er te LEBAK, meer dan elders, reden tot die omzigtigheid bestond.

Zonder welligt zelf de strekking te begrypen, verhaalde my de militaire kommandant van LEBAK, hoe hy eenmaal des morgens het lyk van eenen inlander voorby het fort de rivier zag afdryven, dien hy zich den vorigen avond met eene klagte tot den assistent-resident had hooren wenden [1]).

Ik ging niettemin met zachte, vriendelyke vermaningen voort. Ik hield den regent zelf niet voor slecht, en er waren vele redenen die zyn positie moeielyk maakten. Het was welligt niet altyd met zyn medeweten, dat zyne «talryke familie» der bevolking afnam wat haar aanstond. Daarby was hy uiterst devoot, en gaf meer uit, dan goed was, aan MEKKAgangers, voor het oprigten van bedehuizen, enz. Hy had bovendien een voorschot aan het Gouvernement te betalen, waardoor zyne maandelykse ontvangst tot een, voor een hoofd van zyn rang, onbeduidend cyfer werd teruggebragt. En de ongelukkige afdeeling LEBAK bragt hem aan kultuur-emolumenten niets op. Daarby kwam de weelde der regenten van Bandong en Tjanjor, die hy uit valsche schaamte meende te moeten navolgen, omdat hy het hoofd was der familie, waarvan TJANJOR en BUITEN-

[1]) Id., II Deel, pag. 60.

ZORG leden zyn. En eindelyk de slechte voorbeelden die hy dikwyls voor oogen had [1]).

Het bewys dat geene vyandschap tegen den regent my bezielde, ligt in het slot van myn brief van 24 February 1856, N°. 88:

«Ik heb de kracht tot het vervullen van dezen moeielyken pligt (myne aanklagte) gedeeltelyk geput uit de hoop, dat het my vergund zal zyn, ter zyner tyd een en ander ter verschooning van den ouden regent by te brengen, met wiens positie, hoezeer door eigen schuld veroorzaakt, ik evenwel diep medelyden gevoel.»

De klagten duurden altyd voort, en kwamen hoofdzakelyk uit het district PARANG-KOEDJANG, waar des regents schoonzoon hoofd was.

Ik bied Uwe Excellentie extract aan, uit de conduitestaten van 1855. Zy gelieve daaruit te zien, met welk een zwarte kool deze schoonzoon van den regent daar staat aangeteekend, en te bedenken dat niet *ik* daarvan de schryver ben [2]).

Die conduite-staten zyn vol beteekenis, en zouden stof opleveren tot vele opmerkingen, vooral door aan te toonen wat men daarby door «*kleine willekeurige handelingen*» verstaat. Ik durf bovendien vragen, aan ieder die ooit in Indië binnenlandsch bestuur uitoefende, of het mogelyk is, dat de schoonzoon eens regents, in zyne hoedanigheid van districtshoofd, *steelt* en *rooft*, zonder dat deze daarin betrokken is? Het was in LEBAK van publieke bekendheid, dat de *Demang* dáárom alleen zoo «*ongevoelig was voor vermaningen*» gelyk de berigtgever in de conduite-staten zich uitdrukt, omdat ieder wist dat hy *voor*, *van wege*, *en ten behoeve van den regent handelde*, en dat hy er op vertrouwde, dat men «*dezen niet aandurfde.*»

[1]) HAVELAAR, II Deel, pag. 64.

[2]) Spreek me eens tegen, mynheer VAN TWIST! (1865.)

Als het door my gevraagde onderzoek ware toegestaan, zou er gebleken zyn, dat het district PARANG-KOEDJANG werd uitgezogen ten behoeve van den regent.

Gedurig zag ik troepen volks voorby myne deur gaan, die door den regent van mylen ver waren opgeroepen, om voor hem te arbeiden. Daaronder waren *zwangere vrouwen*, *vrouwen met zuigelingen*, *kinderen*. Deze lieden bekwamen *geene betaling* en *geen voedsel*. *Men vond ze des avonds op den weg liggen*. *Zy leefden van boombladeren en aardwortelen* en er waren er die *zand* aten [1]). Velen kwamen om [2]).

De regent, die my eenmaal in geschrifte plegtig had verzekerd, het hem toegekend getal heere-dienstpligtigen niet te overschryden, dreef de onbeschaamdheid en het vertrouwen op zyne straffeloosheid zóó ver, dat hy my eenmaal — eveneens in geschrifte, ik bezit dat stuk — durfde voorstellen, zeker stuk gronds door die onwettig gepreste lieden te doen bewerken. En zelfs de zeer vreesachtige contrôleur drong er op aan, den regent over zyne wyze van handelen te onderhouden.

Ook het billet, waarin dit geschiedde, kan ik produceren, en opmerkelyk is het daarby gedaan verzoek, toch vooral den regent niet te doen blyken, dat hy contrôleur my dit gerapporteerd had, alsof hy daarin niet zijn bezworen pligt deed.

Maar het was te LEBAK gevaarlyk, zijn pligt te doen.

Ik had evenwel de rapporten, noch van den contrôleur, noch van den Djaksa noodig.

Integendeel, nadat eenmaal de contrôleur op myne vraag naar de oorzaken zyner schuwheid, had geantwoord «*dat hy de éénige steun*

---

[1]) HAVELAAR, Deel II, pag. 166.

[2]) Spreek me eens tegen, mynheer VAN TWIST!

was zyner twee zusters» [1]) heb ik hem *verboden*, my iets te rapporteren. Myne woorden waren : «het is goed, myn jongen, niet ieder is voor held of martelaar geboren, ik zal u niet meer beknorren over uwe «halfheid.»

Van dat oogenblik af, heb ik alles op *my* genomen, zoo zelfs, dat de contrôleur van den resident *zelven* voor het eerst hoorde, dat ik den regent had aangeklaagd.

Hoe ik echter vóór die aanklagte te werk ging, blykt uit de mondelinge boodschap, die ik eenmaal den contrôleur opdroeg toen deze naar Serang zou vertrekken:

«Zeg den resident dat hy, hoorende van de vele misbruiken die hier plaats hebben, niet van my denke, dat ik daaromtrent onverschillig ben; maar dat ik eerst, voor ik officieel rapporteer, pogen wil, den regent met zachtheid tot zijn pligt te brengen» [2]).

Waarschynlyk zoude ik op die wyze nog eenigen tyd hebben voortgegaan, meer uit afkeer van wat te crimineel klinkt, dan uit de meening dat ik slagen zou — daartoe toch was het kwaad te diep geworteld — toen het volgende voorval my tot handelen aandrong.

De weduw myns voorgangers was zwanger, toen ik te LEBAK aankwam. Zy verzocht, met haar gezin, hare bevalling ten mynent te mogen afwachten, hetgeen ik natuurlyk toestond. Reeds dadelyk bespeurde ik, dat zy met byzondere opmerkzaamheid iedere persoon gadesloeg, die het erf myner woning betrad. Hare antwoorden op myne vragen naar de redenen hiervan, waren ontwykend. Eindelyk vernam ik, dat zy eenen oppasser last gaf, onder geen voorwendsel

[1]) Zie: *Vraagpunten Contrôleur*, in de MINNEBRIEVEN. Spreek me eens tegen, mynheer VAN TWIST! (1865.)

[2]) Zie: *Vraagpunten Contrôleur*, in de MINNEBRIEVEN.

te gedoogen, dat iemand, buiten hare of myne bedienden, de keuken naderde.

Ik drong nu iets sterker aan op verklaring, en eindelyk bekende zy my, *dat zy haren man voor* VERGIFTIGD *hield.* Hy was van eene inspectiereize, *na gegeten te hebben bij den schoonzoon des regents*, onverwachts in eenen deerlyken toestand te huis gekomen. Hy riep op de maag wyzende: «vuur, vuur!» en weinige oogenblikken daarna was hy dood [1]).

Ik liet den contrôleur roepen, en vraagde waaraan myn voorganger gestorven was? Hy betuigde, dit niet te weten; doch bevestigde de ziektegeschiedenis, zoo als die my door de weduw was medegedeeld, en voegde er bij: «*zeker zou hy vergiftigd geworden zyn, als hy langer geleefd had, want hy maakte veel werk van het tegengaan van knevelary*» [2]).

Ik vond werkelyk onder de papieren van myn voorganger, twee kladnota's, bevattende blykbaar punten, waarover hy met den resident te spreken had. Ik bezit die stukken in originali, en heb daarop door twee klerken laten certificeeren dat ze van de hand myns voorgangers zyn.

Op de eene komt voor:

---

[1]) Later is my gebleken, dat hy niet op dienzelfden dag is gestorven. Hy heeft — als ik goed geïnformeerd ben — nog anderhalf etmaal geleefd. Hoe dit zy, de weduw en kinderen van den man, die vermoord werd *omdat hij zijn pligt wilde doen*, wachten nog altyd op regt, of althans op onderzoek. Over 't feit zelf, de VERGIFTIGING, bestaat in LEBAK en in de omliggende landstreken, waar men vaak beter dan op de plaats zelf, geïnformeerd is (HAVELAAR II, 23) geen twyfel. Spreek me toch eens tegen, mynheer VAN TWIST! Die man is vermoord onder *uw* bestuur, de moordenaars zyn ongestraft gebleven onder *uw* bestuur... gaat u dit niet aan? De natie betaalde u immers behoorlyk dáárvoor, dat zulke zaken u wèl zouden aangaan? (1865.)

[2]) Zie: *Vraagpunten Contróleur*, in de MINNEBRIEVEN. (1865.)

»*Over het misbruik dat de regenten en mindere hoofden van de bevolking maken.*»

De andere bevat de volgende aanteekening:

«PARANG-KOEDJANG. *De verloop van volk is alleen toe te schryven aan het* VERREGAAND MISBRUIK *dat van de bevolking wordt gemaakt.*»

Hy had dus zyn pligt gedaan; *hy* had *geaboucheerd* met den resident van Bantam!...

Hy heeft zelfs gedreigd dat, als er geene verandering kwam, hy zich op ultimo 1855, met voorbygang van den resident van Bantam, regtstreeks zoude wenden tot den Gouverneur-Generaal...

Maar een maand vóór dien tyd is hy ellendig omgekomen, Excellentie!

Ik beken dat de geneesheer, die hem trouwens slechts weinig oogenblikken behandelde, aan de ziekte van myn voorganger een anderen naam heeft gegeven, dan de weduw en de publieke opinie te LEBAK. Op het oogenblik toen ik van het bestuur werd ontheven, lag er een voorstel gereed, het lyk myns voorgangers te doen opgraven.

De beslissing is niet aan *my*, of hy omkwam als offer zyner pligtsvervulling... *zeker* is het, dat *velen in* LEBAK *hem voor vergiftigd* HOUDEN, en dat de omzigtige contrôleur durfde zeggen en schryven: «*hy zou vergiftigd geworden zyn, want hy trachtte knevelary tekeer te gaan.*»

Myne aandoeningen by het vernemen hiervan, waren onbeschryfelyk. Ik had LEBAK betreden met het heilige voornemen myn pligt te doen. Ik had dit met *zachtheid* gedaan; ik vond de correspon-

dentie myns voorgangers te hard, te scherp; ik wilde helpen, teregtbrengen, niet verderven, maar nu...

Vrouwen en kinderen volgden schreiend den laatsten buffel... geheel PARANG-KOEDJANG stond op het punt te verhuizen... geheele dorpen waren uitgeroofd...

En *my* wachtte een lot als dat myns voorgangers, als ik myn pligt deed...

Toen deelde ik myne vrouw het gehoorde mede. Ik bad haar zich te verwyderen met ons kind. Zy antwoordde met heldhaftige eenvoudigheid: «*wel neen, ik blyf! Wy eten en drinken te zamen.*»

Daarop klaagde ik den regent aan, van misbruik van gezag en knevelary.

Excellentie! Ik weet, dat men geneigd is, zichzelven te hoog te schatten, maar ik bid U, heb ik verdiend arm en ellendig rond te dolen, ver van de mynen, vruchteloos zoekende naar brood?

Beloont men de schildwacht niet, die alarm roept, met het vyandelyk wapen op de borst?

En wat heeft Uwe Exc. *my* gedaan?

Ik ben afgewezen aan de poorten van Uw paleis, toen ik — geene belooning vraagde — neen, toen ik om regt kwam smeeken voor de arme bevolking van LEBAK.

En wat heeft Uwe Exc. *my* gedaan?

Uwe Exc. heeft een kabinetsbrief geteekend, die my berispte; die

het als hooge gunst deed voorkomen, dat ik langer het Gouvernement dienen mogt.

En toen Uwe Exc. dien brief schryven deed — of liever, toen men Uwe Exc. dien brief liet teekenen — had zy voor zich liggen, myne stukken van 24, 25 en 28 Febr. N°. 88, 91 en 93 [1]), waaruit ik zoo gemakkelyk te beoordeelen was.

Of is er in die brieven niet iets mannelyks, iets cordaats, iets wat den eerlyken, standvastigen man aantoont, iets wat denken doet aan het «*justum ac tenacem?*»

Excellentie, toen ik voor weinige dagen — voor het eerst sedert lang — die brieven weder ter hand nam, maakten ze op *my* dien indruk.

Maar Uwe Exc. wist niet, dat ze geschreven waren in doodsgevaar... in grooter gevaar dan dat van den schildwacht van wie ik sprak... omdat ik niet alleen was.

Gevoelt Uwe Exc. den angst die my bezielde, by de minste ongesteldheid van vrouw of kind?

Was er geen heldhaftigheid in die pligtsvervulling?

En wat was het antwoord van den resident, op myne aanklagt?

Hy klaagde in een brief dien ik nog toonen kan, *dat ik hem stoorde in zyne drukke bezigheden.*

Excellentie, kan het scherper afgeteekend worden, dat onderscheid tusschen die vereerders van den «*geest des Gouvernements*,» en *my*, dan door die brieven — de mynen, en dien des residents van BANTAM — te plaatsen naast elkander?

---

[1]) Men vindt al deze stukken in den HAVELAAR. Spreek toch eens tegen, mynheer VAN TWIST. (1865.)

Op myn aanklagt volgde alzoo van den resident van Bantam eene berisping, dat ik niet eerst *particulier* had geschreven, eene klagte over storing in drukke bezigheden, en het berigt dat hy ten mynent komen zou, om over de zaak te *confereren*.

Dusdanige conferentie vreesde ik. Myn voorganger had zoo dikwyls «geconfereerd!»

Myn antwoord [1]) teekent de positie duidelyk. Het is eene *bede om de schuldigen niet tegen my in bescherming te nemen.*

Het was des residents *belang*, myne aanklagt *on*waar te maken. Uwe Exc. toch zoude, als het door my gevraagd onderzoek had aangetoond, hoe deerlyk de toestand was der bevolking, *daarvan aan den resident van Bantam rekenschap gevraagd hebben, die dat alles vroeger had behooren te weten.* Dáárom was my de komst des residents onaangenaam. Ik vreesde, dat hy, in *zyn* belang, den regent zoude waarschuwen, en in de gelegenheid stellen, lastige getuigen om te koopen, of uit den weg te ruimen.

«By de minste verdenking, schreef ik, zendt de regent eene expresse naar zyn neef, den regent van Tjanjor, die herwaarts op weg is, en belang heeft by zyn maintien; hy vraagt, ten koste van wat ook, *geld;* deelt het met kwistige hand uit, aan ieder dien hy in den laatsten tyd heeft te kort gedaan, en het gevolg zou wezen, dat het schynen zou, alsof *ik* een ligtvaardig oordeel had geveld, alsof *ik* een onbruikbaar ambtenaar ware, om niet erger te zeggen.»

Ja, dan ware ik een *lasteraar* geweest.

Myn verzoek om de schuldigen niet tegen my in bescherming te nemen, moet overtollig en zelfs belagchelyk schynen, aan ieder die

[1]) Havelaar, II Deel, pag. 152, 153.

onbekend is met den tegenzin der meeste *Indische* autoriteiten, om het «*Gouvernement te bemoeielyken met onaangename berigten,*» en zich zelven vóór het pensioensüur «*Soessah*» op den hals te halen.

En dat die bede *niet* overtollig, *niet* belagchelyk was...

Excellentie, weinige uren na het ontvangen van dien brief, *heeft de resident den regent geld gegeven, en hem getracht te bewegen iets tegen my in te brengen!* [1])

Dàt is de hoofdambtenaar, op wiens rapporten moeten gebaseerd zyn de berispingen in Uwer Excellentie's kabinetsmissive, die my drongen myn ontslag te vragen.

Het was de vraag niet, of er iets tegen *my* kon gevonden worden, en al hadde ik, ik weet niet wat, misdreven, dit zoude toch niet hebben af- of toegedaan tot de schuld of onschuld des regents. *Hy* was door my *R. O.* aangeklaagd: *die* klagte moest onderzocht worden, en *niet* de eventueel tegen *my* bestaande bezwaren.

Maar *er bestonden geene bezwaren tegen my;* want wat antwoordde de regent op de insidieuse vraag, of hy iets tegen my had, waardoor de resident hem zoo duidelyk tegen my zyn steun aanbood?

«Neen, ik heb niets tegen den assistent-resident, volstrekt niets, dat kan ik bezweren!» [2])

En toch heeft men middel gevonden, Uwe Exc. dien kabinetsbrief te doen teekenen, dien brief vol berisping en verwyt! [3]) Toch

---

[1]) By den brief was overgelegd een afschrift van de verklaring des contrôleurs, waarin dit wordt gestaafd. Spreek me eens tegen, mynheer VAN TWIST. (1865.)

[2]) Als boven. Spreek me toch eens tegen, mynheer VAN TWIST. (1865.)

[3]) HAVELAAR, II Deel, pag. 169.

heeft men het Uwer Exc. weten te doen voorkomen, alsof ik, *ik die stipt myn pligt had gedaan*, de schuldige was!

Waarom wilde Uwe Exc. my niet hooren?

Ik had *goed* gehandeld. Ik geloof dat ik *edel* gehandeld heb. Maar al ware dit *niet* zoo, het regt om gehoord te worden, heeft zelfs de *misdadiger!*

En ik had het zoo uitdrukkelyk gevraagd in myn brief van 28 February N°. 93, waarvan ik ten overvloede Uwe Exc. afschrift aanbood, uit vrees dat de resident van Bantam, wiens belang medebragt, dat ik *niet* gehoord werd, myn verzoek zou achterhouden.

Bovendien, Uwe Exc. had kunnen weten, dat hare afkeuring niet *my alleen* trof, maar het *principe: of het Gouvernement al dan niet wilde, dat men wèl deed zonder omzien.*

Tegelyk met de kabinetsmissive van 23 Maart 1856 N°. 54, ontving ik een particulier schryven van eenen ambtenaar uit de omgeving Uwer Exc., met wien ik vroeger nooit had gecorrespondeerd. Hy raadde my dringend aan, *op de kabinetsmissive niet te antwoorden.*

Men scheen dus in te zien, dat er iets te antwoorden viel!

Hy wenschte my voorts geluk met den *goeden afloop der Lebaksche zaken, en zegt*, «*dat ik dien grootendeels aan de gunst Uwer Exc. te danken had!*»

Dat was — al bedoelde de schryver het niet — dat was eene *bedreiging!* Het beduidde: «*als gy niet zwygt, zal het nog erger voor u afloopen.*»

«*Après tout*,» staat er, «*zyt ge er toch eervol afgekomen.*»

Myn God, alsof er kwestie van onëer geweest was!

O, hadde Uwe Exc. de verontwaardiging gezien van iemand die

ten mynent was, toen ik dien brief ontving, iemand die zeven jaar in Bantam de gruwelen had bygewoond, waaraan ik een eind wilde maken!

Maar ik beweerde dat men Uwe Exc. misleid had.

Myne overplaatsing naar NGAWIE kon ik echter niet aannemen. Ik wist niet, hoe ik daar te handelen had. Anders dienen dan te LEBAK, konde en wilde ik niet.

Bovendien zag ik in, dat ik Uwe Exc. *als ambtenaar* niet kon naderen. Ik gevoelde, dat ik te kiezen had tusschen myn bestaan en myn pligt. Want ik hoopte dat Uwe Exc. den *particulier* zou vergunnen, wat zy den *ambtenaar* geweigerd had ... *een oogenblik gehoor.*

Ik hoopte dat myn verzoek om ontslag [1]), eenvoudig als het is, maar een scherp afgedrukt zegel zettende op myne vorige brieven, Uwe Exc. zou hebben doen inzien, dat ik geen gewoon ambtenaar was, geen phrasenschryver, geen ambtsbejager, maar iemand die — al meende dan Uwe Exc. dat ik dwaalde — toch getoond had, in die dwaling eerlyk te zyn.

Na myn bekomen ontslag, overlaadde men my te Serang met eerbewyzingen. De resident zeide, my te bewonderen, en bood my zyn huis aan. Maar ik moest naar Batavia, *om Uwe Excellentie te spreken.*

Wat ik geleden heb, ga ik voorby. Ik vraag Uw medelyden niet, Excellentie.

Maar ik verzoek Uwe Exc. de moeite te willen nemen de bylagen

---

[1]) HAVELAAR, II Deel, pag. 173.

dezes aandachtig door te lezen, en vooral te letten op de beantwoording der aan den contrôleur voorgelegde vraagpunten.

Die ambtenaar *wist*, dat hy op dat oogenblik niets van my te hopen of te vreezen had. Ikzelf herinnerde hem daaraan. Er behoorde voor hem moed toe, verklaringen af te geven, die getuigden *vóór* zynen *aftredenden* chef, *tegen den resident* die zijn chef *bleef; tegen* het Gouvernement zelf, dat getoond had my niet te beschermen.

Om nog ten overvloede de zedelyke waarde van de getuigenissen des contrôleurs aan te toonen, neem ik de vryheid hierby over te leggen afschrift eener correspondentie, die vreemd schynen moge aan de behandelde zaak, maar in het algemeen aantoont, hoe ik myne verpligtingen opvatte.

Ik durf in gemoede vragen, of ik op 29 en 30 Maart *on*waarheden in myn belang eischen kon van den ambtenaar, wien ik, op den 5den te voren, den brief schreef N°. 97? [1])

Het zoude my ligt vallen, punt voor punt de beschouwingen te ontzenuwen, waarop de afkeuring myner handelingen gebaseerd was.

Ik kan bewyzen, dat ik *niet* onberaden ben te werk gegaan; dat er *niet* altyd gunstige rapporten omtrent den regent van Lebak zyn uitgebragt; dat myne houding tegenover den resident van Bantam is geweest respectueus; dat ik *niet* geweigerd heb hem inlichtingen te geven, en eindelyk dat er in de conferentie tusschen hem en my, volstrekt geene sprake geweest is OVER DE GEGRONDHEID DER AANKLAGTE — *dit was een uitgemaakte zaak* — maar OVER HET

[1]) Dien Brief van den vyfden Maart vind ik in den HAVELAAR niet, en ik heb geen lust hem optezoeken. Bovendien, de geest die daarin heerst — en dáárom is 't hier te doen — blykt uit het stuk van 15 Maart, No. 114, dat voorkomt op pag. 65 van 't II deel.

Spreek me eens tegen, mynheer VAN TWIST! (1865.)

PRINCIPE: OF HET GOUVERNEMENT GAARNE ZAG, DAT MEN DUSDANIGE ZAKEN BY DEN NAAM NOEMDE.

Daarop doelt toch myne geheele missive van 28 February die door den resident nooit beantwoord is [1]).

Als Uwer Exc. na de lezing der stukken, eenigen twyfel overblyft, ben ik bereid ten klaarste aan te toonen:

Dat er werkelyk in LEBAK gekneveld werd;

Dat ik myn pligt deed, door daarvan aan mynen chef kennis te geven, en wel op de wyze *zoo als* ik het deed;

Dat ik niet verdiende daarvoor te worden berispt en gestraft;

Dat eindelyk die berisping, tegen de bedoeling Uwer Exc. heeft doen zegevieren de noodlottige meening des residents van Bantam, en van de meeste O. I. ambtenaren: DAT HET GOUVERNEMENT NIET WIL, DAT MEN TE STRIKT UITLEGGE EN NAKOME DEN EED: DE BEVOLKING TE BESCHERMEN TEGEN MISHANDELING EN KNEVELARY [2])

---

[1]) De resident van BANTAM zou terstond geprotesteerd hebben tegen den brief, die meêgedeeld wordt in den HAVELAAR (II Deel, pag. 158) indien er protest mogelyk geweest ware. Daarin immers wordt de met hem gehouden conferentie behandeld, als wisseling van gevoelen over de vraag: of men de waarheid mogt zeggen aan 't Gouvernement, en geenszins: of 't door my beweerde, waarheid *was?*

Spreek me toch eens tegen, mynheer VAN TWIST! (1865.)

[2]) Juist. En zo-lang de VAN TWISTEN en consorten worden geëerd, terwyl men HAVELAAR met slyk werpt... zo-lang blykt er, dat ook de NEDERLANDSE NATIE dit niet wil. Ieder die niet, binnen den kring van zyn vermogen, meêwerkt om een eind te maken aan den schandelyken triomf van onregt, dat wy sedert het verschynen van den HAVELAAR beleven, is medepligtig aan de schelmery waartegen ik opstond. (1865.)

Tallooze malen heeft men my aangeraden, my tot den minister van koloniën te wenden, tot de Staten-Generaal, of tot Z. M. den Koning. Tot nu toe deed ik noch het een, noch het ander. Na myn verzoek om ontslag, heb ik over deze zaak geen letter geschreven.

Dat moge Uwer Exc. een bewys zyn, dat ik niet heb getracht opzien te baren, door reclame of schandaal.

Ik poogde eenvoudig te doen, wat ik schreef op 28 February 1856: ik zocht een ander middel van bestaan.

Tot nog toe is my dit niet gelukt.

Thans ben ik in België, en zal trachten my eenigen tijd staande te houden door letterkundigen arbeid. Ik geloof weder niet, dat ik slagen zal.

En al ware het, dat ik voor myne behoeften het noodige wist te verkrygen ... myne vrouw en kinderen hebben aanspraak op ander voedsel, dan wat hun gereikt wordt door het medelyden myns broeders. Bovendien geloof ik, dat ook ikzelf niet verdiend heb, zonder have of huis rond te zwerven, dagelyks in angst voor het hoognoodige.

En men heeft my opmerkzaam gemaakt, dat ik verkeerd deed, uit tegenzin in recriminatiën of publiek effect, my te bepalen tot het zoeken naar een bestaan voor *myzelven*.

Myn lot toch is een afschrikkend voorbeeld geworden voor de weinigen, die in Indie myn voorbeeld zouden willen navolgen, en thans zou er — meer nog dan vroeger — moed noodig zyn, iets te

pogen tot tegengang der gruwelen, die in Indië den *Nederlandschen* naam schande aandoen.

Vooral is dit het geval, omdat het met my gebeurde voorviel onder het bestuur UWER EXCELLENTIE, die in Indië als strikt regtvaardig geroemd werd [1]).

Deze omstandigheid werkt noodlottig op den indruk, dien de my te beurt gevallene behandeling gemaakt heeft.

«Hy heeft het zelfs onder *dien* Gouverneur-Generaal niet kunnen bewerken, dat er verbetering kwam», heet het, en nu zou men ieder een dwaas noemen, die het onder eenen anderen Gouverneur-Generaal weêr beproefde.

Niet ieder acht zich geroepen, de martelaar te zyn eener goede zaak. Men laat de zaken zoo als ze zyn; houdt, zoo men het noemt, «den boêl met *schipperen* gaande,» tracht alles te dekken en te dempen, wat de leugenachtige berigten van tevredenheid en welvaart weêrspreken zou... en, de een vóór, de ander na, geniet in vrede en rust het onverdiend pensioen [2]), latende den last der ongeregtigheid drukken op de toekomst...

---

[1]) Een zeer gewone fout die ik ooit maakte. Dorheid, droogheid, deugdzaamächtigheid worden vaak voor deugd aangezien. Thans ben ik minder naïef op dat punt. De VAN TWISTEN hebben my genezen. (1865.)

[2]) En leeft daarvan rustig op z'n buitenplaats by DEVENTER; en koopt landeryen; en behoort onder de hoogst-aangeslagenen; en wordt gekozen tot lid van de eerste kamer; en spreekt meê over dingen welker beoordeeling kunde, eer en intégriteit vorderen; en laat zich benoemen tot lid in 't bestuur van METTRAY; en blyft by voortduring „zeer geacht" in 't goddienend NEDERLAND. (1865.)

Op de toekomst, die schrikkelyk wezen zal.

Want er is in Indië meer publiek leven dan de *raden van Indië* weten. Maar het openbaart zich niet vóór de explosie.

Dáárom is het myn pligt, terug te komen op de zaken die ik behandelde, en ik geloof Uwer Exc. een bewys van hoogachting te geven, door my tot niemand anders te wenden, dan tot *Uwe Excellentie zelve.*

Het verzoek dat ik Uwer Exc. te doen heb, is dit: de herhaling myner bede om dezen brief en de daarby gevoegde stukken aandachtig te lezen, en my wel te willen antwoorden op de vraag: of Uwe Exc. daarin niet aanleiding vindt, my te ondersteunen in de pogingen die ik wil aanwenden, om *op de meest eervolle* wyze weder te mogen intreden in *Nederlandsch Indische dienst.*

MAAR, EXCELLENTIE, ANDERS DIENEN DAN IK DIENDE TE LEBAK, KAN IK NIET...

Antwoord toch eens eindelyk, meester ALBERTUS JAKOBUS DUYMAER VAN TWIST. Antwoord toch eens! (1865.)

BRIEF AAN Ds. FRANCKEN.

Na 't verschynen van den Havelaar, publiceerde de heer W. FRANCKEN AZ., directeur van het zendelingsgesticht te ROTTERDAM, een brief, die hierby wordt gevoegd om 't antwoord begrypelyk te maken, dat in dezen bundel «*Verspreide Stukken*» wordt opgenomen.

't Zal wel overbodig zyn, hier de opmerking te maken, dat ik — als in 't naschriftje van *wys my de plaats* — berouw voel over de naïve gemoedelykheid, waarmeê ik FRANCKEN's aanmerking heb opgenomen. Ik blyf 't schoon vinden dat hy party trok voor wat hem eerbiedwaardig toescheen. Maar dat ik een ogenblik geloven kon, van christenen hulp te zullen ontvangen in myn heilige zaak, is een bewys te-meer van *Havelaar's* verregaande onnozelheid.

De christenen hebben — zodra zy inzagen dat myn streven slechs menselykheid en regt ten doel had, en dat er niets te winnen

viel voor hun *geloof* — my alleen gelaten, en geméne zaak gemaakt, met:

Behouders, liberalen; mannen van de beurs,
En van de balie, of den kansel; kontraktanten
En vry-arbeiders; oppositie en ministers;
De leden van de tweede kamer in den Haag,
En wie er rusten kan, na slecht regeren . . .

AAN DEN SCHRIJVER VAN «MAX HAVELAAR.»

WelEdele Heer!

Met levendige belangstelling heb ik kennis genomen van uw geschrift; niet maar alleen, ja! niet in de eerste plaats als uitstekend litterarisch product, maar vooral omdat mij èn als Nederlander èn als Christen de toestand onzer koloniën ter harte gaat. Doch juist, omdat het u niet maar te doen was om een boek te schrijven; dat gij veeleer wenscht de oogen te openen voor schromelijke misbruiken in het koloniaal regerings-organisme, en harten te stemmen tot een werkzaam medelijden met de Javanen, smart het mij, tegen een gedeelte van uw boek, als tegen eene onwaarheid te moeten opkomen. Begrijp mij wel: ik beweer niet, dat gij *opzettelijk* onwaarheid zoudt schrijven. Neen! met de zaak, waarop ik het oog heb, gaat het u, naar ik meen, als het naar uwe voorstelling gelegen is met velen, ook hooggeplaatsten, die over Indische zaken oordeelen, zonder ze goed en van nabij te kennen, of die ze slechts uit zeer verdachte bronnen en eenzijdig kennen. Ik bedoel de preek, die gij Ds. WAWELAAR in een zendingsbidstond in den mond legt, de preek over een oud-testamentischen tekst, van welke de quintessence hierop neêrkomt: 't is Gods wil, dat wij Nederlanders de Javanen zoo hard mogelijk, tot onmenschelijkheid toe, laten werken en hun dan wat Bijbels enz. toezenden. Deze voorstelling noem ik *onwaar*. 't Spreekt van zelf, er voor instaan kan ik niet, dat er onder alle predikanten van ons vaderland niemand zou worden gevonden, die zulken dwazen en onchristelijken onzin

zou verkondigen Maar al waren er zoo meer dan een, gij moogt de preek van Ds. WAWELAAR niet geven als de *type* van den geest en beschouwingswijze *der zendingsvrienden*. Gij zelf weet al te goed, wat onder eene type te verstaan is; gij geeft daarvan bewijs in de verdediging van uw gefingeerd maar daarom niet onwaar verhaal omtrent *Saidja*. Voordat gij dus dien Ds. WAWELAAR als type gingt teekenen, moest gij kunnen bewijzen, dat de doorgaande geest van het Nederlandsche en andere zendelinggenootschappen in ons midden, de geest die spreekt uit de zendingsleerredenen en geschriften, die de gemeente worden in handen gegeven, vooral dat de geest onzer zendelingen zelven, in de door u gefingeerde preek als beligchaamd was. Maar dat kunt gij niet, en als gij de moeite neemt u in genoemde zaken eenigzins grondig in te werken, dan zult gij kunnen bemerken, dat ons, die de zaak der zending voorstaan, de menschenliefde dringt, die wij bij Christus geleerd hebben; en die, juist omdat zij den mensch in alle menschen, zwarten, bruinen of blanken om 't even, lief heeft, ook den Javanen wil gebragt zien het Evangelie; eene menschenliefde, die even sterk als gij, wenscht op te komen tegen verdrukking, uitzuiging en mishandeling der inboorlingen; maar die tegelijk overtuigd is, dat christenpligt nog iets hoogers vraagt, de vorming van mohammedanen en heidenen tot christenen. Ik verwacht dat gij mijne aanmerking mij niet euvel zult duiden. Neen! gij zult haar goedkeuren: want gij gevoelt zelf wel, alleen de waarheid kan overwinnen. Waar gij dus tegen uwe bedoeling van haar zijt afgeweken, zult gij de eerste zijn om die dwaling te erkennen. Toch spijt het mij, juist om de goede zaak die gij voorstaat, en ik met u, het spijt mij zeer dat die preek en die telkens voorkomende „Seitenhiebe" op de zaak der zending, in uw boek een plaats hebben gevonden; en nog meer, dat enkele passages voor vele lezers den sterken schijn zullen hebben van spot met het heilige. Niemand betreurt het dieper dan ik, dat er onder evangeliedienaren mannen gevonden worden van de snede van Ds. WAWELAAR. Maar de rol die zijn persoon in uw boek speelt, is juist geschikt, om velen het christendom zelf in een belagchelijk en verachtelijk licht te stellen, en waarlijk vrome, eenvoudige christenen, die anders om uwen menschlievenden geest u de hand zouden drukken, van u te vervreemden. Lach niet om dat vrome, gemoedelijke, eenvoudige christenen. Want ik durf u verzekeren, zoover mijne ervaring reikt, dat bij hen in ons vaderland nog de meeste harten gevonden worden, die van medelijdende liefde kloppen voor Javaan, Maleijer en Amboinees. Niet uit de hoogere standen der maatschappij, — maar uit den burgerstand, waar 't meest godsdienst

woont, komen onze zendelingen, zij die niet naar de Oost gaan om geld of eere, maar uit menschlievendheid. Niet uit die kringen der maatschappij, waar schatten verdiend worden door onze Oost, maar uit die kringen, die niet onmiddellijk in de baten onzer koloniën deelen, komen betrekkelijk de meeste giften. Wilt gij den geest van ons volk uit den slaap opwekken voor het waarachtig welzijn der Javanen, gij zult er u op moeten toeleggen, om niet van u af te stooten die kern der christengemeente, die, gelukkiger dan uw Javaan, die geen bidden had geleerd, van den Heiland heeft leeren bidden: uw koningrijk (dat een koningrijk is van waarheid, geregtigheid, liefde) kome.

Ach! wanneer zal de tijd aanbreken, dat residenten en practijken als gij ons beschrijft, tot de onmogelijkheden zullen behooren? Volgens mijne overtuiging eerst dan, wanneer de geest van Christus door een ootmoedig en krachtig geloof in *Hem zelf*, meer het bezielend beginsel zal geworden zijn van de regering en volksvertegenwoordiging, van hoogere en lagere beambten in onze koloniën, van het Nederlandsche volk. Maar de christelijke zending wacht daarop niet. Biddende dat ook pogingen als uw geschrift er eene is, mogen leiden tot ontdekking der waarheid en bevordering van het goede, gaat zij haren stillen weg, om menschlievend te zijn in den hoogsten zin des woords, en met hare kleine krachten te doen, wat hare hand vindt om te doen.

Hoogachtend heb ik de eer te zijn

Rotterdam, 20 Junij 1860.

Uw. dv. dienaar
W. Francken, Az.

AAN DEN WELEERWAARDEN HEER W. FRANCKEN Az.,

DIRECTEUR VAN HET ZENDELINGGESTICHT TE ROTTERDAM.

Weleerwaarde Heer!

Ik had liever «waarde broeder» geschreven, maar . . . die vormen! Ik wenschte in staat te zyn u de aandoeningen meêtedeelen, die my bezielden by het lezen van uwen brief in het Augustusnummer

van dit Tydschrift. Ik had een boek geschreven vol bitterheid — 't lykt wel een onweêrsbui met weêrlicht hier en daar, en een donderslag op 't eind — gy antwoordt met eene zachtmoedigheid die myn hevigheid beschaamt: gy brengt in myn buijig stukje een zonnestraal, die liefelyk aandoet . . .

Gy beweegt my byna een Christen te worden.

Want . . . ik ben geen Christen. Maar — of want — ik tracht er naar een goed mensch te zyn, en daarom gevoel ik my verpligt op uwe loyale dagvaarding te antwoorden:

«dat ik inzie onregt gepleegd te hebben; door het opwekken of dulden der meening, dat die WAWELAAR de type zou wezen van de voorstanders der zendingszaak."

WAWELAAR is eene karikatuur, en staat tot den vromen, gemoedelijken, verstandigen Christenleeraar, als DROOGSTOPPEL tot een' flink' handelaar, of tot een' fatsoenlyk' man.

In myn gemoed bestond die valsche voorstelling niet. Myne impressie was, geloof ik, juist, maar de expressie deugde niet; en ik zie ook hieruit alweder, hoeveel ik nog zou te leeren hebben, om een kunstenaar in 't boekenschryven te worden, of een leverancier van gedrukte aandoeningen.

Wat er goeds moog' wezen in myn boek, had ik maar te kopiëren naar de waarheid, die voor my lag. Waar ik schiep, deugde myn schepsel niet. Vindt gy fouten in de weinige lynen waarmede ik het beeld schetste van «Tine» . . .? Dat beeld was photographie en *waarheid.* WAWELAAR is fiktie en *leugen.*

Maar ik hecht er aan, dat ge my vryspreekt van booze bedoeling, al veroordeelt gy de verkeerdheid myner voorstelling.

Jagt op geestigheid — in plaats van *geest*, helaas! — voert wel eens beteren dan my van den grooten weg af. «Pikant zyn" is de eisch van den dag; en de «dag» heeft niet zoo onregt in dien eisch, mits hy die pikanterie niet vordere *in plaats* van waarheid . . .

Wat drommel, 't is de schuld van de *waarheid*, die er dan ook meestal zoo simpel en nuchter uitziet, dat men een trappist moet wezen, om niet nu en dan haar te verwaarloozen voor een beetje ongeschikte leugen.

En — gy hebt gelyk — eene *uitzondering* te geven als *regel*, een *karikatuur* als *portret*, *is* leugen.

Het spyt my te meer, dat ik die fout in de voorstelling gemaakt heb, omdat juist ik in de gelegenheid ben geweest tot het gadeslaan van vele zendelingen, die volstrekt *niet* mank gingen aan het euvel van *wawelary;* en ik tracht nu myn *meâ culpâ* aan te vullen met de betuiging dat nagenoeg alles wat ik heb mogen opmerken van de wyze waarop de zendelingen in *Indië* hunne zaak voorstaan, den hoogsten lof verdient. Ik heb, als ik wèl reken, *veertien* zendelingen van vry naby gekend, en wanneer het my vergund is een oordeel over die mannen uit te spreken, moet ik verklaren, dat zy allen hoogachtenswaardige, en meerendeels zeer verstandige menschen waren.

Voor wie my onbevoegd achten tot zulke uitspraak — er zyn er, die my voor een poëet aanzien — voeg ik hierby, dat deze myne meening gedeeld werd door allen die hen kenden, en daaronder waren velen wier kompetentie niemand betwisten zou.

Misschien ook wordt zelfs *myne* bevoegdheid niet gewraakt. Want tegenover de feilbaarheid van myn oordeel, en de onbelangrykheid myner persoon, staat het feit, dat ik geen voorstander ben der zendingszaak, en dus, by voorbeschiktheid tot dwaling, eer gevaar loopen zou, af te dwalen in eene geheel *andere* rigting dan *ingenomenheid met* de zendelingen die ik gekend heb.

Door het schryven van bovenstaande regelen geloof ik een *pligt* vervuld te hebben. Ik heb getracht den wisselbrief te betalen, dien gy meendet te moeten afgeven op myne loyauteit.

Voor het volgende vraag ik een plaatsje in *myn* belang, in het

belang myner *zaak*, die ook de *uwe* is, want gy toont een goed mensch te zyn.

Waarom zyt gy de éénige die my rekenschap vraagt van eene *onwaarheid?* Gy beklaagt u over «Seitenhiebe,» en dagvaart my. Gy handelt braaf, ridderlyk, edel. Gy vraagt: «waarom slaat gy my?» en dwingt my tot de verklaring, dat ik onregt deed u te slaan.

En toch waren het maar *Seiten*hiebe die u troffen, zonder dat ikzelf begeerde u te treffen. 't Was maar wat gruis, dat dwars-uit afsprong van den steen dien ik wierp; 't was maar een spat van myn onweêrsbui, die elders moest inslaan.

Nog eens, waarom zyt *gy* de éénige die zich beklaagt?

Gy duldt geen spat op uw kleed, geen schampschot in 't gelaat... ge dwingt my, u vergeving te vragen...

Waarom zwygen zy, die ik treffen *wilde*, die ik *trof?*... En niet *van terzy*, als *bytoeval*... neen, zy die ik treffen wilde, *loodregt in 't aangezigt*, met al de kracht die ik *kon* byzetten aan myn steenworp, aan myn onweêr?

Waarom zwygen *zy?*

Waarom neemt niet iemand uit dàt kamp den handschoen op, dien ik rinkelend neêrwierp in het strijdperk?

Moet dat minachting beduiden, *dédain?*

Zou 't lafhartigheid wezen?...

Of is dat *schuldbesef?*

Minister van Koloniën, laat een uwer schriftuurvervaardigers bewyzen dat ik een lasteraar ben... of treedt af, en maak plaats voor iemand die strydt en overwint, of *toestemt* en *verbetert.*

Gouverneur-Generaal in ruste, neem myne uitdaging aan... of beken schuld, en tracht naar uw vermogen te herstellen wat bedorven is door die schuld.

KONING VAN NEDERLAND, doe uitspraak tusschen die menschen en MAX HAVELAAR!

NEDERLANDSCHE NATIE, sta op, en ga tot Hem, en vraag, op myn boek wyzende: »*Is het waar, o Koning, dat deze dingen geschieden in* UW *Ryk . . . in uw prachtig Ryk van* INSULINDE?"

Ik keer my weder tot u, loyale stryder voor uwe overtuiging. Gy doelt in uwen brief op het afstooten der sympathie, die er voor myne zaak bestaan zou in de harten der vrome gemoedelyke Christenen. Neen, ik stoot dat bondgenootschap *niet* van my af, zelfs niet door de betuiging dat ik geen Christen ben. Ik roep hunne hulp dringend in. Misschien zal ik overwinnen *met* en *door* die banier, al mag ik my niet voegen daar*onder*.

Ja, ik roep die hulp in voor de zaak, waaraan HAVELAAR'S veelbewogen leven gewyd was; de zaak waarvoor hy werkte en leed, en voor welke hy zoo gaarne wil bezwyken, als maar dat bezwyken het punt van uitgaan worde van den weg die er leidt tot herstel!

Neen, gemoedelyke Christenen, ik sta niet verre van u. Hoe zou ik vèr van u staan . . . ik die den zichzelf vergetenden HAVELAAR schetste, van u die uw geloof hebt gegrondvest op 't altaar van een verheven zelfoffer?

Neen, ik sta niet verre van u; want al *geloof* ik niet, ik *wenschte*, als gy, te *kunnen gelooven wat ik eens hoopte!*

En *als* ik geloofde? . . . O, denkt ge dat ik my zou bezig houden met boeken maken, met ministeriën van Koloniën, met WAWELAARS-karikaturen, en zulke voddery?

Neen, ik zou naar *Insulinde* gaan, waar millioenen behoefte hebben aan de wetenschap van het ééne noodige.

Helaas, ikzelf bezit die wetenschap niet. Ik ben als de millioenen daarginder, zonder nog hunne kinderlykheid.

Maar ik *zou* er heen gaan, als ik Christen was.

O, ware ik een Christen!

Dáárheen, dáárheen, om te verkondigen wat dan voor my, als thans voor u, zou wezen het woord des Eeuwigen Levens. Dáárheen, waar 't gemoed zoo ontvankelyk is voor indrukken van reinheid, liefde, deugd, heiligheid, onsterfelijkheid...

Want luider dan elders verkondigen dáár de Hemelen Gods eer, en het uitspansel Zyner handen werk.

Ja, dáárheen zou ik gaan, waar elke palm een gebed ruischt; waar de bloemen reuköfferen; waar de geheele Natuur één tempel is... een tempel vol pracht en majesteit, vol weêrklank van den naam: *Jehovah*, *Jehovah*... van den naam DESGENEN, die niet wonen kan in bouwsel van des menschen hand...

Maar dat is *poëzie*, dat is *my: leugen!*... Want ik kan Hem niet bevatten, noch in een tempel, noch in de natuur, noch in een leerstelsel.

O, als ik geloofde!...

Als ik Christen was, zou ik niets *meer*, niets *anders* willen zyn dan ZENDELING.

Ik werp myn vorm weg, en groet u broederlyk.

Amsterdam,
Augustus 1860.

MULTATULI.

Men begrypt, hoe ik er aan hecht dat deze brief bewaard blijve. Hy regtvaardigt de verandering van myn toon, sedert 1860. Toen er duidelyk gebleken was, dat er in my geen bondgenoot was te vinden voor de gelo-

very, hebben die „vrome, gemoedelyke, eenvoudige Christenen" zich vooräan gesteld in de reien der SCHMOELS. Tegen 't einde van 1860, werd ik geduriglastig gevallen door dominés. Eens telde ik elf bezoeken op één dag. Sommigen wilden my overhalen om Christen te worden, maar de meesten beweerden dat ik 't al was... op 'n klein beetje na. En dat kleine beetje kwamen zy me brengen, in de gedaante van vermaningen, preken, verhandelingen en traktaatjes. Zonderling dat ze nooit op 't denkbeeld kwamen, hoe lang ik op hen had kunnen neêrzien, bij 't bedenken dat al die lui toch eigenlyk nooit iets degelyks hadden uitgerigt, terwyl ikzelf een moeielyk leven van arbeid, stryd en offer achter den rug had. Maar ik dacht daaraan niet, en behandelde hen goediger dan ze verdienden, ook zonder de valsheid die later bleek.

Want nadat myn onbruikbaarheid als Christen even duidelyk geconstateerd was, als de onmogelykheid om my te maken tot *kultuurstelselaar*, *vry-arbeider*, *behouder* of *liberaal*, scholden ze my uit; altyd heel voorzigtig, en in 't geheim, dat spreekt vanzelf. Openlyk optreden durven zy zo-min als 'n VAN TWIST of 'n minister.

Ik zou kurieuse staaltjes kunnen tonen van de wyze waarop die heren — dominés en anderen nu — hun broodwinning, buitenplaats en „geachtheid" verdedigen. Veel vertellingen, die HAVELAAR tot zo'n „besonder slecht mens" maken, komen uit zulke bron. 't Is myzelf vaak een verrassing, te vernemen wat ik nu-en-dan zo-al heb uitgevoerd; en dikwijls ben ik verdrietig by de gedachte, dat ik geen geld, geen tyd en geen levenslust genoeg heb, om eens indedaad de persoon te zyn, die men van my maakt. Zo'n beetje ontspanning zou misschien gunstig werken. Toen LAURENTIUS gebraden werd, *vergenoegde* men zich met braden. Maar 't kwam den omstanders niet in den zin, hem nog bovendien te verwyten, dat-i zich zo buitengewoon amuseerde op z'n rooster. Die kwaadäardigheid is van latere uitvinding.

Ik heb medelyden met de biografise-woordenboekschryvers van 1900 zoveel, en troost me intussen met de geloofsbelydenis van LYSTERMANNETJE. Ik hoop dat die — zowel in zedelyken en staatkundigen zin, als in 't zogenaamd godsdienstige — de katechismus der toekomst moge worden. (1865.)

WYS MY DE PLAATS WAAR IK GEZAAID HEB!

De heer NYGH wendde zich heden tot my met een verzoek om een «iets» ten voordeele van de slagtoffers der overstrooming op Java. De brief die dit verzoek inhield, was geschreven op eene wyze die in my de vraag opwekte, waarom de schryver daarvan niet liever zelf die taak op zich nam? Sommigen weten; en allen kunnen het weten, want het staat duidelyk in den *Tydspiegel*, dat ik niet schryven kan en niet van schryven houd. Er zyn weinig zaken die my meer tegen de borst stuiten. En het is niet dat gedeelte van schryven alleen, wat HUGO DE GROOT beneden het naaldenmaken stelde, neen, ook het niet-ambachtelyk gedeelte van het «vak», ja, dàt het meest, strydt zoo geheel tegen myne natuur, dat er inderdaad geringer talent noodig is om de Nederlandsche natie te bewegen tot weldadigheid, dan om my weg te lokken uit de tent waar ik pruil om Briseïs.

En dit toch heeft de heer NYGH gedaan.

Ik zat en morde en toefde en leed. En ik dacht aan HUYGENS. Twee jongens namelyk voor myn venster schenen iets te willen laten beslissen door het lot.

— Even of on-? vraagde de grootste.

Welnu, HUYGENS had misgeraden als hy in de plaats van den kleinsten geweest was, want *even* riep deze, en in de geopende hand vertoonden zich een koperen knoop, een cent, twee kersepitten... vier stuks alzoo, *even!*

HUYGENS zou dus verloren hebben, hy die voorschreef altyd oneven te raden, omdat er op de onevene helft van een oneindig getal mogelykheden, één oneven cyfer meer is.

En ik zeg dat die kleine jongen zyne zaken beter verstond dan HUYGENS. Hy scheen te weten dat er niets waarschynlyker is dan de onwaarschynlykheid. Wilt ge bewyzen, lezer? Hadt gy 't vooraf waarschynlyk gevonden, BRISEÏS met kersepitten, HUGO DE GROOT en de Nederlandsche weldadigheid met een zysprong op de probabiliteitsleer, te ontmoeten op dit eerste blaadje van het gevraagde «Iets» over den Javaschen watersnood?

Ook vooral daarom heb ik een afkeer van schryven voor het publiek, dat niet van sprongen houdt, wyl men van den schryver verlangt dat hy zich voortbewege als een ander. 't Is nog de vraag, of het wel over 't algemeen zoo zeer de eisch is, dat men iets nieuws meêdeele, als dat men uitspreke wat de hoorder of lezer denkt; en in dat geval is een schryver eigenlyk niet meer dan een soort van voorzanger. «Juist myn idee!» beduidt, in den mond van velen, eene alles overtreffende lofspraak. Ik nu, die waarachtig niet van 't blad lees, en niet goed kan wys worden uit de hersens van een ander, lees of zing slecht voor, althans de maat verschilt. Niemand vindt myn toon allerliefst, wyl niemand daarin weêrvindt wat hy zoo allerliefst vindt in zyn eigen toon. Van daar disharmonie tusschen voorzanger en gemeente... kortom, het gaat niet, ik ben geen schryver.

En dan over *watersnood!* Zeker schryver, wiens naam ik niet weet, heeft in een allernetst gedrukte brochure den MAX HAVELAAR omgeworpen door de eenvoudige, telkens terugkeerende vraag: «Lezer, zoudt *gij* dit gedaan hebben?» De lezer zegt hartelyk: neen, en de lezer heeft gelyk! Zou hy lid van *Artis* kunnen wezen, wanneer hy gehandeld had als Havelaar? En dan de sjaallong... en het buiten te Driebergen... en de ridderorden... en de kakatoea op zilveren kruk... en de schoenen zyner kinderen, van des lezers kinderen, meen ik...

Neen, neen, die lezer heeft groot gelyk met ontkennend te antwoorden op de vraag: of hy zich zou opgeofferd hebben voor zoo'n mal idee. En de schryver dier brochure was een menschenkenner. 't Is zeer te betreuren dat hy niet meer voorzingt, hy die zoo goed den toon weet aan te slaan.

Maar nu heb ik een dergelyke vraag te doen. «Lezer, zoudt gy eene brochure hebben geschreven over water, watersnood, watervloed?»... Neen immers? En ik doe zeker verkeerd anders te handelen dan gy, dat spreekt van zelf.

Ja, als men 't doen kon als CREMER! Ik heb de schets «Op den Zolder» vóór my liggen; maar gelezen heb ik die niet, en ik zal die niet lezen. Ik ben tot het besluit gekomen nooit iets van CREMER te lezen, nadat ik kennis had gemaakt met zyn «Paauwveêrtje», dat my verdrietig maakte omdat het fictie is. Want ik vraag my af, welke kleine plaats er overblyft voor waarheid in de harten der lezers, als er zooveel sympathie kan worden opgewekt door een verzinsel? O, die prostituërende en geprostitueerde kunst van den romanschryver! Als den heer CREMER eenmaal — God beware hem, wensch ik — eene dieptreffende wond werd geslagen, zou niemand gelooven aan de opregtheid zyner smart. De jammerkreet van den mensch zou onopgemerkt wegsterven, wyl men zich den toon herinnert van den artist, en ikzelf acht me by 't aanschouwen van een werkelyk gebeurde

ramp niet in-staat tot dieper medegevoel, dan de aandoening die my bezielde by den dood van 't boerenjongentje, dat een offer werd van den hoogmoed zyns vaders. 't Is waar, dat ook ik... kinderen heb. De redactie van 't *Bataviaasch Handelsblad* zou die phrase anders eindigen, en tegenspreken mag ik hem niet, omdat het wáár is dat ik hoogmoedig ben, al zou 't alleen wezen op den moed dit te erkennen.

Zoudt *gy* over den watersnood op Java geschreven hebben, lezer? Er behoort moed toe, vermetelheid byna. Wat al dichtstukken zyn er verschenen, wat al proza! Is er niet te duchten voor oververzadiging! Is het nog mogelyk variatien te leveren op een thema dat zoo vaak behandeld is? Ik verzeker u, dat ik zou wegloopen uit de kerk, wanneer ik den dominé hoorde dreigen met eene preek over Noach.

Ja, wel afgezaagd is het thema, en niet heden ten dage voor 't eerst. Reeds voor tweehonderd jaar schreef men:

„My lust de driften der hervormde kerkelingen,
„Met Hollandsch watersnood en dykbreuke op te zingen,
„En af te malen tot een errefdenktafreel,
„Dat zelfs de naneef schrikke op 't hooren van 't krakeel,
„En 't zien der landschets, door een nachtstorm overrompeld,
„En tomlinks over hals en hoofd in zee gedompeld,
„Zoo niet een zelve wind en springvloed myn gedicht
„Verrast, en voert het op hun vlerken uit 't gezicht,
„Of komt my 't onverhoeds of onvoltooit ontrukken."

„Doch wat al straffen, wat aan God verdiende plagen,
„Heeft vader Nederland hierom niet moeten dragen!
„Wat oorlogsstormen, wat al sterfte en hongersnood,
„Dykbreuken, watervloên..."

„Daar barsten ylings al Gods stormrioelen open,
„En dringen 't water voor haar geesel op te loopen;
„Dat zet op dyk en dam zyn forsche hoornen aan,
„En ramt met stoot op stoot... 't is met den dyk gedaan.

„Daar helpt geen tegenweêr, als die niet komt van boven.
„De zee met vollen loop ter dykbresse ingeschoven
„Rukt in ziju weg omverre al wat hem gaat te keer,
„En zet het lage land in blanke en bare meer,
„Neemt boomgaart, bunders, vee en menschen op zijn tanden,
„En lekt en knabbelt aan den boord der groene stranden;
„Wat huis, wat hof is nu uw voetzool hoog genoeg,
„Nu 't aardryk u ontzinkt...."

Ik neem noch die verzen, noch den maker daarvan (FOCKENBROCH) in bescherming; ik verplaatste my alleen daarom een oogenblik in een gelyksoortig verleden, om myzelf goed te overtuigen van de moeielykheid der taak om iets nieuws te leveren over watersnood.

«Op den Zolder!» wat kan dat anders zyn dan de schets van het vlugten eener familie naar het bovenste gedeelte van haar huis? Het water wast... Zeker, de lezer weet dit vooruit, 't is immers watersnood? Treffend zal de angst geschilderd zyn van het gezin dat verkleumd zamenschoolt... Het water wast. Natuurlyk, waar bleef de watersnood, als het water niet waste? O, hoe zal CREMER, die zoo fyn schildert, de ontzettende nauwkeurigheid hebben weêrgegeven, waarmede men op «dien zolder» het leven berekende naar voeten, halve voeten, naar duimen!

Het water is tot de onderzyde van den vloer der verdieping, de naden zuigen het vocht naar boven... donker wordt de kleur der planken aan de zyden... zie, daar dryft een wieg... zou er een kind in zyn? Nu zyn 't niet alleen de naden van de planken die

vochtig werden... de donkere strepen naderen elkander... vloeien in een... 't zyn geen strepen meer... het stroomt al, o God! hoe schudt het huis! Hoe schuurt de stroom langs muur en schutting!... Die gil is van eene buurvrouw... Hier, kinderen, hier! op dien stoel!... hooger op dien balk!... hooger, op het dak!... Hooger, hooger, altyd hooger!... Weldra zal men niet hooger kunnen.

En altyd wast het water. Natuurlyk... want er is watersnood.

En wat later, wanneer men zoo hoog zal geklommen zyn als mogelyk is, zal het water blyven wassen...

En eindelyk zal men sterven! De vader zal het kind omhoog houden — neen, dat zal de moeder doen; de moeders zyn zoo sterk als er nood is — de vloed helpt heffen, maar 't is huichelary van den vloed, hy meent het niet, 't is maar valsche hulp die den doodstryd verlengt... Men rekt spier en pees, om hooger te zyn dan het stygende water, dat tot de lippen nadert... Weldra zal men vocht ademen voor lucht... straks zal het gedaan zyn... Wees zeker dat het gedaan is met de moeder, als ge het kind ziet verdwynen.

Nog een oogenblik... het water wast. Natuurlyk, want er is watersnood.

En men zal sterven! En de vaders zullen aan God denken, en angst voelen over wat ze misdreven, en meenen dat er verband is tusschen dien vreeselyken doodstryd en hunne zonden. Er zal gebeden worden om redding, en de kinderen zullen niet begrypen, waarom de vader «die zoo sterk is» niet antwoordt op hun geschrei, en de moeders...

Dan komt er hulpe. Zie de laatste bladzyde van alle watersnoodbrochures: God is liefde! Maar zie meteen hoe onmogelyk het is. van dat alles eene beschryving te geven, beantwoordende aan het gewigt der zaak, en aan de eischen der kunst, die iets onverwachts verlangt.

Lezer, zoudt gy na dit alles den moed hebben iets te schryven over watersnood?

En toch heeft de heer NYGH middel gevonden my daartoe over te halen. O, wat ik u bidden mag, lezer, zegt het voort, dat ik slecht schreef; herstel myne deerlyke gehavende reputatie als mensch, door de erkenning dat ik geen schryver, geen kunstenaar ben Maak bekend dat gy de besteede penningen niet betreurt, om het doel der uitgave alleen, maar dat ge U beklagen zoudt over die verspilling, indien het u te-doen ware geweest om myn geschrift te lezen. Zie, ik wilde zoo gaarne geloofd worden, als ik eenmaal iets zal te klagen hebben, en ik wil niet geprezen worden over de wyze waarop ik myn klaagtoon geuit heb. Zoudt *gy* zóó schryven, lezer? Neen, neen, duizendmaal neen... gy zoudt alles anders, en oneindig beter gezegd hebben, dan ik... gy zoudt HUYGENS met rust gelaten hebben.

Het onwaarschynlyke is waarschynlyk. Ik wacht op eene statistiek van Nederlandsche watervloeden, om tot een resultaat te komen van de gemiddelde kans op ééne overstrooming in zooveel jaren. Naast die berekening legge men eene gelyke opgave van de tydruimte, waarin de javasche rivieren op geweldige wyze zoovele malen hare oevers overschryden. Wanneer men dan de kans berekent, in hoe vele millioenen jaren daar en hier gelyktydig watersnood plaats vindt, zal men met het oog op de tegenwoordige conjunctie tot een resultaat komen, dat ons noopt de wysheid te bewonderen van den kleinen jongen, die met wegwerping der theorie van HUYGENS «*even*» raadde.

Maar is die conjunctie toevallig?

Hoe jammer nu, niet waar, dat juist op 't vernemen van die ramp, de weldadigheid hier te lande is uitgeput door 't voorzien in eigen nood! Wat zou de mare van de ellende ginder ons getroffen hebben als wy niet óververzadigd waren, — letterlyk geabreuveerd — van tafereelen, even waterig. Is 't niet zoo?

Nog zoekt de onteigende landman in den Bommelerwaard naar 't weggespoelde huis en zyn bedolven erf; nog dekt het water de pol-

ders, en gedraagt zich daar als teruggekeerd meester in de streken waar men het vroeger met zooveel moeite verdreef. Is het niet meer dan zonderling, is het niet ontydig, dat juist *nu* Java behoefte heeft aan hulp, juist *nu?* O, ware het vroeger geweest, kort bij voorbeeld na de mededeeling dat er, alleen wat de Gouvernements-veilingen aangaat, weder dertig millioenen gewonnen waren op één jaar Javanen-arbeid!

Neen, ik geloof dat de overstrooming op Java, wat het verleenen van Nederlandsche hulp aangaat, nooit had kunnen plaats vinden op gunstiger uur dan juist thans, en HUYGENS vergeve het my, ik beweer dat de waarschynlykheid op krachtigen, flinken bystand aangroeit, naar mate het onwaarschijnlijker is, dat er, na de zoo ruim toegepaste menschlievendheid, hier te lande, lust en kracht is overgebleven voor het lenigen der ellende die zoo ver is.

Er is een stem in den Javaschen watersnood, die den Nederlander toeroept: «Wy zyn van gelyke beweging als gy!"

Niets wordt zeldzamer toegepast dan eene algemeen erkende waarheid. En dit is natuurlyk. Iemand die eene redenering zou baseren op de meening dat $2 \times 2 = 4$ is, heeft weinig kans op de aandacht zyner hoorders, die niet gaarne toestemmen dat iemand eene voor hen n euwe conclusie heeft gebouwd op eene stelling die hun bekend was. Ik zal, om gelyke reden, misschien moeite hebben U te overtuigen dat er voor Java iets moet gedaan worden, ja dat er *veel* moet gedaan worden voor Java, *omdat de welvaart van Nederland van het voortdurend bezit van den bloei der Indische gewesten afhankelijk is.* Dit is op zoo velerlei toon gezegd en herhaald, dat het geen indruk meer maakt. En toch ben ik verpligt op die algemeen erkende waarheid terug te komen, maar ik zal dit doen in cyfers, of nagenoeg.

Wanneer men het twintigtal landen, die wat den handel aangaat,

voor Nederland het belangrykst zyn, rangschikt naar de volgorde van dat belang, verkrygt men de uitkomst: dat *Nederlandsch-Indië*, wat ALGEMEENEN *invoer in Nederland* betreft, alleen *Groot-Brittannië* en *Pruissen* boven zich heeft, en aan ons vaderland hoogere waarde overzendt dan *België*, *Frankrijk*, *Rusland* (*Oost-*, *Witte en Zwarte zee*) *de V. S. van Noord-Amerika*, *Noorwegen*, *Hanover*, *Hamburg*, *Denemarken*, *Suriname*, *Bremen*, *Napels*, *Sicilië*, *Brazilië*, *Engelsch-Indië*, *Mauritius*, *Zweden en Cuba*. (Deze volgorde is geregeld naar het bedrag van invoer in Nederland.) Wat echter den invoer TOT VERBRUIK betreft, gaat *Java c. a.* ook *Groot-Brittannië* en *Pruissen* te boven, en staat dus *boven aan*.

Als gewest van uitvoer uit *Nederland* heeft *Nederlandsch-Indië* slechts *Pruissen*, *Groot-Brittannië* en *België* boven zich, en bekleedt alzoo de vierde plaats.

De *totale* geldswaarde van den *algemeenen uitvoer*

uit *Nederland* over 1859 bedraagt.	*f*	356.049.104
Die van den invoer	»	399.670.200
en *Java c. a.* deelt in die cijfers voor	»	33.007.213
en »	»	79.742.872

of respectievelijk voor *een elfde* en *een vijfde* gedeelte.

Men houde evenwel hierby in het oog dat de waarde der hier bedoelde goederen, vooral wat den invoer betreft, niet moet vergeleken worden met goederen die alleen belangryk zyn uit een oogpunt van *reedery*, als onderwerp van te verdienen *vrachtpenningen*, maar dat die waarde grootendeels het *eigendom* is, zoo van den NEDERLANDSCHEN STAAT als van NEDERLANDSCH INDUSTRIËL, en dus indedaad alle andere verhoudingen verre te boven gaat.

Het is hier de plaats niet eene complete statistiek te leveren van de wyze, waarop de genoemde cyfers zyn te zamen gesteld, maar ik kan niet weêrstaan aan de neiging om eenige artikelen met name op te geven.

In 1859 is in NEDERLAND van JAVA o. a. ingevoerd:

Aan *droogeryen* eene geldswaarde van	*f*	392.085
» *gedisteleerd*	»	740.974
» *huiden* (onbereide)	»	600.508
» *indigo*	»	2.951.994
» *kaneel*	»	476.286
» *koffy*	»	24.065.726
» *peper*	»	207.943
» *ryst*	»	4.874.965
» *bindrotting*	»	597.858
» *schildpad en paarlemoer*	»	206.000
» *speceryen*	»	1.031.439
» *suiker*	»	31.146 191
» *tabak*	»	1.855.470
» *thee*	»	3.873.058
» *tin*	»	4.899.494
» *was*	»	413.888

en uit NEDERLAND naar JAVA verzonden, o. a.

Aan *porselein en aardewerk*, voor eene geldswaarde van	»	314.762
» *ammunitie*	»	440.792
» *boeken*	»	114.065
» *boter*	»	474.368
» *droogeryen*	»	588 356
» *fabriek- en stoomwerktuigen*	»	333.219
» *garen*	»	975.317
» *gedistilleerd*	»	358.083
» *glaswerk*	»	210.940
» *goud en zilver* (gemunt)	»	5.207.003

Aan	*goud en zilver* (bewerkt)	*f*	107.724
»	*granen*	»	329.456
»	*huiden* (zadelmakerswerk, enz.)	»	115.118
»	*ijzer*	»	843.817
»	*instrumenten*	»	124.571
»	*kleederen*	»	592 599
»	*koek- en banketbakkerswerk*	»	194.112
»	*vleesch enz. in bussen*	»	111.001
»	*steenkolen*	»	322.626
»	*koper* (gemunt)	»	857.440
»	id. (bewerkt)	»	395.780
»	*krameryen*	»	441.739
»	*manufacturen*	»	15.280.381
»	*meubelen*	»	311.543
»	*papier*	»	391.323
»	*staal*	»	161.912
»	*touwwerk*	»	222.446
»	*vaatwerk*	»	100.430
»	*vleesch* (gerookt, gezouten enz)	»	576.119
»	*wagenmakerswerk*	»	127.254
»	*wyn*	»	524.667

De spoed waarmede ik deze regelen schryf, laat my niet toe *alle* artikelen op te sommen, die getuigen van den invloed welken *Java* uitoefent op de Nederlandsche welvaart, noch in allen deele te doen uitkomen, hoe bovendien op minder regtstreeksche, maar even zekere wyze, ook die personen voordeel genieten van onze verhouding tot Indië, welke niet schynen betrokken te zyn in handel. Ook zoude men zich vergissen, als men zich bepaalde tot het vergelyken van de weinige cyfers die ik opgaf, met gelykstandige waarde van uit- of invoer naar of van andere landen. Het yzer dat Engeland naar Neder-

land zendt (voor ruim 7 millioenen 's jaars), begint eerst aandeel te nemen in de omzetting van Nederlandsch kapitaal, op het oogenblik van den afscheep of van de aankomst. De koffy echter die uit *Java* naar *Nederland* wordt overgevoerd, droeg vóór zy ryp was, het hare by tot de Nederlandsche welvaart, daar de belooning der bemoeienis voor aanleggen van tuinen en toezigt, reeds lang te voren voor een groot deel naar *Nederland* terugvloeide. Buiten de directe winsten op den verkoop der producten uit Indië, buiten het bestaan der reederyen met al wat daarvan afhangt, geve men acht op de voordeelen in Indië zelf reeds behaald op de producten, die later de Nederlandsche markt zullen vullen; men lette op het aantal familiën die in Nederland, voor een gedeelte of geheel en al, hun onderhoud vinden in bijdragen uit de inkomsten hunner Indische betrekkingen, men merke op van hoevele gezinnen in Nederland, een lid daar ginder bezig is met het verzekeren der toekomst zyner achtergeblevene verwanten; men sla het oog op de vele huisvaders die van Indië eene toekomst wachten voor hunne zoons, en waarlyk, de zoo vaak herhaalde meening: dat Indië voor Nederland *onontbeerlyk* is, zal ophouden eene ydele klank te wezen.

Hoe moet die onschatbare bezitting bewaard blyven, hoe moet ze beheerd worden? De aanhangers van het behoud beweren daartoe een middel te hebben gevonden in het kultuurstelsel. Ik geloof dat er in dat stelsel veel goeds wordt gevonden. De oppositie verklaart vryen arbeid noodig. Ik houd veel van vryen arbeid, zooals van alles wat vry is. Maar ik ontken dat de opgave wezen zoude: te kiezen tusschen die beide meeningen; ik ontken dat Indië zou verloren gaan of behouden blyven door een van die beide systemen. *Ik beweer dat Indië voor* NEDERLAND *moet behouden worden door* MENSCHLIEVENDHEID EN REGTVAARDIGHEID. Men zoeke niet ver wat naby is, niet diep wat voor de hand ligt.

Het is de vraag niet — nu althans niet. Later zal 't misschien

de vraag worden — of de Javaan behoort koffy te planten op last van een beambte (*kultuurstelsel*) of ten gevolge eener overeenkomst tusschen particulieren en inlandsche hoofden; noch zelfs, of hy dit doe regtstreeks uit eigen wil? (*vrye arbeid.*) De vraag is, of hy moet *beroofd worden van zyn eigendom...* of hy behoorlyk moet worden *betaald voor zynen arbeid...* of hy *mishandeld* moet worden? ... Dát is voor'shands de vraag, en alle meer of min ingewikkelde kwestien van staatshuishoudkunde behooren op den achtergrond te worden geplaatst, zoo lang er dagelyksche verkrachting plaats heeft van den alle andere stelsels beheerschenden regel:

ER ZY ONSCHENDBAARHEID VAN PERSONEN EN EIGENDOM.

Het is niet vreemd by het nasporen van waarheid, eene volstrekte blindheid te ontmoeten voor *hoofd*zaken. Meestal houdt men zich bezig met het fynere, het meer subtile gedeelte der kwestiën, en verliest daarby gewoonlijk de eigenlyke essentie der vraag uit het oog. In de praktyk zou men zich aan eene dusdanige verplaatsing van het onderwerp minder gemakkelyk schuldig maken. De zeeman toch, die op het oogenblik eener schipbreuk, zich zou bezig houden met het berekenen der wetten van den storm, en daarbij vergeten dat er zorg noodig is voor lyfsbehoud, zou voor krankzinnig worden aangezien. En toch begaan de meest achtenswaardige mannen die fout dagelyks, waar niet persoonlijke ondervinding hen dwingt hunne theorien ter zijde te schuiven voor de onverbiddelijke praktyk.

Een voorbeeld. In een zeer welwillend artikel van den *Economist* werd ik aangemaand my toe te leggen op staathuishoudkundige behandeling van Javaansche toestanden. Die aansporing is zeer vereerend. Welnu, ik heb daar liggen berekeningen over den veestapel, die wemelen van cyfers. Ik heb my doen voorlichten omtrent de eischen der wetenschap aangaande voortteling, behandeling, voeding...

«*De kendangs* (een soort van stallen) *werken nadeelig. Dat zamendringen van buffels, waaronder bezette wyfjes, vzroorzaakt vroeggeboorten...*"

Daarop volgt een plan om zoovele honderden buffels te onderwerpen aan een ander régime. Daarop weder zou volgen de vergelyking van de aldus te erlangen toename, met het normaal aangroeien van den veestapel. O, als ik drie, twee, ja, al ware 't maar één ten honderd kon winnen, dàt zou een triomf wezen...

Maar dan klinkt my in het oòr: »*toen die buffel hem was afgenomen door het districtshoofd...*" en men begrypt dat alle lust tot bescherming van den veestapel op statistisch-economische wyze, vergaat.

En men doet verkeerd zulke wanbedryven te wyten aan een *stelsel.* Geen stelsel schryft voor, den Javaan te bestelen. Het ligt niet in de bedoeling der voorstanders van vryen arbeid, dat de Javaan worde overgeleverd aan de hebzucht van particulieren. Maar evenmin lag het in de bedoeling van den Graaf VAN DEN BOSCH, dat de inlander door de hoofden zou beroofd worden van zyn eigendom. De fout ligt niet in een *stelsel — variis modis bene fit* — de fout ligt in *slechte uitvoering* van een stelsel, in beginselloosheid, in laauwheid, in schippergeest, in personeel egoïsme, in gebrek aan veêrkracht en eerlijkheid bij de personen die namens Nederland dat prachtig ryk besturen, de fout ligt in de *Gouverneurs-Generaal.*

Indië heeft geen genie noodig, wat ook zeer ongelukkig wezen zou. Indië heeft noodig een *braaf man* die WAARHEID zoekt, en *die den moed heeft de* WAARHEID IN BESCHERMING TE NEMEN!

Schaam u Nederland, als gy zulk een' man niet kunt aanwyzen!

De vereenigde O. I. Compagnie heeft eene zware verantwoordelykheid achter gelaten, en ook later tijden...

Och, mocht ik u kunnen opwekken tot de meening dat de tegenwoordige watersnood op *Java* aanleiding geven kan tot afbetaling

van een gedeelte der schuld, die onze voorouders — en ook wij zelven, helaas! — in Indie hebben aangegaan, en dat alzoo de woorden, die ik aan het hoofd plaatste van deze regels, niet zoo zeer, niet alleen ten minste, werden toegepast op de wanhoop van den landman die zynen oogst ziet vernielen door watersnood, maar tevens op het denkbeeld dat eenmaal de geschiedenis, op Indie wyzende, elken Nederlander dwingen zal zyn geweten de vraag voor te leggen: »*Wys my de plaats waar ik gezaaid heb!*"

Duizenden zyn omgekomen! O, *zy* hebben geene behoefte meer aan Uwe weldadigheid! Er is slechts wat haast noodig in het wegruimen van de lyken, opdat er geene ziekte kome. Maar het zou goed zyn, den overblyvenden te toonen, dat wy de kreet der smarte verstaan, waar ze hulp vraagt van hen die, met het Evangelie in de hand, de blyde boodschap bragten dat alle menschen broeders zyn!

Christenen, geeft en helpt en redt! Het geldt de eer van Uw geloof, het geldt de eer van Uwen Christus! Zyt gewaarschuwd tegen de mededeelzaamheid van den Mohammedaan, van den heiden, den Chinees... Christenen, zorgt dat de vergelyking niet uitvalle in uw nadeel! [1]) Laat het niet gezegd worden dáár ginder, dat uwe leer is eene leer van *stelsels* en *meeningen*, en niet eene leer van *daden!*

O gy, die bydraagt aan Zendingszaak en genootschappen tot Bijbelverspreiding, bedenkt dat er in Uwen bybel een Samaritaan voorkomt, die den gewonden reiziger niet toesprak over de leeringen der profeten, maar die zyne wonden wies, hem opnam in zyn hnis, hem verzorgde ter genezing.

Kooplieden, die met loffelyken yver de vermeerdering beoogt van uwe middelen, bedenkt dat het gebouw van uwen handel geschraagd

[1]) Noot bij den zooveelsten druk (1865). De christenen hebben (onder opzien tot den Heer, zeker) deze zorg ter-zijde gezet. Zie naschriftje.

wordt door den arbeid van die millioenen handen dáárginder; bedenkt dat gy hier de vruchten plukt van den boom die dáár met moeite geplant is; bedenkt dat ook zy die dáár arbeiden, regt zouden hebben op vermeerdering van hunne welvaart, regt althans op uw medegevoel, nu zy bezocht worden door een ramp als de tegenwoordige.

Maar het liefst wend ik my tot u, vrouwen van Nederland. U behoef ik niet te herinneren aan *belangen*, om gehoord en verstaan te worden. Gy immers zoudt gevoelen dat er hulp noodig is, al ware 't alleen om te voldoen aan de inspraak van uw eigen gemoed, en niet om den nood der bezochten. Gy zoudt dien aandrang gevoelen, ook al ware er nadeel verbonden aan hulpe. Verbeeldt u hoe honderde moeders — driewerf gelukkig de moeders die 't niet beleefden! — hare kinderen zagen wegsleuren door den alles vernielenden stroom.

— Moeder, moeder!... roept daar een Javaansch kind, juist zoo als *uw* kind roepen zou, als het in nood was...

O Gelooft ze niet, die u willen diets maken dat de Javaan op andere wyze *mensch* is dan een ander! Hoe, hy ademt als wy, hy eet, drinkt, loopt als wy, hy gevoelt liefde, haat, vrees, hoop, geluk, smart, als wy... en men wil u opdringen dat hy ongevoelig wezen zou voor aandoeningen als de onze?

Zie eens dat bamboezen huisje. Wat al menschen zyn daar byeen. KARIDIEN is gastheer, hy laat *ketoepah* [1]) voordienen. Ook is er *maniessan* [2]), en *teboe* [3]), en *ayer djahi* [4]) en *kwee kwee* [5]), en een

---

[1]) *Ketoepah*. Rijst in een hulsel van bladeren, op byzondere wyze gekookt.
[2]) *Maniessan*. Confituren, zoetigheid. [3]) *Teboe*. Suikerriet als versnapering.
[4]) *Ayer djahi*. Gemberwater. [5]) *Kwee kwee*. Gebak.

tal van dingen die geen' naam hebben. Er schynt feest te zyn. Ik geloof het wel!

Men ziet het den gastheer aan, dat er iets byzonders is voorgevallen. Maar wat beduidt die verbonden arm, en van waar al dat geld op die baleh-baleh? Daar is wel twintig gulden... *Twintig gulden!*

KARIDIEN was dien morgen vroeg uitgegaan. Even buiten het dorp ontmoette hem een paard in wilden galop, schoon 't maar een transportpaard was, want de ruggegraat lag bloot. Ik denk daaraan altyd wanneer ik iemand ontmoet die zyne fortuin maakte «in» de transporten van binnenlands produkt naar de stranden. Hoe dit zy, KARIDIEN begreep dat het arme dier niet zoo hard liep zonder oorzaak. En, zonderling, daar vloog ook een troep buffels met ongewonen haast over den weg. En den vorigen dag had KARIDIEN sporen gezien... o zeker, er was een tyger in de buurt!

KARIDIEN ging naar huis, leende van het dorpshoofd een geweer, en vertrok naar de plaats waar hy het vlugtend paard ontmoette. Hy spoorde na, en snuffelde... daar blaasde iets in 't geboomte!

Voorzigtig bleef de jager staan, spande den haan van zyn geweer... daar bewoog iets in het kreupelhout...

Is dat schaduw van de opkomende zon, dat bruine tusschen de geelgroene bladeren?...

Weêr bewoog er iets, maar 't kon de wind zyn, of 't kraken van een droogen tak, die zich kromt of rigt naar de veranderende warmte van den morgenstond...

Toch legde KARIDIEN aan... De *sarong* zyner vrouw was verpand, en weinig tyds geleden was de premie op het dooden van een tyger verhoogd van vyftien op twee-en-twintig gulden!...

Maar het geweer was een ouderwetsche enkelloop, met vuursteen. Zou de vuursteen goed wezen, en wel vast geschroefd? Zonder te veranderen van rigting of blik, steunt de jager het geweer alleen

met de regterhand, hy laat de linker langs den loop terugglyden tot het slot, betast den haan, vindt den steen, wrikt dien onwillens los...

Ja, 't is wel een tyger die daar zit te loeren, en als kende het dier den toestand zyner tegenparty, hy springt toe...

KARIDIEN houdt hem het onnut geweer voor, maar vruchteloos. Daarop volgde een stryd met den klewang, waarin KARIDIEN overwinnaar bleef. Wel was hy gewond aan den linkerarm, maar hy was wèl genoeg om na het verslaan van den vyand, zyn' buurman PA-SIMAH te roepen, om zamen het beest te ontdoen van de huid. Daarop was KARIDIEN naar het kantoor van den kontroleur gegaan, die hem de uitgeloofde twee-en-twintig gulden deed uitbetalen. 't Was de moeite waard om vrolyk te wezen in dat huisje.

En AMIA, KARIDIEN's vrouw, was verheugd, omdat zy spoedig dacht te veranderen van naam. Na de geboorte van het kindje dat ze wachtte, zou zy EMBOH-SARIE heeten, want op Java noemen de geringe lieden zich naar hun eerste kind, en er is iets liefs in die gewoonte. Is het niet of de vrouw afstand doet van alles, om moeder te zyn, niets dan moeder van haar eerstgeborene?

O gy, die uit belangzucht den Javaan tracht weg te stooten uit de groote familie der menschheid, meent gy dat eene moeder dáár geen *moeder* is? Meent gy dat ze 't ongeboren kind voelt leven in haar lenden, zonder dat die beweging zich uitstrekt tot aan 't hart?

En daar was ook PA-SIMAH, met SIMAH zyn' kleinen jongen, wiens naam hy droeg. Wat deze trotsch was op den triumf van zyn vader, die meêgeholpen had aan 't stroopen van den tyger!

Ook PISAMAH's andere kinderen zaten daarby. Ze waren byna naakt, de kleineren althans, maar dat schaadt niet. Vrolyk waren ze, en zy hadden dien dag volöp gegeten. En wat al meisjes hurkten daar in dien hoek! Daar was de mooie AÏSSA, die geen vruchten wilde te koop bieden op het erf van den kontroleur, wyl DAJIK haar dat verboden had; en DAJIK zelf was er ook, die zoo jaloers was,

en SALÉMAN en DAOUD, (koningsnamen!) en SAPILAH die zoo fraai speelde op den gamlang, en KROMO, die soldaat geweest was, en toen nummer zeven-en-zestig heette, omdat er zoovéél *Kromo's* zyn in het stamboek van 't Indisch leger; en KERTO WIDJOYO, die schryver worden zou by den onderkollekteur... hy wachtte op die aanstelling om te trouwen. En de kleine veertienjarige SITON die zoo vlug was in 't oplossen van raadsels, wacht ook op die aanstelling. Die lange knaap heet LOENTAR... welgenaamd! Want dat is de naam eener soort van palmboom, mooier dan de kokos, maar zonder vrucht. LOENTAR is netter gekleed dan de anderen, omdat hy in dienst is van den surnumerair der afdeeling. Hij mogt wel iets minder hoovaardig daarop wezen, want het is geene schande te arbeiden in de rystvelden, en zoo'n groote eer niet, vyftig malen daags vuur aan te reiken tot het opsteken van eene sigaar. Maar hy rydt goed te paard, dat is waar. Onlangs had hy voor zyn heer een pakje te brengen naar *Samarang*, dat toch tachtig palen ver is [1]) en er is geen spotten met den *Kodiel* [2]) en het *Jamboesche* gebergte. Welnu, in anderhalven dag was hy terug. Dat noem ik ryden!

En vóór KARIDIEN'S huis klinkt de *gamlang;* en achter hoort men het stampen van de ryst; en er is gepraat en gelach in den kring, zóó dat het ons byna belet de *pantoens* te verstaan. En dat zou jammer wezen misschien, want dikwyls is daar veel schoons in.

Men heeft waarschynlyk opgemerkt dat de spreuken van SALOMO meestal bestaan uit twee duidelyk afgescheiden gedeelten, waarvan het tweede als 't ware een weerslag uitmaakt op het eerste. De huiselyke dichtspelen der Javanen herinneren daaraan. Een van het gezelschap begint met het zingen van een regel; door een ander,

[1]) Circa 22 uren gaans.

[2]) Kodiel. Een hoog gelegen bergpas tusschen de residentien *Kadoe* en *Baglen*.

of beurtelings door allen, wordt het gezegde in recitatief beantwoord. Ik gis dat de spreuken van SALOMO ontstaan zijn op gelyke wyze.

De tyger en de geschiedenis van den dag speelden natuurlyk een groote rol in de dichting van dien avond.

«*Sterk zyn de klaauwen van den heer tyger!*» [1]) was er gezegd, en er waren vele antwoorden gekomen.

«*Sterker is de klewang in de hand van den man*,» was er geantwoord, of iets dergelyks, door de meesten.

Maar SITON, die op KERTO WIDJOYO'S aanstelling wachtte, had gezegd:

«*Sterker is het verlangen naar 't uur van*... van de *padieoogst*,» had ze overluid gezegd, maar eerst zeide zy iets anders, wat niemand verstond.

«*Sterker zyn de spieren van mijn paard*,» zong LOENTAR, die aan zyn Samarangsche reis dacht.

«*Sterker is de kracht van den stroom*,» riep een oud man die veel *banjirs* [2]) beleefd had.

En AMIA, KARIDIEN'S vrouw, zeide:

«*Sterker is de liefde van eene moeder*,» want zy dacht aan het kind

---

[1]) De Javanen spreken van den tyger gewoonlyk met het praedicaat: heer.

[2]) Banjir is de naam eener overstrooming als die welke thans op Java gewoed heeft. In geringere, doch altyd belangryke, mate komen zulke watervloeden alle jaren voor.

dat ze wachtte, en zy moest er wel aan denken, want weldra zou het geboren worden... dat voelde zy. Maar dat het zoo spoedig zou geschieden, wist zy niet.

Hoe kwam het, dat niemand meer de pantoens verstond? Er was iets vreemds in de lucht, de gamlang klonk dof, schoon 't SAPILAH zelf was, die ditmaal speelde. En reeds driemaal had KARIDIEN de meisjes achter het huis toegeroepen wat áán te stampen, omdat hy meende dat ze luierden; wyl men zoo flaauw geluid hoorde van 't *toembok* [1]). Er was geraas rondom, en een oogenblik scheen het of...

«Stil,» zeî de oude man die een watervloed sterker had geschat dan de klaauwen van een tyger, «stil, luistert, daar is de *banjir!*»

Alles zweeg, alles luisterde, alles schrikte.

BANJIR!!

Hoe zal ik u beschryven, magtige stortvloed van 't gebergte! Waarmeê zal ik u vergelyken, reus van water, die wegvoert wat u tegenstaat, die boomen ombuigt als halmen, en geheele wouden gladstrykt! O hoe natuurlyk is het, dat alle volkeren herinnering hebben van watervloeden uit de kindsheid hunner geschiedenis!

Dat doffe gesuis van 't begin maant tot oplettendheid, en wie er luistert met het dichtergehoor des harten, verstaat daarin duidelyk een beroep op aandacht. Dat beroep hebben alle kindervolken vertaald: «HOORT HOE DE HEERE HEERE SPREEKT!» en de dichters hebben verzonnen waaróm de Heere alzoo sprak, en de priesters maakten zich de vreeze des volks ten nutte, om winst- en gezaggevend ver-

[1]) Ryst stampen in een houten blok. 't Woord is een *onomatopee*.

band te brengen tusschen de forsche krachten der schepping en hun eigene onmagt; maar de natuurkenners vorschten na, hoe en waarom die wolken zich zamenvoegden om de kruinen der bergen, en neêrvielen met geweld, om van beekjes rivieren te maken, van rivieren stroomen, en van de stroomen eene zee... ééne zee die alles meêvoert, alles vernielt.

Banjir! De aarde dreunt, de lucht perst zaâm, het ademhalen wordt moeielyk, de ooren suisen alsof alle geluid zich oploste in één klank, dien men zou beschryven als eene reusachtige R, als er beschryving van dien klank mogelyk was.

„Hoort gy dien toon vol schrikbre klem,
Die 't angstig dal vervult?
Het is des stortvloeds wilde stem,
Die in de bergkloof brult.
De wolk, die zy een rustplaats bood,
Ontlastte er zich den zwangren schoot
En voedde 't stroomgeweld;
En onweerstaanbaar in zyn vaart,
Komt het, gelyk een hollend paard
De klippen afgesneld!
Hij komt, de zwarte waterval!
Wiens magt de rotsen slaat te mortel.
En boomen afrukt van hun wortel,
En met ver klinkend krygsgeschal
Een meir vormt in het siddrend dal! [1])

Het water ryst niet, het stuwt. Men ziet er niet *op*, men ziet er *tegen*, alsof 't een muur ware, die zich voortschuift over de vlakte. Het leven valt hier niet te berekenen naar *voeten hoogte*,

[1]) MEYER, „*Afscheid van Java*".

doch naar *uren nabijheid.* En men meene niet dat eenige uren afstands de veiligheid verzekeren, in weinige minuten zyn die uren doorgesneld. Weg, tuinen van koffyboomen die daar, zoo kort geleden nog, de hoogte kroondet, en in schijnbare veiligheid neerzaagt op het zilveren beekje in de diepte. Dat beekje is sterk en woedend geworden. Weg, landhuis met witten gevel, dat zoo vriendelyk uitstaakt boven 't omringend plantsoen; de hoogte uwer ligging baat u niet... de *banjir* springt en schuift over vallei en diepte, laat die gevuld achter, maar houdt water en kracht genoeg over, om hooger en sterker te blyven dan gij. Weg, dorpje op den heuvel... zie, wat beneden lag, is reeds verslonden... maar de *banjir* is hooger dan de heuvel, die straks niet meer zal uitsteken boven de oppervlakte van het water, doch slechts eene oneffenheid zal wezen, als de zandbank op den bodem eener zee. Weg, alles wat weerstand biedt... weg, alles wat vlugt! Tegen *die* kracht bestaat geen kracht, tegen *die* snelheid bestaat geen snelheid!... Weg, rund en paard en mensch!... weg plant, boom, tuin, woud... alles weg, alles glad geschaafd, gemaaid, geschoren!

Maar lang duurt die woede niet; ze is daartoe te hevig. Weldra zal men in het achtergelaten slyk de brokken vinden van het verwoeste, en de lyken van al wat gedood is.

Men zal trachten op te bouwen wat vernield werd. De landman zoekt de plaats waar hy gezaaid heeft. Helaas, de *banjir* heeft oogst en land te zamen meêgevoerd. De heuvel die den akker bepaalde, is een meer geworden, dat in zyn schoot de vruchten verbergt van veel arbeids, en er is valsheid in de vriendelyke rimpeling van het water, als in den glimlach van een booze.

Wél... is er water waar land was, ginds daarentegen is eene strook gronds bloot geraakt die vroeger niet bestond. O, hoe schynbraaf is de vyand die zich houdt als wilde hy dáár teruggeven, wat hy hier ontnam. En die nieuwe grond is vruchtbaar...

Aan den arbeid, aan den arbeid! Er moet ryst zyn voor den honger... er moet koffy wezen voor dien anderen honger, die handel heet, in Europa. Er moet gewerkt worden opdat de kinderen...

Gewerkt?... Waarmede? Waar is de patjol? [1]). Weggespoeld. Gewerkt voor vrouw en kind? Zyn die niet meêgevoerd als het gereedschap, weggesleurd als de tuinen, als de huizen, als de oogst?

O, gelukkige arbeider die niet gespaard bleeft om te arbeiden in de slibbe, die zoo vruchtbaar wezen zal, omdat...

Ja, want uw patjol zou stuiten op geraamten... En als de landman onderzoekt en nadenkt, zal de spade ontvallen aan zyne hand... Hy zal het lyk herkennen, hy zal vele lyken herkennen!...

Wie zou dát zyn, — neen, wie zou dat *geweest* zyn? Het heeft het — o vreeselyke juistheid der taal die een *lyk* onzydig noemt! — *het* heeft den linkerarm omwonden. Dat was KARIDIEN, die zoo moedig streed tegen den tyger, en die zoo verheugd was, omdat hy de *Sarong* van zyne vrouw zou kunnen lossen met het loon zyner dapperheid...

En dát? Dat was PA-SIMAH, met zyn zoontje, het zoontje, dat hy zoo lief had, in de armen. En SIMAH zelf die zoo grootsch was, omdat toch zyn vader altyd zou meêgenoemd worden by 't verhalen van KARIDIEN'S heldendaad...

Daar liggen de lyken van drie meisjes naast een rystblok... Wat hadden ze lief gezongen, dien avond, helaas!...

En wat verder het lyk van den ouden man, die zoo wél gezegd had dat de *banjir* sterker was dan de klaauwen van een tyger...

Maar LOENTAR'S lyk ligt daar niet. Hy was op het hooren van de schrikmare weggevloden naar het huis van zyn' heer, had

---

[1]) *Patjol*, spade.

een paard uit de stallen gehaald — hy die zoo goed reed! — en voort... voort! Maar de *banjir* had hem achterhaald. Want LOENTAR had ongelyk in de meening dat de spieren van een paard sterker zouden wezen dan de watervloed!

Zie ginder SALÉMAN en DAOUD, de twee kinderen met koningsnamen, en KROMO, die ontsnapte aan de kogels der Balinezen... ook hen bereikte de *banjir*.

En verderöp in het slyk liggen twee lyken, de armen ineen gestrengeld... O, het scheiden zou moeielyk wezen, zelfs na den dood; men zal ze zamen moeten begraven, want dat waren KERTO WIDJOYO, die schryver worden zou by den onder-kollecteur, en de veertienjarige SITOE, die zoo ongeduldig wachtte op die aanstelling, om WIDJOYO'S vrouw te worden...

En de jaloersche DAJIK strekte in den doodstryd de hand uit over de mooie AÏSSA, om haar te beveiligen tegen de blikken der mannen, die haar lyk zouden bloot vinden, na den afloop van het water.

En AMIA die EMBOH-SARIE heeten zou? Moet men eene vrouw zoeken of eene *moeder*? Zou zy het wezen, zy die daar ligt met pynlyken trek, als ware zy bezweken onder een' dubbelen dood? Zou dat haar kind geweest zyn, dat vormloos klompje, dat geboren werd in het water?...

O God, o God, wenden wy den blik af van die verwoesting! Want wy hooren die laatste zuchten, wy voelen die laatste zuchten, wy voelen die laatste trekking der spieren, wy verstaan die laatste beden... en het wordt ons eng om het hart.

Want die Javanen waren *menschen!* De lyken die daar liggen, en dreigen met pest, zyn de lyken van *menschen!* Zy voelden, hoopten, vreesden als wy, hadden aanspraak op levensgeluk als wy...

Lezer, het waren *menschen*, die Javanen!

En de overblyvende die treurig staart op de verwoeste landstreek,

en vruchteloos rondschouwt naar de plaats waar hy gezaaid heeft, is een *mensch!* En waar hy het lyk zoekt van zyne nabestaanden, van zyne moeder, van zyne vrouw, van zyn kind, krimpt hem het hart ineen, zoowel door de vreeze van niet te vinden wat hy zocht, als uit angst dat hy 't vinden zál. En waar hy slaagt in zyn droevig nasporen, snydt hem de wanhoop door de ziel, zoo als dat wezen zou by *Uzelven*, lezer, wanneer *gy* het lyk vondt van uw kind, van uwe bruid, van uwe moeder...

Die Javaan is een *mensch*, lezer!

Neen, ik legde my niet toe op eene *beschryving* van den watersnood op Java. «Daar liggen duizende lyken die moeten worden weggeruimd, opdat er geen PEST kome!» Zóó melden de nieuwsbladen... kan men treffender beschryving verlangen? Voor een zorgend bestuur zyn die lyken schadelyke voorwerpen van onreinheid — en te regt — maar voor ieder die niet geroepen is tot zorgen, blyven het gedenkteekenen van de broosheid des levens, en aanmaningen tot nadenken.

Nederlanders, een ramp als thans Java's middengedeelte bezocht, is niet te keeren door menschelyke magt. «Waar Allah waterstroomen zendt die de akkers wegnemen... daar buigen wy het hoofd, en zeggen: Hy wil het zoo!» Maar wèl staat het aan u, balsem te gieten in de wonde, opdat de geslagene niet vertwyfele. En dit is niet alleen pligt omtrent hem, het is pligt omtrent uzelven!

Hoordet gy niet onlangs in eigen taal de smartkreet van naby, als wilde het toeval, door — ééns in millioenen jaren — een ramp ginds te laten zamentreffen met een ramp hier, u vooraf de vertolking geven van de kreten die weldra om hulpe zouden roepen in vreemden tongval? Hebt gyzelf niet kort geleden moeders hooren

roepen om hare kinderen, kinderen om hunne ouders? Hoort gy niet nog het geruisch en 't schuren van den stroom, als ware het om u voor te bereiden op 't gedonder van den *banjir?* Is u niet alle voorwendsel ontnomen om u vreemd te houden aan zulke ramp? Is niet de pas bygewoonde ellende een hulpmiddel, om u de veel grootere ellende dáárginder voor den geest te stellen, en moogt, kunt of wilt ge, na dat alles, onwetendheid veinzen?

Of zouden uwe middelen uitgeput wezen? Dat kan niet waar zyn, dat mág niet waar zyn, Nederlanders, die u zelven *eigenaars* noemt van Java, gy die daar de regten van eigenaars uitoefent! Gy zyt te ryk door dat bezit, dan dat het voegen zou u te verschuilen achter eene armoede die kwalyk strookte met de pracht van uw erfdeel, dat zich om den evenaar slingert als eene guirlande van smaragd!

En zou het u niet smarten, wanneer de Javaan u verdacht van eigenbaat, van huichelary? Wanneer hy zeide: «gy eischt de vruchten van onzen arbeid, en gy beweert ons te beschaven, te veredelen. Gy neemt onze velden, en biedt daarvoor de boodschap aan, dat wy broeders zyn... Welnu, de arbeid is volbragt, wy stonden u onze akkers af... Waar is uwe beschaving, waar is uw adel, waar is uwe broederschap?»

Ik ben geen Christen. Ik die in liefde de *bron* zoek van alle dingen, ik kan geene godsdienst begrypen die liefde maakt tot een *gebod*, tot een *uitvloeisel*. Maar misschien zie ik verkeerd, misschien hebt *gy* regt, o Christenen... toont het, bewyst het, dat gy regt hebt in uw gelooven en in uw weten, tegenover my arme, die weinig weet en niets geloof! O, mogt ik dwalen door 't verwarren van oorzaak en gevolg! Toont my dat ik dwaal, bewyst het dat liefde *bevel* kán wezen, en dat er kán voldaan worden aan zulk een voorschrift, wat zoo vaak wordt betwyfeld, omdat sommi-

gen meenen de toespraak van het hart hooger te moeten stellen dan een *gebod!* Maak my beschaamd, en met my die vele onwetenden dáárginder, de Javanen die den arme voeden, waar en zooveel zy kunnen, zonder iets te weten van belooning of bevel. Geeft, helpt, redt, vertroost... sticht u een eerzuil in de harten der rampzaligen die hunne akkers zoeken, en troosteloos neêrzitten by de lyken hunner betrekkingen, waarmeê zy die akkers bezaaid vinden. Laat het niet herhaald worden — want *gezegd* is het — dat gy u zelven zoekt en eigen voordeel, als gy spreekt en schryft over het heil van anderen! Laat het niet herhaald worden — want *gezegd* is het — dat gy alleen dáárom zoo gedurig op den Hemel wyst, om te ligter u te kunnen meester maken van de aarde! Laat het niet herhaald worden — want ten derden male, Christenen, GEZEGD IS HET! — dat uw evangelie is een valsche blyde boodschap, uwe godsdienst eene speculatie, uw Christus een profeet van leugen en bedrog, en uw God een gouden kalf dat gyzelf hebt opgerigt, om te aanbidden in de dorre woestyn uwer harten!

De lyken daarginder zullen worden weggenomen. De lieve, ryke natuur zal met haar groen kleed alles bedekken wat bloot lag, alles versieren wat verstoord werd. Gouden halmen zullen vredig ruischen op de graven der gestorvenen. Na jaren zullen de meisjes in de dorpen byeenzitten en gretig luisteren naar de verhalen over den *banjir*. De ouden van dagen zullen de ellende schetsen die ze bywoonden of vernamen van hunne ouders...

Is het u onverschillig, Nederlanders, hoe het slot zal luiden van die verhalen?

Uwe kleinkinderen zullen die mede aanhooren. Want de toekomst uwer kleinkinderen is in Indië. Is het u onverschillig hoe deze zullen hooren spreken over hunne voorvaderen? Is het u om 't even

hoe *gy* zult genoemd worden in de *pantoens* van het nageslacht? Wilt gy dat er op den aanhef:

Hard is de rots die er staat aan den ingang van het dorp, een weêrslag volge als deze:

Harder is 't gemoed van den blanken broeder aan de overzyde der zee?...

Wilt gy dàt?

Of wilt gy dat de oude dorpspriester zyne hand zal leggen op het hoofd van uw kind, en tot hem zeggen:

— Kom tot ons... zet u neder aan ons maal, en neem uw deel van wat wy hebben... want ik heb uwe vaderen gekend!

En, ten slotte, gy die zegt te *weten* dat er een onsterfelykheid is, en een oordeel... gy die predikt dat dit leven een tyd is van arbeid om te geraken tot hooger staat... gy die beweert te gelooven dat u hier een veld is aangewezen ter bebouwing, waarop eenmaal een oogst zal te gaêren zyn, ryk of schraal, naar de mate van uwen yver... u vraag ik, of gy beschaamd wilt staan op de vraag die eens zal worden voorgelegd aan ieder Nederlander die *Indie* zyn *eigendom* noemde:

«WIJS MY DE PLAATS WAAR GY DÁÁR GEZAAID HEBT!»

Amsterdam, MULTATULI.
Grasmaand 1861.

STAD- EN LANDGENOOTEN!

Indien gy voorgaande bladzyden gelezen hebt van een man, die zegt niet te kunnen schryven, indien hy U heeft mogen duidelyk maken, wat Indië voor ons is, indien zyn krachtige taal den weg tot uw hart heeft mogen vinden, verblydt my dan met uwe giften; zoo wel de geringere als milde zullen dankbaar aangenomen, en naar Indië overgemaakt worden. Van de ingekomen gelden zal in de Nieuwe Rotterdamsche Courant melding worden gemaakt.

Nog slechts eene overweging druk ik U op het hart: de afstand is ver, spoedig geven is nu dubbel noodig.

H. NIJGH,
Uitgever.

Rotterdam, Mei 1861.

NASCHRIFTJE (1865).

Zo schreef de Heer NIJGH in 61. Het stukje: *Wys my d. p.* enz. werd goed verkocht, en binnen weinig tyds was de uitgever in staat ruim *f* 1300 naar Indië te zenden. Hyzelf had daartoe papier, drukloon en moeite geleverd, waarvoor niets werd berekend. Ruim dertien-honderd guldens voor een vel druks... dat is veel, niet waar?

O, waarlyk, men koopt wat ik schryf, en als ik dáárop wilde speculeren, zou ik weldra zo ryk zyn als de ellendigste Gouverneur Generaal die z'n pligt niet deed.

«Als ik daarop speculeren wilde»... Dit is niet juist gezegd. «Als ik daarvan gebruik maken kòn", had ik moeten zeggen. Want om te schryven, zó dat myn geschryf worde gekocht door het nederlands publiek, is hart nodig, genegenheid, liefde. *Pectus est quod disertos*

facit, en al zy er in stukjes als 't bedoelde geen spraak van *disertie*, ook andere hoedanigheden ontspringen alleen uit die ééne bron van 't goede, uit den *pectus*, het hart.

Toen de Heer NIJGH my uitnodigde om *Nederlanders* optewekken tot iets goeds, was ik wel reeds geschokt in de naïve mening dat het slagen mogelyk was, maar geheel opgegeven had ik toen die mening nog niet. Ik overwon myn tegenzin in liefdadighedens — die niet te-pas komen in een goed-geordenden staat — en ik deed wat ik kon. Het schynt dat ik my redelyk goed gekweten heb: *dat boekje was weer «mooi»*. Zeker, 't is heel mooi. Nadat er enige drukken van waren uitverkocht, regende het brieven aan myn tegenwoordigen uitgever om dat «mooie» boekje: «W. m. d. p». De Heer NIJGH — wien 't nu eigenlyk toebehoorde, vind ik, nadat Java weer droog was geworden — staat toe dat het thans op gewone wyze worde uitgegeven, en voor-zo-verre ik er over te zeggen heb, wil ik dat niet beletten. Maar ik doe 't niet zonder protest tegen zodanig gedeelte van den inhoud, als waarin iets goeds of edels by 't gros van de nederlandse natie blykt voorondersteld te worden. Er is een gemoedelykheid in myn boekje, waarover ik *amende honorable* maak, en die ik zo-vry ben terug te nemen, zoals men een halssnoer zou terugzoeken, dat by vergissing ware teregtgekomen — of teonregt — in de buurt der trichinen.

«PUBLIEK, *ik veracht u met grote innigheid*,» en daarom heb ik bitter berouw over HAVELAAR's dwaling, en over de naïve domheid van stukjes als «Wys my de plaats.»

Buiten en behalve *myne* aansporing om de Javanen te helpen, zullen er wel overal dergelyke uitnodigingen verschenen zyn, niet zo «mooi» als de myne... goed, maar aansporingen toch. En ik ben zo vry te gelooven dat, ook zonder dusdanige opwekkingen, het

godzalig Nederland verpligt ware zyn godzaligheid eens te tonen door iets anders dan schrapen en vasthouden. Maar nu eens aannemende, dat het geloof alle aansporing tot het goede niet geheel overbodig maakt — wat toch het geval zou moeten zyn, als er iets degelyks stak in die gelovery — dan zal men moeten erkennen dat die aansporingen niet ontbroken hebben, en als men niet geroerd was door de «mooie» opwekkingen, dan had men gevoelig moeten zyn voor de lelyke, die er ook wel zullen geweest zyn. (Ik geloof zelfs dat er oproepingen tot hulp zyn uitgegaan van 't Ministerie.)

Welnu, èn de mooie èn de lelyke vermaningen hebben niet kunnen bewerken dat de som der nederlandse weldadighedens, de opbrengst van een voddig boekje als «W. m. d. P.» tienmaal te-boven ging. Het goddienend Nederland heeft elf-duizend gulden naar Java gezonden, dat is — om nog een vergelyking aantehalen — *nog niet een negende gedeelte* van wat één Chinees te Samarang heeft bygedragen, die ogenblikkelyk de waarde van een ton gouds in ryst ter beschikking stelde van de regering, om te voorzien in den nood van de arme lieden, die door den watersnood behoefte hadden aan voedsel.

Ik verneem dat die Boeddhist van plan is z'n kinderen naar Nederland te zenden, om ze daar te doen onderwyzen in 't ware geloof (P. G.). *Prosit!*

JAPANSE GESPREKKEN.

Japan is in den Haag. 't Werd tyd. Holland is zo lang in Japan geweest! De contravisite liet zich lang wachten. Men zegt dat de Japannezen bang waren voor 'n soort van *jus talionis*. Ze vreesden dat Holland van hen vorderen zou, dat ze nu ook hùn god zouden vertrappen; en daarom hebben ze gewacht op 'n liberaal ministerie. Verbeelje, wanneer GROEN VAN PRINSTERER minister waar geweest, en, als voorwaarde van toelating in de tent van 't haagse bosch, gevorderd had dat ze den Heidelberger zouden aanbidden!

Maar de heer GROEN zou dat niet geëist hebben, want de Hollanders hebben altyd zorg gedragen hun catechismus onderworpen te houden aan de beleefdheid omtrent «vrienden».

Wat 'n *vriend* is, staat op pagina zoveel van de Minnebrieven, die niet «mooi» zyn.

Neen, de Japannezen zyn niet genoodzaakt geworden iets te vertrappen of te aanbidden. Hoogstens viel men ze wat lastig over den koers der *thails*, en over 't gebrek aan perspectief in hun «verlakt.»

Van «verlakt» gesproken, men zegt — *men* alweêr, de liegende *men* — dat zy grote bestellingen hebben gedaan by den kunstlakker FRANSE, in de Schaggelstraat te Haarlem, en dat ze dien artist het éreburgerschap in Japan hebben aangeboden, omdat hy op 'n theeblad bomen had geschilderd, nog onmogelyker dan de Japanse. Maar de heer FRANSE zou geweigerd hebben, zegt men, omdat-i behoorlyk P. G. is, en dus niets wil te maken hebben met een volk dat 'n verkeerd geloof heeft. Als 't waar is, schynt deze heer vaster te staan in de leer, dan de hollandse natie, die zich altyd wist te verdragen met allerlei geloven, als 't maar voordeel gaf. Die schelmery heet in de dievetaal der kerke: *verdraagzaamheid.*

O, men vertelt van die Japanners allerlei dingen! Zelfs dat ze minzaam waren in de fabriek van den heer EINDHOVEN, wat heel vreemd is in Heidenen, en zeker treffend voor 'n Christen. Ik vraag — en veel dominees vragen dat met my — hoe zyn toch die mensen zonder genadeleer aan minzaamheid gekomen? 't Is me een raadsel. Ernstig gesproken, de zaak is verdacht, en de Japanners moeten *in morâ* gesteld worden, om de wettigheid van 't bezit te bewyzen. De kwestieuse minzaamheid zou intussen kunnen gedeponeerd worden by de policie . . . met sterk aanbevolen regt van gebruik, om later te worden verkocht *ad opus jus habentium.*

Maar dat alles wilde 'k u eigenlyk niet zeggen. Ik gaf maar wat van *men's* onwaarheden vooruit, om 't regt te kopen *men* na te doen, en óók wat leugens te vertellen.

Ziehier. Ik ben by de Japanners geweest, en heb met hen ontbeten. De reden myner komst was eigenlyk een brandende begeerte om te weten of zy familie waren van «Kami» die «van school zou komen» volgens de verzekering van HIERONYMUS VAN ALPHEN. [1])

[1]) Als 't niet sedert enigen tyd gemeenplaats ware geworden dezen man laag te stellen, zou ik VAN ALPHEN niet noemen zonder 't zo eerlyk ver-

Zy erkenden gulweg dat ze die eer niet hadden, en vraagden wie en wat ik was?

'k Gaf 'n kaartje: MULTATULI, *genie.*

De Secretaris schreef wat op. Ik gluurde in z'n boekje, en bemerkte dat 'k een plaats kreeg in de rubriek: *industriële zeldzaamheden*, juist onder 't stuk geschut dat ze hadden zien smelten en vermengen met brons, te Delft.

— Genie?... wat is dat voor 'n beroep?

Ik hemde, kuchte, snoot en snoof, en zeî heel onnózel:

— Dat weet ik niet, o Kami!

— Kunt ge uurwerken maken?

---

diend praedicaat: *vervelend.* Ik bemerk alöm dat men 't eindelyk inziet, en zou me dus de moeite kunnen sparen daarop te wyzen, schoon een beetje revanche op den rymelaar die — met God, kerk en verdere nauwten — den kindertijd van zo-vélen tot een hel maakte, niet erg te veroordélen zou wezen. Maar nu verneem ik dat BEETS — die doorgaat voor een dichter, god beter 't! — de party van dien *kinderdichter* op zich neemt, en daarom dit nootje.

Kinderpoëzie — d. i. *poëzie voor kinderen* — bestaat niet, m'nheer de kleinzoon van den *redenaar* VAN DER PALM! Wie dat meent, heeft noch van poëzie, noch van kinderen verstand, en zekerlyk verkeert gy in dat geval. Ik mag hiertoe besluiten uit uw wel-vervuld domineesämbacht, en uw verzemakery, die — neem 't me al of niet kwalyk — al zeer ellendig is. Ik heb uw Waterloo-vers gelezen, en verneem dat de krant-ombrengers u een proces zullen aandoen, wegens plagiaat. Och, waarom die arme drommels zo medogenloos te beroven van hun letterkundig eigendom! (1865.)

— Neen, Kami.

— Of parapluien?

— Neen, Kami.

— Of *horologiën met ontuchtighedenS?* [1])

— Ach neen, Kami!

— Verstaat ge u op de keizersneê?

— Ook niet, Kami...

Maar toch ging me een licht op door die vraag, en vóór nog 't dienstmeisje binnentrad, dat de Kami had laten roepen, om de bekwaamheid te beproeven, die hy in my veronderstelde, riep ik met al de verwaandheid van iemand die meent wat ontdekt te hebben:

— Dàt is het, Kami, ik ben verkeerd geboren!

Weêr schreef de Secretaris wat op. Rubriek: *natuurlyke zeldzaamheden.* Ik kwam te staan onder MALCOLM uit *Macbeth.*

— Verkeerd geboren, goed. Maar wat kan je *doen?*

---

[1]) *Horologiën met ontuchtighedenS.* Dit kwam dikwyls voor, op den jaarlyksen „*eisch*" van Japan. 't Waren horologies met dubbele kast, waarvan de onderste 'n obsceen miniatuurtje bedekte. De vrome Hollanders leverden dat, in *myn* tyd nog, heel liberaal. Zo zyn ze.

— Ik kan nu en dan de waarheid zeggen, o Kami.

't Héle gezantschap schrikte, en bekeek myn buik. Die absent was. Daarin vonden zy dan ook de enige verschoning, dat ik 'm niet had opgesneden. Maar — dit erkenden zy met Japanse gulhartigheid — waar niets is, verliest zelfs de leugen zyn regt op moord aan de waarheid.

'k Weet wel dat de mannen leugen vrouwelyk hebben gemaakt, maar ik verkies nu te zeggen: *Zyn* regt. Ik vind niets vrouwelyks in 't liegen.

— En hoeveel inkomen geeft u dat? vroegde de Kami belangstellend.

— 't Geeft my niets, o minzame Kami!

Weêr schreef de secretaris in z'n boekje: «*De waarheid in Holland is zoo goedkoop, dat ze niet betaald wordt. Maar die 'r leveren, hebben geen buik.*»

— Hebje pleizier om hier te ontbyten?

— Met genoegen.

En ik nam plaats tusschen Kami en Kami. Maar de andere Kami's zaten naast elkaêr, zooals in Japan gebruikelyk is. En aan 't ondereind der tafel zat 'n Kami. Daarop volgde 'n gesprek, dat ik zoo goed mogelyk weêrgeef.

— Zeg me toch eens, genie van verkeerde geboorte, hoeveel goden zyn er?

— Precies kan ik 't u niet zeggen, Kami. Laat zien... NOORWEGEN, ZWEDEN, DENEMARKEN, RUSLAND, POLEN, ANHALT-DESSAU, HILDBURGHAUSEN, MONACO...

— Maar dat is géographie. Ik vraagde u naar de goden... dat noemt ge hier, meen ik, théologie.

— Zeker, Kami. Maar de theologie berust op de geographie, en wel op de politieke. Ieder staat heeft z'n eigen god, of wel twé... één antieke en één moderne. Als 't prinsdom HECHINGEN oorlog krygt met RUSLAND, komt er conflict tusschen de goden van die landen. De god van NEDERLAND is de beste...

— Waaruit bewyst ge dit?

— Kami, het staat in alle nederlandse schoolboekjes. En het bleek bovendien by veel gelegenheden. Hy heeft de ARMADA verstrooid, en toen moest de god van SPANJE beschaamd afdruipen. En toen WILLEM DE ZWIJGER vermoord werd...

— Waarom noemt ge dien man «*de Zwyger*»?

— Om al de schone dingen die hy niet gezegd heeft, Kami. Nu, toen was het volk van NEDERLAND erg verlegen om een stadhouder, en zocht overal naar iemand die 't wezen wou. Niemand durfde die betrekking aanvaarden, maar NEERLANDS god was terstond gereed. Hy meldde zich aan...

— Hoe weet ge dit?

— VAN ALPHEN heeft 't hem horen zeggen:

Lalalalala . . . schrik!
En NEÊRLANDS *god zei:* IK!"

Dat is duidelyk, Kami.

— Ja, duidelyk en overtuigend. En ik zal u niet meer zo telkens om bewys vragen van wat ge zegt. Ik zie dat ge vry-wel reden van wetenschap weet te geven....

— Vanwaar ontleent gy die plegtige uitdrukking, Kami... *reden van wetenschap?* 't Klinkt...

— Notariëel!... Ja. Wy putten...

— Putteden, zei de tolk.

— Puttédèn. Wy putteden dat woord uit de handboeken voor 't notarisambt, die ge ons toezondt, gelyk met de geneeskundige werken, 't politiek jaarverslag van Europa [1]) en de horologiën met...

Met dubbele kast, Kami. Doch wy dwalen van den weg, o onderzoekende vreemdeling. De god van NEDERLAND...

— Ik begryp 't nog niet! Want eilieve, hoe gaat het dan met zoo'n theologisen geographie-god, by scheuring van een land, zo-als

---

[1]) Jaarlijks werd er te BATAVIA ten behoeve van de Japanse regering een uitvoerig verslag opgemaakt van 't voornaamste dat er op politiek terrein in EUROPA en AMERIKA was voorgevallen. Vóór de openstelling der Japanse havens, was HOLLAND niet de vriend of bondgenoot, zo-als men wilde voorgeven, maar de *makelaar*, de *commissionair*, de *zeer gehoorzame dienaar en spion* van JAPAN. De Japanners kozen daartoe de natie van welke zy 't minst hadden te vrezen, en die hun 't onderdanigst was voor een beetje koper, zijde en verlakt.

by u in 1830? En by annexie, zo-als daar ginds onlangs, en misschien weldra?

— Dat weet ik niet, o Kami! Doch juist dáárom is de theologie zoo moeielyk. Als men 't begrypen kon, was 't geen theologie meer. Dit is ook de reden dat de theologen vry zyn van militie en schuttery...

— Militie... Wat is dat?

— Kami, de Fransen — die voor 't merendeel verkeerd geboren zyn — heersten voor vyftig, zestig, jaren in dit land, en voerden allerlei slechte wetten in. Daartoe behoorde ook, dat alle jongelieden van achttien jaren moesten loten, om uittemaken wie lust had in 't soldatenleven, en aanleg voor krygsroem. Toen die verkeerd geboren Fransen eindelyk waren weggejaagd door WELLINGTON, BLUCHER, den prins van ORANJE, de huzaren van BOREEL en den god van NEDERLAND, bepaalde men dat de door hen gegeven slechte wetten zouden worden gehandhaafd, om by 't volk den afschuw levendig te houden van geweldenary. Is dat Japanse thé, o minzame Kami?

— Ja, wy hebben ze van OTTO ROELOFS, die 'n depôt heeft te Jedo. Kunt ge 't proeven, o verkeerd geborene?

— Ja, ze smaakte als 'n wandeling door de wei... drie dagen na 't maaien.

De Kami's klapten in de handen van verrukking, nagenoeg als 'n Hollander die z'n nationalen roem baseren zou op in- en weêr uitgevoerde Keulse Schiedammer.

— Thé is de verheuging des harten. o Kami.

— Wat noemt ge een hart, gy die geboren zyt ter slechter ure?

— 't Is een boek zonder bladen, welwillende vreemdeling, die minzaam waart in de yzergietery. 't Is een boek waarin alles geschreven staat wat we doen en laten moeten.

— Is dat te-huur in leesbibliotheken?

— Neen, Kami, te-huur is 't niet, maar wel wordt het nu en dan verkocht, vooral wanneer 't slecht geschreven is.

En wie 't verkoopt?

— Die behelpt zich zolang met *principes*, met *dogmen*, met gewoonten, met omzien naar *men's* oordeel.

— *Men*... wie is dat?

— 't Is 'n dier met veel koppen. 't Voedt zich met bloemen en vruchten — de fynste, o Kami! — en 't spuwt venyn, precies andersöm als de byen die honig zuigen uit gif. *Men* is yzer als-i slaat, wolk als ge 'm wilt terugslaan. *Men* is de man die 'r niet is. *Men* spreekt waar-i niet gevraagd wordt, en zwygt waar-i wordt aangesproken. *Men* schuilt in hoekjes die kleiner zyn dan izelf, en als ge'm daaruit wilt halen, is-i weg, juist als wand...

— Ik weet al, we zyn te Parys geweest... Maar hebt ge dan geen insectenpoeier hier?

— Zeker, neêrbuigende Kami, maar 't helpt eerst als *men* dood

is. *Men* zou kunnen verdreven worden, als-i niet altyd zorgde dood te zyn, begraven en vergeten, vóór de nederlaag. Dan zyn er niewe *men's* in de plaats, en ze menen dan met 'n paar duizend pond gegoten yzer, in de vorm van een pop die ze neêrzetten op de een of de andere markt, schuld der oude *men's* te betalen. Of liever ze menen dat niet eens. De bedoeling is alleen zich uittegeven voor beter dan de vorigen. De onöpregtheid van zoo'n nahulde blykt onder anderen hieruit, dat ze, yzer gevende voor eerloos onthouden goud, ter-zelfder-tyd stenen werpen op hen die later weêr aanspraak zullen hebben op onnodig yzer.

— Maar hoe doet ge dan om niet te bezwyken?

— 't Is moeielyk genoeg, Kami die gekomen zyt van verre. Er zyn er, die strydvoeren tot het uiterste — dat zyn de verkeerd geborenen — maar de meesten lopen over, en maken gemene zaak met *men*, schoon niemand dat erkent onder vier ogen. Integendeel, ieder spreekt over *men*, alsof-i daartoe niet behoorde.

Hoe kunt ge dan weten wie 'r toe hoort, en wie niet?

— Dat ziet ge veeläl aan den buik. . die 'r niet is, o Kami, wiens gemoed lust heeft in onderzoek. Wie 'n buik heeft, dik, rond, *formosus* — dat is: vol van vorm, o Kami! — vooral onöpengesneden als 'n bundel preêken, kan verondersteld worden tot *men* te behoren. En wie geen buik heeft, is verkeerd geboren. Maar 't gaat niet door, o Kami die wysheid vergadert als 'n regenbak het water, 't gaat niet door. 't Is daarmeê als met fatsoen . . .

— Fatsoen... wat is dat?

— Dat is iets als de lynen die den inhoud betekenen, en daarvoor

worden in-plaats-gegeven, omdat 'n lyn goedkoper is dan inhoud. Fatsoen is 't stro dat men in papier wikkelt, en waarop men schryft «*hele mans met klink*» om 'n kouzewinkel te kunnen opzetten met klein kapitaal. Fatsoen is 'n speelfiesje dat waarde voorstelt, maar nooit wordt ingewisseld. Fatsoen is gecristofleerde deugd . . ,

— Ah, deugd! Neem nog 'n kop thé, gy die verdiendet opengesneden te zyn . . . drink, verheug u, strek de benen uit, en zeg my wat deugd is?

— Ik wil 't u gaarne zeggen, Kami die wysheid opslurpt als aftreksel der bladeren van den struik des levens, maar eilieve . . . 't is gevaarlyk! Belooft ge my, Kami, niet te zullen òververtellen wat ik u zeggen zal over deugd? Dat ge 't zeggen zult noch aan den koning, noch aan den minister, nog aan den eigenaar van uw hôtel, noch aan 't meisje dat ge liet roepen zo-even, noch aan den man die uwe laarzen schoonmaakt?

— Wy dragen geen laarzen. Zeg vry op, gy die geen buik hebt, wees onbeschroomd. Al droegen wy laarzen, toch zouden we 't niemand zeggen. Wat is deugd?

— Kami, ik weet niet wat deugd is!

— Dat dacht ik wel, toen ik vernam dat ge niet eens instaat waart horologiën te maken met ontuchtighedenS. Maar als ge 't dan niet weet, waarom waart ge dan zoo bevreesd dat we zouden overzeggen wat gyzelf ons niet zeggen kunt.

— Dat is 't juist, o deugdzoekende Kami, die ontuchtighedenS liefheeft . . . op horologiën. Dat is 't juist. *Men* weet precies wat deugd is, *men* mishandelt den verkeerd geborene die 't niet weet.

— Maar zeg my dan, o gy, wiens ziel onregt geboren is, zeg me dan wat *men* voor deugd houdt?

— Dat is iets anders, Kami van zedelyke waarde en Japans koper, maar die vertelling is lang, omdat *men* zoo vaak verandert, en de deugd van *men* metëen. Er zyn veel deugden van *men* verloren gegaan — de meeste deugd werd niet opgeschreven, Kami — doch over wat er bewaard bleef, wil ik gaarne alles zeggen wat ik weet.

In den beginne was deugd . . . niemendal. Men was deugzaam, zoo lang er niemand sprak over deugd. Deugd is de eigenschap van *deugen*, o taalkundige Kami. In den beginne nu deugde alles. De koe at gras, zonder dat iemant 't beest zei, hoe 't moest doen om dat te verwerken tot melk en boter. *Men* handelde goed, *men* deugde . . . tot 'r mensen kwamen die handleidingen gaven: *hoe* 'n koe gras moet eten, en *hoe* men doen moest om te deugen.

Die handleidingen voor de koeien deden geen kwaad. De stomme dieren lazen ze niet. Dit is een grote deugd in koeien, o Kami.

Maar *men* las wel de handleiding om te deugen. Dat was *men's* eerste ondeugd, o Kami die wetenschap opslikt als morgendrank.

Want de natuur van den *mens* was goed . . .

— Zeg eens, onwelgeschapen vreemdeling, is 't waar, dat ge *mens* schryft zonder C. H.? Dat verweet u de knecht by 't aandienen.

— Helaas, ja . . . Kami wien niets ontgaat. Ik laat die C. H. liggen, als 'n wintermantel in zomertyd. 'k Begryp evenwel, dat zoo'n knecht dien opneemt, en daarmeê heel mooi is.

De eerste natuur dan van den mens was goed, o Kami die taalkunde zamensmelt met wysbegeerte, maar *men* kwam vertellen *wat goed was*, en van dat oogenblik af had *men* zooveel deugden als *men* koppen had, dat is: legio, zo-als ik reeds zeide, o Kami die bedreven zyt in onbegrypelykheden.

De moeder had haar kindje lief. *Men* zei: »Hoort, moeders, ge moet uw kinderen beminnen." Als van toen af 'n moeder heel lief was voor haar kindje, dacht dit al heel gauw: »Je *moet* wel, *men* heeft 't u gelast.

't Lag in de natuur, dat er hartelykheid werd geboren uit den omgang tussen de geslachten. Dat was óók zo by de ganzen die zamen hun jongen bewaken. Maar by de ganzen is 't zo gebleven, omdat 'r niemand was die 't voorschreef.

Kortöm, o Kami die beminnelyk zyt als 'n echtgenoot der broeiende ganshèn . . . Zyt gy gehuwd?

— Neen, man van tuchtelooze wordingsmanier.

— 't Doet 'r niet toe, gy dan die beminnelyk wezen *zoudt* met de gegevens van die gans . . . de deugd verdween na 't spreken òver de deugd, zo-als de stilte verdwynt door geschreeuw òver de stilte.

Men maakte deugdEN, die in de plaats kwamen van *deugd*. En die gemaakte deugden veranderden met de saizoenen, ja bij de week. Wat heden deugd was, werd morgen ondeugd, en omgekeerd. Wie nu de deugd omhing van verleden jaar, zou uit de mode wezen, en worden aangezien voor verkeerd geboren. Wie zich kleedt in de deugd van de toekomst, wordt uitgefloten als WAGNER'S muziek te Parys. De hoofdzaak is, dat men zich omhangt met de deugdEN van den dag. Wie dat goed in acht neemt, is *modern*, deugend, deugzaam.

Voor jaren, byv.: o Kami die zyden stoffen ten geschenke geeft, voor jaren droeg men geloof in JUPITER, VENUS, VESTA, en zulke dingen . . . zomerstofjes die geweven werden in de open lucht, door dichters. Er waren hier en daar schone tékeningen in die weefsels, maar de kleur verschoot in de koû.

Daarop volgde 'n tijd lang een warboêl van allerlei andere godsdiensten . . .

— Ik vraagde u naar *deugd*, o, man die de zaken verwart . . . Ik vraagde naar deugd, en gy spreekt van *godsdienst* . . .

— Ge hebt gelyk, Kami die prins zyt in juistheid van onderscheiding. 't Was eenmaal hier en daar deugd, z'n medemensen op-te-eten. *Men* was daar tégen, en bepaalde dat *verbranden* beter was . . . om de vrolykheid. Want vuur geeft licht, o Kami die natuurkunde inzuigt als 'n spons, en licht geeft opgewektheid. *Men* verbrandde al wat andere deugden had dan *men*zelf. Op 't laast verveelde dat voortdurend illumineren — gy kunt dit weten, o Kami die rondgevoerd zyt tússen de reien gasvlammen voor de tent in 't bos — 't voortdurend illumineren verveelde, men sloeg de mensen 't hoofd af, dat voor velen een klein verlies is. Nog later bedacht men andere middelen om te dwingen tot *men*'s deugdEN. *Men* smoorde de patienten. Dat is *men*'s goedkoopste en de thans gebruikelyke manier.

— Welke andere deugd*en* meer zyn thans in de mode, o man die ondeugend zyt ter wereld gekomen?

— Gy hebt bemerkt, o Kami die 't onderste begeert uit de kan van myn gemoed, dat ik huiverig was u te spreken over dit onderwerp. 't Heeft my niet mogen gelukken uwe scherpzinnigheid te ontwyken, daar ze doordringt tot de diepte myner ziel, als 'n belastinggaêrder tot den bodem der geldlaê. Doch nu, o Kami, voor ik my uitlaat over de deugden van den dag, eisch ik van u een plegtigen eed. Zweer me by . . .

— Goed, goed, wy zweren. Ik zweer, en Kami zweert, en ook wordt er gezworen door Kami, die daar in den hoek zit.

— Gylieden zweert, my niet te verraden?

— Dat zweren wy, man die lankdradig zyt door verkeerde geboorte.

— Hoort my, Kami, gy die aan 't hoofd staat der boodschappers van verre, en gy Kami die in 't midden staat, en gy Kami die daar staat aan den staart des gezantschaps, er zyn thans *twé* deugden. Hare namen zyn *kuisheid* en *eerlykheid*. En die twé zyn één, o Kami. En de naam van die éne deugd — die twé is — de naam van die deugd . . .

— Ga voort, man van onmogelyke daarstelling . . .

— De naam van die éne deugd, o Kami . . . Hebt ge 'n paar duizend *thails* voor my te-leen?

— Onmogelyk! We hebben juist onzen laatsten thail uitgegeven.

— Dan durf ik u den naam niet zeggen van die éne deugd, o Kami die menen zoudt dat ik u uitschold voor ondeugend, wyl ge uw laatsten *thail* uitgaaft.

— We zullen 't ons niet aantrekken. We zyn Japanners, en behelpen ons met Japanse deugd. Zeg op, man wiens ziel krom is . . .

— De naam dier deugd, o Kami . . .

Juist kwam de knecht binnen, die de courant bragt.

— Zoudt ge ons de courant willen voorlezen en verklaren, gy vreemdeling in 't land uwer geboorte?

— Met genoegen, deugdzame Kami.

— Waarom noemt ge my deugdzaam?

— Kami, ik zag dat de knecht die u de krant bragt, ter-zelfdertyd u een brief overreikte. Dien brief hebt gy geopend, en ik bemerkte den weêrschyn der deugd op uw gelaat toen ge daarin een wissel ontdekte . . .

— TeT, zei de Kami die tolk was.

— Zo-als ge wilt, Kami. *Té*, *é*, *té*, *tét*, als dit aangenamer klinkt in uwe oren die ge ongeschonden meêbragt van zóóver! Ik zag, o Kami, hoe gy u verheugdèT en verblyddèT, toen gy bemerktèT dat die brief den wissel bevattéde, dien gy verwachttèT.

De tolk was opgetogen over myn getèt.

— Ja, Kami, ik zag den gloed der eerlykheid op uw gelaat, en verheugde my over den welstand uwer ziel. Daarom noemde ik u deugdzaam.

— En de kuisheid?

— Die zal niet achterblyven, o Kami. Met uwen wissel . . . hoe groot is hy?

— Dertien-duizend *thails*.

Met uwen wissel kunt ge alle afwykingen van onthouding bedekken, die men u zou aanrekenen als *on*kuisheden, indien gij dezelve niet bedekte . . .

— TeT, zei de tolk.

— Als gy die *niet* bedektèt met uwen wissel.

Meent ge, o Kami die uwe deugden ontvangt in wissels, over de post, dat het Nederlandse gouvernement, steeds uitblinkende in allerlei deugden van den dag, uw leverancier zou geweest zyn in *ontuchtighedenS*, indien gy *on*deugdzaam genoeg waart geweest, die niet te betalen in Japans koper en verlakte presenteertrommeltjes? Neen Kami! Wat gemeen zou gevonden zyn in 'n armen drommel, werd in Nederlandse ogen, edel, groot en kuis, zoodra 't uitging van 'n bestuur, zoo ryk in verlakte deugd als 't Japanse.

En meer nog, Kami... Mag ik u verzoeken 't kamermeisje te laten roepen? En den knecht ook? Maar één voor één.

De knecht kwam eerst, wyl 't kamermeisje les nam in 't Japans.

— Zeg me, o knecht, zyt gy deugdzaam?

— Ja, m'nheer, heel deugdzaam.

— Dat zou 'k hem niet aangezegd hebben, riepen de Kami's. Hy ziet er niet uit als iemand die behoorlyke wissels in z'n portefeuille heeft.

— Een oogenblik, o belangwekkende vreemdelingen die te-hoog staat om 't kleine te verachten. Er is grote deugd, en kleine deugd. Ik gis dat we hier 'n voorbeeld hebben van kleine deugd. Zeg my, o knecht die in deugden gezegend zyt boven veel knechten en heren, zyt gy eerlyk?

— Ja m'nheer, want dat duurt het langst. 'k Heb hier zes gulden in de week, en vollen kost.

— Ziedaar de eerlykheid in eenvoudigsten vorm, o Kami, zo eenvoudig als 't lampekapje, dat ge op uw hoofd hebt gezet, in plaats van 'n hoed. De man berekent... zeg eens, knecht, als ge *niet* eerlyk waart, hoeveel hadt ge kunnen stelen op éénmaal?

— Eens wel duizend gulden, m'nheer. Maar dan was ik weggejaagd.

Juist. Let nu goed op, Kami. Deze man verdient zes gulden in de week, en «den kost.» Stellen we dat op vyfhonderd 's jaars. De gemiddelde knechs-carrière zal wel dertig jaren zyn. De beloning der eerlykheid van dezen man komt derhalve neêr op vyftienduizend gulden. 't Is dus geheel naar de mode van den dag, om die beloning voortetrekken boven 't weinige dat z'n *on*eerlykheid hem zou opbrengen, gezwegen nog van de onaangenaamheden die ze hem berokkenen zou. Gyzelf hebt gehoord, Kami, hoe hy, in de taal der volkswysheid, de eerlykheid prees als «langer durende».

— Dat is zo, vreemdeling die niet ontbloot zyt van enige scherpzinnigheid. Maar nu de andere helft van die éne deugd, die twé is?

— Daarvoor heb ik 't meisje nodig...

— Om de keizersneê?

— Neen, Kami, om de kuisheid.

De knecht vertrok, en 't meisje kwam. Ze zag rood van al 't Japans, dat ze zo-even scheen geleerd te hebben.

— M'nheer, wil u vragen aan die gele heren, of 't waar is, dat hun knecht in zyn land 'n beklanten winkel heeft? En of ik 'r op

rekenen kan, dat-i behoorlyk voor me zal zorgen?... Want ik ben niet zoo mal als GRIETJE, die loopt te bedelen met 'r kind zonder vader... gut né... eerst moet ik weten... Want, ziet u, op me fatsoen ben ik gesteld. En om nou 'n goeie dienst te verliezen, voor 'k zeker ben, da'k niet zal rondlopen als GRIETJE die nergens te-regt kan, omdat ze geen eerlyk meissie is...

— Genoeg, o dienstmaagd die 'n eerlyk meissie zyt, gy kunt gaan. Neen, dit nog: hoe staat het met uw japanse les?

— Och, dat zou wel schikken, m'nheer... Als ik maar zeker ben, dat-i in zyn land 'n beklanten winkel heeft, en dat ik niet als GRIETJE...

— En uw *hollandse* lessen?

— Hy-zelf heeft maar zes gulden in de week, m'nheer, en den kost... en u begrypt, dat 'k later niet graag als GRIETJE...

— 't Is wel, ge kunt terugkéren tot uwe lessen, o deugdzame dienstmaagd.

Hebt gy begrepen, Kami, hoe deze kamer-stoffende vrouwspersoon vervuld is van de deugden des daags, als 'n hollandse regering?

— Zeer wel, o buikeloze onderzoeker die waarheid perst uit maagden en dienstknapen, maar moogt ge deze twé exemplaren beschouwen als toonbeelden van 't geheel?

— Ik geloof ja, Kami. Gy hebt gehoord hoe 'n volksspreekwoord de eerlykheid meet by de el, als gylieden de stukken zyde, die ge my niet ten geschenke gaaft, en hoe de deugdlievende maagd hare

— Ziedaar de eerlykheid in eenvoudigsten vorm, o Kami, zo eenvoudig als 't lampekapje, dat ge op uw hoofd hebt gezet, in plaats van 'n hoed. De man berekent... zeg eens, knecht, als ge *niet* eerlyk waart, hoeveel hadt ge kunnen stelen op éénmaal?

— Eens wel duizend gulden, m'nheer. Maar dan was ik weggejaagd.

Juist. Let nu goed op, Kami. Deze man verdient zes gulden in de week, en «den kost.» Stellen we dat op vyfhonderd 's jaars. De gemiddelde knechs-carrière zal wel dertig jaren zyn. De beloning der eerlykheid van dezen man komt derhalve neêr op vyftienduizend gulden. 't Is dus geheel naar de mode van den dag, om die beloning voortetrekken boven 't weinige dat z'n *on*eerlykheid hem zou opbrengen, gezwegen nog van de onaangenaamheden die ze hem berokkenen zou. Gyzelf hebt gehoord, Kami, hoe hy, in de taal der volkswysheid, de eerlykheid prees als «langer durende».

— Dat is zo, vreemdeling die niet ontbloot zyt van enige scherpzinnigheid. Maar nu de andere helft van die éne deugd, die twé is?

— Daarvoor heb ik 't meisje nodig...

— Om de keizersneê?

— Neen, Kami, om de kuisheid.

De knecht vertrok, en 't meisje kwam. Ze zag rood van al 't Japans, dat ze zo-even scheen geleerd te hebben.

— M'nheer, wil u vragen aan die gele heren, of 't waar is, dat hun knecht in zyn land 'n beklanten winkel heeft? En of ik 'r op

rekenen kan, dat-i behoorlyk voor me zal zorgen?... Want ik ben niet zoo mal als GRIETJE, die loopt te bedelen met 'r kind zonder vader... gut né... eerst moet ik weten... Want, ziet u, op me fatsoen ben ik gesteld. En om nou 'n goeie dienst te verliezen, voor 'k zeker ben, da'k niet zal rondlopen als GRIETJE die nergens te-regt kan, omdat ze geen eerlyk meissie is...

— Genoeg, o dienstmaagd die 'n eerlyk meissie zyt, gy kunt gaan. Neen, dit nog: hoe staat het met uw japanse les?

— Och, dat zou wel schikken, m'nheer... Als ik maar zeker ben, dat-i in zyn land 'n beklanten winkel heeft, en dat ik niet als GRIETJE...

— En uw *hollandse* lessen?

— Hy-zelf heeft maar zes gulden in de week, m'nheer, en den kost... en u begrypt, dat 'k later niet graag als GRIETJE...

— 't Is wel, ge kunt terugkéren tot uwe lessen, o deugdzame dienstmaagd.

Hebt gy begrepen, Kami, hoe deze kamer-stoffende vrouwspersoon vervuld is van de deugden des daags, als 'n hollandse regering?

— Zeer wel, o buikeloze onderzoeker die waarheid perst uit maagden en dienstknapen, maar moogt ge deze twé exemplaren beschouwen als toonbeelden van 't geheel?

— Ik geloof ja, Kami. Gy hebt gehoord hoe 'n volksspreekwoord de eerlykheid meet by de el, als gylieden de stukken zyde, die ge my niet ten geschenke gaaft, en hoe de deugdlievende maagd hare

Japanse studiën afhankelyk maakte van de gegoedheid des onderwyzers. Zó, Kami, is 't overal. In de hogere klasse der maatschappy in men niet gewoon alles zo te noemen by den regten naam, doch in den grond der zaak, komt alles neêr op ... GELD.

Wanneer ik, die niet deugdzaam ben, iemand vond die zwakker was dan ik, en 'k zoude zo-iemand dwingen voor my te arbeiden zonder loon, om zelf in luiheid te leven van de vruchten zyner handen, zou dit worden gehouden voor oneerlyk, tot op 't oogenblik, dat ik spoorwegen kon aanleggen van 't gestolene. Dit kunt gy weten, o Kami, die sterkte en geduld hadt om zittingen by te wonen van de Kamers die 't Nederlandse volk niet vertegenwoordigen.

Als ik iemand sloeg en geesselde, of opsloot en deed omkomen van honger, zou dat worden beschouwd als ondeugdzaam, wyl men my vragen zou naar 't batig saldo, dat 'k niet zou kunnen tonen. Maar in den Haag hebt gy gezien, hoe de eerlykste mannen uit zeventig dorpen, heel tevreden zyn over de deugd ener regering, die 't-zelfde doet zonder de minste schaamte. Hebt ge in de Kamers iemand zien blozen, o Kami, om 't verdélen van 't batig slot?

— Neen, 'k moet bekennen dat die heren 'n rustig geweten schenen te bezitten. Er waren 'r by, die buiken hadden, zwellende van deugd.

— En die ze nooit opensnyden, Kami, dat jammer genoeg is. En 't ander gedeelte van de deugden des daags die met 'r tweën één zyn, ook dat Kami, is overal hetzelfde. Ziehier de krant:

Getrouwd: *M'nheer Jansen*
met
Jufvrouw Pieterse.

Jufvrouw Pieterse is nu mevrouw Jansen. Dat wil zeggen: m'nheer

JANSEN heeft aan jufvrouw PIETERSE *beloofd* dat-i 'r niet zou laten rondlopen als GRIETJE.

Dat heeft-i beloofd onder getuigen, op 't stadhuis, en z'n naam heeft-i in 't boek geschreven, waarin men later precies vinden kan wie de vader is van jufvrouw PIETERSE's kinderen, om uit-te-maken wie 't schoolgeld moet betalen, en de rekening van 't vaccineren.

Wanneer nu jufvrouw P. was gaan zamenwonen met m'nheer J., vóór of zonder die belofte in dat boek op 't stadhuis, zou ze beschuldigd zyn van onkuisheid. Haar kindertjes had men onecht genoemd, of: *natuurlyk*.

— En hoe heten die kinderen nu?

— Onnatuurlyk en echt, o Kami wiens geest onverzadelyk is als de roofzucht van 'n christenstaat, nu zyn die kinderen *echt*, uit overmaat van onnatuurlykheid. Maar de hoofdzaak komt neêr op geld. Toen de heer JANSEN op de kniën viel, om op gepaste wyze aan jufvrouw PIETERSE te vertellen dat-i 'r wou verheffen tot de moeder zyner aanstaande kinderen, hing hare kuisheid af van de vraag of-i in staat was haar te bewaren voor 't rondlopen als GRIETJE.

De heer JANSEN schynt 'n welbeklanten winkel gehad te hebben. Als jufvrouw P., zónder dien winkel, geantwoord had: *met pleizier*, of *je bent wel vrindelyk*, of zelfs: *ik zal 'r me op beslapen* . . . dan ware jufvr. P. heel onkuis geweest. Nu is ze deugdzaam, en zelfs groots op 'r deugd, want, ge ziet het, zy vertelt aan de hele wereld, dat ze voorfaan zamenwoont met m'nheer JANSEN.

— Wie heeft die deugd uitgevonden, of is daarover verschil, zo-als over de boekdrukkunst.

— Noch die deugd, noch die kunst *is* uitgevonden. De omstandig-

heden noopten tot de *toepassing* van iets dat bestond, o Kami. De behoefte aan kennis noopte tot sneller verspreiding van denkbeelden, en men koos daartoe de lang bekende manier van 't drukken, die vroeger alleen dáár niet werd aangewend, wyl de mindere behoefte de kosten niet zou vergoed hebben.

En de kuisheid, o Kami, die verkeerd deedt my afteleiden van m'n onderwerp, de kuisheid bestaat *niet*. 't Is de toepassing van een der vele manieren, waarop men zuinigheid verheft tot 'n principe, en deugd maakt uit de duurte der voedingsmiddelen.

In den beginne, o Kami, waren alle kinderen onëcht, en 't kwam niemand in den zin, 'n meisje te verachten, omdat ze moeder was. 't Zou geweest zyn, alsof men boos werd op 'n bloem, wyl ze zich verstout had over-te-gaan van knop in bloei.

Dit bleef zo, tot 'r schraalte kwam aan voeding.

Men beduidde de jonge meisjes, dat zy te zorgen hadden voor 't onderhoud van hare kinderen.

Deze namen daaruit aanleiding vooraf te informeren: of de candidaat-vader 'n beklanten winkel had?

Velen zeiden ja, en vaak wàs 't ook zo. Maar daar waren er, die in weêrwil daarvan, toch geen zorg droegen voor hun kinderen. Zy hielden zich als wisten zy van niets, wanneer deze of gene jonge moeder hen uitnodigde om de zorgen voor 't gezin met haar te délen.

Om die ontkenning voor te komen, stelde men vast dat 'r huwelyken zouden gesloten worden, en dat ieder die vader worden woû, dat eerst moest verklaren. Hierin, o Kami, ligt wel iets goeds, maar niet goed is 't, dat men 't deed voorkomen, alsof'n meisje dat iemand geloofde op z'n woord, zónder die verklaring, minder braaf was dan 'n ander. Hoogstens is zy schuldig aan onvoorzigtigheid, wyl ze vergat dat de harten der mensen boos zyn, 't geen toch ieder weten kan.

Ik zeide u, in den beginne was het anders, o Kami. De uitvinding van 't woord kuisheid . . .

— Gy zeidet, die ene helft van de algemene deugd — die twé is — was niet uitgevonden?

— En dat zeg ik nog, o Kami, die overvloeit van halve oplettendheid. De *zaak* is niet uitgevonden, kòn niet uitgevonden worden, wyl ze niet bestaat. Maar 't *woord* om dat niet bestaande aan te duiden, kwam in toepassing toen men 'n schrikbeeld nodig had om te waarschuwen tegen al te kleine portiën voedsel, door verhoging van 't deeltal aanzitters. Zyzelven, die nu verschrikken om den klank van dat woord, weten niet meer, dat eenmaal hare onvoorzigtigheid niet werd geteld als zonde.

Maar by ons is dat lang geleden, Kami. Elders was 't nog zeer onlangs niet de minste schande natuurlyk te wezen [1]). Zie hier 'n boekje dat zeer belangryk is [2]), en waaruit men zien kan, dat nog voor zestig jaren in Noord-Amerika de kuisheid, in beschaafdhongerlydenden zin, niet bekend was. »Gene onvoorzigtigheid.— «aldus spreekt 'n Amerikaans hoofd — kan 'n vrouw uit haar ouders «huis verbannen; het maakt geen verschil hoeveel kinderen zy te «huis brengt; zy is altyd welkom; *de ketel is altyd over 't vuur*, «*om hen te voeden*». Ziet ge wel, o Kami, de hele kuisheid zit in dien ketel. Neem dien ketel weg, en terstond zult ge zien hoe de

---

[1]) Ik ben in landen geweest waar kindermoord uit schaamte, onbekend was. En ik heb die opgedrongen schaamte, en de daaruit voortvloeiende moorden, zien invoeren en toenemen met het christendom.

[2]) Levensgeschiedenis van *Makatai-Meshekia-Kiak* of *Zwarte Havik*, uit officiële bronnen vertaald door R. POSTUMUS. Leeuwarden, bij D. MEINDERSMA Wz. 1847.

ouders een *woord* maken, dat 'n vloek beduidt tegen 't meisje dat haar kindje tuis-brengt, zonder opgeschreven vader.

— Denken die roodhuiden nog zo?

— Ik gis neen, Kami van gele gelaatskleur. Ik denk dat de blanke Amerikanen hun de ketels hebben afgenomen, en daarvoor wat uitgevonden woorden over deugd in de plaats gegeven. Als nu 'n meisje een kindje krygt, dat schuldig is aan verregaande natuurlykheid, zal ze dat zeker doodmaken, zo-als dat gebruikelyk is in beschaafde landen. Ziehier, o Kami, die begérig waart beschaving te putten uit de krant: «*Uit de prinsengracht is heden morgen opgehaald 't lykje van 'n pasgeboren kind*». Dat, of zoo iets, leest men minstens alle weken, en wanneer men bedenkt hoeveel pasgeboren kinderen *niet* worden gevonden, die toch even onlief behandeld werden als dat wicht in de vuile prinsegracht, dan, o Kami, betreurt men de uitgevonden woorden over deugd, en benydt den amerikanen hun ketels, die steeds over 't vuur hangende, den mens toelieten *mens* te zyn in-steè van deugdzaam [1]).

[1]) Ik ben gewoon, verkeerd begrepen te worden. Ik beweer niet dat *toegeven in lust*, als zódanig, loffelyk is. Ik weet dat men my die mening aanwryft, en 't is zeer zonderling dit verwyt te horen doen aan den man die alle levensgenot opgaf voor z'n pligt, door lieden wier geheel leven één streven was naar voordeel. Doch dit daargelaten, en nu alleen doelende op 't bepaalde onderwerp in den tekst, er heeft begripsverwarring plaats. Een meisje dat moeder wordt, is schuldig aan onvoorzigtigheid, in gelyke mate als de koopman die crediet geeft zonder voldoenden wettelyken waarborg. Geeft hy dat vertrouwen aan *ieder*, aan *den eersten den besten*, dan is hy zeer insolide. Schenkt hy 't, naar z'n beste weten, aan wien hy 't waardig keurt, dan is hy verantwoord voor zichzelf, doch niet altyd voor de aandeelhouders in zyn zaken. Deze zyn, de vergelyking overbrengende op 'n meisje, hare ouders,

— Maar wat is de beloning van die deugdzaamheid, vraagde Kami.

— Gene, Kami, en ook weêr om en door geld. Ouders, wetgevers en vorsten begrypen zeer goed, dat het belonen der deugd even duur zou uitkomen, als 't dragen der gevolgen van 't tegendeel.

---

betrekkingen, en dat gedeelte van hare omgeving, dat mèt haar de stenen opvangt, die de maatschappy werpt op den tegenspoed. Èn de koopman, èn 't meisje dragen — noodzakelykerwyze — de gevolgen van hun vertrouwen.

Maar er is een wyde kloof tussen ondeugd en bedrogen geloof. Het domme vooroordeel der wereld maakt tot schande, wat zeer dikwyls *eer* zou blyken, als men wist hoeveel zielenadel vaak leidde tot het trotseren van de maatschappy. En omgekeerd, veelál is de zogenaamde deugd niets dan dorheid van hart. In zeer veel gevallen heeft, by de vrouw, de zinnelykheid weinig of geen deel in het toegeven. Later verandert dit, ik weet het wel, doch in den aanvang is meestal verkeerd geleidde offerzucht de oorzaak van wat de wereld zo wreed veroordeelt als misdryf. Er worden *zelden* meisjes verleid. Wat men daarvan leest in de boeken, is vals, als de meeste boeken-moraal. Zy *geven* zich!

Wie te braaf is, om de eenvoudige schoonheid te begrypen van de amerikaanse moraal, kope zich 't hoogstbelangryk werkje van Dr. Coronel, over de fabrieken in 't Gooi. Daar zal men voorbeelden vinden van zeer on-amerikaanse, echt-beschaafd-maatschappelyke zedelykheid.

Die christelyke fabriek-arbeiders trouwen daar zeer behoorlyk. Zeker laten ze hun huwelyk inzegenen volgens een muurlings formulier, (Ideën, 279.) en dan?...

Dan contribuéren zy aan een begrafenis-fonds, en *laten* — of doen? — *de kinderen sterven, om een bron van inkomst te maken uit den dood van hun kroost.*

Men huivert om te geloven! Maar het werk van Dr. Coronel draagt alle blyken van consciencieus onderzoek, en wy moeten zyn bevinding wel aannemen als wáár, als we 't oog slaan op de wyze waarop, ook elders, veel ouders hun kinderen behandelen. Liefderykheid is *uitzondering*. Byna overal schynt het bezit van kinderen een lastpost op de levensbegroting van

Daarom heeft men iets uitgevonden... een *woord* alweêr, Kami... Hebt ge myn ideën gelezen?

— Wel neen, wy hebben moeten beloven ons daarvan te onthouden.

— Nu, dan kunt ge niet weten wat ik gezegd heb in 88: *woorden* regeren de wereld, Kami. Zoo'n woord heeft men — by gebrek aan 'n ketel over 't vuur — ook uitgevonden om deugd te belonen. Als uw kamermeisje vol deugd blyft, als de knecht van uw hôtel blyft overvloeien van eerlykheid, laat men ze, zodra zy niet meer kunnen arbeiden, rondlopen, precies als GRIETJE die *geen* deugdzaamheid bezat, of als iemand die dom genoeg was *om duizend gulden in-eens*, voortetrekken boven *dertig jaren* «kost». Maar 't verschil begint na den dood. Dan, *zegt men*, komen die verkeerde rekenaars en GRIETJE beneden, en de anderen boven. Of 't waar is, weet ik niet. En zy, die beschikken over die plaatsen, weten 't eigenlyk ook niet, of liever zy-zelf geloven er niet aan.

— Hoe kunt ge weten, dat ze 'r niet aan geloven?

— Kami, daar zat 'n man in den schouwburg, en trachtte 't schouwspel te zien. Maar dat was hem onmogelyk, wyl zo-vele mensen

---

geluk. Ik heb vaders — uit den beschaafden stand, ditmaal — zich in tegenwoordigheid hunner dochters horen beklagen: „dat het zo moeielyk was met fatsoen van een meisje *aftekomen*... dat jongens zoveel beter konden zorgen voor zichzelf, enz.

Moet niet een meisje getroffen zyn door de betuigingen van liefde, die ze ontvangt van een vreemde, wanneer deze de ouderlyke liefdeloosheid zo in de schaduw stellen? Mag men haar veroordeelen als zy *gelooft?*

Ik geef de voorkeur aan de amerikaanse ketel-moraal. (1865).

daar waren, die vóór hem zaten, en boven hem uitstaken. Hy wilde gaarne ruimte maken vóór zich, om beter te kunnen zien, en tevens om niet te worden afgedrongen van zyn plaats die wel goed wezen zou, als 't maar wat minder vol ware om hem heen.

Wat zou hy doen, Kami? Hy bedacht 'n *woord*, dat betékende: *«na dit schouwspel wordt er 'n veel mooier stuk vertoond. Wie nu hier z'n plaats bewaart, zal dat mooier stuk niet zien. Wie terstond opstaat en heengaat, zal 't stuk wel zien».*

Velen geloofden hem, en gaven hun plaats op . . .

— En hyzelf?

— Kami, met handen en voeten klemde de man zich vast aan z'n plaats. Hy vreesde te worden meê-weggedrongen door de menigte die hem geloofde, en wegliep van 't stuk dat vertoond werd, om regt van toegang te verkrygen tot de vertoning die komen *zou*. My dunkt, daaruit blykt, dat die man niet geloofde aan z'n eigen *woord*.

En daarom, o Kami, die vergelykingen weet over te gieten in nuchterheid van tale, daarom geloof *ik* niet aan 't woord dergenen, die de deugdzaamhedenS welke zy verkondigen, betalen met 'n munt die niets kost. En hieruit ziet ge ook weder, hoe de godsdienst die allerlei deugden voorschryft, eigenlyk niet anders is dan 'n aanwyzing op 'n onbekenden kassier, dien niemand ter verantwoording kan roepen. Ook dat woord godsdienst is 'n uitvinding der zuinigheid, o Kami die reeds zult opgemerkt hebben hoe 'n christenbedelaar met z'n: God zal 't je duizendmaal lonen, 999 $\frac{9}{0}$ winst biedt, voor den cent dien hy u vraagt.

— Zyn er velen in dit land, die zo denken?

— Ik zeide u reeds, o Kami, dat ik verkeerd geboren ben, en dus een uitzondering maak. Maar die verkeerdheid openbaart zich

Daarom heeft men iets uitgevonden... een *woord* alweêr, Kami... Hebt ge myn ideën gelezen?

— Wel neen, wy hebben moeten beloven ons daarvan te onthouden.

— Nu, dan kunt ge niet weten wat ik gezegd heb in 88: *woorden* regeren de wereld, Kami. Zoo'n woord heeft men — by gebrek aan 'n ketel over 't vuur — ook uitgevonden om deugd te belonen. Als uw kamermeisje vol deugd blyft, als de knecht van uw hôtel blyft overvloeien van eerlykheid, laat men ze, zodra zy niet meer kunnen arbeiden, rondlopen, precies als GRIETJE die *geen* deugdzaamheid bezat, of als iemand die dom genoeg was *om duizend gulden in-eens*, voortetrekken boven *dertig jaren* «kost». Maar 't verschil begint na den dood. Dan, *zegt men*, komen die verkeerde rekenaars en GRIETJE beneden, en de anderen boven. Of 't waar is, weet ik niet. En zy, die beschikken over die plaatsen, weten 't eigenlyk ook niet, of liever zy-zelf geloven er niet aan.

— Hoe kunt ge weten, dat ze 'r niet aan geloven?

— Kami, daar zat 'n man in den schouwburg, en trachtte 't schouwspel te zien. Maar dat was hem onmogelyk, wyl zo-vele mensen

---

geluk. Ik heb vaders — uit den beschaafden stand, ditmaal — zich in tegenwoordigheid hunner dochters horen beklagen: „dat het zo moeielyk was met fatsoen van een meisje *aftekomen* . . . dat jongens zoveel beter konden zorgen voor zichzelf, enz.

Moet niet een meisje getroffen zyn door de betuigingen van liefde, die ze ontvangt van een vreemde, wanneer deze de ouderlyke liefdeloosheid zo in de schaduw stellen? Mag men haar veroordeelen als zy *gelooft?*

Ik geef de voorkeur aan de amerikaanse ketel-moraal. (1865).

daar waren, die vóór hem zaten, en boven hem uitstaken. Hy wilde gaarne ruimte maken vóór zich, om beter te kunnen zien, en tevens om niet te worden afgedrongen van zyn plaats die wel goed wezen zou, als 't maar wat minder vol ware om hem heen.

Wat zou hy doen, Kami? Hy bedacht 'n *woord*, dat betékende: *«na dit schouwspel wordt er 'n veel mooier stuk vertoond. Wie nu hier z'n plaats bewaart, zal dat mooier stuk niet zien. Wie terstond opstaat en heengaat, zal 't stuk wel zien».*

Velen geloofden hem, en gaven hun plaats op . . .

— En hyzelf?

— Kami, met handen en voeten klemde de man zich vast aan z'n plaats. Hy vreesde te worden meê-weggedrongen door de menigte die hem geloofde, en wegliep van 't stuk dat vertoond werd, om regt van toegang te verkrygen tot de vertoning die komen *zou*. My dunkt, daaruit blykt, dat die man niet geloofde aan z'n eigen *woord*.

En daarom, o Kami, die vergelykingen weet over te gieten in nuchterheid van tale, daarom geloof *ik* niet aan 't woord dergenen, die de deugdzaamhedenS welke zy verkondigen, betalen met 'n munt die niets kost. En hieruit ziet ge ook weder, hoe de godsdienst die allerlei deugden voorschryft, eigenlyk niet anders is dan 'n aanwyzing op 'n onbekenden kassier, dien niemand ter verantwoording kan roepen. Ook dat woord godsdienst is 'n uitvinding der zuinigheid, o Kami die reeds zult opgemerkt hebben hoe 'n christenbedelaar met z'n: God zal 't je duizendmaal lonen, 999 % winst biedt, voor den cent dien hy u vraagt.

— Zyn er velen in dit land, die zo denken?

— Ik zeide u reeds, o Kami, dat ik verkeerd geboren ben, en dus een uitzondering maak. Maar die verkeerdheid openbaart zich

in 't zeggen, meer dan in 't denken. Zoodra de mode verandert der deugden die geld opbrengen en weinig kosten, zullen zeer velen beweren, dat ze precies van myn idee waren. Doch thans zwygen zy, als-of ze den man geloofden, die zich vastklemt aan z'n plaats.

— En staan op?

— Geenszins, o Kami, ook zy klemmen zich vast, en vinden 't makkelyk dat 'r een woord wordt gesproken, dat hun wat ruimte zal verschaffen. Daarom juichen zy toe, al weten ze beter.

— En de arme gelovers, die opstonden, en weggingen om weêr te komen?

— Waarschynlyk vinden ze 'n gesloten deur, o diep-onderzoekende Kami. Of beter, ik gis dat ze niet in de gelegenheid zullen wezen terug te komen in 't geheel.

— En vinden uwe wetgevers goed, dat men alzo de ligtgelovigen bedriegt met onware woorden.

— Zekerlyk, Kami. Zelfs laten ze 't volk belasting opbrengen om de mensen in 't leven te houden, die zulke woorden spreken. Ziehier in de krant 'n verslag der zitting . . .

— Om 's hemelswil, vreemdeling van ongepaste begrippen, bedenk dat wy die zitting bywoonden . . .

— 't Is waar, geduldige Kami . . . *non bis in idem.* Wilt ge dus heden liever niet horen wat 'r in de krant staat.

— Een andermaal. Nu gaan we de een of andere zeldzaamheid bezoeken... 'n diamantslypery, of 'n vondelingshuis.

— Ik heb u reeds gezegd, Kami, dat men hier de pasgeboren kinderen in 't water gooit. Van uwe scherpzinnigheid had ik verwacht dat ge, in zoo'n deugdzaam land, niet geloven zoudt aan vondelingsgestichten die de zeden bederven.

— Wat noemt gy zeden?

— Zeden zyn monsterbiljetten, waarop men de deugden van den dag schildert... de modeplaatjes van 't hart.

— Wie maken die?

— Dat is 'n geheim, Kami. Maar vòlgen moeten ze, op straffe van door-te-gaan voor tuchteloos en verkeerd geboren. Hebt ge wel 'ns iemand gezien die 'n bochel had?

— Heel dikwyls, vooral hier-te-land.

— Welnu, 'n bekwame kleermaker weet zoo'n bochel onzigtbaar te maken met watten en balein. Wie nu 'n bochel heeft in z'n ziel...

— Op z'n ziel, zei de tolk.

— Op z'n ziel, Kami, die naukeurigheid beoefent in voorzetsels. Wie nu zoo'n gebochelde ziel heeft, abonneert zich op 't een of ander zeden-reglement, dat tevens de adressen opgeeft, waar de watten en 't balein te-koop zyn. Daar is in dien handel veel concurrentie.

— Welke watten zyn de beste?

— Dat hangt af van 't geloof, Kami.

— Wat is dat?

— Geloof is de vrywillige cellulaire gevangenis van 't verstand.

— Meent ge daarmeê dat de mensen die geloven, geen verstand hebben.

— Wel neen... dan viel er niets optesluiten. Integendeel, 't komt heel goed voor den dag, zoodra 'r belang in 't spel is. 't Is hiermeê aldus, Kami: Wanneer gy een knecht uitzendt naar den winkel van 'n geldhandelaar, met de boodschap: «Kompliment van Kami, en Kami laat vragen om fondsen» dan zal die wisselaar uwen knecht terugzenden met 'n verzoek om *bewys* dat gyzelf werkelyk hem hebt gezonden.

Dit nu is 'n blyk dat zoo'n geldman indedaad verstand héêft. Maar als iemand hem komt vertellen, dat-i gezonden is door God, om z'n ziel te repareren, dan sluit-i dat verstand op, en betaalt heel gewillig watten en maakloon.

En nu, Kami, neem ik afscheid, ik ga ideën schryven. Komt ge in Amsterdam?

— Ach... ja!

— Daar hoop ik u weêrtezien in Artis... in 't Park.,. of by deze of gene andere tentoonstelling van Nederlandse beschaving [1]). Dag Kami, bewaar uw buik.

---

[1]) Men zal zich herinneren hoe fijn beschaafd de nederlandse christenen en christinnen zich by die gelegenheden hebben aangesteld. De JAPANNERS

— Dag, man van verkeerde geboorte, tracht 'r een te krygen.

— 't Is niet de moeite waard, Kami.

---

hebben uitgeroepen: „de leer die zulke mensen vormt, moet zeker wel de ware zyn!" En ze hebben zich terstond bekeerd tot een van de ware geloven, die sedert ewen HOLLAND maken tot een lusthof van den HEER, met regt, voor zyn belyders, van privatieve jagt op welvaart, ten-koste van de arme drommels die verkeerd geloven.

GELOOFSBELYDENIS.

Een vader zou voor een ogenblik het huis verlaten. Om de scherpzinnigheid zyner kinderen op de proef te stellen, gaf hy hun te raden, wat hy zou gedaan hebben gedurende zyne afwezigheid.

Een der kinderen, die een blau buisje droeg, zeide:

— Ik weet het al. Vader is naar den kleêrmaker, om zich een blau buisje te laten aanmeten.

Het twéde kind, dat gaarne zoetigheid at, werd boos op BLAUBUIS, die zo dom kon zyn te geloven, dat de vader een blau buisje droeg, als hy.

— Ik weet beter, zeide het. Vader eet zoeten koek met stroop.

Het derde kind, dat in een donker hoekje zat, kneep een kat in

den staart, en schold KOEK-ETER uit, die zo dom was te denken dat vader koek at, als hy.

— Ik weet beter, zeide het. Vader slacht een os.

Het vierde kind dat zeer twistziek was, trok KATTEKNYPER de haren uit, omdat hy zo dom was te geloven, dat de vader een os slachtte.

— Ik weet beter, zeide het. Vader is naar buurman Pieterse gegaan, om dien eens flink afteranselen.

Het laaste kind verpleegde een lyster die haar pootje had gebroken, en had hiermede zoveel te doen, dat het verzuimde aan 't raadsel te denken.

Toen nu de vader t'huis kwam, bleek er, dat noch BLAUBUIS, noch KOEK-ETER, noch KATTEKNYPER, noch HAARTREKKER goed gegist hadden. Maar het laaste kind had nog niet gesproken.

— Ik weet het waarlyk niet, zei LYSTERMANNETJE... Zie, daar rigt zy zich op, en ziet ons dankbaar aan...

— Juist... riep de vader. Dát deed de zieke weduw die ik bezocht!

Niemand had getroffen. Maar LYSTERMANNETJE was het naast aan de waarheid, zonder te hebben meêgeraden. (1860.) (Vgl: *Ideën* **101, 440**.)

HET GEBED VAN DEN ONWETENDE.

Ik weet niet of wy zyn geschapen met een doel...
Of maar by toeval dáár zyn. Ook niet of een God
Of... goden, zich vermaken met ons leed, en schimpen
Op de onvolkomenheid van ons bestaan. Als dát zoo waar',
Zou 't vrees'lyk zyn! Aan wien de schuld
Dat zwakken zwak zyn, kranken krank, en dommen dom?

Wanneer we zyn gemaakt met opzet, met een doel,
En door onze onvolkomenheid dat niet bereiken...
Dan valt de blaam van al 't verkeerde op ons niet,
Op 't maaksel niet... maar op den Maker! Noem hem ZEUS,
Of JUPITER, JEHOVAH, BAËL, JAÔ... om 't even:
Hy is er niet, of hy moet GOED zyn, en vergeven
Dat wy hem niet begrypen. 't Stond aan hem

den staart, en schold KOEK-ETER uit, die zo dom was te denken dat vader koek at, als hy.

— Ik weet beter, zeide het. Vader slacht een os.

Het vierde kind dat zeer twistziek was, trok KATTEKNYPER de haren uit, omdat hy zo dom was te geloven, dat de vader een os slachtte.

— Ik weet beter, zeide het. Vader is naar buurman Pieterse gegaan, om dien eens flink afteranselen.

Het laaste kind verpleegde een lyster die haar pootje had gebroken, en had hiermede zoveel te doen, dat het verzuimde aan 't raadsel te denken.

Toen nu de vader t'huis kwam, bleek er, dat noch BLAUBUIS, noch KOEK-ETER, noch KATTEKNYPER, noch HAARTREKKER goed gegist hadden. Maar het laaste kind had nog niet gesproken.

— Ik weet het waarlyk niet, zei LYSTERMANNETJE... Zie, daar rigt zy zich op, en ziet ons dankbaar aan...

— Juist... riep de vader. Dát deed de zieke weduw die ik bezocht!

Niemand had getroffen. Maar LYSTERMANNETJE was het naast aan de waarheid, zonder te hebben meêgeraden. (1860.) (Vgl: *Ideën* **101, 440**.)

HET GEBED VAN DEN ONWETENDE.

Ik weet niet of wy zyn geschapen met een doel...
Of maar by toeval dáár zyn. Ook niet of een God
Of... goden, zich vermaken met ons leed, en schimpen
Op de onvolkomenheid van ons bestaan. Als dát zoo waar',
Zou 't vrees'lyk zyn! Aan wien de schuld
Dat zwakken zwak zyn, kranken krank, en dommen dom?

Wanneer we zyn gemaakt met opzet, met een doel,
En door onze onvolkomenheid dat niet bereiken...
Dan valt de blaam van al 't verkeerde op ons niet,
Op 't maaksel niet... maar op den Maker! Noem hem ZEUS,
Of JUPITER, JEHOVAH, BAËL, JAÔ... om 't even:
Hy is er niet, of hy moet GOED zyn, en vergeven
Dat wy hem niet begrypen. 't Stond aan hem

Zich te openbaren, en dat deed hy niet! Hád hy 't gedaan,
Hy hadde 't zó gedaan, dat niemand twyflen kon;
Dat ieder zeide: ik ken hem, voel hem, en versta hem. [1])

Wat anderen nu beweren van dien God te weten...
Baat my niet... Ik versta hem niet! Ik vraag waarom
Hy zich aan andren openbaarde, en niet aan my?
Is 't éne kind den vader meer naby, dan 't andre?...
Zolang één mensenzoon dien God niet kent,
Zólang is 't laster te geloven aan dien God!
't Kind, dat vergeefs den vader aanroept, doet geen kwaad...
De vader, die vergeefs zyn kind laat roepen, handelt wreed...
En schoner is 't geloof: daar is geen vader,
Dan dat hy doof zou wezen voor zyn kind!

Misschien zyn we eenmaal wyzer! Eens misschien
Zien we in, dat Hy er is, dat Hy ons gadesloeg,
En dat zyn zwygen oorzaak had, en grond... Welnu,
Zoodra wy 't weten, is de tijd van loven daar...

---

[1]) Lees: *ik voel hem, ken hem, en versta hem.* Het gevoel behoort vooráf te gaan, (Id. **503**), en dat geschiedt ook by wie geloven. Maar verder dan gevoel komen ze niet. Zy zien hun rekruut voor 'n soldaat aan. Het geloof aan God, heeft geen vaster grond dan 't geloof aan spoken.

— Zouden dan zoveel bekwame, geleerde, kundige mensen zich vergissen? Myn antwoord is eenvoudig: ja! En dit is zo vreemd niet, als men nagaat dat KEPPLER, de grote, wiskunstig denkende KEPPLER, aan heksen geloofde. Toen zyn eigen moeder beschuldigd was van heksery, verdedigde hy haar, zonder uittegaan van de *ongerymdheid* der beschuldiging. Die *major* scheen te gewaagd voor den man die z'n naam durfde schryven op ons zonnestelsel.

Waar 't *geloof* meêspreekt, zwygen logica en wetenschap. Daarom legge men dat geloof het zwygen op, althans wanneer 't ons om WAARHEID te doen is. (1865.)

Maar eerder niet... tans niet! 't Zou God verdrieten
Te ontwaren, dat wy hem aanbaden zonder grond...
En dwaasheid is 't, de donkere onwetendheid van heden
Te willen helder maken met een licht... dat nog niet schynt.

Hem dienen?... Dwaasheid! Had Hy dienst begeerd,
Hy hadde ons geopenbaard: op welke wys...
En ongerymd is 't, dat Hy van den mensch verwacht
Aanbidding, dienst of lof... terwyl Hyzelf
Omtrent de wyze hoe, ons in 't onzekre liet.
Wanneer wy God niet dienen naar zyn zin...
Dan is 't Zyn schuld... ZYN schuld...
en onze schuld is 't NIET!

Intussen — tot we wyzer zyn — is goed en kwaad dan één?

Ik zie niet in waartoe een God ons dient, in 't scheiden
Van 't boze en 't goede... Integendeel! Wie 't goede doet
Opdat een God hem lonen zou, maakt juist dáárdoor
Het goede tot iets kwaads, tot handel... En wie boosheid vliedt
Uit vrees voor de ongenade van dien God, is... laf!

Ik ken U niet, o God! Ik riep U aan, ik zocht,
Ik smeekte om antwoord, en Gy zweegt! Ik woû zo graag
Uw wil doen... niet uit vrees voor straf, uit hoop op loon,
Maar zo als 't kind den wil zyns vaders doet... uit liefde!
Gy zweegt... en altyd zweegt Ge!
En ik dool rond, en hyg
Naar 't uur, waarop ik weten zal dat Gy bestaat...
Dan zal ik vragen: «Vader, waarom nu voor 't eerst
Uw kind getoond dat het een vader had...

En dat het niet alleen stond in den stryd,
Den zwaren stryd voor menschlykheid en regt? . . .
Of waart Ge er zeker van, dat ik Uw wil zou doen,
Ook zonder dien te kennen? Dat ik, onbewust
Van Uw bestaan, U dienen zou, zo-als Gy wilt gediend? . . .
Zou 't waar zyn? . . .
Antwoord, Vader, als Ge dáár zyt, antwoord . . .
Laat niet Uw kind vertwyflen . . . Vader, blyf niet stom
Op 't bloedig afgeperste *lama sabacthani!* . . .»

Zoo kermt de onwetende aan zyn zelfgekozen kruis,
En krimpt van pyn, en jammert dat hem dorst . . .

De wyze — hy die wél weet . . . wél God kent — bespot den dwaas,
En reikt hem gal, en jubelt: «hoor, hy roept zyn vader!»
En prevelt: «dank, o Heer, dat ik niet ben als hy! . . .»
En zingt een psalm: «welzalig hy die in der bozen raad
Niet zit, en niet op 't vuile pad des zondaars gaat . . .»

De wyze . . . sluipt ter beurze, en schachert integralen.

De vader zwygt . . . O God, er is geen God!

's Hage, 26 Februari 1861.

DE SCHOOL DES LEVENS.

(LAURA ERNST.)

Niet waar, Amsterdammers, gy wist het niet, dat eergister-avend in de Amstelstraat een stuk gespeeld werd, dat «de school des levens» heet?

O, zegt dat ge 't niet wist! Zegt, dat uw aandacht was bezig-gehouden elders, toen uw blik onächtzaam weggleed over de aan-kondiging van «publike vermakelykheden» aan den voet uwer kranten; zegt, dat ge 't niet wist, wat er zou worden gespeeld in den schou-burg die «grand théâtre» genoemd wordt, en dien naam *verdient*, als er zulke stukken worden gegeven, en zó!

Gy wist niet wat er gespeeld werd...

Nu weet ge 't... de *School des levens.*

Gespeeld? Is dat een *spel?*

Eilieve, daar ginds in de vervelende stad met te ruime straten; in de stad die haar schrale bevolking om de lenden hangt in slappen plooi, als 'n uit de naden gezakt kleed, dat eenmaal paste misschien; in de stad, die om haar dapper hongerlyden door 't vaderland werd veroordeeld tot éwigdurende dwanggeleerdheid... ziet, daar komt 'n fonkelniewe professer in slecht latyn vertellen dat *twyfelen* «zonde» is... men verdringt elkaêr om wat plaats, en helpt handenklappend meê, in 't vermoorden van CICERO en gezond verstand... [1]).

---

[1]) Een malle vergissing heeft my bewogen OOSTERZEE overteplaatsen naar LEIDEN. Niet daar, maar te UTRECHT zou de man zyn hooggeleerde kunsten vertonen. Misschien ook vergistte ik my met opzet, om plaats te vinden voor die prachtige vergelyking van LEIDEN met 'n oud kleed. Schryvers zyn zo.

Om nu 't nageslacht behoorlyk voortelichten, verklaar ik hier uitdrukkelyk dat de *Clarissimus* zyn tent heeft opgeslagen te UTRECHT, en dat dus van daar is uitgegaan de vreeselyke kruistogt tegen die vervloekte twyfelary. Het woord *Utrecht* zal voortaan beduiden: *gelovig* en de *utrechse* geleerdheid zal zich toeleggen op *unbedingt* aannemen van alles wat de heren theologen zo-al gelieven te vertellen.

De oude jufvrou die my m'n ontbyt brengt, heeft sedert OOSTERZEE's inauguratie een vuurrood lint op 'r muts, ter ére van een nieu geregtshof dat, volgens haar, zal worden opgerigt, en waarvoor zullen teregt-staan alle personen die zich schuldig maken aan twyfelary. OOSTERZEE zal voorzitten. De leden zouden reeds benoemd zyn, en 't mens noemt als zodanig BOSCO, DE LINSKY, CASTON, ROBERT HOUDIN en BAMBERG den hof-mechanicus. Deze zal de openingsrede houden, *de scepticismo, atque onder-tafel-kykbegeerte hodiernis gochelaars-tentbezoekèndis, caute vitando.*

Volgens myn jufvrou zal de aanhef zyn: *quousque tandem, o panphilosophi recalcitrantissimi, ochlocratissimi, panem nostrum welverdiendum, ex ore nostro wydgapendo wegstelébitis? Quousque tandem opligtébitis tafelkledum toerbedekkèndum? Quousque tandem velipendetis hof-mechanicos theologicos, togatos, medaillatos, brevetatos, nec non gratiâ regis, legis ac morum, stipendatos?* En daarop zou dan volgen een vriendelyke waarschuwing om die heren niet zo op de vingers te kyken, op straffe van *auto-da-fe's.* (1865.)

Dat zou *ernst* wezen!

En gister-avend kwam LAURA ERNST — 't spyt me dat zy dien naam draagt; men zou voor woordspeling houden wat heilige ernst *is* — daar komt ene rykbegaafde kunstenares ons onderrigten in de moeielykste opgave des levens, in 't *leven zelf*... en dàt onderrigt zou maar 'n grap zyn, een klucht, ene dwaasheid, een *spel?*

Beste OOSTERZEE, professer in twyfelvrees en buitenïssigheden, verruil eens úw spel voor hàár spel; úw ernst voor hàár ernst; úwe diepte voor hàre diepte ... en als ge daarna u beklaagt over dien ruil, wees dan ten éwigen dage gedoemd tot onmogelyke bewysvoeringen in 'n taal, die ge niet verstaat.

Maar wèl heb ik *uwe* taal verstaan, LAURA, en ik heb *geleerd* by 't bezoeken van de hoge-school die gy opendet om les te geven, al dacht gyzelf niet aan onderwys. Meendet gy een *spel* te spelen? Was u die voorstelling maar 'n afscheids-gastrol? Was ze u 'n bénefiet-représentatie alleen?

Of *wist* gy, dat ge daar stond als 'n verheven priesteres van de waarheid?

Hebt gy 't *gevoeld*, hoe het toneel door u werd verheven tot 'n leerstoel, om wraak te nemen — schoner wraak is er niet! — over 't verknoeien van zoo menigen kansel tot 'n poppekast?

Wist gy 't, LAURA, dat ge daar méér waart dan artiste, méér dan vrou zelfs — wat toch zo hoog staat — wist ge 't, dat gy daar op die paarhonderd voeten planks, u hebt opgevoerd tot het hoogste: tot een *mens* die 't goede onderwyst aan zyn medemensen?

Zeg my, LAURA ERNST, wist gy dat?

Of was *'t geen spel*, ook in dien zin dat gyzelf indedaad de scholier waart, gy LAURA, de arme, miskende kunstenares, op 't oogenblik toen ge u voordeedt als de verstoten, gesarde, àl te hard beproefde koningsdochter?

Waren 't misschien *uwe* tranen, uwe *eigene* tranen, die er vloeiden, toen gij scheent te wénen om de smarten van ISAURA?

Hebt gyzelf welligt u vergist in de bron uwer droefheid, geen vrucht meer van duurgeleerde kunst, maar veel duurder nog betaald als ongeleerd voortbrengsel van uw hart? En viel 't dáárom misschien u ligter, de ellende voortestellen der door 't slyk gesleurde hoogheid, juist wyl uwe eigene hoogheid gekrenkt was by 't aanschouwen der onbezette banken!

Ik vraag het u, heeft LAURA hare tranen uitgeleend aan de *prinses van* KASTILIE? Heeft de werkelykheid kleur gegeven aan de verbeelding? Heeft de *toneelspeelster* wat smart geborgd by de *vrou?*

Ik weet dat gy geschreid hebt... geschreid — niet uit jok, en met *schyn* van tranen, als 't vermiljoen gewoon is te verdragen zonder schaê — gy hebt geschreid, ware, héte, bytende tranen, àchter de schermen, daar waar geen publiek was; om u dat pynlyk vocht te betalen met uitbundig gejuich over *gemaakte* smart.

Dat weet ik! Hoe ik 't weet?... Dat is myn geheim.

En toen ik uwe tranen zag met myn hart, dat beenvoelde òver de planken, dóór de schermen... toen zeide ik, met 'n malle begeerte om de smarten der wereld te dragen: die tranen zal *ik* u betalen!

Betalen... hoe? Dat wist ik nog niet, toen ik my boog over de pauken, en mezelf opdrong dat ik my verdiepte in de muziekparty van den timbalist, die maar twé noten heeft te spelen, telkens gescheiden door oneindige rust.

— En hoe stem je dat instrument? vraagde ik, en lette op 't antwoord niet, want ik was bezig myzelf te stemmen tot de muziek die 'k ruissen hoorde in myn gemoed.

En, als altyd, in dat gemoed was minder rust en meer verscheidenheid van klank, dan in de half-sferen van den trommelslager... ja, *te* veel verscheidenheid, en *te* weinig rust misschien, maar dat *is* nu eenmaal zo! Wy allen moeten de party spelen, die ons gegeven werd door dien grooten componist: de *natuur*.

Ik ken u niet, LAURA, en niet gaarne zoude ik u léren kennen. Och, 't zou me zoo spyten, wanneer ge al te laag stondt onder 't gevoel, dat gy wist optewekken by allen die u hoorden en zagen. Want dit hebt gy gedaan... daar ben ik zeker van!

O, wees getroost! Die zaal was leeg, niet waar? De voorstelling had niet opgenomen — noemt ge 't zoo niet? — Welnu, LAURA, dit zeg ik u: de harten waren *vol*, en wél werd de heerlyke indruk van uwen arbeid opgenomen in de *gemoederen* der weinigen die u hoorden.

Dit toch kan ik niet geloven, dat het u liever ware, wat indruk te maken op vélen, dan véél indruk op weinigen. Ge hebt immers meer genot van 't besef der waardéring uwer scholieren, dan ooit het *tellen* dier leerlingen u zou kunnen geven, als de zaal beter bezet ware geweest?

Van 't waardéren... hoe kan ik dat weten, vraagt ge?

Ik zal u helpen in die schatting. *Uwe* tranen verklapte ik aan

't publiek... ik wil die onbescheidenheid goedmaken door 'n nieuwe onbescheidenheid: ook 't publiek was aangedaan, LAURA.

Gy hebt slechs 't gejuich gehoord, eens 't *betekenisvol* gejuich — och mogt het verstaan zyn in elke vorstelyke residentie! — toen ge tot den schynbaar onwaardigen koning zeidet:

So leg' die Krone nieder!

Maar *ik*, LAURA, ik heb de tranen gezien in de ogen van kooplieden, van dagbladmakers en mannen, toen gy u boogt onder de ruwe plagery uwer schoonmoeder; toen gy den armen blinden echtgenoot koost boven den koning van Navarre; toen gy met vasten wil, na slechs één vergeefsche poging, uw stem — stokkend in de keel, dat 's waar, maar ge déédt het! — toen gy met vasten wil en heiligen hoogmoed uwe zwakheid maakte tot kracht, en uw trots neêrboogt tot ootmoed, om brood te vragen, *gebedeld* brood, ter voeding van den arme, dien ge liefhadt.

Die tranen heb *ik* gezien, LAURA, en ik bied ze u, als balsem voor de pyn der uwen.

Ik hoorde wat men zeide, by 't opstaan en vertrekken. Ik bestudeerde de ernstige, plegtige stemming, waarmeê ons klein publiek — groot ditmaal door de waardéring van 't goede — de zaal verliet. En, LAURA, op het ogenblik toen gy mismoedig 't toneelpak van u wierpt, gereed gemaakt in blyde hoop op wat kunsttriomf, bedacht ik 'n middel, om 't u nog eenmaal te doen klaarleggen, tot 'n herhaling van den schoolcursus, die door te weinigen is bygewoond.

De *school des levens!*

Wèl had de man gelyk, die naast my zat, en zeide: »als ik dát

geweten had, zou 'k myn vrouw en kinderen hebben meêgenomen!" Wèl had de oude dame gelyk, die by 't uitgaan haren man toeriep: «'t spyt me, dat ze niet meêgegaan zijn."

Ze... wie? Dat is 't geheim dier dame, zyzelve zal 't best weten, wie ze onder hare betrekkingen waardig keurde — wie harer betrekkingen nodig had, misschien — die school te bezoeken.

Wèl eindelyk had ook zy gelyk, dat jonge belangwekkende meisje, dat 'r hals zoo vooruitstrekte, om 'n spanne nader te zyn aan den stryd, dien ze aanschoude, en meêstreed in haar hart. Wat was dat lief gelaat welsprekend! Hoe zogen die blikken elke beweging met begérigheid op! Hoe rekte zich die leest tot deelname aan ISAURA's kamp!

O, LAURA, dat alles hebt gy niet gezien, niet gehoord! Maar ik, die 't hoorde en zag, ik zeg het u, en tracht aldus den wissel te betalen dien ik afgaf op myzelf, toen ik de pauken-party bestudeerde.

Wat 'n rust! Eens telde ik honderd-en-drie maten. Zo'n party zou my lyken! De man had best even naar huis kunnen gaan... Honderd maten rust!...

Neen, om godswil... neen!

Geen rust!... neen, stryd! Stryd voor het goede, voortdurende stryd! Miskend, verstoten, vertrapt als ISAURA, goed!... Ja, als 't wezen moet, vertrapt en mishandeld als zy, maar... rust?... Rust, als in de muziekparty van den paukenslager, wiens arbeid voor zeven-achste deel bestaat in onthouding van werk?... Om godswil, neen!

Voort met my die dit schryf, voort met u die dit leest, voort met ons allen naar de banken van de school des levens. Leven, dat is: opmerken, ondergaan, lyden, kampen en overwinnen ... dat is onze opgave.

En gy, vrou, die de ISAURA hebt voorgesteld als alleen kan geschieden door wie de bitterheid van die opgave geproefd heeft *in de daad* ... byna zou ik wensen dat ge iets misdaan hadt, om uit naam van mynen god u toeteroepen: *de school is uit, gy hebt geleefd, geleden, geleerd ... ga in vrede, uwe zonden zyn u vergeven!*

Want zó hebt gy gearbeid, dat er liefde en vergevingsgezindheid woonden in de harten van wie u hoorden.

«*Die Schule ist aus!*» zei de nar in 't laaste bedryf ...

Neen, neen, de school is *niet uit* ... noch de grote school des levens voor ons allen, noch voor u, LAURA, de kleine school die ge hebt doorlopen, tydens uw onbeloond bezoek in deze stad ... Ik heb u laten verzoeken de proef te herhalen, en 't zal niet *mijne* schuld wezen, als ten twéden male de vernederde vorstin hare tranen moet putten uit het gewonde hart der kunstenares [1]).

[1]) Ze heeft nog enige keren gespeeld. En ik had myn zin; de zaal was vol. (1865.)

Amst., 5 Febr. 1863.

DE ZEGEN GODS DOOR WATERLOO.

Ik ben een eenvoudig burgerman (P. G.) die 't goed meent met THORBECKE, Koning, burgemeester, vaderland, godsdienst en verdere geconstituëerde aanbiddenswaardigheden. Ik dank den Heere dagelyks voor al de verlossingen die wy herhaaldelyk hebben moeten ondergaan, of nog zullen ondergaan, en als opregt vaderlander houd ik my overtuigd, dat (zonder de overwinning by Waterloo, waar Prins WILLEM DE GROOTE van ORANJE, met Godes hulp, ondanks zijn prille jeugd — ik bedoele des prinsen prille jeugd — waar die prins, zegge ik, dien geweldenaar overwon) ik houde my overtuigd, zegge ik, dat, zonder die overwinning, ons dierbaar vaderland nog altyd zou behoord hebben tot eene groote natie, en dat ieder Nederlander (alsdan geen Nederlander *zoudende* geweest zyn) zich even ongelukkig zou gevoeld hebben, als thans de bewoners van het graafschap ZUTPHEN, van FRIESLAND, van 't bisdom UTRECHT, van 't land van KUYK, van KUILENBURG, van AMELAND, van PROVENCE, van BRETAGNE, van CHAMPAGNE, van NORMANDIE, en ver-

dere dergelyke verweesde onderdanen meer, die door annexatie, agglomeratie, fusie en arrondissering, beroofd zyn van 't genot der aanschouwing en alimentatie hunner vroegere privatieve hertogen, graven, potestaten, bisschoppen, baronnen en verdere gealimenteerden.

Ik geloove vastelyk dat wy, zonder de groote overwinning (die prins WILLEM DE GROOTE van ORANJE, met Gods hulp, behaald heeft op den Overweldiger, te Waterloo) dat wy, zonder die groote overwinning, tot heden toe zouden verstoken zyn gebleven van een behoorlyk Wetboek, van de instelling des burgerlyken stands, en dergelyke heilzamen instellingen meer, die nu (met Gods hulp) alleen te danken zyn aan het dierbaar vorstenhuis van ORANJE. Tevens geloove ik dat wy, zonder de verlossing van het Fransche juk, thans ons niet zouden kunnen verheugen in een zoo billyk belastingstelsel, en in een zoo ligt te dragen Nationale Schuld, als wy thans (met Gods hulp) de zegen hebben te bezitten. Zelfs geloof ik, dat de geweldenaar (wanneer hy niet — met Gods hulp — ware verslagen geworden door Prins WILLEM DE GROOTE van ORANJE) dat die geweldenaar hier de conscriptie en de ronde hoeden zou hebben ingevoerd . . . plagen en gruwelen waarvan wy alsnu (door gezegde groote Overwinning by Waterloo) met Gods hulp zyn bevryd gebleven. Ook hadden wy nooit de KAAP DE GOEDE HOOP teruggekregen, noch DEMERARY, noch ESSEQUEBO, noch BERBICE, noch ST. EUSTATIUS, noch MALAKKA, noch CEYLON, als prins WILLEM van ORANJE, DE GROOTE, den Overweldiger niet had verslagen (met Gods hulp) te Waterloo.

Bovendien, ik geloove dat zonder die overwinning, (ik bedoele de groote overwinning van prins WILLEM DEN GROOTE, met Gods hulp, bij Waterloo) ik geloove, zegge ik, dat zonder die overwinning,

misschien hier en daar in de Koloniën gruwelen zouden gepleegd zyn, en dat de aanleggers en medeschuldigen zouden zyn beloond en geëerd, terwyl men (indien niet, met Gods hulp, prins WILLEM DE GROOTE van ORANJE den overweldiger had verslagen, te Waterloo) terwyl men dan, zegge ik, misschien hen die zich zouden verzet hebben tegen die gruwelen, zou hebben gesmaad en mishandeld.

Wyders geloove ik vastelyk, dat, als niet de Heer ons genadiglyk hadde beschermd (door het verleenen van de groote overwinning by Waterloo, waar de gruwelyke Overweldiger werd overwonnen door den grooten Prins WILLEM van ORANJE) dat alsdan, zegge ik, in ons vaderland onbeduidende lieden zich zouden meester hebben gemaakt van het gezag, en dat misschien, nu en dan, iemand die geene andere verdiensten had dan onaanstotelyke middelmatigheid, zou belast geworden zyn met de belangrykste betrekkingen in den staat; terwyl thans (nu die overweldiger verslagen is door Prins WILLEM van ORANJE, den GROOTE, te Waterloo) alleen ware verdiensten worden erkend, en niemand toegelaten wordt tot de raadzalen des Konings, dan de personen die, met Gods hulp, staatkunstige levensgangen hebben beschreven, of die blyk gaven van byzondere bruikbaarheid, door de snelheid waarmede zy wisten ryk te worden op Java, met Gods hulp.

Tevens geloove ik, dat ons dierbaar vaderland (als niet by Waterloo, met Gods hulp, de Prins van Oranje — ik bedoel prins WILLEM van ORANJE de groote — als niet die prins, zegge ik, den Overweldiger had verslagen met Gods hulp) dat alsdan misschien, gezegd vaderland zou gebukt hebben gegaan onder een zedebedervenden stortvloed van allerlei *gelooven*, terwyl we nu te danken hebben aan die heilryke overwinning by Waterloo (waar Prins WILLEM van ORANJE de groote den Overweldiger versloeg, met Gods hulp) terwyl

wy nu, zegge ik, aan die groote overwinning te danken hebben, dat alle nederlandsche Christenen en Joden gelooven op eenerlei manier.

Het is vervolgens myn vaste overtuiging, dat wy (zonder die groote overwinning waarvan ik gesproken heb, namelyk de overwinning by Waterloo, waar prins WILLEM van ORANJE de groote, met Gods hulp, den overweldiger heeft verslagen) dat wy, herzegge ik, dan welligt waren overgeleverd geworden aan een souverein die zich bemoeid had met den toestand des volks, terwyl we alsnu (door de groote overwinning die prins WILLEM van ORANJE de groote behaalde, met Gods hulp, op den overweldiger te Waterloo) bewaard zyn gebleven voor zulke schandelyke inmenging, door een grondwet die den Koning de hooge roeping oplegt, zich met niets te bemoeien; en die 't handhaven van de regten en belangen der natie opdraagt aan een zeventigtal zeer fatsoenlyke mensen, wier namen grootendeels anders nooit zouden genoemd zyn, en die nu (dank zy der groote overwinning die de Heer behaalde te Waterloo — ik bedoel, de overwinning die de Heer dééd behalen door prins WILLEM de groote, van ORANJE — op den afschuwelyken overweldiger, te Waterloo), die nu, zegge ik, in de gelegenheid zyn, redevoeringen te houden, en zich voortedoen als mannen van gewigt, onverminderd de mogelykheid om, door hun invloed, de leden van zeventig fatsoenlyke familiën, hier-en-daar behoorlyk te plaatsen.

Ook geloove ik, dat in ons dierbaar vaderland (als niet de Overweldiger ware overwonnen geworden door Prins WILLEM, by Waterloo, met Gods hulp), ik geloove, zegge ik, dat er alsdan in ons vaderland vele armen zouden gevonden worden (wat nu, met Gods hulp, niet het geval is) en dat er geen behoorlyke voeding zou te verkrygen zyn voor matigen of zelfs bovenmatigen arbeid (wat nu wèl het geval is, met Gods hulp) alle welke zegeningen ons niet

zouden zyn ten deel gevallen, indien niet Prins WILLEM DE GROOTE van ORANJE (van wien ik reeds gesproken heb) den Overweldiger met Gods hulp — ik bedoel: indien gezegde Prins dien Overweldiger niet had overwonnen met Gods hulp — te Waterloo.

Wijders houde ik my overtuigd, dat in ons dierbaar Vaderland, als niet de Heer den gruwelijken Overweldiger had laten overwinnen... ik meen als Hy dien Overweldiger niet had *doen* overwinnen... ik bedoele, als niet de Heer had besteld dat die gruwelijke Overweldiger zou overwonnen geworden zijn (door den grooten Prins WILLEM van ORANJE, te Waterloo, in prille jeugd) dat alsdan, herhale ik, in ons dierbaar Vaderland zou ontstaan zijn een allerverderfelykste geldregéring die 't volk zou hebben uitgezogen in de gedaante van Crediet-vereenigingen, maatschappyen, banken, associatiën, compagniën, societeiten en allerlei doorgravende genootschappen; en dat thans (omdat de Heer den prillen Prins van Oranje heeft laten overwinnen — ik bedoel omdat de Heer den Overweldiger heeft laten overwinnen, dóór dien Prins — by Waterloo) dat thans, zegge ik, alleen solide ondernemingen worden aangemoedigd en beschermd, zoodat slechts weinige afzetteryen niet *limited* zyn, en het volk door de ruime gelegenheid om vaderlandsche bankiers en zaak-opzetters te verryken, bewaard blyft voor de verzoeking om z'n geld te steken in buitenlandsche zwendelary.

En ook mag ik niet voorbyzien, hoe onze nederlandsche taal- en letterkunde, door Gods hulp, een ruim deel heeft erlangd in de Zegeningen die de Heer (door 't schenken van de Overwinning, te Waterloo, aan Prins WILLEM van ORANJE den GROOTE) hoe die taal en letterkunde heeft gedeeld, zegge ik, in den Zegen, die de Heer (door die Overwinning) over ons dierbaar Vaderland heeft uitgegoten. Indien toch de Overweldiger niet ware overwonnen gewor-

den door den Prins van Oranje [1]), zouden wy misschien vervallen zyn in allerlei gruwel van slechte spelling, en — wat meêr zegt — wy zouden misschien doctoren en professoren bezitten, in de letteren (ik meen, dat wy professoren en doctoren in de letteren zouden bezitten) die zich zouden toeleggen op 't voortbrengen van ydele meesterstukken, in-stee van zich te wyden aan 't opleiden hunner kweekelingen tot doctoren en professoren, opdat deze later, op hun beurt weêr in-staat zouden wezen tot het afrigten hunner kweekelingen op de kunst om zich te onthouden van zulke verderfelyke meesterstukken. Ook zoude thans het nederlandse volk hoogstwaarschynlyk een valschen eeuwgeest hebben aangebeden, en knielend dien afgod hebben geëerd door 't schryven van: *aaltolletje*, terwyl wy nu, dank zy der diepzinnige en gewigtige nasporingen van de heeren DE VRIES en TE WINKEL, onze knieën gestrekt mogen houden, en (onder opzien tot de Bron van alle ware taalkunde) vertrouwend en geloovig den Heere dienen met een regtscholig: A-*al*-tolletje, zoo als den volke openlyk verkondigd is in 't nieuw Euangelie voor de spelling van de nederlandsche taal, op pagina 29 (ik bedoele kolom 29.)

Maar, bovenal verheuge ik my, en danke ik den Heere (indien het overigens geoorloofd zy, maat en regel te brengen in verheugenis en dank, waar 't de weldaden des Heeren geldt, daar elke verheugenis en elke dank gelykelyk oneindig behoort te wezen) maar bovenal dan, zou ik my willen verheugen óver, en danke ik den Heere vóór de lieftalligheden der beschaving, die 't gevolg zyn van de overwinning te Waterloo, met Gods hulp, op den Overweldiger behaald door Prins WILLEM DEN GROOTE van ORANJE.

---

[1]) Hier wordt gedoeld op de groote Overwinning die PRINS WILLEM DE GROOTE VAN ORANJE behaalde op den gruwelyken Overweldiger, te Waterloo. Bedoelde Prins namelyk heeft gezegden Overweldiger, by Waterloo, met Gods hulp, overwonnen.

Want als die overweldiger niet, met Gods hulp, ware overwonnen geworden door Prins WILLEM van ORANJE, DEN GROOTE te Waterloo, dan zou alligt het Nederlandsche volk ruw, laag en gemeen zyn geworden, door aanraking met de Fransche overheerschers (die nu echter door Prins WILLEM DEN GROOTE zyn overwonnen te Waterloo) dan zou, zegge ik, dat volk, na vyftig jaren onderdrukking, zedeloos zyn geworden, en vuile liedjes hebben gezongen op de straten; terwyl nu datzelfde volk (na de overwinning, met Gods hulp, by Waterloo) vrome liederen zingt, en gezangen die den fynsten kunstsmaak streelen, en 't vaderlandsch hart aangenaam prikkelend opwekken tot godgevallig meêgejubel.

O, indien niet Prins WILLEM DE GROOTE, met Gods hulp, den Overweldiger had verslagen te Waterloo, dan zou thans het Nederlandsche volk, in stede van eerebogen opterigten (zoo als met Gods hulp thans geschiedt) rondgaan met blikken bussen om centen aftepersen van de voorbygangers, die dan dienen moeten ... (ik bedoel dat die *centen* dan zouden moeten dienen) om jenever te koopen, waarmede zylieden (ik bedoel niet de voorbygangers, maar de lieden die *zouden* rondgegaan zyn tot afpersing van centen, indien niet Prins WILLEM DE GROOTE den overweldiger had verslagen by Waterloo) om den jenever te koopen, zegge ik, waarmede zy zich zouden hebben bedwelmd, om een oogenblik de ellende te vergeten, waaraan zy *zouden* zyn overgeleverd, indien niet, by Waterloo, Prins WILLEM DE GROOTE, van ORANJE, den Overweldiger verslagen had, met Gods hulp.

Nergens ook zal men ontwaren, dat iemand gemolesteerd wordt, om 't niet dragen van leuzen, strikken, kokarden of wat dies meer zy, gelyk voorzeker 't geval zou geweest zyn, als de Overweldiger niet ware verwonnen geworden (met Gods hulp) door Prins WILLEM DEN GROOTE van ORANJE, by Waterloo.

Dit alzoo is de strekking van myn schryven, dat ik myne zeer geachte landgenooten wenschte op te wekken tot regtmatige dankbaarheid aan den Heer, die door het schenken van de overwinning te Waterloo (waar de overweldiger werd verslagen door Prins WILLEM van ORANJE, DEN GROOTE) dankbaarheid aan den Heer, zegge ik, die door het schenken van de Overwinning te Waterloo, ons volk heeft bewaard voor de liederlykheid, waartoe het onmisbaar zou vervallen zyn, als Prins WILLEM DE GROOTE den Overweldiger niet had verslagen te Waterloo; op te wekken tot regtmatige dankbaarheid, zegge ik, aan den Heer, voor al de liederlykheid, die Hy in zyne Genade van ons afwendde, en die zekerlyk nu zou worden geopenbaard op de straten, als niet, met ZYN hulp, Prins WILLEM van ORANJE DE GROOTE, den Overweldiger in zyn prille jeugd (ik bedoel de jeugd van den prins) als niet die prins, zegge ik, dien gezegden Overweldiger (met Gods hulp) had verslagen by Waterloo.

Amsterdam,
Juny, 1865.

A. Z.
(*Lauriergracht*, *naast* 37.)

O. 2515.

